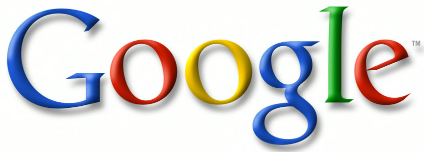

..NMERKINGEN.

§ 1.

..AFLEIDKUNDE is de Wetenschap, ..vorming en afleiding, mitsgaders ..beteekenis der in het Nederlandsch ..kennen. Men noemt die Weten..IING, omdat zij naar den oorsprong ..l WOORDGRONDING, omdat zij den ..delft. Met een onduitsch, hoewel ..Grieksch ontleend woord, heet zij ..k zooveel zegt, als *Waarheid* of ..lende de Woordafleidkunde zich op het ware in den oorsprong en de

§ 2.

..mtrent de Nederlandsche Woordafleid..n woorden. Die woorden beschouwt zij ..bestanddeelen, dat is, in de letteren ..uit ze zijn zamengesteld. Zij onderzoekt, ..ng dier letteren en lettergrepen op dui..rden en welke woorden gevormd worden, ...woorden andere ontstaan, die ..

.. ..preken, alle woordfamiliën, ..mbo.. .. zij maar eenigzins met ..kou.. ..dus in een' zekeren ..

zelf ze nooit uitgegeven, en er zijn er ongerijmde onder); maar dewijl ik de theoretische gronden zijner Woordafleidkunde *in haar geheel* beschouwd *zoo uitnemend vind; dewijl ik b. v. alleen reeds zijne leer over de oudheid der zoo lang miskende en als onregelmatig uitgekretene zoogenaamde* Ongelijkvloeijende Werkwoorden *een meesterstuk vind van scherpzinnigheid en eenvoudigheid; een grondbeginsel, welks ontdekking der Taalkennis meer voordeel heeft aangebragt, dan de honderd en duizend gelukkige Etymologiën van* enkele *woorden, die door andere taalbeoefenaars geopperd zijn; — kortom, een grondbeginsel, dat in niet weinig opzigten de schering en den inslag uitmaakt van het tegenwoordige reuzenwerk van* JAKOB GRIMM, *dien schranderen en vlijtigen Geleerde, dat wonder van taalkunde in Duitschland. Maar ik behoef niet te herhalen, wat ik tot lof van* GRIMM, *en tevens over de verpligting, die hij aan* TEN KATE *heeft, in dit Geschrift-zelf op meer dan ééne plaats gezegd heb. Ook heeft zich onze beroemde Landgenoot, de Hoogleeraar* KINKER, *met zijne gewone scherpzinnigheid daarover zeer duidelijk verklaard, gelijk wij hem, mitsgaders den Heer* SIEGENBEEK, *tevens dank moeten zeggen voor de wijze, waarop zij de eer van* TEN KATE *tegen de hoogst onbescheidene aanvallen van wijlen onzen grooten, maar grilligen, en soms, zoo 'tschijnt, op eens anders lauweren wat naijverigen* BILDERDIJK *gehandhaafd hebben. En waarlijk,* BILDERDIJK *had zijn zwart maken van* TEN KATE *wel achterwege mogen laten, hij, die dikwerf op tienwerf losser, muller zandgrond zijne Etymologische gebouwen optrekt, dan de zoo voorzigtige* TEN KATE, *en vele van wiens zoo apodictisch uitgevente verklaringen onzer* Achtervoegsels *of wat dies meer zij, op zijn hoogst voor niet veel meer dan vernuftige gissingen kunnen aangezien worden, gissingen, op welke de ervaring of geenen, of maar een' zeer zwakken stempel der waarheid drukken kan. Dit zij hier gezegd, zonder in andere opzigten den roem van* BILDERDIJK *afbreuk te willen doen. — —*

Ten slotte dezer Voorrede wil ik aan deskundigen nog ruiterlijk, en wijl ik schijngeleerdheid haat, gezegd hebben, dat ik mij, schoon dikwerf van oud-Duitsche talen sprekende, en mij ook een overzigt van haar zamenstel hebbende trachten te verschaffen, in geenen deele voor een' grondgeleerd *kenner dier talen uitgeve, weshalve ik soms in bijzonderheden meer op de nasporingen van anderen, dan op mijne eigene, de slotsommen mijner redekavelingen gegrondvest heb. — —*

Groningen,
20 April 1833.

B. H. LULOFS.

INLEIDENDE AANMERKINGEN.

§ 1.

De Nederlandsche WOORDAFLEIDKUNDE is de Wetenschap, die ons den oorsprong, de vorming en afleiding, mitsgaders de verwantschap en vroegste beteekenis der in het Nederlandsch voorkomende woorden leert kennen. Men noemt die Wetenschap ook wel WOORDVORSCHING, omdat zij naar den oorsprong der woorden vorscht; of wel WOORDGRONDING, omdat zij den grondslag der woorden opdelft. Met een onduitsch, hoewel zeer bekend, en uit het Grieksch ontleend woord, heet zij ETYMOLOGIE, dat letterlijk zooveel zegt, als *Waarheid* of *Waarheidkunde*, als houdende de Woordafleidkunde zich op met het opsporen van het ware in den oorsprong en de beteekenis der woorden.

§ 2.

De stoffe dus, waaromtrent de Nederlandsche Woordafleidkunde werkzaam is, zijn woorden. Die woorden beschouwt zij in hunne verschillende bestanddeelen, dat is, in de letteren en lettergrepen, waaruit ze zijn zamengesteld. Zij onderzoekt, hoe uit de vereeniging dier letteren en lettergrepen op duizenderlei wijze woorden en welke woorden gevormd worden, en hoe dan weêr van die woorden andere ontstaan, die dikwerf ook al weêr nieuwe telen.

Zij doorloopt dus, om zoo te spreken, alle woordfamiliën, gaat derzelver stamboomen, zoo ver zij maar eenigzins met hare blikken reiken kan, na, en kan dus in een' zekeren zin

de Geslachtsrekenkunde of *Genealogie* der taal geheeten worden. Doordien zij tevens de woorden in hunne bestanddeelen ontleedt, zweemt zij ook naar eene Ontleedkunst of *Anatomie* der taal. Of wel, ten gevolge van het door haar in het werk gestelde schiften en uiteenscheiden dier bestanddeelen, zou men haar de Scheidkunde of *Chemie* der taal kunnen noemen.

§ 3.

De Woordafleidkunde is van tweederlei aard, of 1) meer vast en zeker, of 2) bloot gissend. De eerstgemelde verkeert met hare beschouwing omtrent woorden, wier oorsprong en afstamming genoegzaam buiten bedenking kunnen gesteld worden. Zeker is het, b. v., dat *loop*ER uit het worteldeel *loop* van het ongelijkvloeijend werkwoord loopen, liep, geloopen, met toevoeging van het achtervoegseltje ER ontstaan is, en dat honderd andere woorden als *schrijv*ER, *zwemm*ER, *vlieg*ER op dezelfde wijze gevormd worden. Zeer onzeker is echter de oorsprong van het werkwoord *loopen*-zelf. Over zoo iets kan de Etymologie slechts gissingen, ja ook soms die niet eens, opperen.

§ 4.

De Nederlandsche Woordafleidkunde is eene allerbelangrijkste wetenschap. 1) Zij maakt ons met het kunstig zamenstel der taal bekend. 2) Zij doet ons de verwantschap van een aantal woorden en den band, die de meeste talen meer of min met elkander verbindt, opmerken. 3) Zij verspreidt daardoor licht over den oorsprong der volkeren. 4) Zij strekt tot eene fakkel bij verschillende betwiste punten van spelling, spraakleer enz. 5) Zij vergewist ons van de ware en oorspronkelijke beteekenis veler woorden, die thans voor een' onkundige iets duisters hebben. Zoo leert zij ons b. v., dat *Bruidegom* is zamengesteld uit *Bruid* en het oude *gomo*, *guma*, dat in de Duitsche talen *man*, *mensch*, beteekende, zoodat

Bruidegom zooveel als *Bruidman*, dat is, aanstaande man der bruid is; dat *Jonker* uit *Jonk-heer* is verbasterd; dat *Freule* eene versmelting is van *Frouwlijn* (in het Hoogd. nog *Fräulein*), hetwelk eigenlijk hetzelfde als *Vrouw-tje* beteekende, en al vleijend op een jong, adellijk meisje werd toegepast; dat *Juffer* verzacht is uit *Jong-fer* (in 't Hoogd. nog *Jungfer*) dat is *Jong-vrouw*, wordende het woord *Ver* bij onze oud-Hollandsche schrijvers nog voor Vrouw gebruikt; dat *Kermis* verloopen is uit *Kerk-mis*, welk woord oudtijds in den zin van jaarmarkt genomen werd, dewijl in de middeleeuwen groote kerkelijke plegtigheden en missen vele kooplieden en kramers met hunne waren bijeenlokten, om ter plaatse, waar het kerkfeest gevierd werd, die waren uit te venten en te slijten. 6) De Etymologie is dus somtijds de eenige sleutel, die ons in de oude, middeleeuwsche handschriften en oorkonden den zin van verschillende, thans niet meer in zwang zijnde en daardoor duistere woorden ontsluiten kan.

§ 5.

Van de Woordafleidkunde kan echter ook groot misbruik gemaakt worden, wanneer men niet op hechte gronden bouwt, en meer zijn vernuft dan de regels der wetenschap te baat neemt. Vooral geldt dit van de Etymologie, welke wij de gissende genoemd hebben. (Zie § 3.) Deze heeft tot het uitkramen der zotste stellingen aanleiding gegeven, stellingen, die, hoewel soms door beroemde mannen verdedigd, vaak de geheele wetenschap in een bespottelijk licht hebben doen voorkomen. Maar ook zelfs in het uitleggen van den oorsprong en den zin van zeer duidelijke en gemakkelijk te verklaren woorden kan een onkundige feilen, als hij, blootelijk op den klank en het uiterlijk voorkomen dier woorden afgaande, ze alleen naar dien klank en schijn verklaren wil. Hoe dwaas b. v. zou men handelen, als men het woord *godsvrucht* uitlegde door: eene vrucht, uit God voortkomende; terwijl toch dat woord niets anders dan *godsvrees* beteekent. Immers *vrucht* is hier geen ooft, maar door letterverzetting,

dat is door verplaatsing der *r* vóór, in stede van achter de *u*, uit *furcht* voortgesproten, welk *furcht* vrees wil zeggen en door de Hoogduitschers nog altijd in dien zin gebruikt wordt. *Godsvrucht* is dus hetzelfde als het Hoogduitsche *Gottesfurcht*, dat is, de vreeze Gods. — Zoo is *oordeelen* niet het oor verdeelen tusschen twee partijen, gelijk sommigen op eene dwaze wijze dit woord hebben willen verklaren; maar het woordje *oor* schijnt met ons *ver-* en *uit* zamen te hangen, en *oordeelen* is *verdeelen*, *uit-* of *uiteendeelen*, dat is, de gronden voor en tegen iets uiteenscheiden met zijn verstand, om daarnaar dan zijn gevoelen in te rigten. Op dezelfde wijze toch gebruiken de Latijnen hun werkwoord *discernere*, dat ook oorspronkelijk niets dan verdeelen, scheiden, uiteenschiften beteekent, en waarvan de Franschen *discerner*, *discernement* enz. gevormd hebben. Zoo heeft de uitgang *dom* in *Christen*DOM, *adel*DOM, *mensch*DOM enz. met ons *dom*, onverstandig, niets te maken; maar is een oud woord *doem*, van *doemen*, oordeelen, en dat den staat, het gebied, enz. te kennen geeft, of ook eene verzameling van personen; zoodat *adeldom*, *Christendom* dus het denkbeeld uitdrukt van hetgeen tot de Christenen (of Christenleer), tot de menschen enz. behoort. Zoo duidt *mostert* in de spreekwijze: *hij ruikt naar den mostert* niet die specerij aan, welke wij *mostert* heeten, maar is eene verbastering van *mutsaard*, dat is, een takkebos, tot brandstof dienende. In de rampzalige tijden namelijk, toen men onze voorvaderen om het geloof verbrandde, zeide men van iemand, die van kettersche gevoelens verdacht werd: *hij riekt naar den* MUTSAARD, d. i. hij heeft al den brandreuk der vlammende takkebossen aan zich; men zal hem ook spoedig gijzelen en ten vure doemen. Indiervoege is ons *bakhuis* in de platte spreekwijze: *iemand een klap' in zijn* BAKHUIS *geven*, niet uit *bak* en *huis* zamengesteld, maar eene verbastering van *bakkes*, welk *bakkes* weêr misvormd is uit *bakken*, een woord, dat bij de Hoogduitschers nog altijd in den zin van *wang* of *wangen* gebruikt wordt, en wij-zelve nog bezigen in het koppelwoord *kinnebakken*, d. i. dat gedeelte der wang, hetwelk aan de kin sluit; alsmede in het woord *bakkebaard*, zijnde de baard, die

langs de wang groeit. Zoo is *likdoorn* niet een likkende of gelikte doorn, maar *vleeschdoorn*, van *lik* of *leik*, oudtijds vleesch beteekenende, en waarvan ook ligchaam, lijk. Om de pijn nu, naar het steken van een' doorn zweemend, die eksteroogen vaak veroorzaakten, noemde men ze figuurlijk een' doorn in 't vleesch, gelijk men in een' nog figuurlijker zin wel eens zegt: dat is mij een doorn in 't oog, of op dezelfde wijze, als de oude Romeinen iets, dat hun kwelde en zorg baarde, een *keisteentje (scrupulus)* noemden. Zij zeiden b. v.: die zaak heeft mij een *keisteentje* ingeworpen, voor: die zaak heeft mij kwelling, moeite veroorzaakt. Daar namelijk een kei- of kittelsteentje, in eene schoen of laars geraakt, onder 't gaan vrij wat pijn kan veroorzaken, werd dat woord *scrupulus* bij overdragt later ook gebruikt van iets, dat aan het gemoed zorg, pijn, kwelling baarde. — En zoo hebben de Franschen er nog hun *scrupule*, en wij ons bastaardwoord *scrupuleus* van, b. v. ik ben *scrupuleus*, om dit of dat te doen.

Genoeg, de aangehaalde voorbeelden kunnen doen zien, hoe omzigtig een onkundige, ook bij het uitleggen van zeer duidelijk schijnende woorden, te werk moet gaan, en hoe ligt men zich door eene woordafleiding, blootelijk op den klank en het uiterlijk voorkomen van een woord gegrond, bespottelijk kan maken. Van dit laatste zijn de BECANUSSEN, de SCHRIECKS, de DE GRAVES en soortgelijken de treurige voorbeelden geweest.

§ 6.

Hoeveel kundigheden dus iemand bezitten moet, die in den waren zin van het woord een goed Nederlandsch Etymoloog of Woordafleidkundige heeten zal, valt ligt te begrijpen. Hij moet toch in de eerste plaats zijne eigene taal grondig verstaan, en zulks niet alleen, zoo als zij tegenwoordig zich vertoont, maar zoo als zij was van eeuw tot eeuw, zoo lang wij haar kennen. Hij moet zich een overzigt trachten te verschaffen van de verschillende volkstongvallen, die in haar heerschen, dewijl uit die dialekten soms veel licht over den

oorsprong der woorden ontleend kan worden. Hoe menige uitdrukking b. v., die in de beschaafde schrijftaal duister is, kan uit het Groningsch, het Geldersch enz. worden verklaard. Vooral moet hij tevens eenige hulpmiddelen bezitten tot het verstaan der vroegere Duitsche tongvallen, uit welke ook onze taal zich allengskens gevormd, of waaruit zij woorden ontleend heeft. Tot die tongvallen en talen behooren het Gothisch, Angelsaksisch, Frankduitsch, Friesch en soortgelijke (*). Van de hedendaagsche Duitsche talen, die allen met de onze uit ééne bron zijn voortgevloeid, moet hij ook meer of min iets kennen; want van vele woorden vinden wij de wortels in het Hoogduitsch, Platduitsch, Deensch, Zweedsch, IJslandsch enz., of omgekeerd zijn somtijds de wortels van woorden uit die talen bij ons te vinden; terwijl daarenboven de beschouwing van de verschillende gedaanten, waarin zich een en hetzelfde woord in de onderscheidene Duitsche talen voordoet, ongemeen veel licht over de Woordafleidkunde verspreiden kan en den oorsprong van een aantal andere uitdrukkingen spoedig kan doen vinden. Ook de kennis van het Fransch is voor een Nederlandsch Etymoloog zeer veel waard, daar die taal, ofschoon van een' anderen stam dan de onze, echter van oudsher een' grooten invloed op haar heeft uitgeoefend, en zeer veel woorden in haar heeft weten binnen te sluiken. In het algemeen kan men zeggen, dat hoe meer talen een Woordafleidkundige verstaat, des te beter hij in zijne Etymologische navorschingen slagen zal, daar toch vermoedelijk alle talen ten laatste uit ééne algemeene bron zijn voortgevloeid, en de meeste nog woorden bezitten, die, hoe geheel verschillend er uitziende, toch voor een scherpziend oog kennelijke familietrekken verraden. Zoo hebben geleerde

---

(*) Zie een kort verslag van die oud-Duitsche Dialekten in mijne *Schets van een Overzigt der Duitsche taal of der Germaansche taaltakken in derzelver oorsprong en tegenwoordige verdeeling in het Nederlandsch, Hoogduitsch, Deensch, Zweedsch en andere soortgelijke verwantschapte talen of tongvallen.* Gron., bij J. OOMKENS, 1819.

mannen ontegenzeggelijk de overeenkomst tusschen eene menigte Nederlandsche, Grieksche, Hebreeuwsche, Perzische en andere woorden doen opmerken. Sommigen echter hebben dit ook wel eens te ver gedreven, en gelijkheden willen ontdekken, die niet in de natuur der zaak, maar slechts in hunne verhitte verbeelding aanwezig waren.

Dat een Nederlandsch Woordafleidkundige ook veel nut kan trekken uit de kennis der geschiedenis, zeden en gebruiken van ons Vaderland en andere gewesten, zal door het voorbeeld, in § 5 aangehaald, duidelijk genoeg zijn, weshalve hij dan ook met die kennis dient te zijn uitgerust.

Vooral is het noodig, dat een Etymoloog heldere en gezonde begrippen voede over het geheele ontstaan der taal als taal, en over de wijze, waarop de mensch zijne begrippen, voorstellingen en gewaarwordingen door middel van woorden uitdrukt. Zonder den wijsgeerigen blik hierin, zal zijne moeite dikwerf ijdel zijn, en al zijne overige geleerdheid zal hem niet baten; terwijl hij integendeel, met die wijsgeerige scherpzigtigheid begaafd, soms hetgeen hem aan wetenschap ontbreekt, door nadenken eenigzins zal kunnen vergoeden.

Met dat al verlate een Woordafleidkundige zich nooit alleen op zijn vernuft, maar trachte voor elke afleiding, die door dit laatste hem wordt aan de hand gedaan, ook geldige bewijzen uit het taalgebruik-zelf op te delven. Anders toch loopt hij gevaar van zich aan een' ijdelen schijn te vergapen, en eene wolk, gelijk men het noemt, voor JUNO te omhelzen.

§ 7.

Ofschoon de Woordafleidkunde dikwerf eene bloot *gissende* kunst zij, is zij dit echter in de eene taal meer dan in de andere. Hoe meer oorspronkelijkheid eene taal bezit, dat is, hoe meer zij zich uit haren eigen boezem gevormd, hoe minder zij uit vroeger levende, maar nu doode talen hare woorden ontleend heeft, hoe gemakkelijker de Woordafleidkunde in haar zijn zal. Men behoeft namelijk niet de geheele wereld door te reizen, om de wortelen der woorden van zulk

eene sprake te zoeken, maar vindt die in eigen grond en bodem. Is integendeel eene taal eene voortzetting, om zoo te spreken, van eene geheel andere, vreemde, niet meer gesproken wordende taal; heeft zij van die laatste zonder orde en regelmaat hare woorden voor een groot deel overgenomen, zoo gevoelt men, dat dan het onderzoek naar den oorsprong dier woorden dikwerf zeer moeijelijk zijn moet. Dit is b. v. het geval met het Fransch, dat voor een groot deel uit doode Latijnsche wortelen gesproten is, en daardoor dikwerf hoogst bezwaarlijk is af te leiden. Honderden van Fransche woorden hebben hunne stamwoorden in het Latijn, en zijn onverklaarbaar voor hem, die geen Latijn kent. Men kan ze bij afgesneden boomtakken of struiken vergelijken, die men uit een ander land heeft medegebragt, en waarvan de stam en de wortelen in dat land zijn blijven steken. Ik vraag elkeen, der Fransche taal magtig, of hij, uit het Fransch-zelf, de woorden *parricide*, *suicide*, *matricide*, *décapiter*, *occiput*, *préface*, *exorde*, *ecclésiastique*, *transfuge*, *transgresser*, *dériver*, *démence*, *corriger*, *calamité*, *sujet*, *subterfuge* enz. zoo gemakkelijk verklaren kan, als wij de letterlijke overzettingen dier woorden *vadermoorder*, *zelfmoorder*, *moedermoorder*, *onthoofden*, *achterhoofd*, *voorrede*, *inleiding*, *kerkelijk*, *overlooper*, *overschrijden*, *afleiden*, *onzinnigheid* (*krankzinnigheid* of *waanzin*), *verbeteren*, *onheil*, *onderdaan*, *uitvlugt* uit het Hollandsch. Een kind bij ons kan u zeggen, dat *vadermoorder*, *zelfmoorder*, *moedermoorder* enz. moorder van zijn vader, van zich-zelven, van zijne moeder *moet* beteekenen. Is dit ook zoo duidelijk in *parricide*, *suicide*, *matricide* enz., of zijn de bestanddeelen van die woorden, zijn *parri-*, *sui-*, *matri-* en het daarmede vereenigde *cide* niet duister in het Fransch, omdat zij geene Fransche, maar Latijnsche of verfranscht-Latijnsche uitdrukkingen zijn? Verstaat elkeen niet dadelijk ons *onthoofden*, daar ieder weet, dat het van *hoofd* komt, terwijl het voorvoegseltje *ont* bij ons berooving te kennen geeft, zoodat *onthoofden* dus zooveel zegt als van het hoofd berooven? Maar kan men zoo ook, door ontleding van het woord-zelf, het Fransche *décapiter* verstaan? Moet men de afleiding van *capiter* niet in het Latijnsche *ca-*

put, d. i. *hoofd*, gaan zoeken, daar toch de Franschen voor hoofd niet *caput*, maar *tête* hebben, en het woord dus, om verstaanbaar te zijn, *détêter* zou moeten luiden? En wat is door zich-zelven verklaarbaarder, wat is gemakkelijker te etymologizéren, ons *achterhoofd*, of het Fransche *occiput*, dat ook alweêr van dat Latijnsche *caput* komt, ja, nog klinkklaar Latijn is? Maar men kan duizend zulke voorbeelden bijbrengen. — Om nu niet eens te spreken van al de Grieksche en Latijnsche kunsttermen, die nog dagelijks bij dozijnen in het Fransch worden ingevoerd. Hem, die Franschen-zelve hierover wil hooren klagen, zij het mij vergund te verwijzen tot mijne Aanteekeningen op den door mij uitgegeven derden druk van BLAIRS *Lessen over de Redekunst*, Gron. 1832, D. I. bl. 196.

§ 8.

Bij alle Etymologie komt bijzonder in aanmerking, dat men de verschillende deelen kenne, waaruit een woord bestaan kan. In de eerste plaats zijn dit natuurlijk de letters, en dus is een overzigt van deze, de ontwikkeling van derzelver onderscheidene kracht, verdeeling en verwisseling, vooral bij de dieper doordringende Woordvorsching, van het uiterste belang. Van veel minder belang is zulks evenwel, als wij de Woordafleidkunde bloot van hare meer vaste en zekere zijde beschouwen, gelijk wij in dit geschrift voornemens zijn te doen. Wij zullen ons dus in de bespiegeling der letters hier niet verdiepen. Maar in alle Etymologie, om het even of zij tot de vaste, dan gissende behoore, is het een vereischte, dat men in de woorden drie hoofddeelen onderscheide: 1) namelijk *het Zakelijk Deel*, ook wel eens *de Wortel* van het woord geheeten, schoon dat woord *wortel* soms de nog dieper kiem, die in een woord schuilt, beteekent, en daarom wat dubbelzinnig is; 2) datgeen, wat men *Buigingsdeelen* noemt, en 3) de zoogenaamde *Voor- en Achtervoegsels* van afleiding. Niet, dat juist die drie hoofddeelen in ieder woord zich vertoonen. Integendeel, men vindt een aantal woorden, die alleen uit een

zoogenaamd zakelijk deel of wortel bestaan, b. v. *loop*, *dronk*, *les*, enz., andere, die slechts het eerste en derde vertoonen, b. v. *loop*-ER; maar evenwel ze kunnen in één woord allen gevonden worden, en het is zeer noodig, dat men het eene deel niet met het andere verwarre. Maar wij moeten nader aantoonen, wat men door die verschillende hoofddeelen verstaat.

Door HET ZAKELIJKE DEEL van een woord verstaat men dat gedeelte er van, waarin deszelfs ware wezen ligt opgesloten, en dat, wat men ook tot het woord toe- of afdoe, noch voor het geheel, noch voor een deel kan weggenomen worden, of het geheele woord en al zijne afleidsels zouden ophouden te bestaan. Zoo zijn in *loopen*, *schrijven*, *lezer*, *vrienden*, *geluk* enz., *loop*, *schrijf*, *lees*, *vriend*, *luk* de zakelijke deelen. Door de syllabe *loop*, *schrijf* toch, ziet men, zijn *loop*EN en *schrij*-*v*EN, ja alle afstammelingen derzelve, van elkaâr onderscheiden; want het lettergreepje of Buigingsdeel EN hebben beide met elkander en duizend andere woorden gemeen, b. v. *hoo*-*r*EN, *sprek*EN, *tred*EN, *boek*EN enz. Evenzeer is in *lez*ER de lettergreep *lees* het zakelijke deel, want het Achtervoegsel *er* vindt men in ontelbare andere substantieven, b. v. *bakk*ER (*), *kok*ER, *drukk*ER, *predik*ER enz. enz. In *vriend*IN is ook weêr *vriend* het voorname, het zakelijk of worteldeel; want *in* is slechts een achtervoegsel of uitgang, dien men evenzeer aantreft in *koning*IN, *keizer*IN, *grav*IN enz. Hetzelfde geldt van GE*luk*, waarin nu echter het zakelijk deel in *luk* van *lukken* ligt opgesloten, terwijl *ge* slechts een voorvoegseltje is, met

---

(*) Eens vooral moet ik hier waarschuwen, dat men zich ten aanzien der ware gedaante van een woord niet late misleiden door de spelling. *Bakker* is niet zamengesteld uit *bak*- en *ker*, of uit *bakk*- en *er*, maar uit *bak* (van *ik bak*) en *er*. De tweede *k* is er slechts bijgevoegd, opdat men niet *baker* leze. *Lezer* bestaat uit *lees* en *er;* maar de *s* is in *z* veranderd, ten einde men ze niet scherp uitspreke, terwijl men voorts slechts ééne *e* gebruikt, daar dit, om den klank, dien de *e* in *lezer* hebben moet, uit te drukken, voldoende is. Schreef men echter *ik lees* met ééne *e*, zoo zou elk *ik les* lezen.

hetwelk duizend andere woorden even goed voorzien zijn, b. v. GE*hoor*, GE*schreeuw*, GE*loop*, GE*krijt* enz. enz.

Geen Nederlandsch woord dus, ja geen woord in eenige taal ter wereld kan zonder zakelijk deel bestaan. 't Is de ziel van het ligchaam, 't is de stam van den boom, die blijven moet, welke takken men ook wegkappe.

BUIGINGSDEELEN zijn die lettergreepjes, nu al, dan niet aan een woord gehecht, welke dienen, om de Declinatie, Conjugatie, Comparatie en wat dies meer zij, welke het in den stijl ondergaat, te kenteekenen. In het woord *loop*EN is *en* zulk een buigingsdeel, want het wijst aan, dat dit werkwoord in de onbepaalde wijze staat, daar toch de onbepaalde wijze of *infinitivus* bij ons op *en* uitgaat, b. v. *loop*-EN, *schrijv*-EN, *hoor*-EN enz. — *En* is evenzeer een buigingsdeel in het woord *boek*-EN. Hier duidt het nu echter niet een' infinitivus aan, maar is een teeken, dat het woord *boek*EN in het meervoud staat. Zoo is in het woord *kok*-s de letter *s* het buigingsdeel, hetwelk dat meervoud aanwijst. In het woord *groot*ER, *dikk*ER, is *er* het buigingsdeel van Comparatie, waardoor wordt uitgedrukt, dat iets *meer* groot, *meer* dik is, dan iets anders.

Men ziet, dat deze Buigingsdeelen dus geene deelen zijn, onafscheidelijk aan de woorden verbonden, maar een en hetzelfde woord nu aanklevende, dan varen latende, al naar mate het denkbeeld zulks medebrengt. Zoo zal ik b. v. zeggen: *groot* als zeeheld was PIET HEIN, *groot*ER M. HZ. TROMP, maar de *groot*STE van allen was DE RUYTER.

Van een' geheel anderen, vaster aard zijn de VOOR- en ACHTERVOEGSELEN VAN AFLEIDING. Hierdoor verstaat men, gelijk wij dit in het vervolg in het breede zien zullen, zoodanige van de woorden onafscheidbare lettergrepen of letteren, die *vóór* of *achter* aan het zakelijke deel van dezelve gehecht, strekken, om van een stamwoord een aantal nieuwe woorden of afleidsels te vormen. Daartoe behoort b. v. het zoo even aangehaalde lettergreepje *er* in *loop*-ER, *schrijv*-ER, *bleek*-ER en duizend andere, gelijk zoo ook het achtervoegsel *in* in *vriend*-IN, het voorvoegsel *ge* in GE-*luk* enz. — Zulke voor- en achtervoegselen blijven aan het woord gehecht, en zijn niet af-

scheidelijk er van, als de Buigingsdeelen. Zij helpen toch het geheele woord mede uitmaken, en strekken, om aan het begrip, dat in een zakelijk of worteldeel, of in het algemeen in een vroeger woord bevat is, allerlei bijbegrippen toe te voegen, en daardoor van zulk een woord weêr nieuwe woorden te vormen. Zoo wordt b. v. in *loop*-ER het begrip van *loopen* met dat van een' mannelijk persoon, die de werking van loopen uitoefent, verbonden. In *loop*-STER met die van een' vrouwelijk persoon. Het achtervoegsel *in* in *vriend*-IN brengt evenzeer het begrip van' een manvriend op een' vrouwvriend over. — Nimmer kunnen bloote Buigingsdeelen zulk eene kracht uitoefenen, welke laatste daarenboven ook niet, zoo als de voorvoegselen en achtervoegselen, altijd onmiddellijk aan het zakelijke deel gehecht, maar in afgeleide woorden eerst achter het achtervoegsel en geheel aan het einde gevoegd worden. *Loop*ER b. v. *loop*ER-S, *loop*STER, *loop*STER-S.

Met het op het oog houden nu der bovenstaande hoofdbestanddeelen de woorden ontledende, zullen wij zien, dat b. v. in het woord *on-ge*-LUKK-*ig-lijk*, de syllabe LUK het zakelijk of worteldeel van het woord is, *on* een eerst, *ge* een tweede voorvoegsel, *ig* een eerst, *lijk* een tweede achtervoegsel van afleiding; dat in MAAT-*schapp-ij-en* MAAT het zakelijk deel, *schap* een eerst, *ij* een tweede achtervoegsel van afleiding, en het lettergreepje *en* blootelijk een buigingsdeel is, aanwijzende, dat het van MAAT afgeleide woord *maatschappij* hier nu in het meervoud staat; — dat in OM-STAND-*ig-hede-n* STAND het zakelijk deel, OM nu niet juist een voorvoegsel van afleiding, maar een ook afzonderlijk nog gebruikelijk, met dit STAND vereenigd woord, *ig* een achtervoegsel van afleiding, het oude *hede*, waarvoor wij nu *heid* zeggen, ook zulk een achtervoegsel, en *n* weer het buigingsdeel des meervouds is; — dat in LEV-*end-ig* de syllabe LEEF het zakelijk deel, *end* een teeken van het deelwoord of participium, en *ig* een achtervoegsel van afleiding is.

Elkeen gevoelt, dat het wel onderscheiden dezer hoofdbestanddeelen, welke de woorden hebben, of hebben kunnen, den grondslag uitmaakt van de geheele nasporing, die wij naar

hun' oorsprong en vorming in het werk stellen. En hoe gemakkelijk het ook in vele woorden schijne, deze onderscheiding te maken, zijn er echter ook een aantal, waarin het zeer moeijelijk valt, datgene, wat hun zakelijk deel bevat, van hetgeen in hen bloot voor- en achtervoegsel is af te zonderen.

Van sommige woorden is dit bij de scherpzinnigste Woordafleidkundigen nog niet regt uitgemaakt. Wie zal b. v. zeggen, of in de woorden *roem*, *doem*, *ruim*, *heil*, *deel* en soortgelijke de *m* en *l* tot het worteldeel behooren, dan of zij reeds letters van afleiding zijn? BILDERDIJK verklaart woorden van zulk een' stempel maar stout weg, echter zelden met bewijzen voor de waarheid zijner stellingen.

Wij zullen ons evenwel in dit geschrift met woorden, die zulke duistere bestanddeelen hebben, zoo min mogelijk ophouden, maar de Etymologie liever beschouwen in die gedeelten van haar gebied, welke minder in nevelen gewikkeld zijn (*), en tot de ontvouwing der Gronden van de Nederlandsche Woordafleidkunde overgaan.

---

(1) Ik wil hier voor hen onder mijne lezers, die Latijn kennen, in 't voorbijgaan deze opmerking maken, dat het wel onderscheiden der bovengemelde hoofdbestanddeelen ook in die taal veel licht over den waren aard en de gedaante der woorden verspreidt, en vaak de overeenkomst derzelve met vele woorden in de Duitsche talen op eene verrassende wijze doet zien. Vooral moet men op de buigingsdeelen in het Latijn acht geven, en wel in het oog houden, dat zich deze niet alleen, gelijk bij ons, in de zijdelingsche naamvallen, maar ook in den eersten naamval of nominativus vertoonen. Zoo is in het Latijnsche HOM-*o* (mensch) het zakelijk deel HOM, en *o* is het buigingsdeel van den eersten naamval, gelijk *inis* in HOM-*inis* dat van den tweeden naamval is. Dit *hom* in *homo* is het oud-Duitsche *chom*, *gom*, dat ook man, mensch, beteekent. Zie hierboven § 4. Zoo is in FLUM-*en* (rivier) FLUM (spreek uit *floem*) het zakelijk, *en* het buigingsdeel. Dit *floem* nu hangt met ons *vloeijen*, d. i. stroomen, zaam, gelijk ons Hollandsch *bloem* met *bloeijen*. Zoo is het Latijnsche NOM-*en*, als men er het buigings-

EERSTE HOOFDSTUK.

Over de Stamwoorden.

§ 9.

Wanneer men uit een Etymologisch oogpunt de woorden gadeslaat, verdeelt men ze 1) in Stamwoorden, 2) in Afgeleide Woorden, en 3) in Zamengestelde Woorden (*Primitiva, Derivata, Composita*).

§ 10.

Stamwoorden noemt men zoodanige woorden, die, met of zonder buigdeel (§ 8), niets dan den stam of het zakelijke deel bevatten, of schijnen te bevatten, waaruit andere woorden vervolgens, door middel van Voor- en Achtervoegselen, (zie hierboven § 8) zijn voortgesproten, of kunnen voortspruiten. Anders gezegd: Stamwoorden zijn de zoodanige, die bij de berekening der woordgeslachten, als de vaders van andere woorden kunnen aangezien worden, zoodat met hen die geslachten hunnen oorsprong nemen. Gelijk men toch, in de familiën der menschen, van ouder tot ouder opklimmende,

---

deel *en* van afscheidt, niets anders dan ons *naam*, *noeming*. — Het Latijnsche HAB-*ere* (hebben) levert, van het buig- of flectiedeel *ere* beroofd, het zakelijk deel *hab* op. Wat is dit anders dan ons *heb*, of het Hoogduitsche *hab* in HEBB-*en* en HAB-*en*, waarin *en* ons buigingsdeel der werkwoorden is? — Zoo kan men het Latijnsche werkwoord MON-*ere* en ons MAN-*en*, het Latijnsche NAS-*us* en ons *neus*, in 't Hoogduitsch *Nase*, 't Latijnsche *oculus* (spreek uit ooc-*ulus*) en ons *oog*, AUR-*is* en ons oor, DEN-*s* zaamgetrokken uit DENT-*s* en ons *tand*, *tend*, CAP-*ut* en ons *kop*, FALS-*us* en ons *valsch*, TON-*us* en ons *toon*, FRUCT-*us* en ons *vrucht*, PAL-*us* en ons *paal* tegen elkander vergelijken, en als men dan in het Latijn maar de buigingsdeelen wegneemt, ziet men, dat het dezelfde woorden zijn, en dat het oud-Duitsch en oud-Latijn al weder uit ééne bron zijn voortgevloeid.

eindelijk tot een' zoodanig persoon komt, die als de stamvader van het geheele geslacht kan worden aangezien, omdat zijne voorvaders verder onbekend zijn, zoo klimt men ook in eene woordfamilie van het eene woord tot het andere op, tot dat men eindelijk datgene bereikt, welks hoogere afstamming, of geheel onbekend, of ten minste meer of min onzeker is, en zulk een woord heet dan Stamwoord of Primitief. In dien zin noemen wij b. v. *berg*, *hond*, *huis*, *muis*, *kind*, *dun*, *vriend*, *dik*, *dol*, *groot*, *klein*, *stil*, *ja*, *neen* enz. enz. Stamwoorden. Ofschoon men toch over de afkomst dier woorden wel eenige gissingen kan maken, ja, ofschoon sommigen hunner voor scherpziende oogen zelfs de duidelijke kenteekenen dragen, dat zij reeds van anderen zijn afgeleid, is die afleiding, die afkomst-zelve echter vaak eenigzins twijfelachtig, en ten minste in dit ons geschrift kunnen wij ze gerustelijk als Stamwoorden beschouwen. Ook zijn ze zulks in allen gevalle ten aanzien van al die woorden, die kennelijk uit hen zijn voortgesproten, b. v. van *berg* komt *ge*-BERG-*te*, BERG-*achtig*, van *hond*, HOND-*sch*, enz., van *groot*, GROOT-*heid*, GROOT-*te*, GROOT-*en*, *ver*-GROOT-*en* enz.

§ 11.

De Stamwoorden in onze taal zijn of inheemsche, dat is, van zuiver Duitschen (Opper- of Nederduitschen) oorsprong, of uitheemsche, dat is, uit andere, niet tot den Duitschen Spraakstam behoorende talen ontleend, schoon met dat al volkomen het burgerregt verkregen hebbende en vaak bijna geen het minste merk meer van hunnen vreemden oorsprong dragende. Tot die laatste klasse behooren b. v., als men niet te fijn uitpluist: *kaart*, *troon*, *kroon*, *kerk*, *mis*, *stool*, *kaars*, *juist*, *plank*, *fier*, *vers*, *koor*, *preek*, *zegenen*, *offeren* (*) en soortgelijke. Velen van die woorden zijn in de middeleeuwen

(*) Zie over het onduitsche dier laatste twee woorden *Aanteekeningen* op BLAIR, D. I. bl. 132.

uit het wereldlijk en kerkelijk Latijn in onze en de overige Duitsche talen geslopen. Velen ook hebben wij Nederlanders aan het Fransch te danken, dat van oudsher, door de nabuurschap van Frankrijk, grooten invloed op onze taal heeft uitgeoefend, grooter dan b. v. dien op het Hoogduitsch.

§ 12.

Stamwoorden, of ten minste *die voor gewone oogen zich als zoodanig meer of min vertoonen*, treft men onder al de zoogenaamde rededeelen aan. B. v. onder de Zelfstandige Naamwoorden kan men *berg*, *borst*, *bloed*, *hand*, *baard*, *deel* enz. Stamwoorden noemen. Onder de Bijvoegelijke Naamwoorden, *groot*, *dik*, *dun*, *ligt*, *koud* enz. Onder de Voornaamwoorden, *ik*, *gij*, *hij*, *zij* enz. Onder de Werkwoorden, *drinken*, *eten*, *slapen* enz. Onder de Voorzetsels, *in*, *op*, *met*, *na*, *bij*, *af* enz. Onder de Koppel- of Voegwoorden, *maar*, *of*, *en*, *dan* enz. Onder de Bijwoorden, *toen*, *hier*, *daar*, *nu*. Onder de Getalwoorden, *één*, *twee*, *drie* enz. enz.

Men ziet, dat al deze woorden éénlettergrepig zijn. Dit is met onze meeste Primitieven het geval, en eene eigenschap der Duitsche talen, die *misschien* voor derzelver oorspronkelijkheid en hoogen ouderdom pleit.

Dat de hier genoemde werkwoorden *eten*, *drinken*, *slapen* en alle overige zich als tweelettergrepig vertoonen, is bloot toevallig, dewijl wij dezelve met het buigingsdeel van den Infinitivus of de Onbepaalde wijze *en* aanhalen (§ 8). Als men ze in den eersten persoon van den tegenwoordigen tijd aanhaalt, b. v. *ik loop*, *drink*, *eet*, merkt men, dat zij even éénlettergrepig, als de meeste overige Stamwoorden zijn, even éénlettergrepig, als b. v. *boek*, *huis*, ofschoon deze laatsten ook, door het aannemen des flectiedeels van het meervoud, soms voor een oogenblik meerlettergrepig worden kunnen, *boek*, BOEK-*en*, *huis*, HUIZ-*en*. Vergelijk hierboven het gezegde over de buigingsdeelen in § 8.

§ 13.

Bij eene dieper doordringende Woordafleidkunde, die ook den oorsprong van vele schijnbare Stamwoorden-zelve nog wederom tracht op te sporen, wordt het zelfs zeer waarschijnlijk, (en de beroemdste Taalkundigen van onzen en ook reeds van wat vroeger tijd stemmen hierin overeen) dat alle Stamwoorden zich oorspronkelijk tot Werkwoorden laten terugbrengen. Ieder woord in onze taal moet ten laatste gerekend worden uit een Werkwoord te zijn voortgesproten, om het even, of dat Werkwoord inderdaad bestaan hebbe, dan of het den mensch, bij de eerste vorming der taal, slechts denkbeeldig voor den geest hebbe gezweefd. Werkwoorden, kan men dus vermoeden, zijn de óf werkelijke, of meer denkbeeldige Stamvaders der taal geweest, schoon het dikwerf onmogelijk zij van ieder woord die opperstamvaders meer aan te wijzen. Onze groote Nederlandsche Taalkenner LAMBERT TEN KATE, *Hermansz.* heeft, vóór ruim eene eeuw, het eerst die waarheid ten aanzien onzer Hollandsche en der overige Duitsche talen in het licht gesteld, terwijl hij bepaaldelijk het er voor houdt, dat men vooral onze zoogenaamde Ongelijkvloeijende Werkwoorden als die stamvaders moet aanzien. Daar hij ontegenzeggelijk de afstamming van een aantal woorden van die Werkwoorden bewezen heeft; daar hij tevens voldingende, uit de oudste, ons bekende Duitsche tongvallen de hooge oudheid dier Ongelijkvloeijende Werkwoorden heeft betoogd, heeft dit zijn gevoelen ongemeen veel voor zich, te meer, dewijl verschillende andere gronden er voor pleiten.

De geleerdste hedendaagsche beoefenaar der Duitsche talen, JAKOB GRIMM, heeft dit gevoelen dan ook in zijn reuzenwerk aangenomen, schoon hij voorzigtig genoeg moge geweest zijn, TEN KATE slechts ter loops te noemen. Wij Hollanders moeten daarom 's laatst gemelden lof te minder vergeten.

§ 14.

In dergelijke Etymologische diepten willen wij in dit ons

geschrift niet afdalen. Nog minder zullen wij nog al een trap lager afstijgen, en, na eerst onze pogingen ingespannen te hebben, om alle woorden tot Verba terug te brengen, dan weêr naar de wortels dier Verba of Werkwoorden wroeten, ten einde eindelijk de geheele taal te herleiden tot eenige weinige grondklanken, die het alleroudste fondament van het taalgebouw zouden zijn. Sommigen hebben dit gedaan. Sommigen hebben b. v. gezegd: wij weten nu, dat die en die woorden in onze taal, neem maar eens de woorden *slaperig*, *drank*, *aas*, van de ongelijkvloeijende Werkwoorden *slapen*, *drinken*, *eten* enz. afstammen, maar waar komt nu dat worteldeel *slaap*, *drink*, *eet* weêr van? Waarom zijn juist die klanken *slaap*, *eet*, *drink* gekozen, om die handelingen, welke wij slapen, eten, drinken noemen, uit te drukken? Is er tusschen die klanken en die denkbeelden eenige natuurlijke overeenkomst? Is er ook eene zekere kracht in de letters, waardoor b. v. de *s*, vereenigd met de *l*, of voorbedachtelijk, of bloot instinktsgewijze uitgekipt is geworden, om dien toestand des ligchaams, welken men slapen heet, aan te duiden? Kan ons de beschouwing der letterklanken en der wijze, waarop wij die met onze spraakwerktuigen vormen, daarvan ook iets leeren? Kunnen wij ook merken, dat in andere talen dezelfde denkbeelden door meer of min dezelfde woorden, als in de onze, worden uitgedrukt? Ziedaar, wat, — en hoeveel meer niet! — een aantal Geleerden gevraagd, en waarop de eene dit, de andere dat antwoord gegeven heeft; maar ziedaar tevens vragen, die met de meest afgetrokkene bespiegelingen in verband staan, en waarop dikwerf schier geen antwoord te geven is. Wel kan men hier en daar nog sporen aanwijzen van den weg, dien de mensch in het vormen van sommige woorden is gegaan; wel kan men b. v. aantoonen, dat sommige woorden bepaaldelijk naar zekere geluiden gevormd zijn; wel kan men ook in het algemeen opmerken, dat de mensch, om harde voorwerpen aan te duiden, harde, om zachte te bestempelen, zachte letterklanken gekozen heeft; maar dit verspreidt slechts licht over het ontstaan van enkele uitdrukkingen, terwijl dat

van de meeste overige in duisternis verborgen blijft. Men gevoelt dus, hoe onzeker de Woordafleidkunde wordt, die zulke vraagpunten poogt te beantwoorden, en schoon wij het vernuft, door vele groote mannen hierin ten toon gespreid, bewonderen; schoon ook de telkens vermeerderende taalkennis, de telkens meer herhaalde vergelijking der talen onder elkander hoe langer hoe meer licht op die punten begint te werpen, zullen wij ons wel wachten bij derzelver ontwikkeling in dit eenvoudig geschrift stil te staan. — Die over de diepere Woordafleidkunde, voor zoo ver zij zich met het ontwikkelen van de kracht, in de letteren-zelve verborgen, onledig houdt, *bij ons* iets lezen wil, raadplege het stukje van BILDERDIJK, getiteld: *Beginsels der Woordvorsching.*

Ik raad hem echter welmeenend aan, een aantal afleidingen, die BILDERDIJK daar op zijne stellingen grondt, voor niets meer dan vernuftige gissingen te houden, sommigen misschien waar, anderen geheel valsch.

Ik kan hier echter niet voorbij ter afwisseling eenige verzen van dien grooten Geleerde en Dichter aan te halen, waarin hij, uitgaande van het door hem aangenomen gevoelen, dat de Spraak oorspronkelijk eene regtstreeksche gift der Godheid geweest is, maar door den zondenval van hare eerste voortreffelijkheid verbasterd, op de volgende wijze het nog altijd verwonderlijke en schier onbegrijpelijke, hetwelk er in het geheele zamenstel der taal heerscht, treffend bezingt:

ó Vloeibre klanken, waar, met d' adem uitgegoten,
De ziel (als Godlijk licht, in stralen afgeschoten,)
Zich-zelve in meêdeelt! Meer dan licht of melody;
Maar schepsel van 't gevoel in de engste harmony,
Die 't stofloos met het stof vereenigt en vermengelt!
Door wie zich 't hart ontlast, verademt, en verengelt!
Gy, band der wezens; en geen ijdel kunstgewrocht,
Door arbeidzaam verstand met moeite en vlijt gezocht,
Maar goddelijke gift, met d' ademtocht van 't leven,
Aan 't schepsel ingestort, zoo verr' er geesten zweven;

En, tevens met zijn val, vervallen en ontaard!
Wat waart ge, als Adams hand zijn scepter had aanvaard!
Nog doet ge ons door uw kracht het stroomgeruisch der wateren,
't Geplasch van 't klettrend nat, 't geklak der beekjens klateren,
Des afgronds joelen op 't gedonder van de lucht,
En 't stormgebulder van den noodstorm als hy zucht, —
Nog 't zacht geritsel van het lover, 't aaklig loeien
Des woudstiers naar zijn prooi, door luistrende ooren vloeien,
En 't tjilpend piepen der gepluimde burgerschap
Met krakend raafgekras of knettrend uitgeknap
Verwisslen, — liefde en haat met onderscheid van klanken
Bezielen; 't spartlen zelfs der dartle wijngaardranken
Erkennen, en den toon waarmeê de braambosch schudt,
Of de olm het hoofd beweegt, wen hy zijn weêrhelft stut.
Nog rukt ge 't hart om hoog, of weet het door uw galmen
Met sombren weemoed, als een mistdamp, te overwalmen;
Stort vreugde en droefheid, stort den hemel voor ons uit,
Of 't siddren van de hel, vermogend spraakgeluid!
ô Schildring zonder verf, door loutre luchtpenceelen!
ô Mocht ge een oogenblik het sterflijk zintuig streelen,
Als toen ge in Edens hof der Serafijnen lied
Aan 's menschen adem huwde, en aarde en bosch en vliet,
Van hemelweelde stom, den weêrgalm op deed vangen,
Waarby de praalzucht krijscht van onze kunstgezangen;
En elk der woorden, vol van echten wijsheidsschat,
Meer uitdrukte aan 't verstand, dan heel onze aard bevat!

TWEEDE HOOFDSTUK.

Over de Afgeleide Woorden of Afleidsels (Derivata).

§ 15.

Afgeleide Woorden, Afleidsels of Derivaten in onze taal zijn alle zoodanige woorden, die zich meer of minder duidelijk aan ons vertoonen, als uit andere woorden voortgesproten, hetzij nu die andere woorden in den strengsten zin Stamwoorden geheeten kunnen worden, hetzij ze dit slechts zijn in betrekking tot de woorden, uit hen afgeleid.

In dien zin, dat wil zeggen, in betrekking tot vroeger woorden, zijn *gebergte*, *achtbaarheid*, *spreker*, *eerloos*, *grijsaard*, *tuinier*, *grootte*, *menschheid* en soortgelijke Afgeleide Woorden, als zijnde, om zoo te zeggen, de zeer kenbare kinderen van de woorden *berg*, *achtbaar*, *spreken*, *eer*, *grijs*, *tuin*, *groot*, *mensch* enz. Sommigen dier vaders zijn zelve echter kennelijk weêr spruiten van andere woorden, *achtbaar*, b. v. van *achten*, *mensch* van *man* enz., waaruit men ziet, dat derivatie zoowel van derivaten, als van stamwoorden plaats kan hebben, anders gezegd: dat Afleidsels nieuwe Afleidsels, en deze soms weêr nieuwe Afleidsels kunnen telen. Ja, zoo als hierboven reeds gezegd is, zeer moeijelijk is het bij eene dieper doordringende Woordvorsching te bepalen, waar de grenzen zijn, die Primitieven (Stamwoorden) en Derivaten van elkander scheiden. Wij zullen ons echter zooveel mogelijk wachten, om plaatsen te betreden, waar wij met die grenzen in den war kunnen raken, en zullen bloot van Afleidsels handelen, die zich kennelijk als zoodanig vertoonen. De afleiding voor het overige kan plaats hebben van allerlei rededeelen, als daar zijn Substantieven, Adjectieven, Verba enz. Afleidsels, kenbaar onmiddellijk van een verbum of werkwoord dalend, noemt men met een Latijnsch woord *Verbalia* (Werkwoordelingen).

§ 16.

Afgeleide woorden zijn even als de Stamwoorden, of *zoogenaamde* Stamwoorden, in onze taal of van geheel zuiver Duitschen (Opper- of Nederduitschen) oorsprong, of uit andere talen ontleend, schoon evenwel bij ons ingeburgerd. *Grootte* van *groot*, *mensch* van *man*, *lezer* van *lezen*, *gehoor* van *hooren*, *verloop* van *loop* enz. zijn zuiver Nederlandsch of Duitsch (*). *Rivier* integendeel, dat ook een afgeleid woord is, *kasteel*, *kanaal*, *koraal*, *keizer*, *kanker*, *prinses*, *engel*, *duivel*, *bisschop*, *citer* enz. vertoonen zich als afgeleide woorden van uitheemsche afkomst. Ze zijn echter bij ons thans even goed en wettig gezeten, als in onzen staat de afstammelingen der Fransche vlugtelingen, die in de tijden der geloofsvervolging hunne woonplaats in de Nederlanden vestigden. Voor een geoefend oog kunnen zulke woorden echter hunne vreemde afkomst niet verbergen.

§ 17.

Gelijk men in alle rededeelen Stamwoorden aantreft, vindt men in alle rededeelen ook Afgeleide woorden. *Drinker* is b. v. een afgeleid Substantief; *aardig*, *moedig* zijn afgeleide Adjectieven; *mijn*, *zijn*, afgeleide Pronomina; *trappelen* (van *trappen*), *huppelen* van *huppen* (in 't Hoogd. *hüpfen*) zijn afgeleide Verba; *grootelijks*, *slechts* afgeleide Adverbia; *over*, *boven* afgeleide Praepositiën; *elf*, *twaalf*, *twintig* afgeleide Getalwoorden. Enz. enz.

Slechts in de Lidwoorden of Artikelen, die trouwens slechts uit *een*, *de*, *het* bestaan, vertoont zich aan ons geene derivatie.

(*) Eens vooral zij gezegd, dat ik door het woord *Duitsch* in dit geschrift niet het Hoogduitsch alleen, maar alle talen en tongvallen bedoel, die tot den algemeenen Duitschen spraakstam behooren, of vroeger behoord hebben. *Duitsch* kan dus zoowel Neder-, als Hoogduitsch beteekenen.

Ook de Conjunctiën vertoonen weinige of geene eigenlijk gezegde Derivaten, want *indien*, *hoewel*, *ofschoon*, *noch* enz., zijn meer als Zamengestelde, dan als Afgeleide woorden te beschouwen.

§ 18.

Nieuwere Taalkenners, als b. v. de beroemde JAKOB GRIMM, noemen in de Duitsche talen alleen die woorden Afleidsels, welke van een Stamwoord, of in het algemeen van een vroeger woord, gevormd worden door middel van eene letter, of lettergreep, *achter* aan dat vroeger woord gehecht; b. v. *lez*ER, *gunst*IG, *sleut*EL enz. van *lezen*, *gunst*, *sluiten*. Woorden, van andere woorden gevormd door de aanhechting eener letter of lettergreep *vóóraan*, b. v. GE*luk*, BE*grip* van *lukken* en *grijpen*, zijn bij hen geene Afgeleide, maar eer Zamengestelde woorden, even als *voorgaan*, *doorgang*, *hoewel* en soortgelijke ook bij ons geene Afleidsels, maar zamenstelsels zijn.

Ook de woorden, die, zonder eenige toevoeging vóór of achter, blootelijk uit het zakelijk deel van een stamwerkwoord ontspruiten, b. v. *een dronk* van *ik dronk*, *een loop* van *ik loop*, noemen zij geene eigenlijk gezegde Derivaten.

Wij zullen hen hierin niet volgen, maar, in *vele* opzigten op het voetspoor van onzen TEN KATE, *alle, van andere kennelijk afgeleide woorden, en die daarbij niet duidelijk voor elks oog uit de vereeniging of zamenkoppeling van twee afzonderlijke, ieder op zich-zelf nog gebruikelijke woorden bestaan, Afleidsels of Derivaten heeten*, daar deze leerwijze voor min geoefenden de eenvoudigste is, en daar het tevens, om de benaming van afgeleid te regtvaardigen, genoeg schijnt, dat er afleiding plaats hebbe; om het even, of dit nu door toevoeging *vóór*, of *achter* aan een stam- of vroeger woord, dan wel geheel zonder toevoeging geschiede. Kortom, GE*drink* en *dronk* (b. v. een *dronk water)* heeten wij zoowel afleidingen van het ongelijkvloeijend werkwoord d r i n k e n, d r o n k, g e d r o n k e n, als *drink*ER.

§ 19.

De Afleiding der woorden dan nu heeft plaats of 1) door dat blootelijk uit den stam of het zakelijk deel-zelve van een vroeger woord, met name van een werkwoord, het Afleidsel, 't zij met of zonder eenige vokaalwisseling, gevormd wordt, of 2) door middel van Voor- of Achtervoegselen, die aan het vroeger woord worden gehecht. Van het eerste kan het zoo even gemelde substantief *dronk*, van drinken, dronk, gedronken spruitend, van het laatste *drink*ER ten voorbeeld strekken.

Maar waartoe brengt men dan woorden, als b. v. onze Substantieve *het hooren*, *het spreken*, *het schrijven*, *het schoone*, *het verhevene*, *het groote* enz? Zijn dat ook geen Afleidsels van de werkwoorden *hooren*, *spreken*, van de adjectieven *schoon*, *groot* enz.? Ik antwoord: men kan zulke woorden eigenlijk minder als Derivaten beschouwen, dan als woorden, waarvan het begrip slechts veranderd is. *Het hooren* is niets anders dan het werkwoord *hooren* als een substantief gebruikt, gelijk het toch eene fraaije eigenschap onzer taal is, dat wij op die wijze de Onbepaalde Wijzen onzer meeste werkwoordeu, als substantieven kunnen bezigen; iets, dat b. v. de Franschen slechts zelden doen kunnen. Zoo is *het schoone*, *het groote* enz. enz. ook weêr niets anders dan het Adjectief *schoon*, in een Substantief omgekeerd. Ja, zoo kunnen wij het begrip onzer meeste rededeelen in dat van Substantieven doen overgaan, en spreken b. v. van *het ik*, *het mijn*, *het voor*, *het tegen*, *het heden*, *het namaals*, *het ach en wee*, *zijn ja*, *zijn neen* enz. enz. Ook hebben wij sommige Substantieven, die zuiver Deelwoorden of Participiën van werkwoorden zijn. *Heiland* b. v. is niets anders dan *heelend* (in het Hoogduitsch *heilend*), oudtijds *heiland*, dat is, de heelende, genezende, behoudende. *Vijand* is *vijend*, dat is, de hatende, van het oude *vijen* in den zin van haten, wrok voeden, waarvan wij nog het woord *veete* voor twist, haat, vijandschap, wrok, krijg, hebben.

Ik herhaal echter: men kan dergelijke woorden bijna geene

Afleidsels noemen, *daar zij het ten minste niet in den vorm zijn*. Wil men zulks desniettegenstaande, zoo brenge men dan de Derivaten tot drie klassen, en plaatse in de eerste de gemelde woorden met bloot veranderd begrip, in de tweede de woorden, onmiddellijk uit den naakten stam van een vroeger woord gevormd, en in de derde en talrijkste klasse diegene, welke door middel van Voor- en Achtervoegsels hun bestaan erlangen. Wij zullen nu tot de nadere beschouwing dier twee laatste hoofdsoorten en der wijze harer vorming overgaan.

A. *Over de Afgeleide woorden, uit het zakelijk deel der Ongelijkvloeijende Werkwoorden gevormd.*

§ 20.

De afleiding uit den naakten stam, het zakelijke deel, of den wortel van een vroeger woord (zie § 8) heeft vooral plaats uit de zoogenaamde Ongelijkvloeijende Werkwoorden, en zulks of uit de Onbepaalde Wijze (of, wat hetzelfde is, den Tegenwoordigen Tijd van dezelve) of uit hunnen zoogenaamden Onvolmaakt Voorleden Tijd en Verleden Deelwoord. Dat de Ongelijkvloeijende Werkwoorden allervermoedelijkst tot de oudste woorden in alle Duitsche talen behooren, is door TEN KATE zeer duidelijk in het licht gesteld, en Duitschlands geleerde taalkenner JAKOB GRIMM schijnt niet te aarzelen in 's mans voetstappen te treden. Men kan het er dus voor houden, dat, wanneer men het eene of andere woord heeft, hetwelk zich gemakkelijk uit zulk een ongelijkvloeijend werkwoord laat afleiden, dit laatste buiten kijf als deszelfs vader moet worden aangezien, en niet omgekeerd zulk een woord als de vader van het ongelijkvloeijend verbum. B. v. alles pleit voor de stelling, dat de Substantieven *vond*, *dronk*, enz. van de Werkwoorden *vinden*, *drinken* stammen, en niet de Werkwoorden *vinden*, *drinken* van de Substantieven *vond*, *dronk*.

Iets anders is het met de zoogenaamde Gelijkvloeijende Werkwoorden. Schoon ook velen van deze als vermoedelijke vaders van sommige Substantieven enz. moeten worden aangezien, is dit echter zoo uitgemaakt zeker niet. Of b. v. het zelfstandig naamwoord *druk* van het gelijkvloeijend werkwoord *drukken*, *drukte*, *gedrukt*, dan wel dit laatste van het Substantief *druk* spruite, valt moeijelijker uit te maken. Buiten kijf zijn toch vele gelijkvloeijende Verba eerst van Substantieven ontstaan, nadat die Substantieven-zelve door ongelijkvloeijende geteeld waren. B. v. het woord *zog* spruit van het Imperfect *ik zoog* van zuigen, zoog, gezogen; maar van het Substantief *zog* komt weêr het gelijkvloeijend Werkwoord *zogen*, *zoogde*, *gezoogd*, dat is, een kind zog geven.

§ 21. (*).

Maar laat ons de afleiding van een aantal woorden uit den stam of het zakelijke deel van Ongelijkvloeijende Werkwoorden door voorbeelden ophelderen! Wij zeiden, dat die derivatie plaats had uit den tegenwoordigen tijd (en de daarmede overeenkomende onbepaalde wijze), of uit den voorleden tijd, 't zij nu verleden imperfectum, of voorleden deelwoord.

Van schijnen, of ik schijn, scheen, geschenen, komt *de schijn*, d. i. hetgeen schijnt. Zoo ook *schoon*, d. i. fraai, maar eigenlijk zooveel als herder schijnend of blinkend beteekenende.

(*) Men gelieve hier niet uit het oog te verliezen, dat ik slechts enkele proeven van Woordafleiding uit ongelijkvloeijende werkwoorden geve, en dan nog in die proeven mij tot de *duidelijkste* voorbeelden bepale. Minder in het oog loopende, of aan eenigen twijfel onderhevige woordvormingen sla ik over. Ook vergete men niet, dat ik hier slechts de *naakte* afleidingen uit de zakelijke deelen der ongelijkvloeijende werkwoorden aanhale, en niet de zoodanige, die, door vermeerdering met voor- en achtervoegsels, uit die worteldeelen ontstaan zijn.

Van lezen, las, gelezen, komt de *les*, d. i. hetgeen men leest.

Van breken, brak, gebroken, spruit het substantief *braak*, d. i. de daad van het breken, en het daarmede zamenhangend werkwoord *braken*, b. v. in *vlas braken*, *spijs uitbraken*, of *uitbreken* d. i. met geweld uitwerpen. Zoo komt er ook van het adjectief *braak*, d. i. door den ploeg gebroken, gelijk men van land, dat *braak* ligt, spreekt. Voorts *brok* voor een afgebroken stuk, en *broke* of *breuk* voor hetgeen gebroken is.

Van spreken, sprak (wij spraken), gesproken, stamt *de spraak*, d. i. de daad, of wel het werktuig van spreken. En zoo ook *de sprook*, bij verkleining *sprookje*, d. i. iets, hetwelk bij wijze van vertelsel gesproken wordt. Alsmede, met eene andere uitspraak, *de spreuk* voor iets, dat kort en puntig wordt gesproken.

Van vliegen, vloog, gevlogen, spruit *de vlieg*, d. i. zeker insekt, om zijn vliegen bepaaldelijk zoo genoemd. En zoo het Substantief *vloge*, *vleuge*, 't welk men bij onze oud-Nederlandsche schrijvers vindt voor *het vliegen*, de werking van vliegen, *de vlugt*, gelijk wij thans zeggen. Voorts het adjectief *vlug*, eigenlijk vliegend beteekenende, gelijk wij het nog gebruiken in het zeggen: die jonge vogels zijn al *vlug*, d. i. beginnen al te vliegen.

Van snuiten, (ik snuit) snoot, gesnoten, komt *de snote*, thans *snot*, d. i. het gesnotene. En zoo komt van den tegenwoordigen tijd ik snuit het substantief *de snuit* voor het snuitlid of den neus bij sommige dieren, b. v. *de snuit* van een varken.

Van zuigen, zoog, gezogen, komt het substantief *zog*, *zoge*, dat is, hetgeen uit de borst gezogen wordt. En zoo ook *zoge*, of *zeuge*, (d. i. zoogster, zoogmoeder) voor het wijfje van een varken. Dit laatste kan evenwel ook eerst later uit het Gelijkvloeijend Werkwoord *zogen*, *zoogde*, *gezoogd*, 't welk weêr van *zog* stamt en zog geven beteekent, gevormd zijn. Den zamenhang van zuigen met *ziek*, *zucht* enz. zullen wij hier, als wat dieper gaande, niet aanroeren.

Van sluiten, sloot, gesloten, komt *slote*, bij verkorting *slot*, d. i. iets tot sluiting dienend, b. v. het *slot*, de *sloten* van deuren, vensters enz. En zoo ook *slot*, *sloten*, in den zin van wel gesloten, bevestigde, versterkte huizen, of wat wij met een bastaardwoord *kasteelen* heeten.

Van wijken, week, geweken, komt *wijk*, eigenlijk wijkplaats beteekenend, maar voorts plaats, of deel van eene plaats in 't gemeen.

Van breiden, breed, gebreeden, nu *breiden*, *breidde*, *gebreid*, komt het adjectief *breed*, d. i. uitgebreid ter zijden uit. *Breiden*, *kousen breiden* of *breijen* hangt er ook mede zamen, en schijnt een van lieverlede zich uitbreidend dooreenvlechten van draad of garen aan te duiden.

Van graven, groef, gegraven, komt *graf*, in 't meervoud *graven*, dat is eene diepte, die men graaft. Zoo ook *groeve*, in eene soortgelijke beteekenis. Insgelijks *greb* of *grup*. Verder komt er dan ook van *graft* of *gracht* voor een gegraven water. Dit *graf*T echter, gevormd uit *graf*, met toevoeging van *t* of *te*, behoort in de volgende klasse van Afleidsels, waarover wij thans nog niet handelen.

Van bijten, beet, gebeten, komt *de bijt* in den zin van eene in het ijs, met de bijl gebeitelde of gekapte opening. Zoo ook de *beet* of *bete* voor mondvol, of zooveel als men in eens van iets afbijt, b. v. een *bete* broods.

Van blinken, blonk of oudtijds blank, geblonken, komt ons adjectief *blank*, dat eigenlijk blinkend beteekent, gelijk wij nog b. v. zeggen *blank* geschuurde pannen en ketels, en hetwelk voorts ook in den zin van wit, helder, genomen is; b. v. eene *blanke* kleur, *blanke* leliën, *blanke* onschuld. Alle wit toch is blinkend. Van dit ons *blank* hebben de Franschen hun *blanc*, *blanche* in dezelfde beteekenis ontleend.

Van blijken, bleek, gebleken, dat oorspronkelijk helder, witachtig er uitzien, helder schijnen aanduidt, is ons adjectief *bleek* gesproten, eigenlijk zooveel als witachtig van kleur beteekenend. B. v. de *bleeke* doodskleur, de *bleeke* maan enz. Van dat *bleek* ontstond vervolgens weêr het Gelijkvloeijend Werkwoord *bleeken*, *bleekte*, *gebleekt*, in den zin van wit

doen worden door de lucht, b. v. linnen *bleeken*. En zoo het Substantief *de bleek* voor de plaats, waar gebleekt wordt.

Van het gemelde blijken, of naar de oude uitspraak bliken, stamt ook *de blik*, zooveel als een' helderen straal of lonk van het oog beteekenend, b. v. een' *blik* op iemand werpen; zijne *blikken* opslaan enz. Van dat *blik* komt later *blik*-SEM in den zin van een helder schitterend licht. Maar dit woord behoort niet in deze klasse van afleidsels, daar het met een Achtervoegsel, met dat van *sem* namelijk, gevormd is. Van *blik* komt ook *blikkeren*, en, tegen verwisseling der lipletter *b* voor de lipletter *f*, *flikkeren*.

Van staan, stond of stand, (welk laatste de Hoogd. bezigen) gestaan, komt de *stand*, d. i. de werking van staan, of wel de houding, waarin men staat, b.v. *stand* van zaken, *stand* van een huis. Zoo ook *stad*, *stede* voor iets, dat ergens staat of geplaatst is, en die plaats voorts zelve. Ook *stond* (in den zin van een uur) voor eene zekere afdeeling des tijds, waarbij wij dien een oogenblik als staande denken. Ook *staat*, b. v. *staat* van zaken, hetzelfde als *stand*. Dit *staat*, gelijk ook *stad*, zijn echter reeds als afleidsels te beschouwen, niet uit den naakten wortel van *staan* gevormd, maar met behulp van Achtervoegsels, en dus eigenlijk niet in de klasse der derivaten, waarvan wij hier spreken, te huis hoorende. Zoo is het ook met *stoel*, *stal* en meer dergelijke woorden gelegen, die allen van *staan* schijnen te komen. Immers deze wortel is zeer rijk, en vertoont zich in de Duitsche talen onder verschillende gedaanten, nu eens b. v. in den Onvolmaakt Verleden Tijd *stond*, dan *stand*, dan *stend*, dan *stoe*, dan *sto* enz. luidend. Daardoor zijn uit denzelven woorden voortgesproten, die, bij den eersten oogopslag, weinig met elkaâr gemeen schijnen te hebben; *staat* en *stoel* b. v. Intusschen is *staa*T, of oudtijds *sta*TE, van *ik sta* met het achtervoegsel *te* gevormd, gelijk zoo van *ik schrijf*, het substantief *schrif*TE, *schrif*T komt. *Stoel* schijnt integendeel uit het imperfect *ik sto*, d. i. *ik stond*, voortgesproten met aanhechting van het achtervoegsel *el*, bij verkorting *l*, waarover hieronder nader. *Stoe*L is dus misschien zamengetrokken uit *sto*-EL of *stoe*-EL, en beteekent

oorspronkelijk een staand voorwerp, maar voorts bepaaldelijk een zoodanig, waarop men zit. Dat *stoel* tevens met *stellen* zamen kan hangen, is niet vreemd, dewijl het werkwoord *stellen* vermoedelijk ook zijn' wortel in *staan* heeft, en eigenlijk iets *doen staan* aanduidt. Van daar, dat b. v. de substantieven *stand* en *stelling* soms door elkaâr gebruikt worden.

Van spuiten, spoot, gespoten, komt *de spuit*, zijnde het werktuig, waarmede men spuit, en misschien ook wel *de spot* voor hoon, bespotting. 't Schijnt toch, dat dit laatste woord oorspronkelijk iets vuils beteekent, waarmede iemand bespoten wordt, en slechts eene veranderde uitspraak van *spat* is, hetwelk ook eigenlijk iets op ons gespotens aanduidt en waarvan weêr het gelijkvloeijend werkwoord *spatten*, *spatte*, *gespat* komt. Even als *spot*, schijnt ook het woord *hoon* in zijn' oorsprong iets vuils, dat op ons geworpen wordt, te kennen te geven.

Van varen, voer, gevaren, komt *voer* in den zin van eene hoeveelheid, die in één varen, in een' rid vervoerd kan worden, b. v. een *voer* hooi, koren enz. Men houde in het oog, dat varen oorspronkelijk niet alleen varen op het water, maar ook rijden te land, en in 't algemeen zich van de eene plaats naar de andere begeven beteekent. Zoo gebruiken het de Hoogduitschers nog, en in Gelderland zal men niet zelden hooren zeggen: ik ben met den postwagen *gevaren;* ik ben met *gevaar*, d. i. met rijtuig, gekomen.

Het Substantief *voer* teelt weêr het Werkwoord *voeren*, *voerde*, *gevoerd*, voor iets of iemand varen, of doen varen.

Van buigen, boog, gebogen, komt *boog* voor iets, dat gebogen is, b. v. een *boog*, om mede te schieten, eene boogachtig gewelfde brug (te *Groningen* een *boog* geheeten), de *bogen* of booggewelven in eene kerk enz. *Boog* wordt met eene andere uitspraak *boeg*, en beteekent dan het rondgebogen eind van een schip, *de boeg* van een schip. Zoo ook het ronde borstdeel van een paard boven de voorpooten, b. v. het scheelt dat paard in den *boeg*, het is *boeglam.*

Van smelten, smolt, gesmolten, komt *smout* in den zin van gesmolten, of smijdig smeer en vet. Dat wij dit

niet *smolt*, maar *smout* heeten, is toe te schrijven aan eene geneigdheid onzer uitspraak, om den klank *ol* en *al* in dien van *ou* te veranderen. Zoo zeggen wij b. v. *goud*, *hout*, *oud*, *woud*, waar de Hoogduitschers *gold*, *holz*, *alt*, *wald* zeggen, en men bij ons onder het volk ook nog dikwerf *gold*, *holt*, *old*, *wold* hoort. 't Is iets, dat wij met de Franschen gemeen hebben. Bij onze oud-Nederlandsche schrijvers conjugeert men zelfs vaak smelten, smout, gesmolten.

Van dit smelten komt ook *smalt*, zeker gesmolten bergstof, waarvan de Franschen hun *esmail*, nu *émail*, gemaakt hebben.

Van vlieten, vloot, gevloten, komt *vliet* voor een vloeijend water, stroompje of beekje. Ook *vloed*, dat hetzelfde, maar in wat grooter, sterker, beteekenis uitdrukt. Men kan echter dit *vloed* ook van vlieden, vlood, gevloden afleiden. — Van vlieten stamt tevens het adjectief *vloot* voor ondiep. Ook het adjectief *vlot* voor aan 't vlieten, aan 't drijven rakend, b. v. het schip is *vlot*, wordt *vlot*.

Ook het substantief *vlot* voor een vlietend, op het water drijvend getimmerte van planken, hebben wij van vlieten. Van 's gelijken *vloot* (Hoogduitsch *flotte*) voor eene menigte van zulke *vlotten* in 't groot, dat wil zeggen, van schepen.

Van *vloed* komt weêr het gelijkvloeijend werkwoord *vloeden*, bij verzachting van uitspraak *vloeijen*, *vloeide*, *gevloeid*, gelijk op dezelfde wijze van *gloed*, *gloeijen*, van *broed*, *broeijen*, van *moede*, *moeijen*, *vermoeijen*, van welk laatste, met het achtervoegsel *lijk*, *moeijelijk*.

Van vinden, vond, gevonden, komt *vond*, in den zin van eene schrandere looze uitvinding, b. v. een aardige *vond*, looze streken en *vonden*.

Van binden, bond of band (zoo als in 't Hoogduitsch), gebonden, komt *bond* voor vereeniging, verbinding, en meest in de afleiding VER*bond* gebruikelijk. Zoo ook *band* voor werktuig of middel van verbinding, of waar men iets mede bindt, b. v. *band* van broederschap, schoene*band* enz.

Van snuiven, snoof, gesnoven, komt *snuif* of *snuf*,

bij verkorting voor *snuiftabak*, d. i. fijn gemalen tabak, dien men snuift. Voorts *snove* of *snof*, oorspronkelijk *gesnuif*, *snuiving* beteekenende, en vervolgens voor verkoudheid in 't hoofd genomen, als in welke kwaal men moeijelijk met den neus opsnuift, of wel een snuivend geluid doet hooren. Dit *snove*, *snof* teelt weêr het gelijkvloeijend werkwoord *snoeven*, *snoefde*, *gesnoefd*, dat eigenlijk hetzelfde als snuiven te kennen geeft, maar in een' figuurlijken zin voor pogchen, pralen, opsnijden, wind maken, genomen wordt. *Snoeven* is dus veel wind, veel gesnuif, veel geblaas maken, een blaaskaak zijn. Op dezelfde wijze beteekent ons werkwoord *snorken* in zijne eerste beteekenis: een ronkend geluid door den neus in den slaap doen hooren, maar vervolgens pogchen, snoeven. B. v. die vent doet niets dan *snoeven* en *snorken;* 't is een pochhans, een *snorkers*-baas; belagchelijk pralen! belagchelijke *snorkerij!*

Van drinken, dronk of op zijn Hoogduitsch drank (*trank*), gedronken, komt *drenke* of *drinke*, oudtijds een drink- of watervat beteekenend. Voorts *drank* voor hetgeen tot drinken bestemd is, in tegenoverstelling van *spijs*, die gegeten wordt. Al verder *dronk* in den zin van eene zekere hoeveelheid dranks, b. v. een *dronk* waters, een *dronk* wijns. Van het substantief *drenke* komt later het gelijkvloeijend werkwoord *drenken*, *drenkte*, *gedrenkt*, voor iemand doen drinken of te drinken geven.

Van het wat verouderd tiegen of tuigen, toog, getogen, d. i. trekken, komt *toog*, of, met eene andere uitspraak, *teug*, in den zin van een' trek of ophaal met den mond, b. v. eene *teug* of *toog* waters. Zoo spreekt men ook van eene *toog* of een' trek met een' passer. Hooft b. v. noemt de cirkelvormige, als met den passer afgemetene wenkbraauwen zijner Geliefde: *Overjuiste passertooghjes.*

Van *toog* komt weêr *toogen* of *betoogen*, *betoogde*, *betoogd*. Ook het koppelwoord *zieltogen* in den zin van den laatsten adem, de ziel zelve, stervend, als het ware omhoog trekken, in de keel ophalen, hangt hiermede zamen. De Hoogduitschers, die naar hunne uitspraak *Zug* voor ons *toog*, *teug*

zeggen, noemen dit *in den letzten* ZÜGEN *liegen*, d. i. letterlijk: in de laatste *togen* of trekken liggen.

Van steken, in 't Hoogduitsch *stechen*, ik stak (wij staken), gestoken, komt *steek* voor het uitwerksel van steken, b. v. hij bragt mij een' *steek* toe. Voorts *stek* in den zin van een in den grond gestoken takje, b. v. een *rozenstekje*. Voorts *stik*, dat soms voor *stek* gebruikt wordt, maar ook een' fijnen steek beteekent, b. v. van een naald enz., en waarvan weêr *stikken*, *stikte*, *gestikt*, in den zin van borduren, met de naald ergens in prikken, stamt. Voorts *staak*, d. i. een in den grond gestoken stok of paal, b. v. de snijboonen aan staken binden. Insgelijks *stok*, oorspronkelijk hetzelfde beteekenend als *staak*, gelijk men dus onverschillig zegt: aan *stokken* of aan *staken* binden, en zoowel *stokblind* als *stekeblind*. Voorts denkelijk *stuk* (1), dat eigenlijk een *afgestoken* deel schijnt te beteekenen, gelijk *brok*, van breken, brak, gebroken, een *afgebroken* deel, weshalve die twee woorden dan ook eigenaardig vereenigd worden in de spreekwijze: iets in stukken en brokken breken. Men ziet, dat dit werkwoord steken, stak, gestoken, rijk is in kinderen, welke laatsten zelve weêr veel nieuw kroost telen, waarmede wij echter hier niet te maken hebben. Zoo laten zich de gelijkvloeijende werkwoorden *staken*, *stuiken* (*verstuiken*), *stikken* (*verstikken*), *stokken* enz. zeer gepast uit deze bron afleiden.

---

(1) Hoe kan *stuk* en *stik* van *ik* STEE*k* komen, zal men vragen, daar in het laatste de *e*, in de twee eerste woorden *u* en *i* de vokalen zijn. Mag men zoo maar willekeurig met de vokalen omspringen? Volstrekt niet, maar men houde in het oog, dat hetgeen bij ons *steken* luidt, in andere Duitsche tongvallen *stiken*, *styken* zal worden uitgesproken. — Het behoort juist tot de groote verdiensten van onzen TEN KATE, dat hij in zijne *twee Proeven van geregelde afleiding* zooveel vlijt er aan besteed heeft, om telkens al de vormen, waarin zich een ongelijkvloeijend werkwoord in de Duitsche talen voordoet, op te geven, en dan eerst daarop zijne afleidingen te gronden.

Van gieten, ik goot, gegoten, komt *goot* of *geut* voor buis, door welke het water zich uitgiet.

Van bidden (in 't Hoogd. *beten*), bad, gebeden, komt *bede*, d. i. iets wat gebeden wordt. Van welk *bede* later weêr het werkwoord *bedelen* stamt, in den zin van iemand dringend en bij herhaling om iets bidden of verzoeken.

Van bieden, bood, geboden, komt *bod*, zijnde het bieden, of hetgeen geboden wordt, b. v. ik heb op dat huis een *bod* gedaan. Zoo ook *bode*, dat eigenlijk iemand beteekent, die iets komt aanbieden, vervolgens een' boodschapper in het algemeen.

§ 22.

Deze weinige proeven zullen voldoende zijn, om te doen zien, welk eene aanzienlijke menigte van woorden onmiddellijk uit den stam onzer zoogenaamde Ongelijkvloeijende Werkwoorden afstammen. Wij zeggen onmiddellijk afstammen, d. i. zonder toevoeging van eene lettergreep vóór of achter aan; want woorden, waar zulk eene aanstaarting bij plaats heeft, gelijk zoo b. v. van bieden, *bied*-ER, VER*bieden*, GE*bod*, BOOD*schap*, *boden* of *baden*, d. i. voor het geregt dagen, enz. spruiten; van *lijden*, dat oudtijds zoowel gaan, als pijn hebben beteekende, *belijden*, *overlijden* (letterlijk overgaan naar eene andere wereld), *verlijden*, *beleedigen* (d. i. leed aandoen) misschien ook wel *lid* enz. stammen — zulke woorden, herhaal ik, behooren in de klasse van derivaten, die wij straks behandelen zullen. Men zal voorts opgemerkt hebben, dat de Afleidsels van de Ongelijkvloeijende Werkwoorden deels uit derzelver Tegenwoordigen Tijd, deels uit den Voorleden Tijd en het Voorleden Deelwoord ontspruiten, gelijk b. v. *steek* van ik steek, *staak* van ik stak, wij staken spruit. Juist de verandering van klinker of vokaal, welke die Ongelijkvloeijende Werkwoorden in hunnen Onvolmaakt Verleden Tijd, of in hun Verleden Deelwoord, of wel in beiden tevens ondergaan, maakt hen zoo uitnemend geschikt, om tot vaders van zulk een talrijk kroost te dienen, en geeft hun zulk eene

uitnemende waarde in onze taal. Want terwijl ik b. v. van het gelijkvloeijende werkwoord *drukken*, *drukte*, *gedrukt*, slechts de afleiding *druk* zou kunnen maken, geeft het ongelijkvloeijende steken, stak, gestoken, waarin men driederlei vokaal hoort, namelijk de *e* in ik steek, de korte *a* in ik stak, de lange *a* in wij staken, en de *o* in gestoken, gelegenheid, om van elk zijner tijden afleidsels te vormen, die duidelijk van elkaâr in klank onderscheiden zijn, en daarenboven nog het voordeel van kortheid bezitten. Immers ook het imperfect ik stak is even éénlettergrepig, als het praesens ik steek. — Zijn daarentegen alle imperfecten van de gelijkvloeijende Werkwoorden niet tweelettergrepig, b. v. *ik hoorde*, *ik drukte*, *ik zuchtte*, *ik hakte* enz.? Wel mogt dus de groote TEN KATE het onwaardeerbare nut der Ongelijkvloeijende Werkwoorden in de Duitsche talen ten hemel toe verheffen! Wel mogt hij tegen de taalkenners van vroeger tijd uitvaren, die, (zoo als nog sommigen in Duitschland doen) die soort van Werkwoorden *onregelmatig* en van de ware conjugatie verbasterd noemden. Wel mogt hij uitroepen, dat onze sprake, en met haar alle overige Duitsche talen, dan in hare edelste, oudste, eerwaardigste, schoonste deelen de schandvlek van onregelmatigheid zouden dragen.

Wij willen voor het overige, voor dat wij deze klasse van Afleidsels, uit den stam of het zakelijk deel van een vroeger woord gevormd, laten varen, nog een paar opmerkingen maken.

1). Men ziet. dat de Afleidsels, waarvan wij nu gesproken hebben, uit het zakelijk deel of den stam der Ongelijkvloeijende Werkwoorden gevormd worden; maar dat men soms, om zich hiervan te overtuigen, niet alleen de Tegenwoordige en Voorleden Tijden dier Verba beschouwen moet, zoo als die tijden zich bij ons *thans* vertoonen, maar ook, zoo als zij zich voorheen vertoond hebben, of in andere Duitsche talen nog voordoen.

B. v. van binden, bond, gebonden, komt het Substantief *bond*, maar ook dat van *band*. Dit laatste nu regelt zich naar de Hoogduitsche Conjugatie, waarin men niet con-

jugeert ik bind, ik bond; maar ik bind, ik band. Of wel het regelt zich naar de oude uitspraak van het Hollandsch, die vaak de *a* in plaats van de *o* bezigde, ten gevolge waarvan men zelfs nog in onzen Statenbijbel soms zal lezen: hij *vand*, hij *zand*, hij *klam*, voor hij *vond*, *zond*, *klom*. En zoo vindt men in schriften van de dertiende en veertiende eeuw dikwerf *kramp* voor *kromp*, *began* voor *begon*, *drank* voor *dronk*, *vlacht* voor *vlocht*, *vacht* voor *vocht*, *dwang* voor *dwong* enz. enz. Omgekeerd laten zich vele woorden in het Hoogduitsch, Engelsch, Deensch en Zweedsch weêr uit onze conjugatie verklaren. Met het bewijs hiervan kan zich echter dit eenvoudig geschrift niet ophouden.

2). Men kan verschillende Afleidsels aanwijzen, waarvan de Ongelijkvloeijende Werkwoorden, die men als derzelver vaders kan aanzien, heden bij ons niet meer aanwezig zijn, maar nog in andere Duitsche talen gevonden worden. B. v. *slang*, in het Hoogduitsch *schlange*, stamt van het werkwoord slingen, slang, geslongen, dat onder anderen zich ergens omheen slaan of omheen slingeren beteekent. *Slang* is derhalve slingerdier, aldus naar hare slingerende en kronkelende bewegingen geheeten. Het werkwoord slingen, slang, geslongen, is echter in het Hollandsch niet meer aanwezig, maar wel in het Hoogduitsch, in welke taal het naar de Hoogduitsche uitspraak schlingen, schlang, geschlungen luidt. Wij hebben van dit werkwoord, behalve het als stamwoord voor het oog zich voordoende *slang*, ook het, door toevoeging van het lettergreepje *er*, afgeleide woord SLING-*er* gevormd, in den zin namelijk van een werktuig, om al zwaaijend steenen mede te werpen. Van dit *slinger* komt weêr het gelijkvloeijend Werkwoord *slingeren*, *slingerde*, *geslingerd*.

Omgekeerd hebben de Hoogduitschers van ons slinden (of verslinden), slond, geslonden, dat naar hunne uitspraak schlinden, schlund, geschlunden zou moeten luiden, nog hun Substantief *schlund* in den zin van een' alles verzwelgenden afgrond. SCHILLER zingt in zijne heerlijke Ballade *der Taucher* (de Duiker):

Und wie er tritt an des Felsen Hang
Und blickt in den Schlund hinab.

(*En als hij treedt aan den glooi der rots,*
En neêrstaart in 's afgronds muil).

Zoo helderen alle Duitsche talen elkander beurtelings op, daar zij allen tot één' en denzelfden stam behooren.

3.) Men moet ook, om een aantal Afleidsels, die van Ongelijkvloeijende Werkwoorden stammen, uit te leggen, niet alleen onze taal beschouwen, zoo als zij tegenwoordig is, maar ook, zoo als zij vroeger was, en dus niet alleen acht slaan op de Ongelijkvloeijende Verba, die zij thans bezit; maar ook op diegene, welke zij vroeger bezeten heeft, maar die thans gelijkvloeijend van conjugatie geworden zijn. Hoe hooger men opklimt, des te meer ongelijkvloeijendheid vindt men in onze taal, en dit pleit juist voor de oudheid dier wijze van conjugéren, ja doet vermoeden, dat bij het allereerste ontstaan der Duitsche taal, en op het oogenblik, dat onze Duitsche voorouders misschien nog in Azië vertoefden, alle conjugatie ongelijkvloeijend geweest is. TEN KATE schat onze tegenwoordige Ongelijkvloeijende Werkwoorden (wel te verstaan, bloot de onafgeleide en onzamengestelde) op een paar honderd. Vóór een vier, vijfhonderd jaren, toen onze eerste, *eigenlijk gezegde Nederlandsch-Duitsche* schrijvers zich begonnen te vertoonen, waren er zeker meer. Ten minste wij treffen er bij die schrijvers verscheidene aan, die thans gelijkvloeijend zijn; b. v. begeeren, begar, begaren (thans *begeeren*, *begeerde*, *begeerd*), laden, loed, geladen (thans *laden*, *laadde*), schroeven, schroof, geschroven (thans *schroeven*, *schroefde*, *geschroefd*), waden, woed, gewaden (thans *waden*, *waadde*, *gewaad*), wreken, wrak of wrok, gewroken (thans *wreken*, *wreekte*), krijschen, kreesch, gekreschen (thans *krijschte*, *gekrijscht*), heeten, hiet, geheeten (thans *heeten*, *heette*), beseffen, besief, beseven (thans *beseffen*, *besefte*, *beseft*), verwaten, verwiet, verwaten (d. i. *vervloeken*, thans alleen nog maar in het deelwoord *verwaten* gebrui-

kelijk), malen, moel, gemalen (thans *malen*, *maalde*). Enz.

Sommige dezer vroeger Ongelijkvloeijende Werkwoorden bieden den sleutel aan ter uitlegging van afleidsels, uit hen voortspruitende. Ons *wraak* b. v. stamt duidelijk van ik wrak, wij wraken, van wreken, terwijl ons *wrok* weêr van ik wrok en gewroken kan worden afgeleid. Ons *mol*EN, met het achtervoegsel *en*, komt van ik moel, van malen, gelijk zoo *meel* insgelijks van malen komt.

Wij krijgen nog meer dergelijke sleutels, wanneer wij al de Ongelijkvloeijende Werkwoorden beschouwen, die in de overige oud-Duitsche talen en tongvallen aanwezig waren. Dan wordt de hoogere afkomst van een aantal woorden, die zich voor het oog als stamwoorden vertoonen, en die men in betrekking tot hun kroost ook gerust zoo heeten kan (vergelijk § 12), in één oogenblik zigtbaar. Onze beroemde TEN KATE heeft zulks in de tweede Proeve zijner geregelde afleiding door eene menigte voorbeelden bewezen, en dezelve zijn nog met eene wolke van nieuwe vermeerderd door JAKOB GRIMM, dat licht der tegenwoordige taalkenners in Duitschland. Zoo kan men b. v. van ons *oud*, *koud*, *speen* (tepel), *stap*, *stoep*, *schaaf*, *schok*, *dom*, *rijk* enz., waarvan wij thans niet, of niet dan gewrongen, de vaders onder onze Ongelijkvloeijende Werkwoorden vinden kunnen, die vaders nog in het oud-Noordsch, of wel in het Gothisch, Angelsaksisch, Frank-Duitsch, oud-Friesch, en hoe die oud-Duitsche talen en tongvallen verder heeten mogen, op het duidelijkst en ontegenzeggelijkst aanwijzen.

Inderdaad, het is waar, wat de zoo even aangehaalde Hoogduitsche Taalkenner zegt, dat men in geene Sprake op vele plaatsen zoo duidelijk nog tot op den grond en bodem, gelijk in de diepte van een kristalhelder water, neêrzien kan, als in de Duitsche talen. En juist hieruit blijkt het, dat die talen niet, gelijk het Fransch en andere dergelijke spraken van het Zuidelijk en Westelijk Europa, voor het grootste deel uit vroeger, thans reeds doode talen zijn zamengesteld — b. v. het Fransch uit het Latijn — maar dat zij een uit

zich-zelve opgegroeid geheel uitmaken, en bij een' boom vergeleken kunnen worden, die van de kroon tot aan de wortelen nog vol leven is. Vergelijk § 7.

4). Wij zagen, dat, en uit den Tegenwoordigen, en uit den Onvolmaakt Verleden Tijd (of soms ook het Verleden Deelwoord) der Ongelijkvloeijende Werkwoorden, woorden gevormd werden. Schoon nu, oppervlakkig beschouwd, dit onderscheid van tijden, op de beteekenis dier woorden geen' invloed schijnt te hebben, is het echter aan sommige Taalkenners, bij scherper toezien, voorgekomen, dat men in de woorden, uit den Tegenwoordigen Tijd of het Praesens ontleend, meer het begrip van iets, dat nog geschiedt en werkt, in diegene integendeel, welke van het Imperfect stammen, meer het begrip van het reeds geschiede of gewerkt hebbende kan opmerken. *Drop* b. v. van ik droop, van druipen, is het water, dat gevallen is; *kloof* van ik kloof, van klieven, is het gespleten zijnde, enz. Men moet daartoe echter vooral de woorden beschouwen, zoo als zij zich vóór eenige eeuwen voordoen. Thans valt dit onderscheid minder in het oog, en wij laten daarom ook deze en soortgelijke meeningen, als te diep gaande voor dit eenvoudig geschrift, verder onaangeroerd.

5). Wij willen ons uit dien hoofde ook niet verdiepen in de beschouwing van den gang en de verbinding der denkbeelden, welke men in de wijze, waarop een aantal woorden van Ongelijkvloeijende Verba gevormd zijn, kan opmerken. Hoogst belangrijk en aangenaam tevens is anders deze stoffe. Zoo ziet men b. v., hoe de werkingen of eigenschappen van geluid en kleur zich aan 's menschen verbeelding in sommige opzigten als gelijk voordoen, en hoe daardoor helder klinken en helder schitteren, dof klinken en dof schitteren door woorden van denzelfden oorsprong worden aangeduid. In vroeger tijd b. v. treft men de oud-Duitsche ongelijkvloeijende Werkwoorden hellen, galen, in den zin van klinken, galmen, aan. Van het eerste is *hel*, of *helder* in den zin van helder-klinkend, maar voorts ook in den zin van helder-schitterend gesproten. Wij zeggen toch zoowel:

eene *heldere* kleur, als een *heldere* klank; op dezelfde wijze, als wij, omgekeerd, zoowel van het licht, (dus van iets, dat wij zien) als van het geluid (dus van iets, dat wij hooren) zeggen, dat het verdooft of uitdooft, weshalve ook en van *doffe* klanken en van *doffe* verwen gesproken wordt. Van het oude werkwoord galen hebben wij nog *gaal* in het zamengestelde woord *nachte*GAAL, d. i. *nacht-galmer*, vogel, geluid makend in den nacht. Men ziet in een aantal woorden, hoe de verbeelding onderscheidene zinnelijke gewaarwordingen met elkander verbindt, ter uitdrukking van beiden dezelfde letterklanken bezigt, en vervolgens van het stoffelijke tot het meer onstoffelijke opklimt. Hoe kan, zal men b. v. vragen, lezen, las, gelezen, niet alleen bij ons, maar zelfs in het Latijn, zoowel beteekenen: een boek *lezen*, als iets *verzamelen*, *bijeenzoeken*, gelijk het dit laatste doet in de spreekwijze: bloemen, korenaren *lezen*? — Zeer natuurlijk! Lezen beteekent oorspronkelijk niets dan verzamelen, bijeenbrengen, bijeenzoeken. Dat is zijne eerste, grofste, zinnelijkste beteekenis, eene beteekenis, die het vermoedelijk reeds had, toen men nog van letters en boeken niets wist. Met datzelfde woord heeft men echter later het denkbeeld dier handeling pogen uit te drukken, welke wij uitoefenen, als wij een boek *lezen*. Wij zamelen en brengen dan namelijk zekere figuren, letters genoemd, met onze oogen tot woorden bijeen, en maken er voor ons verstand een' zin uit. Indiervoege beteekent ons voormalig werkwoord *reden*, dat is spreken, waarvan wij nog *leer*REDE, *voor*REDE enz. hebben, en dat de Hoogduitschers nog altijd bezigen, in de oud-Duitsche talen oorspronkelijk ook al *verzamelen*. Trouwens, wat is *spreken* anders dan zekere klanken, woorden geheeten, bijeenzamelen, en met den mond uitbrengen?

Men houde wel in het oog, dat in alle talen de woorden oorspronkelijk van uitwendige, onder de zinnen vallende voorwerpen ontleend zijn; maar dat men naderhand die zelfde woorden ook op meer geestelijke denkbeelden heeft toegepast. Men kon toch niet voor ieder nieuw denkbeeld nieuwe woorden scheppen. Zoo beteekent b. v. *hoofd* (vermoedelijk van

hoog afkomstig) eerst het hoogste lid des ligchaams; maar in hoeveel andere beteekenissen wordt het thans niet genomen, b. v. *hoofd* van den staat, *hoofd* van een boek, *hoofd* eener zamenzwering enz. enz.?

6). Uit het eene Ongelijkvloeijende Werkwoord, ziet men voor 't overige, schieten veel meer onmiddellijke Afleidsels op, dan uit het andere. Hoeveel meer woorden b. v. komen van vlieten, vloot, gevloten, dan b. v. van vinden, vond, gevonden? Terwijl wij toch van het eerste de substantieven *vliet*, *vloed*, *vlot*, *vloot*, het adjectief *vlot* enz. hebben, bezitten wij van het tweede thans weinig meer dan het substantief *een vond*. Hiervan is geene andere reden op te sporen, dan dat het begrip, door het eene ongelijkvloeijend werkwoord uitgedrukt, voor meer onderbegrippen vatbaar is, en dus tot meer woorden aanleiding kan geven, dan dat van een ander. Evenwel ziet men ook soms, dat hetzelfde ongelijkvloeijend werkwoord in deze Duitsche taal rijker is, dan in gene. Ook gebeurt het wel, dat hetzelfde ongelijkvloeijend werkwoord, hetwelk arm is in afleidsels, die onmiddellijk uit deszelfs stam gevormd zijn, weêr rijk is in derivaten, door toevoeging van eene lettergreep ontstaan, dat wil zeggen, rijk in zoodanige afleidsels, waarvan wij bij de beschouwing der volgende klasse spreken zullen. Trouwens, zoo hebben wij van vinden de substantieven *vind*ER, *vind*ING, het adjectief *vind*IG (in *uitvindig*), *von*NIS, dat is *vonde*NIS, enz., die wij van vlieten niet bezitten. Want *vliet*ER, *vliet*ING b. v. zijn of geheel niet, of maar weinig gebruikelijk, en nog minder is *vliet*IG bekend.

7). In het gebied der diepere Woordafleidkunde behoort de vraag te huis, of men zelfs niet in de Ongelijkvloeijende Werkwoorden een verschil tusschen Stamwoorden en Afleidsels kan waarnemen, dat wil zeggen: of men reeds niet sommige dier ongelijkvloeijende Verba houden moet als van andere, even ongelijkvloeijend, afgeleid. Dit is zeer wel mogelijk, en hier en daar vertoonen zich van zulk eene afleiding werkelijk de sporen. De geleerde GRIMM heeft in zijn reuzenwerk er verschillende voorbeelden van bijgebragt. Over

het algemeen kan men het er voor houden, dat hoe korter van vokaal en hoe minder met consonanten *achter die vokaal* voorzien, het zakelijk deel van een ongelijkvloeijend werkwoord zich vertoont, des te oorspronkelijker zulk een werkwoord zijn zal. Zoo schijnen werkwoorden, als stelen, stal, gestolen, nemen, nam, genomen, breken, brak, gebroken, steken, stak, gestoken en soortgelijke, geene, ten minste geene zeer bewijsbare, vroegere afleiding te veronderstellen, en tot de oorspronkelijkste Verba onder de ongelijkvloeijende te behooren.

Integendeel gelden, gold, gegolden, melken, molk, gemolken, binden, bond, gebonden, bersten, borst, geborsten, drinken, dronk, gedronken, blinken, blonk, geblonken, bergen, borg, geborgen en een aantal andere, die, even als zij, *na de wortelvokaal* twee consonanten hebben, vertoonen meer blijken van zelven reeds uit andere vroeger ongelijkvloeijende werkwoorden te zijn voortgesproten, ja die vroegere ongelijkvloeijende Verba zijn soms nog hier en daar aan te wijzen. Hierover echter verder uit te weiden, zou ons tot uitpluizingen voeren, die in dit geschrift niet te pas komen. Nog minder zouden wij willen pogen, om alles terug te brengen tot slechts gisbare thema's, als *tra-en*, *dra-en*, *sto-en*, *lo-en* enz., waarmede BILDERDIJK telkens in de weêr is, en zich het etymologiséren wel eens wat al te gemakkelijk maakt. Vergelijk het gezegde in § 14.

8). De Afleidsels eindelijk, waarvan wij nu gesproken hebben, en die allen uit den naakten stam-zelven der Ongelijkvloeijende Werkwoorden, zonder eenige voor- of achtervoeging, gevormd zijn, kan men veilig voor zuiver Hollandsche, of laat mij in 't algemeen zeggen: zuiver Duitsche, dat is tot de Duitsche talen behoorende woorden, houden. Geen ongelijkvloeijend werkwoord in onze taal is een bastaardwoord. Alle bastaard-werkwoorden b. v., die wij uit het Fransch of soortgelijke spraken ontleend hebben, zijn altijd gelijkvloeijend. Slechts van een paar ongelijkvloeijende werkwoorden heb ik in onzen tijd de eerlijke Duitsche afkomst in twijfel zien trekken, namelijk van schrijven, schreef,

geschreven, en van prijzen, prees, geprezen. Die wil men, dat wij aan het Latijn te danken zouden hebben. Is dit echter al waar, dan moeten zij in de Duitsche talen reeds gekomen zijn, toen de Romeinen het eerst aan de Germanen kennis kregen, en hunne taal en zeden tot hen overbragten. Maar zoude het evenwel niet waarschijnlijker zijn, dat de oorzaak der overeenkomst, die er tusschen de gemelde woorden in het Latijn en Duitsch bestaat, (eene overeenkomst, waarop men dan de afstamming van *schrijven* en *prijzen* uit het Latijn grondt) daarin te zoeken zij, dat de gezamenlijke Aziatische voorvaders der Romeinsche en Duitsche volkeren die woorden reeds in gemeenschap bezeten hebben, zoodat zij van hen en op de latere Romeinen en op de Germanen zijn overgegaan? Wij laten echter dit stuk aan de Geleerden ter beslissing over, en zullen nu, na de eerste klasse van Afleidsels, die wij echter in vele opzigten ook wel Stamwoorden kunnen noemen en soms genoemd hebben (zie § 10), te hebben beschouwd, tot de tweede overgaan, namelijk tot de klasse van woorden, uit andere woorden ontstaande *door middel van voor- en achtervoegsels.* Hier beginnen alle bronnen, waaruit de taal haren overvloed van woorden put, eerst regt te stroomen.

B. *Over de afleiding door middel van Voor- en Achtervoegsels.*

§ 23.

Wij hebben gezien, hoe in de eerste plaats een aantal woorden uit den stam-zelven van Ongelijkvloeijende Werkwoorden ontstaan, en hoe men daardoor op het denkbeeld zou geraken, dat men bij ieder woord in onze taal een zoodanig werkwoord, 't zij het nog aanwezig, of verloren zij, als vader of grootvader van hetzelve te veronderstellen hebbe (zie § 13); een denkbeeld evenwel, dat, bij gebrek aan be-

scheiden over den oudsten toestand der Duitsche talen, wel nooit misschien tot volledige zekerheid zal kunnen gebragt worden. — Het zoude er echter sober met onzen voorraad van uitdrukkingen uitzien, indien er in de taal geene andere middelen, om woorden te vormen, voorhanden waren, dan blootelijk die vormkracht, in den stam der gemelde verba met of zonder vokaalwisseling opgesloten; maar neen, aan die middelen is geen mangel. Door het hechten van één of meer letters aan het begin of einde der stamwoorden (of die ten minste van stamwoorden eenigzins den schijn hebben), vermeerdert de taal nu onophoudelijk haren rijkdom. — Woorden telen daardoor telkens nieuwe woorden, en, gelijk het met de nakomelingen van JAKOB en zijne zonen ging, is het kroost van vaders, die gemakkelijk te tellen waren, op het laatst ontelbaar als het zand der zee geworden.

Maar welke zijn de letters of lettergrepen — met andere woorden — welke zijn de Voor- en Achtervoegsels, ter afleiding dienende, waarmede de taal dat wonder verrigt? Zijn ze geregeld op te noemen? Kan men ze in soorten of klassen verdeelen? Hebben ze vaste beteekenissen? Is er orde en regelmaat in hun gebruik te bespeuren? Kan men ze gemakkelijk van het ligchaam des woords, waarmede ze vereenigd worden, scheiden enz. enz.? Wij hopen al deze vragen zoo goed mogelijk te beantwoorden, en zullen met de beschouwing onzer Achtervoegselen of Uitgangen beginnen, daar deze toch in den eigenlijken zin des woords aan de Afleiding dienstbaar zijn. Voorvoegselen immers worden door sommige taalkenners meer gehouden voor middelen ter zamenkoppeling of compositie. Eigenlijke Derivatie, zeggen die Geleerden, kan niet plaats hebben aan het begin, maar alleen aan het einde der woorden.

Hoe wij echter over dat gevoelen denken, hebben wij hierboven in § 18 gezegd. Wij noemen Afleiding het afstammen van het eene woord van het andere, om het even, of dit door bloote vorming uit den stam-zelven, dan met bijvoeging daarenboven van een paar letters of lettergrepen geschiede; om het even voorts, of die bijvoeging vóór, dan achter aan

het vroeger woord plaats hebbe. Kortom, wij beschouwen VER*spreken* door het Voorvoegseltje *ver* zoowel afgeleid van *spreken*, als *spre*KER van dit werkwoord stamt door het Achtervoegseltje *er*. Ook noemen wij VER*spreken* geen zamengesteld woord, omdat wij tot het begrip van een zamengesteld woord noodig achten, dat het uit twee, elk op zich-zelf gave en gangbare woorden is aaneengevoegd, b. v. *daglicht*, *zonneschijn*, *toespreken* enz.; want *dag* en *licht*, *zon* en *schijn*, *toe* en *spreken* kunnen ook ieder afzonderlijk gebruikt worden. *Ver* in VER*spreken* is integendeel een lettergreepje, dat, zoo min als *er* in *sprek*ER, een woord op zich-zelf, en hetwelk ook afzonderlijk gebruikt kan worden, tegenwoordig uitmaakt.

Intusschen willen wij aan het gevoelen, dat Afleiding slechts aan het einde der woorden plaats kan hebben, in zoo ver te gemoet komen, dat wij het eerst van onze Achtervoegsels van afleiding spreken, om daarna de Voorvoegsels te beschouwen.

Wat wij door Achtervoegsels, Achterleden, Uitgangen, Terminatiën of Suffixen, ter afleiding dienende, te verstaan hebben, is hierboven reeds meer of min aangeduid. Het zijn zoodanige, aan een vroeger bestaand woord gehechte letters, waardoor een nieuw woord met eene, in meerder of minder mate andere beteekenis uit dat eerste woord geboren wordt. Zoo komt van *lees* (worteldeel van het werkwoord l e z e n) *lez*ER; van *jong jonge*LING, van *goed goed*HEID; van *rijk rijk*DOM; van *vrucht vrucht*BAAR enz. enz.

Men ziet, dat hier de woorden *lezer*, *jongeling*, *goedheid*, *rijkdom*, *vruchtbaar* door middel der Achtervoegsels e r, l i n g, h e i d, d o m en b a a r afgeleid worden, en dat nu hier niet meer alleen uit het zakelijke deel van een werkwoord het afleidsel ontstaat, gelijk b. v. *de les* van l e z e n, *het voer* van i k v o e r, van v a r e n, v o e r, g e v a r e n, *de vond* van v i n d e n, v o n d, g e v o n d e n, en al de overige woorden, waarvan wij in de eerste klasse gesproken hebben. Integendeel, men ziet, dat een paar of meer letters met zulk een zakelijk deel, of in het algemeen met een vroe-

ger woord vereenigd worden, welke letters het Achtervoegsel of middel van afleiding uitmaken.

Men ziet voorts, dat men die Achtervoegsels vooral niet verwarren moet met hetgeen bloot Buigingsdeelen zijn, zoo als b. v. *en* in *boek*EN, *lez*EN, *hoor*EN, *sprek*EN is, en men gelieve zich nogmaals te herinneren, hetgeen over het onderscheid tusschen Buigingsdeelen en Achtervoegsels hierboven in § 8 is aangemerkt.

Maar hebben wij nu geen meer Achtervoegsels van afleiding, dan het zoo even gemelde e r, l i n g, h e i d, b a a r, d o m? Wel zeker! Een aantal. Laat ons ze geregeld opnoemen, en daartoe met den Grondlegger onzer Woordvorsching, den grooten TEN KATE, ze in drie klassen verdeelen (*).

TEN KATE namelijk heeft de Achtervoegsels in drie klassen verdeeld, naarmate zij 1) of bijna geheel geen' accent in de uitspraak van het woord, waaraan zij gevoegd zijn, naar zich trekken, of 2) zulks eenigzins, of 3) zulks geheel en al doen. De eerste soort noemt hij *zachtstaartig*, dewijl zij een' naauwelijks hoorbaren staart aan het woord geven, b. v. e r, e l, in *lez*ER, *meest*ER, *sleut*EL enz. Men laat hier dat e r, e l naauwelijks hooren. De tweede klasse noemt hij *onzachtstaartig*, omdat nu de staart of het einde van het woord reeds wat meer nadruk van uitspraak heeft, b. v. *jonge*LING, *rijk*DOM enz. Die staart van het woord, dat Achtervoegsel l i n g en d o m klinkt hier reeds meer door, dan het e r, e l der eerste klasse. Eindelijk wordt de derde klasse door TEN KATE die der *volopklemstaartige* achtervoegsels geheeten. Zij toch, die in die klasse behooren, trekken den accent of klem geheel naar zich, ja schreeuwen in de uitspraak harder dan het woord-zelf, waarbij ze gevoegd zijn. Tot die schelklinkende uitgangen behooren b. v. i e r in *tuin*IER, i s t in *fluit*IST enz. Waarom die Achtervoegsels zoo hard schreeuwen,

---

(*) Men zou met GRIMM wel eene geheel andere en ook veel meer uitgeplozene verdeeling kunnen nemen; maar die van TEN KATE is door hare eenvoudigheid en duidelijkheid meer geschikt voor dit geschrift.

zullen wij in hel vervolg nader zien. Wij moeten echter nu eerst geregeld al de Achtervoegsels der eerste klasse, of de zoogenaamde *zachtstaartige* beschouwen.

a). Eerste klasse van Achtervoegsels.

§ 24.

In die klasse behooren, naar onze tegenwoordige schrijfwijze en uitspraak, de uitgangen:

er, bij verkorting of inkrimping soms r.
ster.
el, bij verkorting soms l.
sel.
em, bij verkorting of inkrimping m.
sem.
en, ingekrompen n of ne.
ig, ingekrompen g, k.
uw, of we, ve, f.
de, bij afkorting d.
te, bij verkorting t.
ke, je, tje, ske, lijn.
se, s.
sch of isch.
st of ste.
tig.
lf.

TEN KATE voegt hier ook de slotvokaal *e* in enkele woorden, de buigingsdeelen *and*, *end*, *ond*, benevens die van *enen*, *eren*, *elen*, *emen* en *igen* achter sommige werkwoorden bij. Het komt mij echter voor, dat men de eene en de andere eigenlijk niet regt onder de Achtervoegsels kan plaatsen, daar toch de gemelde *e*, op een enkel woord misschien na, niet veel meer dan een verzachtend toevoegsel is, volgens hetwelk men oudtijds *de zone*, *de heere*, *de vrouwe* enz. zeide, en terwijl de staarten *elen*, *enen* enz. zoo als zij b. v. in *teeken*EN, *wand*ELEN enz. voorkomen, slechts Achtervoegsels zijn,

met Buigingsdeelen vereenigd. *Teekenen* b. v. van *teek*EN, *wandelen* van *wand*EL. Evenzoo is *and*, in *heil*AND b. v., niets anders dan *end*, het Buigingsdeel van ons handelend Deelwoord. Zie hierboven § 8. Over de Achtervoegsels nu spreken wij van zelve; met de Buigingsdeelen hebben wij niet te maken. Wij zullen echter over den bastaardstaart *eren* in *waar*DÉREN, *reden*ÉREN enz. later nog iets zeggen, maar nu vooreerst de hier gemelde *zachtstaartige* Achtervoegsels, of Achtervoegsels der eerste klasse, één voor één, beschouwen 1) in hun gebruik, 2) in hunne kracht en beteekenis, 3) in hunnen oorsprong, bij welk laatste wij ons echter slechts ter loops kunnen ophouden.

Over het Achtervoegsel er.

§ 25.

Dit is een stokoud, en een van de meest voorkomende achtervoegsels in onze taal. Wij plaatsen het achter het zakelijke deel van allerlei, 't zij Ongelijkvloeijende, 't zij Gelijkvloeijende Werkwoorden, soms ook achter Substantieven enz., en vormen er dan of 1) Substantieven, of 2) deze en gene Adjectieven, of 3) enkele Praepositiën en Adverbiën mede.

Zoo maken wij van ik loop *loop*ER; van *Amsterdam Amsterdamm*ER.

Van ik eet *et*ER.

Van ik slaap *slap*ER.

Van ik hang, hing of hong, gehangen, in den zin van tot iets neigen, overhellen, lust gevoelen, (gelijk men zegt: een' *hang* tot iets hebben) *hong*ER, dat eigenlijk eene sterke gezindheid of lust tot eten schijnt te beteekenen.

Van *ik blaak* (d. i. brand) *blak*ER, in de beteekenis van vlakken kandelaar, blaakwerktuig.

Van ik bijt, oulings *ik biet* of *bit*, waarvan *bit*, *gebit* (voor de tanden, waarmede men *bijt*), *bitt*ER, dat eigenlijk zoo veel als bijtend beteekent, b. v. *bittere* mosterd, *bittere* smart, ellende enz. Gelijk door het achtervoegsel er het adjectief

*bitt*ER van *bijten* of *biten* komt, stamt door het Achtervoegsel sch ons adjectief *bit*SCH, d. i. bijtend, scherp, vinnig, er ook van af.

Een *veertig*ER, *vijftig*ER, enz. zegt men voor een schip met zooveel kanonnen, of een man van zooveel jaren. ER drukt het mannelijk geslacht uit in *kat*ER, *doff*ER, van *kat*, *duif*, enz.

Van *ik lek* of *lik lekk*ER, dat dus te kennen geeft behagelijk met de tong lekkend of likkend, om goed te proeven. Wij hebben van *likken* ook het werkwoord *likkebaarden*, d. i. den baard likken.

*Lekk*ER wordt voorts genomen voor 't geen aan iemand, die *lekker* is, behaagt, b. v. *lekkere* wijn, *lekker* gebak enz.

Van ik waak, oudtijds ook ongelijkvloeijend gebruikt, *wakk*ER, dat is, wakend, waakzaam.

Van *ver*, in den zin van verwijderd, komt *verr*ER, of, gelijk wij het met eene ingevoegde *d* gewoon zijn te spellen, *verd*ER. Van het voorzetseltje *op*, oulings ook wel *of*, *uf*, (gelijk in 't Hoogduitsch *auf)* geschreven, *ov*ER.

Kracht en beteekenis.

Over het algemeen zet dit er aan de Substantieven de beteekenis van eene werkende zelfstandigheid, en bepaaldelijk meestal van eenen mannelijken werker bij, b. v. *spel*ER is een wezen van het mannelijk geslacht, dat de werking uitoefent van *spelen*, *loop*ER, die van *loopen*, *slap*ER, die van *slapen*, *bakk*ER, die van *bakken.*

Somtijds echter wordt door er dat denkbeeld van werker ook wel op personen van het vrouwelijk geslacht overgedragen. Zoo is *bak*ER vrouwelijk, en duidt vermoedelijk iemand aan, die koestert of verwarmt, zijnde dit woord van een oud verloren werkwoord *baken* afkomstig in den zin van warm maken, waarmede ons bakken, bakte (oudtijds biek of boek) gebakken zamenhangt, gelijk ook het Groninger woord *bagge* voor warm, zoel in de lucht. *Zust*ER, *docht*ER zijn ook vrouwelijk, en beide, even als *vad*ER, *moed*ER, *broed*ER onheugelijk oude, niet alleen in alle Duitsche, maar

in een aantal andere talen aanwezige woorden, over wier oorsprong weinig met zekerheid te zeggen valt. — Merk toch op, dat, ofschoon vele zelfstandige naamwoorden, met behulp van het achtervoegseltje er gevormd, zich gemakkelijk laten verklaren, zoo als wij dat in *loop*ER, *bidd*ER, *drink*ER en duizend andere zien kunnen, de afkomst van zeer vele echter vrij ongewis is, omdat, als wij het achtervoegsel er afscheiden, wij niets dan een thans onkenbaar woord overhouden.

Eenige Substantieven, door er gevormd, zijn van het onzijdig geslacht, b. v. *het voed*ER, van *ik voed* of geef spijs, *het leg*ER *(legerstede)* van ik lig enz. In deze woorden schijnt er tegenwoordig meer eene werking ondergaande, dan werkende beteekenis te brengen, schoon evenwel *het voeder* in zoo ver werkend is, als het de kracht heeft van te voeden. Gras, hooi b. v. voedt het vee, en is zoowel iets, dat *voedt*, als *loop*ER iets is, dat *loopt*. In een aantal onzijdige woorden echter is er bijna geheel niet te verklaren, b. v. *kop*ER, *ijz*ER, *zilv*ER, *wed*ER, *wat*ER (welk laatste van het adjectief *wat* of *wet*, dat is nat, vochtig, en bij de Engelschen nog gebruikelijk, komt) enz.

De Bijvoegelijke Naamwoorden of Adjectieven, door er gevormd, b. v. *bitt*ER, *lekk*ER, laten zich in den zin van Substantieven en Participiën uitleggen, zoodat, als ik zeg: die wortel is *bitter*, dit zooveel uitdrukt, als die wortel is een *bitter* of *bijter*, is *een bijtende*, bijt op de tong. Zoo luidt het in een rijmpje op den mosterd:

Wat op de tonge bijt, is regte mannenkost.

Houd tot beter verstand van het woord *bitter* nog in het oog, dat, ofschoon het werkwoord *bijten*, waarvan het stamt, bij ons luidt bijten, beet, gebeten, het bij de Hoogduitschers beissen, biss, gebissen geschreven wordt. Daarom zeggen wij Hollanders *een beet*, maar de Hoogduitschers *ein biss*. Zij zeggen echter, even als wij, *bitter*, en niet, zoo als men verwachten zou, *bisser*. Voor ons *bijtachtig*, *bit*SCH, zeggen zij echter *biss*IG of *beiss*IG.

De weinige Bijwoorden (Adverbiën), en Voorzetsels (Praepositiën), die wij door middel van er vormen, schijnen meer of min een' vergrootings- of comparatieven trap uit te drukken, zoodat b. v. *ov*ER, oorspronkelijk *meer* OP, *naë*R, *nad*ER (waarvoor wij thans bij zamentrekking *naar* zeggen) *meer* NA, *meer nabij*, *verd*ER *meer* VER beteekent, schoon evenwel die eerste beteekenissen in het gebruik allengskens verdwenen zijn. In dergelijke adverbiën en praepositiën is dus er meer een buigingsdeel, dan achtervoegsel. Onze Comparatieven toch vormen wij door het buigingsdeel *er*, b. v. *groot*, *groot*ER, *wijs wijz*ER, *dik dikk*ER. Vergelijk bl. 15. Men moet dit Buigdeel *er* niet met het Achtervoegsel er verwisselen. Zie toch hetgeen gezegd is over het onderscheid tusschen Buigingsdeelen en Voor- en Achtervoegselen, in § 8.

Het achtervoegsel er, voor het overige, is achter zeer vele woorden tot eene bloote r verkrompen, en bijna van die woorden niet meer te onderscheiden. — Zoo is *vuu*R vermoedelijk uit *vuë*R zamengetrokken, gelijk de Hoogduitschers nog *feu*ER zeggen. *Boe*R is *boë*R, dat is bouwer, landbouwer. De Hoogduitschers zeggen *bau*ER. Op dezelfde wijze staat vermoedelijk *duu*R (d. i. voortduring, in 't Hoogduitsch *dau*ER), *muu*R (in 't Hoogd. *mau*ER), *luu*R, hetzelfde als *luij*ER, *zuu*R (in 't Hoogd. *sau*ER) enz. voor *duë*R, *muë*R, *luë*R, *zuë*R enz. Onze Nederlandsche taal bemint zamentrekkingen. Zelfs in het gemeene leven zeggen wij b. v. *teêr* voor *teed*ER, *weêr* voor *wed*ER, *leêr* voor *led*ER, *aâr* voor *ad*ER, *vaâr* voor *vad*ER, *broêr* voor *broed*ER enz., welke zamentrekkingen in het Hoogduitsch zeer zeldzaam zijn.

Oorsprong.

Deze ligt zeer in het duister, daar dit achtervoegseltje eeuwen oud, en reeds in de oudste Duitsche schriften voorhanden is. Evenzeer schijnt het reeds in het Grieksch en Latijn, ja oud-Persisch enz. aanwezig, nu eens in die talen den klank van *er*, dan van *ir*, *or*, dan van *ur*, dan van *ar* enz. hebbend. Of het misschien oorspronkelijk een op zich-zelf staand woord

geweest zij, zooveel als ons voornaamwoord *hij* beteekenend, zoodat *loop*ER hetzelfde is, als *een hij*, dat is, een mannelijke persoon, die loopt, — dan of het bloot eene natrilling van de tong zij te noemen, wie zal dit uitmaken? Zeker is het dat het woordje *er* in het Hoogduitsch ook nog als voornaamwoord voor ons *hij* gebruikt wordt. Men heeft het Achtervoegsel er ook al in verband gebragt met een oud woord *weer*, dat man aanduidt, en waarvan wij nog *weerwolf*, dat is, *manwolf*, man, die zich door tooverij in een' wolf herschept, *weergeld* voor belasting, door elk man hoofdsgewijze op te brengen, enz. hebben. Anderen hebben er door *Heer*, in 't Hoogduitsch *Herr*, willen uitleggen, als ware b. v. *loop*ER, *loop*HEÊR of *loop*HÊR; waarmede een derde weêr te regt den draak gestoken heeft, en gevraagd, of *kat*ER dan *kat*HEER, *doff*ER ('t mannetje eener duif) dan *duif*HEER was. Intusschen is het waar, dat zeer enkel er uit heer verbasterd schijnt, b. v. *jonk*ER uit *jonk*HEER, gelijk *juff*ER uit *jonk*VROUW. Zie hierboven § 4. Genoeg, wij herhalen het: dit achtervoegseltje schiet zijne wortels zoo diep in den bodem der taal, dat het graven naar die wortels vruchteloos schijnt. In een geschrift ten minste, als dit, komt verder onderzoek in dezen niet te pas. Voor het overige heeft dit ons er veel overeenkomst met het achtervoegsel aar (b. v. *leer*AAR), waarover wij bij de beschouwing van de achtervoegselen der tweede klasse spreken zullen.

Werkwoorden, of van woorden, met er *gevormd, afstammend, of te gelijk daarmede voortgesproten.*

De taal is in eene ophoudelijke voortteling en baring. Van de woorden, door middel van er afgeleid, ontstaan weêr vele spruiten, met name drielettergrepige werkwoorden. Zoo komt van *dond*ER, dat zijnen oorsprong in het woord *toon* of *deun* schijnt te hebben, en met het Latijnsche TON*itru*, het Fransche TONN-*erre* (van TONN-*er*) schijnt zamen te hangen, *donderen*, — van *ham*ER *hameren*, van *lekk*ER *lekkeren*, of 't nu gebruikelijk *verlekkeren*, van *zwang*ER *zwangeren*, *bezwangeren*,

van *akk*ER *akkeren*, van *bek*ER *bekeren*, van *broed*ER *broederen*, *verbroederen*, (dat weêr, door middel van het achtervoegsel ing, *verbroedering* maakt), van *voed*ER *voederen*, van *wat*ER *wateren*, van *bak*ÉR *bakeren*, van *bitt*ER *bitteren*, *verbitteren*, en duizend andere. Deze werkwoorden zijn allen gelijkvloeijend van coujugatie, al weêr ten bewijze, dat zij niet tot de stam- maar afgeleide woorden behooren. Zie hierboven § 13. Trouwens, zoo is *bitteren*, of het gebruikelijker *verbitteren* een achterkleinkind van bijten, beet, gebeten. Want ik bijt vormt *bit*, *gebit*, en dit *bitt*ER, en dit *bitteren*. Ik moet hier echter bijvoegen, dat dergelijke werkwoorden ook wel *te gelijk* met die Substantieven op er ontstaan kunnen zijn, ja, dat somtijds zelfs het Substantief van het gelijkvloeijend werkwoord zou kunnen zijn gesproten. Vergelijk het gezegde op bl. 30. Voor het overige zijn deze soort van drielettergrepige verba zeer klankrijk, en zetten veel welluidendheid aan onze taal bij. Hoe fraai b. v. is ons woord *donderen!* Men hoort daarin en het geknal en de nadreuning des donders. Verscheidene van die werkwoorden drukken het denkbeeld van herhaling, versterking, soms ook van vermindering, van overhelling enz. uit.

§ 26.

Over het Achtervoegsel ster.

Met het Achtervoegseltje er hangt dat van ster zeer naauw te zamen, en is als eene soort van onderafdeeling daarvan te beschouwen. Wij vormen echter door ster alleen Substantieven, en wel Substantieven van het vrouwelijke geslacht. B. v. van *ik loop*, (of wil men van *loop*ER) komt *loop*STER, van *ik bak bak*STÉR, van *ik speel speel*STER, van *ik drink drink*STER, van *een tuinier tuinier*STER, van *een babbelaar babbelaar*STER, enz. Men ziet uit deze twee laatste voorbeelden, dat ster soms een tweede Achtervoegsel der woorden uitmaakt; want in *tuin-ier*-ster van *tuin* is *tuin* het zoogenaamde stamwoord, ier het eerste, ster het tweede Achtervoegsel enz.

Kracht en beteekenis.

Dit Achtervoegsel strekt, om het denkbeeld eens mannelijken werkers, dat door vele woorden, met er afgeleid, uitgedrukt wordt, op personen of zaken van het vrouwelijk geslacht over te brengen. Zoo is *loop*ER, *bakk*ER de man, *loop*STER, *bak*STER de vrouw, die *loopt* en *bakt*. *Hal*STER, of eigenlijk *halt*STER van 't Hoogduitsche werkwoord *halten*, waarvoor wij *houden* zeggen, is het touw of de riem, die het paard vasthoudt, dus *houd*STER. Men zegt ook wel *halt*ER. Wij drukken dit verschil tusschen het mannelijke en vrouwelijke der personen ook soms uit door de Achtervoegselen es en in, waarover straks nader. Zoo is *zang*ER de man, *zang*STER, *zanger*ES, of op zijn Hoogduitsch *zanger*IN *(sängerinn)*, de vrouw, die zingt. In Groningerland bezigt men tot een meer of min soortgelijk einde wel eens het Achtervoegsel ske. B. v. *meest*ER is de man, *meester*SKE, de vrouw van den man, die onderwijst.

Oorsprong.

Deze verliest zich met dien van *er*, waartoe het behoort, in de duisternis der eerste taalwording. Onze vernuftige BILDERDIJK geeft er eene uitlegging van, die ik echter voor niet veel meer dan eene gissing houde, en waarbij wij in dit geschrift niet stil zullen staan. — Ster, voor 't overige, komt, in sommige Duitsche talen niet, of maar zelden voor.

Onze naaste zuster onder dezelve, het Hoogduitsch b. v. kent het maar weinig. *Naai*STER, *bedelaar*STER, *koppelaar*STER enz., heeten bij onze buren *Nähter*INN, *Bettler*INN, *Kuppler*INN enz.

§ 27.

Over het Achtervoegsel el.

Ook dit Achtervoegsel, door slapper tongslag gevormd, is in onze taal, of liever in de Duitsche talen in het algemeen

een stokoude grijsaard, met dat al nog vol vuur en leven, en zich in een aantal woorden vertoonende, hoewel het evenwel niet zulk eene groote rol speelt, als het ratelende er. Het wordt op dezelfde wijze, als dit laatste, achter werkwoorden, substantieven en meer andere taaldeelen gevoegd, en teelt er dan nieuwe woorden mede, 't zij Substantieven en daarmeê zamenhangende Verba, 't zij enkel ook Adjectieven.

Van *ik lep*, d. i. ik schep of slorp op, b. v. *water leppen*, komt *lep*EL, of op zijn boersch *lepp*EL, (bij de Hoogd. *löff*EL.)

Van *ik klep*, komt *klep*EL (in het Hoogduitsch *klöpp*EL of *klöpf*EL) dat is werktuig, waarmede men klept, of geluid maakt.

Zoo komt van ik sluit *sleut*EL.

Van ik vlieg, ik vloog, *vlog*EL of *vleug*EL.

Van ik schuif, schoof, *schoff*EL, (voortschuivend werktuig, om den grond te bearbeiden) en zoo ook het Groningsche *scheuv*EL voor *schaats*, dat is, ijzer, waarop men zich al glijdend voortschuift. De Hoogduitschers noemen een schaats *sledeschoen (schlittschuh)* d. i. een schoen, die tot schuifslede voor den voet dient. In Friesland noemt men de schaatsen ook wel *riders*, dat is, *rijders*, van *rijden*, en dus werktuigen, waar men mede *rijdt*. Wij zeggen toch: op schaatsen *rijden*, *schaatsrijden*.

Van ik bind, bond, komt *bond*EL of *bund*EL, d. i. zaamgebonden pak.

Van *dremp*, verouderd, maar nog zamenhangend met het platte *tramp*, b. v. iemand een' *tramp* met den voet geven, welk *tramp* hetzelfde als *trap*, *trappel* beteekent, komt *dremp*EL, *dremp*EL*steen*, d. i. de steen, het eerst met den voet bij het intreden van een huis gedrukt wordende.

Van *ik naai nad*EL, dat de Hoogduitschers nog gebruiken, maar dat bij ons verkrompen is tot *naald*.

Van ik hef, hief, *heuv*EL, d. i. verhevene plaats.

Van *keet*, dat eigenlijk zuivering, opkoking beteekent, en nog overig is in *zoutkeet*, stamt *ket*EL voor werktuig, waarin het zuiveren en opkoken plaats heeft.

Men ziet, dat deze en soortgelijke woorden, met el afgeleid, duidelijk te verklaren zijn. Naar de afkomst van een

aantal andere b. v. *wacht*EL, *ez*EL, *hem*EL, *poed*EL, *waf*EL, *dist*EL, *keg*EL, *kog*EL, *diss*EL, *gaff*EL enz. kan men slechts gissingen maken.

Wij hebben ook eenige afgeleide Adjectieven door middel van el. B. v. van kruipen, ik kroop, komt *krop*EL, of, met gewone verandering van *o* in *eu*, *kreup*EL, hetwelk oorspronkelijk beteekent: moeijelijk, half kruipend zich bewegend.

Van *schaam*, *schaamte* stamt *scham*EL, dus eigenlijk schaamachtig, zich schamende; maar vervolgens, voor armoedig, zwak, genomen, b. v. *schamele* pogingen, *schamele* armoede, d. i. eene armoede, die zich schaamt, om zich te vertoonen.

Van *krijgen*, *krijgde*, *gekrijgd*, d. i. strijd voeren, komt *krijg*EL, *krieg*EL, thans meest *kreg*EL geschreven, en dus eigenlijk krijgziek, strijdlustig, maar voorts ligt geraakt, niets op zich zitten latend beteekenende enz. Uit *krieg*EL is *kriel* zamengetrokken in den zin van prikkelbaar door wellust.

Zoo wordt de KRIELE *lust*
Gebluscht;

zingt ergens onze geestige STARING.

En zoo hebben wij *vermet*EL (van vermeten, ik vermat) in den zin van zich veel aanmetend, aanmatigend, en daardoor wagend; *onnooz*EL van 't oude *nooze*, d. i. schuld; *dart*EL misschien van 't oude *darren*, d. i. durven, — om van de bij oud-Nederl. schrijvers te vinden adjectieven *behag*EL, *verget*EL, *wantrouw*EL enz. voor behagend of behagelijk, vergeetachtig, wantrouwend, thans niet te spreken.

Kracht en beteekenis.

Aan verscheidene woorden, door el gevormd, schijnt dit achtervoegsel het begrip van een werktuig bij te zetten, gelijk er dat van een' werker. *Sluit*ER is hij, die de werking verrigt van *sluiten*, *sleut*EL het werktuig, waarmede men *sluit*. Zoo zijn *lep*EL, *beit*EL, *klep*EL, *ket*EL, *gord*EL, *hev*EL (van hef-

fen), *rat*EL, *schoff*EL, *scheuv*EL, *nad*EL *(naald)* enz. de werktuigen of middelen, waardoor men *lept*, *bijt* (d. i. hakt, inboort), *klept*, *kookt*, *gordt*, *heft*, *ratelt*, *schuift*, *glijdt*, *vliegt*, *naait* en zoo vervolgens. Somtijds echter heeft el eene nog meer lijdelijke beteekenis; *zet*EL b. v. van zitten, zat, gezeten, is niet het werktuig, waarmede, maar waarop men zit. Zoo ook *zad*EL van *ik zat; bond*EL of *bund*EL van *ik bond*, dat niet het middel, om te binden, maar de zaak, die gebonden is, aanduidt. In honderden van woorden daarenboven laat zich noch de eene, noch de andere beteekenis van el te pas brengen, en zelfs hunne afleiding is duister. Ei lieve, zeg mij met zekerheid, wat is b. v. *app*EL, *ad*EL, *kog*EL, *keg*EL en soortgelijke woorden, waarvan eenigen reeds hierboven zijn opgenoemd? In *vog*EL is zeker ook niet het denkbeeld van een middel tot vliegen, (gelijk in *vleug*EL uit ik vloog van vliegen) maar dat van *vlieg*ER opgesloten. Omgekeerd is *snuit*ER minder de man die *snuit*, dan het werktuig om te snuiten, gelijk zoo ook *ham*ER het werktuig om te *hameren* is. Kortom, de toepassing van den regel, dat el werktuig beteekent, is of in vele woorden door de onbekendheid hunner afkomst moeijelijk, of in sommige, wier afkomst bekend is, aan veel uitzondering onderhevig. Over het algemeen wil ik echter die stelling, ten minste wat woorden op el van het mannelijk geslacht aangaat, laten gelden.

Van de Adjectieven, door el gevormd, is weinig te zeggen. De beteekenis, die el aan hen geeft, is meer of min door die van het Deelwoord of Participium te omschrijven, even als die, welke door er aan anderen gegeven wordt. *Kreup*EL ontstaat van kruipen, gelijk *bitt*ER van bijten. *Kreup*EL is wat in eene zekere mate de eigenschap van *kruipen* bevat, gelijk *bitt*ER die van *bijten*. *Kreup*EL is *kruipend*, *bitt*ER *bijtend*. Ziedaar alles; of men moest er nog bijvoegen, dat el soms meer zachte, er meer harde eigenschappen zou kunnen uitdrukken, waarover JAKOB GRIMM verdient nagezien te worden. Sommige dier adjectieven ook, als b. v. *lutt*EL, *schrep*EL, zijn van vrij duisteren oorsprong.

Oorsprong.

Deze is, even als die van er, in nevelen verborgen. Wie vermag met het vaak flaauwe lampje der woordafleidkunde in den nacht van het eerste ontstaan der taal te dringen, om te zeggen, of el oorspronkelijk een woord op zich-zelf geweest zij, dat eene bepaalde beteekenis gehad hebbe, dan of het bloot als een onwillekeurig bijvoegsel der tong moet worden aangezien, als een op zich-zelf beduidinglooze klank, slechts gevormd, om het eene woord van het andere af te leiden, gelijk b. v. de klank van *s* of *n* bij ons dient, om het meervoud uit te drukken, die van *en*, om de onbepaalde wijze der werkwoorden te beteekenen enz. enz. Zoo iets wil BILDERDIJK. En toch moet er dan weêr eene zekere reden voor geweest zijn, waarom juist die klank of die lettergreep el hiertoe gekozen is; want op het toeval zich te beroepen is onzin. Er is, naauwkeurig gesproken, nergens toeval. De minste klank in de taal moet zijne oorzaak gehad hebben, om het even, of men zich van die oorzaak al, dan niet bewust zij geweest. Of denkt men, dat tong, lippen, keel, tanden, verhemelte ter aanduiding van het eene denkbeeld dezen, van het andere genen klank gevormd hebben, zonder dat zulks zijne physieke of morêle oorzaak had, al ware, herhaal ik, die oorzaak-zelve ook den sprekenden onbekend, en al geschiedde die klankvorming schier onwillekeurig, schier bij wijze van instinkt? Maar zulke onderzoekingen behooren niet in dit geschrift.

Genoeg, sinds veertien eeuwen, dat wij de Duitsche talen in geschrifte beginnen te kennen, is het achtervoegsel el bij alles, wat Duitsch spreekt, aanwezig, hier echter in de gedaante van *il* of *ili*, *ila*, *ilo*, daar van *ul* of *ula*, ginds van *al* of *ala*, elders van *ol* enz. te voorschijn komend. Men moet toch wel in het oog houden, dat, in plaats van den doffen *e*-klank, die thans in onze taal de hoofdrol speelt, oudtijds veel meel de helderklinkende vokalen *i*, *u*, *a*, *o* enz. gehoord werden, en de woorden ook dikwerf op eene vokaal uitgingen. De Duitsche talen waren in vroeger dagen juist zoo,

als FREDERIK DE GROOTE het Hoogduitsch later hebben wilde. Hij begreep namelijk, dat er te veel medeklinkers en doffe vokalen, zoo als de zoogenaamde stomme *e* is, in voorkwamen, en oordeelde, (in scherts of ernst, dit laat ik daar) dat men de woorden, even als in het Italiaansch, op *i*, *o*, *a* enz. moest doen uitgaan, en dus b. v. maar zeggen: *mijni Hero, wilda gia mija datto boeki gevena?* (Mijn Heer, wilt gij mij dat boek geven?) 't Zou hem dus best bevallen zijn, dat sommige Duitsche stammen oudtijds niet *naald*, maar *nadala*, niet *perel*, maar *perala*, niet *wezel*, maar *wisala*, niet *appel*, *apfel*, *apul*, *apol*, maar *epli*, *epfili*, enz. zeiden. Zie GRIMM.

Op dezelfde wijze, als zulks van de Substantieven, door el gevormd, plaats heeft, spruiten ook *uit*, of *met*, of soms misschien *vóór* die, welke door el in de wereld geroepen worden, een aantal meest drielettergrepige werkwoorden. Uit *wenden* b. v., dat niet alleen zich keeren, maar oorspronkelijk ook *gaan* beteekent, want de Engelschen zeggen nog *ik wend (I went)* voor *ik ging*, ontstaat het Substantief *wend*EL, of met eene andere uitspraak *wandel*, d. i. *gang*, en met, of van dat *wandel* komt *wandelen*, *wandelde*, *gewandeld*, in den zin van herhaald gaan. Houd toch in het oog, dat, niet minder dan in sommige Substantieven en Adjectieven op el, ook in dergelijke werkwoorden dikwerf of het begrip van eene zekere herhaling, of dat van eene zekere verkleining, verzachting en wat dies meer zij, ligt opgesloten. B. v. *wandelen* schijnt in sommige opzigten een *herhaald* keeren en gaan, of wel in andere opzigten een *zacht* keeren en gaan uit te drukken. Zoo schijnt *preutelen*, *pruttelen*, *protelen* eigenlijk een schielijk, herhaald *prutten* aan te duiden, dat een mompelend geluid te kennen geeft. *Zamelen*, van het min gebruikelijk werkwoord *zamen*, *verzamen*, drukt eene zekere versterking in het begrip van dat *verzamen* uit. *Trommelen* schijnt een herhaald, nadreunend *trommen*. *Lagchelen*, nu wel niet bij ons, maar bij de Hoogduitschers, die het *lächeln* schrijven, gebruikelijk, is een zacht *lagchen*, of wat wij Hollanders *glim-* of *grimlagchen* heeten. *Fonkelen* is *vonken*, dat is, vonken maken, vonken verspreiden, (en gevolgelijk schitteren) met

eene zekere herhaling. *Mompelen*, een woord naar den klank zelven gevormd, is een zacht *gemom*, *gemomp* met den mond maken. Dikwerf vervliegt echter in zulke woorden de oorspronkelijke beteekenis van herhaling, versterking, verzachting, vermindering, verkleining enz. Dit evenwel ziet men, dat de werkwoorden, met el gevormd, *over het algemeen*, (uitzonderingen dus daargelaten) niet zulke harde, forsche begrippen uitdrukken, als die uit er spruitend.

Wij moeten ten slotte nog opmerken, dat el in sommige woorden tot *l* verkrompen is, gelijk er bij wijlen tot *r*. Zoo is *zeil* (zeildoek van een schip) zamengetrokken uit *zeg*EL, welk *segel* de Hoogduitschers nog gebruiken; *veil* (*veeglap*, bij 't schrobben) staat voor *veg*EL van *ik veeg*, gelijk op dezelfde wijze *dweil* voor *dweg*EL van het oude *dwaën*, *dwagen*, d. i. wisschen, komt. Misschien is zoo *stal*, *stoel* voor *staël*, *stoël* van staan, dat oudtijds in het imperfect ook wel ik stoe had. (Zie hierboven bl. 33.)

Men ziet, dat die inkrimping van el vooral plaats heeft achter de *g*, die daarbij in *i* verandert. Niets is gewoner in alle talen dan die overgang van *g* in *i*. Onder de Duitsche talen, heeft zij vooral plaats in het Engelsch. Zoo luidt ons *hagel*, *vlegel*, *nagel*, *mag*, *dag* enz. in het Engelsch *hail*, *flail*, *nail*, *may*, *day*. Men kan in het Friesch, dat nog zooveel van het Engelsch heeft, iets dergelijks opmerken.

Over het Achtervoegsel sel.

§ 28.

Dit achtervoegsel schijnt zoo wat te behooren bij el, gelijk ster bij er. Wij vormen er Substantieven van het onzijdig geslacht door. Zoo komt van *ik bak* het *bak*SEL, van *ik kook* het *kook*SEL, van *ik raad* het *raad*SEL, van *ik doop* het *doop*SEL, van *ik bloei* het *bloei*SEL, van *ik stijf* het *stijf*SEL, van *ik span uit* het *uitspan*SEL, van *ik wind* het *wind*SEL, van *ik welf* het *welf*SEL, van *ik maak* het *maak*SEL, van *ik verguld* het *verguld*SEL, enz.

Kracht en beteekenis.

Dikwerf zet dit Achtervoegsel bij ons Hollanders eene eenigzins lijdende of passieve beteekenis aan de woorden bij. *Bak*SEL, *kook*SEL, *span*SEL, *welf*SEL, *maak*SEL enz. is wat *gebakken*, *gekookt*, *gespannen*, *gemaakt wordt* of *is*. Evenwel gaat dat lijdende der beteekenis soms in wat meer handelends over, b. v. *verguld*SEL is wel de oppervlakte van iets, dat verguld is, maar nog meer de stof, die verguld heeft. *Wind*SEL is wel de gewonden wordende band of lint, maar ook het windende. *Stijf*SEL kan soms het gestevene beteekenen, maar meer nog het stijvende, of het middel, de stof om te stijven. *Voed*SEL is het voedende. *Dek*SEL is regtstreeks het dekkende, en niet het gedekt wordende. De Hoogduitschers zeggen in zoo ver gepaster *dekk*EL. *Bloei*SEL schijnt ook iets actiefs, ten minste onzijdigs te hebben. Evenwel drukt *bloei*SEL meer het gebloeid hebbende, het uitgebloeide; *bloei*, *bloe*SEM meer het nog bloeijende uit. Men zal niet zeggen: de boomen staan in *bloei*SEL, maar in *bloei* of *bloe*SEM; wel integendeel zegt men: *het bloei*SEL (dat is, het nu volbloeide) der boomen valt reeds af. Hier heeft men dus iets meer lijdelijks in de beteekenis.

Oorsprong.

Dit Achtervoegsel schijnt eigenlijk dubbeld. *Bak*SEL moet ontleed worden als *bak*-S-EL. De *s* dient men dan als ons achtervoegsel sch, bij verkorting s (waarover hieronder) aan te zien, schoon de oorsprong van die s ook al duister zij. Kortom, sel is al even moeijelijk te verklaren, als el. Men vindt het intusschen reeds, hoewel niet ruimschoots, in de meeste oud-Duitsche talen, waarin het *sal* of *sala* luidt. En zoo zeggen de Hoogduitschers nog *schick*SAL voor *schik*SEL, dat is, *beschikking*, *noodlot*; *scheu*SAL, letterlijk *schuw*SEL, d. i. voorwerp, 't welk ons afschuw inboezemt; *lab*SAL, letterlijk vertaald *laaf*SEL enz. Hierdoor laten zich sommige Bijvoegelijke Naamwoorden bij ons ophelderen. Zoo schijnt,

met toevoeging van het achtervoegsel ig (waarover in het vervolg) ons *rampzalig* van een verdwenen *ramp*SAL, *ramp*SEL, dat is, *ramp* ontstaan. Straks hierover nader.

Enkele werkwoorden spruiten weêr, 't zij uit, 't zij te gader met de woorden, door sel gevormd. Van *raad*SEL b. v. komt *ontraadselen*, van *maak*SEL *maakselen* en *ontmaakselen*, bij vroegere schrijvers niet ongewoon, van *wis*SEL *wisselen*, enz.

Over het Achtervoegsel em, *of bij verkorting* m.

§ 29.

Dit achtervoegsel komt op ver na zooveel niet voor, als die van el en er, en is ook soms moeijelijk van het vroeger woord, waaraan het gehecht is, te onderkennen. Meest krimpt het tot m in, en schijnt dan voor min scherpziende oogen tot het stamwoord, of zoogenaamd stamwoord-zelf te behooren. Wie zou b. v. zeggen, dat *ar*M, *gal*M, *bloe*M, *stor*M, *wor*M, *stroo*M, *boo*M, *hal*M, *dar*M, *zoo*M, *scher*M, *schel*M, *hel*M, *droo*M en meer andere woorden vermoedelijk uit *arr*-EM, *storr*-EM, *worr*-EM, *stroo*-EM, *gall*-EM, *hall*-EM, *darr*-EM, *boo*-EM, *zoo*-EM, *schell*-EM, *scherr*-EM, *hell*-EM, *droo*-EM zijn zamengetrokken, schoon men naar de beteekenis van sommige dier woorden slechts raden kan? Enkele der opgenoemden laten zich evenwel vrij duidelijk verklaren. *Gal*M b. v. komt van het uit de Duitsche talen bewijsbaar ik gal, gol, gegollen, dat klinken beteekent, en waarvan wij nog het werkwoord *gillen* en het substantief *gaal* in *nachtegaal*, d. i. *nachtgalmer*, hebben. Zie hierboven blz. 44. *Gal*M is dus klinking, klank, geluidgeving, geluid. Zoo spruit *wal*M op dezelfde wijze van het verouderde ongelijkvloeijend werkwoord wallen of wellen, wol, gewollen, waarvoor wij thans *wellen*, d. i. opborrelen, *welde*, *geweld*, zeggen, en *wal*M is dus een opwellende damp, dien wij ook wel, met voorgevoegde k, K*wal*M (in 't Hoogduitsch *qualm*) noemen. *Bloe*M is van *bloeijen*. *Wor*M stamt van *warren*,

verwarren, dat vroeger ongelijkvloeijend werren of warren, wor, geworren luidde, en dooréénwarren en draaijen beteekende, zoodat een *worm* dus naar zijne draaijende en wriemelende beweging genoemd schijnt. Maar wie zegt ons, wat *boo*-EM, *stroo*-EM (*stroom*, *boom*) is? BILDERDIJK moge zulke woorden stout weg uitleggen, wij bewonderen zijn vernuft, maar vragen naar het bewijs. En evenwel, GRIMM en anderen, welke dergelijke woorden, *door alle Duitsche talen heen*, van eeuw tot eeuw, nagegaan hebben, meenen duidelijk te zien, dat men ze niet kan houden voor regtstreeks uit den stam van een ongelijkvloeijend werkwoord, zonder toevoeging van een achtervoegsel, gevormd, zoo als b. v. het substantief *een vond* van *ik vond* van vinden, *een voer* van *ik voer* van varen; maar dat het wel degelijk woorden zijn, door middel van het Achtervoegsel em afgeleid.

Kracht en beteekenis.

Weinig valt van de beteekenis van em te zeggen, dan dat er meest Substantieven door afgeleid worden, die hoofdzakelijk eene zekere werking of handeling, of wel het gewrocht hiervan schijnen aan te duiden. Uit dien hoofde laten de Substantieven op em zich dikwerf door woorden, met het Achtervoegsel ing gevormd, meer of min omschrijven. *Galm* b. v. door *galming*, *walm* door *welling*, *opwelling* enz. Het zijn vooral, zeg ik, Substantieven, die door em ontstaan. Hier en daar slechts vertoont zich een Adjectief, dat aan hetzelve zijn aanzijn te danken heeft; b. v. *ar*M, *war*M, *vroo*M, *kal*M (welk laatste eigenlijk zooveel als *kil*, *koel*, *koud*, in 't Hoogduitsch *kalt*, is) zijn zamentrekkingen, zoo 't schijnt uit *arr*-EM, *warr*-EM enz., daar men ten minste vele van die woorden in oud-Duitsche tongvallen tweelettergrepig aantreft.

Oorsprong.

Deze is nog duister, als die van el en er. BILDERDIJK

houdt em voor eene veranderde uitspraak van het Achtervoegsel ing, over welk ing hieronder nader. Wij laten het gegronde of ongegronde van deze stelling (die wij echter als niet veel meer dan eene gissing beschouwen) daar. Zeker is het, dat het Achtervoegsel em of m in alle Duitsche talen, van de vroegste tijden aan, voorkomt, nu onder de gedaante van *am*, dan van *um*, ook wel van *amo*, *umo*, maar zeer dikwerf geheel tot m ingekrompen.

Voor het overige telen de verschillende, 't zij ware, 't zij gegiste Afleidingen op em weêr vele nieuwe Werkwoorden, of ten minste, zij hangen daarmede te zamen. Uit *warm* b. v., uit *boom*, *stroom*, *toom*, *bloem*, *adem*, *bezem* enz. ontstaan de Verba *warmen*, *verwarmen*, *boomen*, *stroomen*, *toomen*, *bloemen*, *verbloemen*, *ademen* enz.

Over het Achtervoegsel sem.

§ 30.

Dit Achtervoegsel maakt eene bijsoort van em uit, gelijk ster van er, sel van el. Het heeft intusschen een veel duidelijker voorkomen, dan em, en groeit zoo oogbedriegend niet met de woorden, waaraan het gehecht wordt, te zamen, als wij zagen, dat zulks in die op em vaak plaats heeft. *Bloei*SEM of *bloe*SEM ziet elk duidelijk, dat uit *bloei* en mes, gelijk *bloei*SEL uit *bloei* en sel, gesproten is. *Dee*SEM, zooveel als eene uitdijende of uitdijgende stof, van het oude dijen of dijgen, deeg, gedegen, is niets anders dan *deeg*SEM, gelijk de woorden *deeg*, *deeg*SEM of *dee*SEM ook wel door elkander gebruikt worden. Zoo is *blik*SEM uit *een blik*, in den zin van een' flikkerenden lichtstraal, en uit sem gevormd. Wij treffen dit niet veel gebruikte Achtervoegsel slechts in Zelfstandige Naamwoorden bij ons aan, die dan over het algemeen van het mannelijk geslacht zijn.

Beteekenis en kracht.

Sem schijnt, zou men zeggen, het begrip van een' werker

mede te brengen. *Blik*SEM is de stralende, schitterende, *dee*SEM de dijende, uitdijende, uitzettende, *bloe*SEM de bloeijende. Evenwel, men moet hier niet te veel op drukken.

Oorsprong.

Dit Achtervoegsel schijnt, als sel, eigenlijk tweevoudig te zijn, zoodat men het moet splitsen in s-em. *Blik*-SEM zou dus, ontleed wordende, zijn *blik*-S-EM. Over het Achtervoegsel s hieronder. Hoe men in de taal aan die klanken gekomen zij, ligt, wat men er ook naar rade, nog tamelijk in het duister. Vergelijk het hierboven gezegde over el. Sem is eeuwen oud.

Over het Achtervoegsel en.

§ 31.

Dit Achtervoegsel, 't welk men vooral niet met het Buigingsdeel *en* verwarren moet, is een van de meest voorkomende in onze taal. Wij voegen het achter verschillende taaldeelen, en vormen er Substantieven, Adjectieven, Praepositiën, Adverbiën en Conjunctiën mede, om van de Werkwoorden niet te spreken, die er, 't zij onmiddellijk, 't zij middellijk, door afgeleid worden.

Zoo komt van *ik maal*, thans in het Imperfect *ik maalde*, maar oudtijds ik moel hebbende, het Zelfstandig Naamwoord *moel*EN of *mol*EN, d. i. werktuig, waarmede men maalt. Van wegen (d. i. bewegen), woog, gewogen, stamt *wag*EN, d. i. werktuig, om zich mede voort te bewegen.

Van ik lieg, loog, gelogen, stamt af *log*EN of *leug*EN. Van het oude *hug*, d. i. *ziel*, *zin*, *gemoed*, 't welk wij nog overig hebben in de spreekwijze *tegen heug* en *meug*, d. i. tegen onzen zin en vermogen, komt GE*heug*EN. Deze en vele andere woorden, door en afgeleid, laten zich duidelijk genoeg verklaren. Honderden zijn er echter, naar wier oorsprong slechts met meerder of minder zekerheid te gissen valt, b. v. *ha*VEN,

*stev*EN, *wap*EN, *reg*EN, *teek*EN, *lak*EN, *bak*EN, *kor*EN, *gar*EN enz.

In sommige, met en afgeleide Substantieven verkrimpt en tot n; b. v. in *door*N (Hoogduitsch *dorn*), welk *door*N van het verouderd werkwoord teren, tor, getoren, d. i. scheuren, steken, komt, en nog met ons *tornen*, *lostornen* of *lostarnen*, d. i. openhalen, openscheuren, zamenhangt. Zoo ook in *hoor*N, *toor*N (Hoogd. *zorn*), vertoorndheid, welk *toor*N insgelijks door dat oude werkwoord teren, ik tor, schijnt verklaard te kunnen worden, en oorspronkelijk eene geprikkelde, geraakte, als opengescheurde gesteldheid der ziel schijnt aan te duiden. In onze zustertaal, het Hoogduitsch, heeft die verkrimping van en tot n nog veel meer plaats, dan in de onze. Ons *gar*EN, *kor*EN, *hor*EN enz. luidt bij de Hoogduitschers *garn*, *korn*, *horn* enz.

Als voorbeelden van Bijvoegelijke Naamwoorden, door middel van en ontstaan, kan men aanvoeren *eig*EN, van een oud werkwoord afstammend, dat hebben, bezitten, beteekent. *Eig*EN drukt dus bezit uit. Mijn *eigen* goed is het goed, dat *ik heb*, bezit. Van daar verder weêr *eigen*DOM. — Voorts *dronk*EN van ik drink, dronk, en dat dus te veel gedronken hebbende aanduidt. *Op*EN, vermoedelijk van het voorzetsel op, gelijk men zoowel nog zegt: doe *op*, als doe *open* de deur. Verder *eff*EN of *ev*EN enz.

Vooral echter ontstaan door en vele Adjectieven, afgeleid van Substantieven, welke eene stof beteekenen. Zoo komt van *tin*, *zilver*, *koper*, *ijzer*, *marmer*, *steen*, *hout* enz. *tinn*EN, *zilver*EN, *koper*EN, *ijzer*EN, *marmer*EN, *steen*EN, *hout*EN, waarvan men nooit de n weg mag laten, zoo als sommigen wel eens verkeerdelijk doen. Want *ijzere*, *zilvere* te schrijven is even ongerijmd, als *verheve* in plaats van *verheven*, *ope* voor *open*, *eige* voor *eigen*.

*Bov*EN (in 't Hoogduitsch *ob*EN) is eene met en afgeleide Praepositie, vermoedelijk uit een vroeger, met het Voorvoegseltje be gevormd *be-oven* zamengetrokken, en van *op* afstammend. Zoo is *binn*EN *be-innen*, van *in*. Zie over het Voorvoegsel be hieronder. De Voorzetsels *teg*EN, *jeg*EN of *jeg*ENS zijn ook door en gevormd.

*Gaar*N, *gaar*NE of *gar*ENE, is een door middel van en afgeleid Bijwoord of Adverbium. Het komt van het werkwoord *geeren*, *begeeren*, oudtijds in den Voorleden Tijd ik gar, thans *ik geerde*, of 't gebruikelijker *begeerde* hebbende. (Zie bl. 41.) *Gaar*N iets doen is iets doen, waar men begeerte en lust toe gevoelt. In het Duitsch der vierde eeuw heeft men het Bijvoegelijk Naamwoord *gair*EN voor *begeerig*.

*Ondertusschen*EN is een zamengesteld afgeleid Koppelwoord of Conjunctie. *Tussch*EN (in 't Hoogduitsch *zwischen*) komt van *twee* (in 't Hoogduitsch *zwei*, oudtijds *zwie*) en drukt het denkbeeld van splitsing tusschen twee zaken uit. Als ik zeg: ik plaats mij *tusschen* de deur en het venster, geef ik daardoor te kennen, dat ik mij die beide voorwerpen als door mijne plaatsing van elkander en in twee gescheiden voorstel. *Ondertussch*EN beteekent dus letterlijk het zijn van iets, gedurende dat twee dingen van elkaâr zijn afgezonderd. B. v. „A is rijk, *ondertusschen* of *intusschen* moet ik u zeggen, dat hij gierig is." Hier wordt het begrip *rijk* op den persoon A toegepast, maar de aanduiding der daardoor veroorzaakte verbinding van die twee denkbeelden wordt weêr in zoo ver gescheiden, in tweeën gedeeld, als ik tusschen die denkbeelden de voorstelling voeg: A is gierig. Voor dat *ondertusschen*, *intusschen*, *tusschenbeide* gebruiken wij ook wel *onderwijl*, dat is, *onder die wijle tijds*. „A is rijk, *onderwijl* is hij gierig," beteekent letterlijk: „A is rijk, maar in dezelfde wijle tijds, maar te zelfder tijd, maar tevens (dat is, *te even*), maar te gelijk, is hij ook gierig." Zoo ziet men, dat er in al dergelijke woorden een verstandige zin ligt opgesloten, en dat ze niet louter ijdele klanken zijn.

Kracht en beteekenis.

De beteekenis van dit Achtervoegsel is niet wel tot een' algemeenen regel te brengen, ten minste niet wat de Substantieven aangaat. In sommige Substantieven op en, zou men zeggen, ligt weêr het denkbeeld of van werker of van werktuig opgesloten. *Mol*ĒN is het werktuig, dat maalt,

doorN het voorwerp, dat scheurt of steekt. Zeer vele Adjectieven op en drukken het begrip uit *van te bestaan*, of *te behooren* tot de zaak, door het woord uitgedrukt, achter hetwelk en gevoegd is. *Goud*EN is tot goud behoorend, of uit goud bestaande. Zoo *tinn*EN, *zilver*EN enz.

Oorsprong.

Deze is ook al even onzeker, als die van el, er, em, en verschuilt zich in den nacht der eeuwen.

Is en in den aanvang der taal een woord op zich-zelf geweest? Wie zal dit zeggen? — Voor zoo ver het in sommige Adjectieven de stof van iets uitdrukt, of liever het uit die stof bestaande of gemaakte, zou men met sommigen verleid kunnen worden, om het voor den tweeden naamval der Substantieven, waarvan die Bijvoegelijke Naamwoorden afdalen, te houden, zoodat dus *goud*EN zooveel zou zijn, als *wat* DES *goud*s of DES *goud*EN is, gelijk het Fransch, dat dit Achtervoegsel en niet vertalen kan, dus ook alle dergelijke Adjectieven moet omschrijven door *van goud*, *van zilver*, *van koper* enz. — b. v. *un chaudron* DE CUIVRE, *une table* DE BOIS. Uit de oude, aan de onze verwante talen blijkt echter, dat de uitgang van *goud*EN, *zilver*EN enz. geen tweede naamval is, maar een uitgang, die thans bij ons en luidt, doch oorspronkelijk van dit Achtervoegsel was onderscheiden. Dit Achtervoegsel is overigens van de vroegste tijden aan in alle Duitsche talen en tongvallen te huis; — volgens GRIMM, nu eens *an*, *ana*, *ani*, *anu*, dan *in*, *ina*, *ini*, zeer enkel ook *un*, *unna*, soms *ein*, luidend, en niet zelden tot *n*, *na* enz. verkrimpend.

Met en worden ook vele Werkwoorden gevormd, 't zij men die als kinderen, of als broeders van de Substantieven, Adjectieven enz. op en gelieve te beschouwen. Verg. § 25 aan het einde.

Zoo spruiten *van* of *met* de woorden *op*EN, *ev*EN, *wap*EN, *toor*N, *teek*EN, *reg*EN, *log*EN (dat oorspronkelijk *ontkenning* beteekent) enz. de Verba *openen*, *evenen*, *wapenen*, *toornen*,

teekenen, *regenen*, *loochenen*, die allen dan ook, ten blijke van hunne later afstamming, gelijkvloeijend van conjugatie zijn. Vergelijk § 20.

Over de latere afleidingen van woorden, die door en gevormd zijn, spreken wij in het vervolg. Van *dronk*EN komt b. v. weêr *dronk*ENSCHAP.

Over het Achtervoegsel ig,
(*bij verkorting soms misschien* g *of* k.)

§ 32.

Dit Achtervoegsel is een van de meest voorkomende in onze en de overige Duitsche talen. Het wordt èn achter zoogenaamde stamwoorden, en achter afleidsels van verschillenden aard geplaatst, en doet dan Bijvoegelijke Naamwoorden, mitsgaders daarmede zamenhangende, of wil men, daarvan afstammende Werkwoorden ontstaan. Zoo komt van *bloed bloed*IG, van *goed goed*IG, van *haast haast*IG, van *ik geer*, *begeer*, *geer*IG of *gier*IG, van *moed moed*IG, van *water water*IG, van *gunst gunst*IG, van *zwavel zwavel*IG enz. Men ziet, dat verscheiden van deze woorden eene dubbele afleiding vertoonen; *water*IG b. v. van *wat*ER, en dit laatste van *wat*, d. i. nat, vochtig, stammend, is, ontleed zijnde, *wat*-ER-IG. *Gunst*IG van *ik gun*, is *gun*-ST-IG. Bij sommige afleidingen door ig moet men zich een denkbeeldig werkwoord of substantief denken, dat er aan voorafgegaan is. Van *wind* komt b. v. *wind*IG, maar van het denkbeeldige werkwoord *winderen*, of van een Substantief *winder*, die van *wind* zouden kunnen ontstaan, stamt *winder*IG, in den zin van wind makend. Zoo *slaper*IG van *ik slaper*, en dat van *slaap*, welk *slaperen* evenwel niet bij ons, maar wel bij de Hoogduitschers in hun *schläfern*, *einschläfern*, werkelijk in gebruik is. Men gevoelt echter, dat bij het vormen van *slaper* zulk een werkwoord *ik slaper*, of wel het substantief *een slaper* onzen voorvaderen voor den geest moet hebben gezweefd.

Wie ziet voorts niet, dat het Achtervoegsel ig zich meestal

duidelijk van het woord, waarmede het vereenigd wordt, laat afscheiden, en niet, zoo als b. v. em, geheel er mede ineengroeit?

In *kon*IG hebben wij een Substantief met ig. Andere herinner ik mij zoo schielijk niet, want in Substantieven gaat ig bij ons meest in het Achtervoegsel ing over. Over dit laatste in het vervolg nader. De Hoogduitschers gebruiken echter dikwerf ig ook tot het vormen van Substantieven, b. v. *kön*IG, *ess*IG (koning, azijn of edik) enz.

Beteekenis en kracht.

Wij scheppen, zoo als wij zeiden, met dit Achtervoegsel Adjectieven, door welke meestal eene hebbing, bezitting, of overhelling van, of tot de zaak of handeling wordt uitgedrukt, die in het woord, waaraan ig gehecht wordt, ligt opgesloten. Zoo is *haast*IG, *bloed*IG, haast, bloed hebbende, of in zich bevattende. *Water*IG is tot het wezen van water neigend, vele waterdeelen bezittende. Schoon dus de Bijvoegelijke Naamwoorden op ig in beteekenis eenigzins met Deelwoorden overeenkomen, is er echter dit verschil, dat het Deelwoord meer de onmiddellijke werking-zelve, het Adjectief het hebben van, of wel de geneigdheid, of den aanleg tot die werking aanduidt. Een *haastend* mensch is, die op het oogenblik-zelf aan het haasten is. *Haast*IG integendeel is iemand, die er den aard, de eigenschap, de neiging toe bezit, overvloed van heeft, die dus haasten kan, of gehaast heeft, of haasten zal, al haast hij *nu* ook niet. Men wil dus te regt tegenwoordig in den stijl onderscheid gemaakt hebben tusschen *levend* en *levendig*. *Levend* is een mensch in leven, *levend*IG een mensch, vol eigenschappen, die het leven kenmerken. *Levend* staat tegen *dood*, *levend*IG tegen *dood*SCH (dat des nood ook door *dood*IG had kunnen uitgedrukt worden) over; b. v. eene *levendige*, eene *doodsche* straat. — Somtijds echter vloeit de beteekenis van dergelijke Adjectieven op ig met die van de Deelwoorden of Participiën bijna ineen.

Ig zegt bij wijlen hetzelfde, als het door middel van ig

gevormde Achtervoegsel achtig. Vergelijk b. v. *bedrijv*IG en *bedrijf*ACHTIG, *schreeuwer*IG en *schreeuw*ACHTIG. Ig is ook soms éénsbeteekenend met het Achtervoegsel sch, waarover straks nader.

De veelvuldige Verba, die met of van de Adjectieven op ig geboren worden, b. v. *eind*IGEN, *vereen*IGEN, *vervaardi*-GEN, *behart*IGEN, *bekracht*IGEN, *kruis*IGEN, *bemoed*IGEN, *steen*I-GEN, *beschuld*IGEN enz., drukken meestal het voortbrengen of maken van de eigenschap uit, in het Adjectief opgesloten. *Vereenigen*, *eindigen*, *krachtigen*, *moedigen* is *eenig*, *eindig*, *krachtig*, *moedig* maken. *Vernietigen* is nietig of te niet maken, hetzelfde dus als *vernielen*, welk *vernielen* uit *vernietelen* (tot *niet* doen keeren) schijnt zamengetrokken. *Steenigen*, *kruisigen* drukken uit met steenen op iets of iemand werpen, iemand of iets aan een kruis hechten.

Oorsprong.

Dit Achtervoegsel behoort in 't algemeen tot de Achtervoegselen met g of k gevormd, die zich van de oudste tijden aan in de Duitsche talen voordoen, nu eens met eene voorgevoegde vokaal *ak*, *ik*, *uk*, *ag*, *ug*, *eig* enz. luidend, dan zonder voorgevoegde vokaal zich vertoonend. Of ons ig met een oud Duitsch werkwoord, dat *hebben* beteekent, en waarvan wij nog ons Adjectief *eigen* bezitten, afstamme, valt moeijelijk te zeggen, en hier niet te onderzoeken. GRIMM twijfelt. Zoo behoort insgelijks tot de diepere woordvorsching de vraag: of men niet vele Substantieven, op *g* of *k* bij ons eindigende, als oorspronkelijke Adjectieven op ig te beschouwen hebbe. Men kan vragen b. v., of *zor*G niet ontstaan zij uit *zorr*IG van een vermoedelijk Substantief *zor* of *zeer*, in den zin van pijn, ongemak; of *bui*K niet zooveel als *bo*-IG zij, en omsluiting beteekene. Onze BILDERDIJK drijft, naar gewoonte, dit gevoelen meer, dan dat hij het bewijst, en maakt er zich dikwerf zijne Woordafleidkunde wat al te gemakkelijk mede. Intusschen schijnt ook de beroemde GRIMM sommige Substantieven op g voor zamengetrokken, of ten

minste als door g afgeleid te houden. In het oog loopend is de overeenkomst, die men tusschen het Achtervoegsel ig, en tusschen deze en gene Achtervoegsels in de Grieksche en Latijnsche talen aantreft.

Over het Achtervoegsel uw, *bij verkorting* we, ve *of* f, *of misschien* g.

§ 33.

Dit Achtervoegsel komt maar in weinig woorden bij ons voor, die deels Substantieven, deels Adjectieven zijn. Zoo zien wij het in *schad*UW, vroeger *schade* (in 't Hoogduitsch *schatt*EN); in *gel*UW, de geelziekte, van *geel;* in *zal*UW, d. i. vuil-geel, tanig; in 't weinig bekende *mel*UW (van *meel*), welk *meluw* een houtwormpje beteekent, dat het hout doet vermeelen en vermolmen; in *val*UW, 't zelfde als *vaal;* in *zwal*UW; in *mal*UW (bekende bloem, op zijn Latijnsch *malva* geheeten), in *wed*UW, vermoedelijk van Latijnschen oorsprong; in *zen*UW van *zeen*, *zene*, dat de Hoogduitschers, die 't *sehne* schrijven, nog voor ons *zenuw* bezigen, en in enkele andere.

Somtijds verkrimpt uw tot eene bloote w, met uitwerping der voorgevoegde vokaal. Zoo schijnt *mur*W voor *murr*UW te staan, *ver*W voor *verr*UW of *verr*EW. Dit woord *verw* wordt ook wel *ver*VE of *ver*F geschreven.

Kracht en beteekenis.

Men kan niet veel meer van uw zeggen, dan dat het Substantieven helpt vormen, die eene eigenschap of hoedanigheid als zelfstandigheid uitdrukken. *Gel*UW is de geelte, *schad*UW het schaaûw gevende. Het verouderd Adjectief *val*UW drukt niet meer uit dan wat *vaal* doet, gelijk *gel*UW ook wel voor het Adjectief *geel* genomen werd.

Oorsprong.

Deze is nog vrij duister, wat ook BILDERDIJK tot verklaring

aanvoere. Men moet dit Achtervoegsel brengen tot die algemeene klasse van afleidingsmiddelen in de Duitsche talen, die door *v* en *w* worden gevormd, bij welke letters nu eens eene vokaal vóór, dan achter, en nu eens *a*, dan *e*, dan *i*, dan *o* geplaatst worden, terwijl somtijds de *v* of *w* alleen wordt aangetroffen, ja in vele woorden geheel verwisselt. — Onze zuster, het Hoogduitsch, kent tegenwoordig geen uw, ja niet eens eene *v*, *w*, of *f* op het einde van die woorden, waarin wij die letters bezigen. *Zwal*UW (misschien met *zwaaijen* zamenhangend en de snelzwaaijende vlugt diens vogels uitdrukkende) luidt in het Hoogduitsch *schwal*BE, *gel*UW, d. i. geel, luidt *gel*B, *schad*UW luidt *schatt*EN, *val*UW *fal*B. In het Engelsch, onze nicht, gaan die woorden meest op *ow* uit. *Schad*UW b. v. wordt *shad*ow. Dergelijke woorden, gevormd door het Achtervoegsel OW, heeft men veel bij onze Britsche buren, onder anderen ook dikwerf dan, als wij ze op g doen eindigen. Ons *zor*G, *mur*G, *bor*G*en*, *wil*G, *tal*G enz., luidt ginds over zee *sorr*ow, *marr*ow, *borr*ow, *will*ow, *tall*ow.

Over het Achtervoegsel de, te, *of bij inkorting* d, t.

§ 34.

Wij hebben eerst onder de *zachtstaartige* of Achtervoegselen der eerste klasse diegene beschouwd, welke zich bij ons met de vokaal vóór den medeklinker vertoonen, en een paar andere, die daarmede in verband staan. Nu zullen wij den aard diergene kortelijk ontwikkelen, die de vokaal achter den medeklinker hebben, en wij zullen beginnen met de, ook te, of zonder vokaal d, t luidend.

Door dat, of door deze Achtervoegsels, welke wij achter Werkwoorden en Adjectieven plaatsen, vormen wij Substantieven. Van *lief* komt *lief*DE, van *groot groot*TE, van *vro* of *vroo*G, blijde beteekenend, oudtijds bij ons en nog bij de Hoogduitschers in hun woord *froh* (d. i. vrolijk) gebruikelijk, stamt *vroog*DE of *vreug*DE. Van *ik dijg*, in het imperfect

ik deeg, of *doog*, d. i. ik zet uit, ik ben in gezonden toestand, komt *doog*DE, nu met eene andere uitspraak *deug*DE, bij verkorting *deug*D, welk woord oorspronkelijk een uitgedegen, deugenden, gezonden toestand der ziel aanduidt (*). Van *dik*, dat insgelijks van het oude dijgen of digen, ik deeg, gedegen, d. i. uitzetten, zwellen, komt, stamt *dik*TE. Van given, nu geven, *gif*TE; van ik draag, *dragt*T, d. i. hetgeen men draagt; van ik vlieg, vloog komt *vlug* en daarvan *vlug*T; van ik klief, kloof, komt *kloof*, in den zin van hetgeen het geklovene in iets uitmaakt, en van dat *kloof* weêr *kloof*T of *kluf*T, welk *kluft* in het Hoogduitsch hetzelfde als ons Substantief *kloof* beteekent, en bij ons in verschillenden zin voor een afgescheiden, afgespleten deel van iets genomen wordt. *Schrif*T van ik schrijf, ik schreef, *drif*T van ik drijf, dreef, en dus *drijving*, gejaagdheid der ziel beteekenend, *graf*T van ik graaf, ik groef, *vaar*T van ik vaar, voer, *tog*T van ik tijg, toog, zijn allen op dezelfde wijze ontstaan.

Beteekenis en kracht.

Wij vormen van deze Achtervoegsels Substantieven, die niet zelden meer eene onstoffelijke, onzinnelijke, dan zinnelijke, stoffelijke, ligchamelijke geaardheid, werking, toestand enz. uitdrukken. *Vreug*DE is de verheuging der ziel, *lief*DE, het lieven, als daad of handeling verpersoonlijkt, *droog*TE het droogzijn, als zelfstandigheid gedacht. Kortom, deze Substantieven zijn dikwerf zoodanig, als men gewoon is af-

---

(*) De verwisseling van *o* met *eu* is in onze taal zeer gewoon, b. v. *mogen* en *meugen*, *logen* en *leugen*, *toog* en *teug*, *vlogel* en *vleugel* zijn evenzeer bekend. En zoo in de volkstaal *zeun* voor *zoon*, *Teunis* voor *Tonis* (van *Anthonij*), *keuning* en *koning* enz. Hij *doogt* niet, voor hij *deugt* niet, kan men ook nog op vele plaatsen hooren. Dat *deugd* dus voor *doogd* staat, en van *dijgen*, (thans *dijen*, *gedijen*) komt, zal duidelijk genoeg zijn.

getrokkene of abstracte te heeten. Met allen is dit evenwel niet het geval, vooral niet met hen, die zich bloot met t of d vertoonen. Dikwerf drukken deze het gewrocht eener werking uit. *Graft* is b. v. het voortgebragte door graven, *schrif*T het gewrocht van het schrijven, het *geschrevene*, *drag*T het *gedragene*, *gif*T het *gegevene*. Voorts helpt te bij ons zoogenaamde collectieve Zelfstandige Naamwoorden vormen, als daar zijn *gevogel*TE, *gebloem*TE enz., dat is vogelen, bloemen, collectief of verzameld gedacht.

Oorsprong.

Deze Achtervoegsels behooren tot de algemeene klasse dier Achtervoegselen in de Duitsche talen, die uit d of t bestaan, maar schijnen voor het overige bij ons in vele woorden niets dan een Buigingsdeel van Adjectieven met voorvoeging van de letter *d* of *t* te zijn. Namelijk van de Adjectieven *lief lieve*, *warm warme*, *groot groote*, *klein kleine*, *dik dikke*, *dun dunne*, enz. schijnt men de Substantieven *de lieve*, *de warme*, *de groote*, *de kleine*, *de dikke*, *de dunne* gemaakt, en die naderhand, met inlassching der *d* of *t*, als *lief*DÉ, *warm*TE, *groot*TE, *klein*TE enz. uitgesproken te hebben. Het bewijs hiervoor is, dat men *dik*TE, *lief*DE enz. oudtijds bij onze Nederlandsche schrijvers altijd *de dikke*, *de lieve* geschreven vindt; voorts dat wij nog de *kou*DE, en niet de *koud*TE zeggen, en eindelijk dat de Hoogduitschers al dergelijke woorden zonder *d* of *t* gebruiken, b. v. *die Liebe*, *die Dicke*, *die Dünne*, *die Wärme* enz. Op verre na kunnen echter alle Afleidsels door de of te gevormd, bij ons zoo niet uitgelegd worden, en de of te is soms even duister van oorsprong, als el, er, em enz. BILDERDIJKS uitleggingen er van zijn niet veel meer dan aardige vernuftsspelingen.

§ 35.

Over het Achtervoegsel ke, ken, kens, *of* je, jen, jens.

Wij plaatsen die achter Substantieven en Adjectieven, en

vormen er dan Substantieven of Adverbiën, beiden met eene verkleinende beteekenis, door. Van *boek*, *schaap*, *paard*, *aap* enz., komt *boek*JE, *schaap*KE of *schaap*JE, *paard*JE, *aap*JE. Van *zoet* stamt *zoet*KENS, *zoet*JES of *zoet*JENS. Zeer dikwerf wordt er nog eene s voor ke gevoegd, om de uitspraak wat gemakkelijker te maken, terwijl vóór je om dezelfde reden wel eens eene t geplaatst, en daarenboven soms het woord verlengd wordt. — B. v. van *jonge* komt dus *jong*SKE, *jonge*TJE, van *boek* *boek*SKE of *boek*SKEN, van *zee*, *ei*, *zee*TJE, *ei*TJE, van *schel*, *bel*, *schel*LETJE, *bel*LETJE, van *zak* *zak*SKE, *zak*SKEN.

Beteekenis en kracht.

De woordjes ke, je enz. vormen, als gezegd, bij ons Verkleinwoorden of Diminutieven, die dan òf het denkbeeld van iets kleins, of van iets zachts, liefs, vleijends uitdrukken. Voorheen bezigden wij daartoe ook het Achtervoegsel lijn, en zeiden *Prinse*LIJN, *slote*LIJN, *nimfe*LIJN voor *Prins*JE, *sloot*JE, *nimf*JE enz. Thans komt dit Achtervoegsel lijn nog maar bijwijlen in *maagde*LIJN van *maagd*, en in *ooge*LIJN van *oog* voor, maar bloeit nog wakker bij de Hoogduitschers.

Oorsprong.

Deze is grootendeels duister. Ken vertoont zich sinds lang in vele Duitsche talen, nu *chen*, dan *kin*, dan *ken*, dan *kijn*, dan *gen* of *ge* geschreven. Zoo is ook lijn, dat oudtijds *lo*, *li* enz. luidde, eeuwen oud. Je is van later oorsprong, en bijzonder ons Nederlanders, geloof ik, eigen. 't Is niets anders dan ken, ke of ge, bij verzachting en op zijn Fransch uitgesproken; want de Franschen spreken de *g* voor de *e* bijna als *j* uit. *Schaap*GE werd dus in het aan Frankrijk grenzende Braband ligt *schaap*JE, gelijk als *gij* onder 't volk bij ons *jij* luidt. In Duitschland-zelf echter spreekt men op vele plaatsen de Hoogduitsche woorden *Gott*, *gut*, *ganz* enz.

als *jot*, *jut*, *janz* uit, zoo als men b. v. te *Berlijn* het onder 't gemeen hooren kan.

Daar dus het onderzoek naar den oorsprong van ke en lijn, door sommigen als afzonderlijke woorden, door anderen (gelijk door onzen vermaarden BILDERDIJK) als vormingen van Deelwoorden of Participiën, nog weêr door anderen als beteekenlooze vleiklanken beschouwd, geheel in het gebied der gissende Woordafleidkunde ligt, zullen wij er ons hier niet langer bij ophouden.

Over het Achtervoegsel se, *of ingekort* s.

§ 36.

Een van sch te onderscheiden, maar, voor zoo ver het niet bloot gegist wordt, niet veelvuldig voorkomend Achtervoegsel, dienende om Substantieven te vormen. Wij treffen het b. v. aan in *spie*s, *spit*s, van een te vermoeden werkwoord *spieën*, nu *spitsen;* dat scherp, puntig maken, en voorts steken beteekent. In al dergelijke woorden toch, waartoe ook *pin* (b. v. een ijzeren *pin*) behoort, schijnt een zekere grondklank, dien men *pi*, *spi*, zou kunnen heeten, te liggen, waardoor het denkbeeld van fijnheid, puntigheid, spitsheid wordt uitgedrukt, en die in zoo ver met den aard der begrippen, door de woorden, waarin die grondklank voorkomt, uitgedrukt, overeenkomstig zou kunnen heeten, als de *i* de fijnste, dunste, scherpstklinkende van alle vokalen is, en bij het geluid *pi*, *spi* de lippen zich het meest spitsen moeten. Vergelijk echter het gezegde over zulke grondklanken in § 14.

Met se of s wordt ook afgeleid *slond*s of *slon*s, in de beteekenis van een slordig, haveloos vrouwspersoon of sloerie. Dit *slon*s schijnt te stammen van het ongelijkvloeijend Werkwoord ik slind, slond, dat is, *verslind, verslodder,* doe verdwijnen. Zoo heeft men ook *slet*s, hetzelfde als *slet*, van ik sleet, en even zulk een haveloos, met gesleten kleederen omloopend, en wat wij dus noemen *sleet*SCH wijf aanduidend. Van 's gelijken *split*s, dat is *split*, *splitting*, van ik splijt, ik spleet. Al verder *bot*s (van 't oude *batten* of *botten*, d. i.

slaan, stooten, waarvan de Franschen nog hun werkwoord *battre* hebben. Voorts *Loods*, dat is *Loods*ER, en dus eigenlijk iemand, die met het lood, peillood of dieplood de zee peilt en voor de schepen den weg aanwijst. De Franschen hebben van dat peillood *pilote* gemaakt.

Ons *gids*, *flits* (d. i. pijl) en *rots* schijnen uit het Fransche *guide* (geleider), *flèche* (pijl) en *roche* (rots) gevormd, of er meê zamenhangend.

*Laar*s, *leer*s echter schijnt ook door s afgeleid, en zoo veel als *leer*SCH, d. i. *van leêr*, *uit leder gemaakt*, te beteekenen.

Met de Substantieven op se, s, hangen weêr verschillende Werkwoorden zamen, b. v. *spitsen*, *slonsen*, *verslonsen*, *loodsen*, *binnenloodsen* enz.

Of voor het overige vele zoogenaamde Stamwoorden (§ 10) met eene s sluitend, niet als door middel van die letter reeds afgeleid moeten beschouwd worden; b. v., of men niet de Substantieven *gans*, *vos*, *vaars*, *hals*, *vlas*, *blos* enz. te houden hebbe voor ontstaan uit *gan*-s, *vo*-s, *vaar*-s, *hal*-s, *vla*-s, *blo*-s, behoort tot de diepere, min zekere Woordvorsching.

Kracht en beteekenis.

Hiervan valt weinig te zeggen, dan dat se, s al weêr een' werker, werkster, werking, of wel werktuig schijnt aan te duiden, soms meer actief, soms meer passief van beteekenis te zijn. Bijwijlen heeft het eene soort van vervrouwelijkende kracht.

Oorsprong.

Deze verliest zich, als die van bijna alle Achtervoegsels der eerste klasse, in de duisternis van het verleden. De afleidsels toch, vooral de bloot gisbare met s, zijn eeuwen oud, en vertoonen zich in alle Duitsche talen. In sommige andere Achtervoegsels schijnt se, s te schuilen. Vergelijk het gezegde hierboven over sem, sel. Soms ook is s eene verkorting van sch, waarover in de volgende §.

§ 37.

Over het Achtervoegsel sch *of* isch.

Wij maken met hetzelve, even als met dat van ig (§ 31), over het algemeen Bijvoegelijke Naamwoorden, die voorts, gelijk alle onze Adjectieven, soms ook als Bijwoorden of Adverbiën gebruikt worden. Zoo komt van *dood dood*SCH, welk woord, ware dit door het gebruik gewild, ook *dood*IG zou hebben kunnen luiden. Vergelijk hierboven bl. 74. Van *ik loop* komt *loop*SCH, (b. v. eene *loop*SCHE teef) 't zelfde schier als 't min gebruikelijk *looper*IG. En zoo *boer*SCH, *steed*SCH, *aard*SCH, *hemel*SCH, *link*SCH, *regt*SCH, *engel*SCH, *Jood*SCH, *Rus*SISCH, *Gall*ISCH enz., in alle welke voorbeelden, zoo als men ziet, sch zich duidelijk en gemakkelijk van het woord, waarachter het gevoegd is, scheiden laat.

Wij hebben ook hier en daar een Substantief, dat door dit Achtervoegsel ontstaan is. Zoo stamt *men*SCH door hetzelve van ons *man*, dat in sommige Duitsche talen ook wel *men* luidt. *Men*SCH is dus oorspronkelijk een Adjectief, zoo als het woord *men*IG, (in het Hoogduitsch *mann*IG, bij zamentrekking *manch*) welk *men*IG ook uit *man* spruit, insgelijks is. Houd hierbij in het oog, dat het woord *man* oudtijds zoowel vrouw als man beteekende, en dat daarom *men*SCH ook man en vrouw beide aanduidt. Van hier nog de uitdrukking *vrouw*MENSCH, als bepaaldelijk eene vrouw door het woord *mensch* verstaan wordt. In ons woordje *men*, (b. v. *men* zegt) hetwelk bij verkorting voor *mannen* staat, beteekent *man* of *men* ook personen van beiderlei geslacht. MEN *zegt* is zoo veel als *de mannen* of *menschen zeggen*.

De Adjectieven *Engel*SCH, *Fran*SCH en sommige andere van die soort gebruiken wij zoo ook in het Meervoud wel als Substantieven, b. v. *de Engel*SCHEN, *de Fran*SCHEN. Ik zeg in het Meervoud; want *een Engelsch*, *een Fransch* in het Enkelvoud zeggen wij niet. Dan luidt het *Engelschman*, *Franschman*. Slechts enkel zeggen wij: *een Engelsche* enz. voor eene Engelsche vrouw. De Hoogduitschers spreken van *Engelan-*

ders, b. v. *die Engländer*, *die Franzosen*, zijnde dit laatste eene verbasterde uitspraak van het Fransche *François*, en bij ons oudtijds ook wel *Françooisen* luidend.

Kracht en beteekenis.

Dit Achtervoegsel vormt, als wij zeiden, meestal Adjectieven, waaraan het de beteekenis geeft van behoorende of betrekking hebbende tot de personen of zaken, uitgedrukt door de woorden, waaraan het gehecht wordt. Zoo is *aard*SCH, *hemel*SCH tot aarde of hemel behoorende, of er naar zweemende, er op gelijkende, b. v. een *hemel*SCH gezigt. Schoon sch in beteekenis dikwerf met ig zamenstemt, gaat die echter niet altijd door. Sch b. v. duidt *soms* meer de betrekking van afkomst, afstamming, landaard enz. aan, als te zien is in *Heiden*SCH, *Duit*SCH, *Fran*SCH; ig *soms* meer iets afgetrokkens. Sch ziet *soms* meer op personen, ig soms meer op zaken. Van de persoonlijke substantieven *Pool*, *Rus*, *Frank*, *Deen*, *Zweed* enz. zullen wij wel de Adjectieven *Pool*SCH, *Russ*ISCH, *Fran*SCH, *Deen*SCH enz. maar niet *Pol*IG, *Russ*IG enz. maken. Met lijk en achtig komt sch ook wel eens wat in beteekenis overeen. *Godde*LIJK b. v. staat tot *God*, als *hemel*SCH tot *hemel*. In *kinder*LIJK en *kind*SCH heerscht nu overeenkomst, dan verschil. Bijwijlen schijnt met sch een zeker denkbeeld van verachting gepaard. *Wijf*SCH b. v. van *wijf*, en in *oudwijfsch* gebruikelijk, duidt iets verachtelijks aan. Evenwel ligt dit misschien meer in het woord *wijf*, dan in het Achtervoegsel.

Oorsprong.

Sch luidt in de Duitsche talen van vroeger of later tijd, *ask*, *isk*, *esk*, *sk*, *ska*, *isci*, *isca*, *eskja*, *aeska*, *isch*, (welk laatste *isch*, tegenwoordig in het Hoogduitsch nog altijd geldig is, en ook nog bij ons in *Russ*ISCH, *Arab*ISCH enz.). Sch is overoud, maar daardoor al weêr duister van afkomst. Wij voeren uit dien hoofde de verschillende gissin-

gen over dien oorsprong niet aan. *Hemel*SCH b. v. (en zóó al zulke Adjectieven op sch) als ontstaan uit den tweeden naamval van het Substantief *hemel* (*de hemel*, *des hemels*) uit te leggen, is meer schijnschoon dan waar, daar die verklaring toch slecht met de oude gedaante van dit Achtervoegsel, die, met of zonder vokaal, meest sk is, overeenstemt. Die vroeger uitspraak van *sk*, *ske*, in plaats van het tegenwoordige sch, hebben sommige Nederlandsche tongvallen in deze en gene Substantieven nog bewaard. Zoo zegt men in Groningerland *Meesters*KE, *Pastoors*KE, *Schippers*KE, *Dominè*SKE, d. i. *Meester*SCHE of *Meester*SE, *Pastoor*SCHE of *Dominé*SCHE, voor *Meestersvrouw*, *Dominésvrouw*, op dezelfde wijze als ook de Zweden nog *Majors*KA voor *Majoorsvrouw* of *Majoorske* zeggen. En zoo hebben zij *bleker*SKA, *danser*SKA voor *bleekster* of *waschvrouw*, *danseres* enz.

De vergelijking dezer Achtervoegselen op sch met sommige Latijnsche en Grieksche uitgangen, die eene in het oog loopende overeenkomst er mede hebben, is boven de eenvoudigheid van dit geschrift.

Over het Achtervoegsel st.

§ 38.

Dit Achtervoegsel doet over het algemeen Zelfstandige Naamwoorden of Substantieven geboren worden, en plaatst zich doorgaans achter stamwoorden, dat wil zeggen, die zich meer of min als zoodanig vertoonen. Zie § 10. Het Achtervoegsel ig b. v. zal in woorden, daardoor afgeleid, wel achter st, maar niet omgekeerd st achter ig komen; want dat men hier dit st niet met het Buigingsdeel st, waarmede wij den overtreffenden trap of Superlatief uitdrukken, b. v. *klein klein*ST, *groot groot*ST, moet verwarren, is uit het gezegde op bl. 13 over het onderscheid tusschen Achtervoegselen en Buigingsdeelen genoegzaam op te maken.

Door st dan vormen wij onder anderen *gun*ST van *ik gun*, *kun*ST of *kon*ST van ik kan, ik kon, wij kunnen, *kom*ST

van ik kom, *win*ST van ik win, *ang*ST, zamenhangend met *ang*, d. i. *eng*, en oorspronkelijk beëngdheid, beklemdheid van het gemoed beteekenend, (zoo als het Latijnsche woord ANG-*or*). — *Vang*ST van ik vang, *oog*ST, oudtijds *oeg*ST, d. i. *oek*ST, van een oud werkwoord *oeken*, in den zin van verzamelen, vermeerderen; *dor*ST, vermoedelijk van *dor*, dat is droog, en dus oorspronkelijk *dorte* of *droogte* der keel te kennen gevend, zijn allen ook door st gevormd. Niet echter *vor*ST (koude), verbasterd uit *vro*ST, welk laatste de Hoogduitschers nog gebruiken, en dat met achtervoeging der t van ik vries, vroos, komt. Men moet met dit ons *vorst* niet *Vorst* in den zin van *Prins* verwarren. Dit laatste is niets anders dan *Voorst*, d. i. *de voorste*, hij, die den voorrang boven anderen heeft. Deskundigen weten toch, dat het Latijnsche woord *Princeps*, waarvan de Franschen hun *Prince* en wij ons *Prins* hebben, letterlijk vertaald zijnde, ook *de eerste* of *voorste*, of die de *eerste plaats*, *het begin* (*principium*, in het Fransch *principe*) inneemt, beteekent.

Men ziet, dat de opgenoemde Substantieven op st zich nog al duidelijk laten afleiden. Van anderen, die ook met st gevormd schijnen, is dit moeijelijker. Wat is b. v. *ern*ST enz.? Zelfs is het moeijelijk te bepalen, of men in sommige woorden op st de s tot het stamwoord, dan wel tot het Achtervoegsel moet brengen, en of men dus het woord als door st, dan wel als door t afgeleid beschouwen moet. Zie § 34. De beroemde GRIMM houdt dus *dorst* niet voor bestaande uit *dor*-ST, maar uit *dors*-T. En zoo *lis*T, *kis*T enz. Wij laten deze onderscheidingen, veel te spitsvondig voor dit geschrift, daar. Zeker is het, dat ons bovengemeld *vrost* (koude), door letterverzetting thans bij ons *vorst* luidend, niet uit *vro*-ST, maar uit *vros*-T, daar het van vriezen, vroos komt, te verklaren is. *Vorst* is *vroos*-T, d. i. de werking van het *vriezen*.

Kracht en beteekenis.

Er ontstaan, zoo als wij zeiden, door dit Achtervoegsel Substantieven, waarvan dan voorts sommige Werkwoorden weêr

afstammen, of mede zamenhangen. Van of te gelijk met *dor*ST b. v. spruit *dorsten*, *dorstte*, *gedorst*, d. i. dorst hebben. De gemelde Substantieven drukken meest eene werking, of wel het uitvloeisel eener werking uit. *Kun*ST is *het kunnen*, *gun*ST of de handeling-zelve, of wel het uitvloeisel, het gevolg van *gunnen*, *win*ST hetgeen gewonnen is, *kom*ST de werking of handeling van het komen, *vuis*T (in het Hoogduitsch *Faust*, niet onvermoedelijk van *vouën*, of zoo als wij nu schrijven *vouwen*, spruitend) de gevouwenheid of vouwing der hand. — Men ziet, dat zulke Substantieven op st *meer of min* eene soortgelijke beteekenis hebben, als die, welke met het Achtervoegsel ing (waarover hieronder) gevormd worden. *Kun*ST, *gun*ST, *win*ST, *kom*ST, *vui*ST of *vau*ST zijn eenigermate uit te leggen, als zeide men *kunn*ING, *gunn*ING, *winn*ING, *kom*ING, *vouw*ING,

Oorsprong.

Onzeker! Het vertoont zich in de Duitsche talen van vroeger of later tijd onder de verschillende gedaante van *ast*, *ist*, *ust* enz. met soms nog eene vokaal er achter, b. v. *ast*, *asta;* maar het is, zoo als reeds gezegd is, soms moeijelijk van het Afleidmiddel t te onderscheiden. Met sommige Achtervoegselen in de Latijnsche taal schijnt het naauw zamen te hangen. Trouwens, alle talen van Europa zijn in de oudste tijden uit ééne bron voortgevloeid, ja ten laatste is dit misschien het geval met alle talen der wereld. Maar zulke diepe bespiegelingen behooren niet in dit geschrift.

Bilderdijk geeft eene verklaring van den oorsprong van st, die van 's mans gewoon vernuft getuigt, maar die wij gaarne wat meer bewezen zouden zien.

§ 39.

Wij kunnen nu rekenen, dat wij de voornaamste *kennelijk zich voordoende* Achtervoegselen der eerste klasse, of de zoogenaamde Zachtstaartigen (vergelijk § 24) afgehandeld hebben.

And of *ond* toch in *vij*AND, *heil*AND, *av*OND, zijn eigenlijk buigingsdeelen, en geene Achtervoegselen. Zoo is *av*OND hetzelfde als *av*END, d. i. *de avende* of afnemende dag, van het oude werkwoord *aven*, d. i. afnemen, hetwelk van 't voorzetsel *af* komt.

De uitgangen van sommige Verba op *enen*, *elen*, *igen*, b. v. *teek*ENEN, *wand*ELEN, *begunst*IGEN, zijn ook al weêr, wat de laatste syllabe aangaat, buigingsdeelen, en wat de eerste betreft, onder de Achtervoegselen en, el, ig behandeld. Nog een' soortgelijken staart van werkwoorden hebben wij in *éren*, b. v. in *waard*EREN, *reden*EREN, *halv*EREN, *trots*EREN enz. Deze staart bestaat uit twee buigingsdeelen, namelijk uit *er* en *en*. Het eerste is bastaardachtig, het tweede ons gewoon Buigingsdeel *en*, dat het kenteeken der Onbepaalde Wijze onzer werkwoorden uitmaakt, als in *loop*EN, *schrijv*EN, *zoek*EN enz. Vergelijk § 8. Te weten, wij Hollanders zijn wel gewoon Fransche woorden te verhollandschen, en b. v. van *parl*ER, *somm*ER, *charm*ER, waarin *er* het Buigdeel der Onbepaalde wijze in het Fransch is, met bijvoeging van ons Buigingsdeel *en*, de bastaardwoorden *parl*EREN, *somm*EREN, *charm*EREN te maken. Datzelfde half bastaardachtige *éren* nu hebben wij ook aan sommige echt-Hollandsche woorden gehangen, en zoo is van *waarde waard*EREN, van *reden*, dat is spreken, en bij de Hoogduitschers in dien zin nog gebruikelijk *reden*EREN, van *half halv*EREN ontstaan; woorden, die thans het volle burgerregt bij ons hebben, maar die toch het teeken hunner bastaardij daarin vertoonen, dat in hen, tegen den aard onzer taal aan, de accent of klem der uitspraak op het Buigingsdeel *eren* valt, terwijl anders nooit een echt Hollandsch of Duitsch Buigingsdeel dien accent naar zich trekt. Nooit zal een Hollander *hebben* zeggen, gelijk een Franschman *avoir* zegt, maar altijd *hebben*, *loopen*, *schrijven*, *wandelen* enz.

TEN KATE spreekt nog van de Achtervoegsels tig en lf in sommige woorden, b. v. *twin*TIG, *der*TIG, *veer*TIG, *e*LF, *twaa*LF. Deze Achtervoegsels komen maar alleen in getalnamen voor, en zijn oorspronkelijk op zich-zelf staande woorden geweest. Tig komt van het oude werkwoord tigen, toog,

getogen, en beteekent een' trek, haal of reeks. *Twin*TIG is dus twee trekken of halen, ieder van tien; *der*TIG, dat is *drie*TIG, zijn drie zulke reeksen, *veer*TIG, d. i. *vier*TIG, (in 't Hoogduitsch *vier*ZIG) zijn er vier, enz. *E*LF is zamengetrokken uit *één*LIF, *twaa*LF uit *twa*LIF. Dit *lif* komt van 't oude *liven*, waarvan wij nu nog bliven of blijven hebben, en zegt zooveel als overblijfsel. *E*LF is dus één overblijfsel, *twaa*LF twee overblijfsels boven de tien; met andere woorden *e*LF is tien met ééne éénheid, *twaa*LF is tien met twee éénheden er bij. *Dertien* voorts is *drie en tien*, *viertien vier en tien* enz. Waarom heeft men echter ook niet *ééntien*, *tweétien* in plaats van *één*LIF, *twa*LIF, of thans zamengetrokken *e*LF, *twaa*LF, gezegd? Vermoedelijk duidelijkheidshalve, daar ten minste *ééntien* ligt niet voor *tien en één*, maar eenvoudig voor niets meer dan *ééne* tien, zou kunnen genomen zijn.

b.) Tweede klasse van Achtervoegselen, of Onzachtstaartige Achtervoegsels.

§ 40.

Wij herhalen, dat TEN KATE deze Afleidlettergrepen *Onzachtstaartig* heeft genoemd, dewijl op den door haar gevormden staart van het woord de accent of nadruk van uitspraak wat meer valt, dan op de bijna geheel toonlooze Achtervoegselen der eerste klasse.

Er b. v. is van de eerste, aar van de tweede klasse. Men vergelijke nu *Spreker* en *Leer*AAR; hoeveel meer doet zich de klank van dat aar in *leer*AAR, dan die van er in *Sprek*ER hooren!

Tot de Achtervoegselen der tweede klasse behooren

aar.
aard of aart, erd of ert.
achtig en haftig.
ing.
baar.
dom.

heid.
lijk of lik.
ling.
loos.
nis.
schap.
zaam.

Waarbij men met TEN KATE nog voegen kan halve, hande, lei, tier, vol, vest, wegen, wille, zal, schoon deze Achtervoegselen echter of bijna niet voorkomen, of meer als afzonderlijke woorden beschouwd moeten worden.

Over het algemeen zijn de Achtervoegselen der tweede klasse veel duidelijker, dan die van de eerste, ja, in velen kan men zien, dat het in vroeger tijd op zich-zelf staande woorden geweest zijn. Sommige taalkenners brengen dan ook de woorden, door verscheiden dier Achtervoegselen gevormd, niet tot de *Afgeleide*, maar tot de *Zamengestelde* woorden. Wij doen dit echter niet, daar toch over het algemeen deze Achtervoegselen, schoon zij dan ook al vroeger afzonderlijke woorden mogen zijn geweest, dit *nu* toch niet meer zijn, en daar wij de *Zamenstelling* of *Zamenkoppeling* (compositie) van woorden liefst tot de vereeniging van twee of meer, beide ook nu nog op zich-zelf gebruikt wordende woorden bepalen, b. v. tot woorden als *raadzaal*, *vuurvlam*, *eervergeten* enz. Vergelijk hierboven bl. 48 en 49, en hetgeen wij hieronder uitvoerig over de Koppeling van woorden of *Woordkoppeling* zullen zeggen.

Over het Achtervoegsel aar.

§ 41.

Dit Achtervoegsel is gelijk aan het hierboven behandelde er, schoon op verre na zooveel niet voorkomend. Wij zien het b. v. in *Leer*AAR, *zond*AAR, *schulden*AAR, *laster*AAR, *woeker*AAR, *wandel*AAR, *babbel*AAR, *makel*AAR, zijnde dit laatste van het oude werkwoord *makelen*, dat is vereenigen, in orde

brengen, en niet met sommigen onverstandig te verklaren, als wilde *makel*AAR zeggen: *een maak het klaar. Barbaar* is geen Hollandsch woord, maar het Latijnsche *barbarus*, in het Fransch *barbare.* 't Is echter volkomen bij ons ingeburgerd. BILDERDIJK noemt de Engelschen ergens:

Barbaren, duizendwerf barbaarscher dan barbaren.

Kracht en beteekenis.

Deze is overeenkomstig met die van er, schoon op ver na niet zoo uitgebreid. Aar duidt een' mannelijken werker, soms ook een werktuig aan, zoo als dit laatste in *lessen*AAR, d. i. leestafel. Vrouwelijke Substantieven met aar komen niet voor. Ook geene Bijvoegelijke Naamwoorden. Beide worden wel door el, er, gevormd.

Oorsprong.

Deze is, als die van er, duister. Aar, voor het overige, schijnt oorspronkelijk niets anders dan een voller, helderder uitgesproken er; want de oud-Duitsche talen beminden de heldere vokalen *a*, *i*, *u*, boven de doffe, zachtkorte *e*, die thans overal bij ons heerschend is. Zie Aanteekeningen op BLAIR, D. I. bl. 213, en vergelijk het gezegde hierboven op bl. 62. Aar klonk oudtijds in de Duitsche talen *ari*, *are*, *ar* enz. b. v. *ler*ARI, d. i. *leer*AAR. Onze taalbroeders, de Hoogduitschers, kennen dat Achtervoegsel tegenwoordig niet meer. Zij gebruiken er er voor. *Leer*AAR, *Makel*AAR is bij hen *Lehr*ER, *Mäkl*ER enz.

§ 42.

Over het Achtervoegsel aard, *verdoofd van klank* ert.

Wij vinden dit Achtervoegsel, dat niet dikwerf voorkomt, in *grijs*AARD, *dronk*AARD, *bast*AARD, *Spanj*AARD, *lui*AARD en enkele anderen, waarin het of dadelijk achter een *zoogenaamd*

stamwoord, gelijk in *grijs*AARD achter *grijs*, of achter een afgeleid woord, gelijk in *wandel*AAR achter *wandel* van *wenden*, geplaatst wordt.

Kracht en beteekenis.

Aard heeft soms met aar en er schier dezelfde beteekenis. *Grijs*AARD zegt weinig meer dan hetgeen *Grijz*ER, *Grijz*AAR, zoo die woorden gebruikelijk waren, zeggen zouden, en wat wij door *een grijze* aanduiden. Soms echter drukt aard meer een' voortdurenden werker, en dien ten gevolge ook wel eens iets slechters uit dan in er, aar ligt opgesloten. Zoo is *dronk*AARD een drinker bij uitnemendheid, een zuiper iemand, die zich dronken drinkt, *ein trunkenbold* zouden de Hoogduitschers zeggen. *Lui*AARD is iemand, die bij aanhoudendheid lui is, in wiens aard het lui zijn ligt. Uit dien hoofde zet aard ook wel eens het begrip van vergrooting aan de woorden bij, b. v. *rijk*AARD is iemand, die onbeschaamd *rijk* is, en dit woord is dus eene soort van Vergrootwoord of Augmentatief, welke soort van woorden wij anders in onze taal niet hebben. *Gierig*AARD is ook een bij aanhoudendheid *gierige*, dat is *begeerige*. *Veins*AARD is een *veinzer* bij uitnemendheid en op den duur. Men kan veinzen, zonder een *veins*AARD, dat is, een *altijd veinzende;* men kan gierig zijn, zonder een *gierig*AARD, dat is een *altijd gierige*, *doorgaans gierige* te wezen.

Oorsprong.

Men heeft dit aard gehouden voor ons Substantief aard, dat is inborst, hoedanigheid; anderen bloot voor eene door t versterkte uitspraak van aar of er. Voor het laatste pleit, dat men het soms in ert verandert, b. v. *grijz*ERT, *Spanj*ERT enz. Voor het eerste wordt aangevoerd, dat het in beteekenis juist ons aard, d. i. inborst, schijnt uit te drukken; want, zegt men, *dronk*AARD, *veins*AARD enz. is iemand, wiens aard of inborst genegen is tot den drank, tot het veinzen. Men verliest dan echter uit het oog, dat men in dat geval zou kunnen zeggen: hij HEEFT een *veins*AARD, maar niet: hij IS

een *veins*AARD, en dat de benaming ook toepasselijk zou moeten zijn zoowel op eene vrouw, als op een' man, daar de eene toch even zoowel een *aard* heeft als de andere. Daar dit laatste nu nooit geschiedt, volgt er uit, dat *aard* een mannelijke uitgang is, even als *aar* en *er*. De beide laatsten worden in de uitspraak alleen versterkt tot ert en aart, zoo als men den uitgang ook eigenlijk zou moeten schrijven, in stede van erd, aard.

De Hoogduitschers kennen noch aard, noch ert, en over het algemeen vindt men het niet in vroegere Duitsche talen en tongvallen, waarin men echter wel het Achtervoegsel *hart* vindt, b. v. *neidhart* (nijdigaard), uit welk *hart* de beroemde GRIMM aard voor verbasterd houdt. Ziedaar dus een derde gevoelen. De Franschen schijnen woorden naar aard gevormd te hebben, *rijk*AARD luidt in het Fransch *rich*ARD, *bast*AARD *bât*ARD, *babbel*AAR *babill*ARD enz. Intusschen zijn ten minste *rijk* en *babbelen* woorden, tot de Duitsche talen behoorende.

§ 43.

Over de Achtervoegselen achtig en haftig.

Dit zijn zamengestelde Achtervoegsels. Achtig uit *acht* en *ig*, haftig uit *haft* en *ig*. Zie over ig hierboven. Wij zien ze in *leugen*ACHTIG, *geel*ACHTIG, *zwart*ACHTIG, *wit*ACHTIG, *praat*ACHTIG, *koper*ACHTIG, *krijgs*HAFTIG, *ernst*HAFTIG, *man*HAFTIG enz. Men merkt, dat die Achtervoegsels voornamelijk achter Substantieven, Adjectieven en Werkwoorden geplaatst worden, en dat de woorden, die er mede worden gevormd, Bijvoegelijke Naamwoorden of Adjectieven zijn.

Kracht en beteekenis.

Achtig geeft over het algemeen te kennen iets van den persoon of de zaak, die door het woord, waarachter het gevoegd wordt, is uitgedrukt, hebbende of bezittende. *Geel*ACHTIG is iets hebbende van de *gele* kleur, *leugen*ACHTIG naar leugentaal zweemend, den aard van leugen hebbende. Zoo is *Jood*ACHTIG ets, in dit of dat opzigt, naar een' Jood of wat Joden aangaat

gelijkende, b. v. *eene Jood*ACHTIGE *spraak*. Let hierbij op, dat de toon der uitspraak in dergelijke woorden valt op *leugen*, *geel* enz.; want voor zoo ver de toon in dergelijke woorden geheel valt op achtig, dan beteekent achtig niet meer bloot *iets* van eene zaak, maar de geheele zaak hebbende. *Waar*ACHTIG zou dus zijn een weinig waar, gelijk *geel*ACHTIG een weinig geel is; maar *waar*ACHTIG, zoo als wij dat woord uitspreken, beteekent volkomen waar, het ware hebbende, b. v. *God is waar*ACHTIG. Zoo is *deel*ACHTIG deel hebbende, woonACHTIG woon of woning hebbende, *duur*ACHTIG (in onzen Statenbijbel bekend) duur hebbende, duurzaam enz.

Haftig zegt mede niet *een weinig*, maar *volop iets hebbende*. *Krijgs*HAFTIG is vol van krijg, dat wil zeggen, moedig, krijgszuchtig, strijdbaar. *Man*HAFTIG drukt schier hetzelfde uit als *Manne*LIJK, dat is, *mangelijk*, *gelijk aan een' man*. In al die woorden valt de accent op haftig.

Oorsprong.

Deze Achtervoegsels schijnen oorspronkelijk op zich-zelf staande woorden geweest te zijn. Achtig is af te leiden van *achten*, *achtte*, *geacht*, of wel het is, met wegwerping der *h*, slechts eene andere uitspraak van haftig. Dit haftig nu is kennelijk van ons nog gebruikelijk *hebben*, *ik had*, in het Hoogduitsch *haben*, dat in den Verleden tijd *habe-te*, en nu bij zamentrekking *hatte* heeft, en waarvan voorts *haften* (ons *hechten*), in den zin van *vasthebben*, *vasthouden* komt. Men kan achtig en haftig dus door *hebbend*, *hechtend*, *gehecht* vertalen.

Het gebruik echter heeft bij ons aan achtig meestal de beteekenis van niet *ten volle*, maar *ten deele hebbend* gegeven. Bij de Hoogduitschers is maar alleen haftig, of meest, zonder bijvoeging van ig, alleen haft, b. v. *ernst*HAFT, *mann*HAFT, in zwang. Evenwel hun Achtervoegsel icht schijnt met ons achtig doorgaans van ééne beteekenis. Het Hoogduitsche *fett*ICHT b. v. is ons *vet*ACHTIG, *schwefel*ICHT ons *zwavel*ACHTIG, *stein*ICHT ons *steen*ACHTIG. Werkwoorden ontstaan met achtig en haftig niet.

Over het Achtervoegsel ing.

§ 44.

Dit is een onzer meest gebruikelijke Achtervoegsels, na verschillende soorten van woorden geplaatst wordende, en Substantieven (vroeger ook wel eens Adverbiën) vormende, die bij ons over het algemeen van het vrouwelijke geslacht zijn, schoon er echter enkele mannelijke onder hen voorkomen. Wij zien dit Achtervoegsel in *bind*ING, *trouw*ING, *lez*ING, *zend*ING, *wandel*ING, *ligg*ING, *stell*ING, *wrijv*ING, *buig*ING, *kon*ING, *penn*ING, *har*ING, *pal*ING enz. In al deze woorden is, zoo als men ziet, het Achtervoegsel duidelijk van het stamwoord, waarachter het gevoegd wordt, te onderscheiden. Vergelijk daar eens tegen de Achtervoegselen em of m en soortgelijke der eerste klasse.

Van de vroeger met ing gevormde, thans ongebruikelijke Adverbiën kunnen tot voorbeelden strekken *var*INGHE, dat is: in der vaart, haastig, onverwachts, *niew*INGHE, d. i. onlangs, of letterlijk 't geen wij nu *nieuwelings* heeten, en soortgelijke, die men bij de Hollandsche Schrijvers uit de dertiende en veertiende eeuw vindt.

Kracht en beteekenis.

Ing vormt over het algemeen zakelijke, geen persoonlijke Substantieven, en drukt de daad van een werken of lijden uit. *Wrijv*ING is het wrijven of gewreven worden, *handel*ING het handelen; *won*ING is de plaats, die bewoond wordt. Dergelijke woorden zijn allen vrouwelijk. In *Kon*ING, dat mannelijk is, duidt ing thans een' persoon aan. Misschien stamt echter, gelijk TEN KATE wil, dit woord van *kunnen*, dat is vermogen, magtig zijn, en beteekent oorspronkelijk zooveel als *kunn*ING, dat is *magthebbing*, met welk *magthebbing* vervolgens de *magthebber*-zelf is aangeduid, even als men nu b. v. het woord *Raad*, hetwelk de zaak, die men aanraadt, beteekent, ook wel voor den persoon, die den raad geeft, gebruikt,

b. v. hij is *Raad* der stad. Anderen meenen echter, dat de gemelde afleiding geen steek houdt en ING in *kon*ING werkelijk een mannelijke uitgang is. In het vroeger gebruikelijke *Edel*ING voor edelman, aanzienlijk man, (gelijk in den *Gijsbrecht van Amstel* een koor van *Edelingen* voorkomt) ligt ook de beteekenis van persoon, en niet die van zaak opgesloten. En zoo in *Vlam*ING, waarin, gelijk in de veelvuldige eigennamen op ing, dit Achtervoegsel landaard, geslacht enz. uitdrukt. *Vlam*ING is iemand uit Vlaanderen.

Oorsprong.

Deze is vrij duister. Het voor een Deelwoord of Participium met onzen geleerden en vernuftigen BILDERDIJK te houden, omdat in het Engelsch het handelend Deelwoord thans op *ing* uitgaat, komt mij ongegrond voor, daar dit Engelsch Deelwoord op *ing* eene verbastering van later tijd is, toen het Achtervoegsel *ing* reeds aanwezig was. Ook kent geene andere beschaafde vroeger of later Duitsche taal zulk een vorm voor de Deelwoorden. Eer zou men ing dan in veel woorden met den scherpzinnigen KINKER voor eene veranderde uitspraak van het Buigdeel EN der Onbepaalde Wijze onzer Werkwoorden kunnen houden, zoodat *de wrijv*ING niets anders ware dan *het wrijv*EN, met verandering van *n* in *ng*. Dit geschrift is echter niet geschikt, om in hetzelve deze en meer andere gevoelens te beoordeelen. Genoeg, het Achtervoegsel ing is zeer oud, en luidde voorheen *ang*, *ung*, *ing*, *ingi*, *inga*, *enga* enz. Het verwart zich dikwerf met het Achtervoegsel ling, waarvan hieronder. Onze naaste taalmagen, de Hoogduitschers, schrijven voor ing veelal ung, b. v. *les*UNG, *bind*UNG, *send*UNG (lezing, binding, zending).

Over het Achtervoegsel baar.

§ 45.

Wij hebben die Achtervoegselen der tweede klasse, die tegenwoordig met eene vokaal beginnen, nu beschouwd,

thans gaan wij tot diegene over, wier beginletter eene consonant is. Vooreerst komt baar in aanmerking. Dit is een vrij gebruikelijk Achtervoegsel, dienende om Adjectieven te vormen, en te dien einde meestal of achter Substantieven, of achter Werkwoorden geplaatst wordende. Zoo ontstaan door hetzelve de Bijvoegelijke Naamwoorden of Adjectieven *vrucht*BAAR, *eet*BAAR, *hoor*BAAR, *lees*BAAR, *dienst*BAAR, *acht*BAAR, *dank*BAAR, *eer*BAAR enz.

Kracht en beteekenis.

Baar is in den oorsprong eigenlijk een woord op zichzelve, en komt van het verouderde werkwoord beren, bar of bor, geboren, dat dragen, voortbrengen, beteekent en nog in ons *geboren*, hetwelk *gedragen* in den moederschoot te kennen geeft, voortleeft, gelijk ook het gelijkvloeijend werkwoord *baren*, *baarde*, *gebaard* (insgelijks zooveel als dragen, voortbrengen, b. v. kinderen *baren*) van hetzelve afstamt. Zoo zien wij ook in de Zelfstandige Naamwoorden *baar* en *berrie*, zijnde werktuigen om te dragen, alsmede in het werkwoord *beuren*, *opbeuren*, d. i. opheffen van den grond, omhoog dragen, spruiten van dat oude beren, bar, geboren. Baar drukt dus letterlijk uit dragend, voortbrengend, of wel de geschiktheid, de geaardheid daartoe of daarvan; hetzij dit tot het begrip van iets actiefs, of van iets passiefs betrekking hebbe. *Vrucht*BAAR is dus *vruchtdragend*, *vruchtbrengend*, of liever geschikt, bij voortduring geneigd, tot het dragen van vruchten. *Eet*BAAR is letterlijk: het *gegeten worden dragende* dat is het geschikt zijn in zich bevattend, om te worden gegeten; gelijk *hoor*BAAR datgene aanduidt, wat gehoord, *lees*BAAR wat gelezen, *voel*BAAR wat gevoeld kan worden. Men ziet, dat achter een Werkwoord, zoo als *eet*BAAR, *hoor*BAAR van *ik eet*, *ik hoor*, baar meer een lijdend of passief begrip, soms ook met een moeten, als in *straf*BAAR, gepaard, aanduidt. Zelden komt het deswege achter Onzijdige Werkwoorden *(Verba neutra)* voor, dewijl deze geen Passief hebben. Slechts *vloei*BAAR en een enkel soortgelijk woord maken hier-

op eene uitzondering, zoo zelfs *vloei* hier niet voor eene veranderde uitspraak van *vloed*, en dus niet voor het Werkwoord *ik vloei*, maar voor het Substantief *vloed* te houden zij, zoodat *vloei*BAAR door *vloed*BAAR moet uitgelegd worden.

Het Achtervoegsel baar wint hoe langer hoe meer veld in onze taal, en verdringt dikwerf dat van lijk, waarmede het, even als met dat van zaam, soms vrij wat overeenkomst in beteekenis heeft, b. v. *open*BAAR, *open*LIJK; *eer*BAAR, *eer*ZAAM. De beroemde JOH. VAN VOLLENHOVE klaagde over dat indringen van baar reeds vóór een anderhalf honderd jaren. Wat zou hij thans zeggen, als hij hoorde gewagen van *zielverscheur*BAAR in den zin van *zielverscheurend*, gelijk HELMERS ergens zingt:

En Afrons schim stort daar haar ZIELVERSCHEURBRE *klagt.*

of van *hartverkwik*BAAR voor *hartverkwikkend*, dat BILDERDIJK bezigt:

Den stillen slaap, de HARTVERKWIKBRE *rust.*

zamenstellingen, die eigenlijk ongerijmd zijn, daar *verscheur*BAAR en *verkwik*BAAR niet *verscheurend* en *verkwikkend*, maar *wat verscheurd* en *verkwikt kan worden* beteekenen. Intusschen, op hoeveel wederregtelijks en onnaauwkeurigs drukt het gebruik niet van lieverlede het zegel! Baar is eene heerlijke uitredding voor de Dichters, als zij soms met maat en rijm verlegen zijn.

Werkwoorden ontstaan door baar niet; wel weêr, met behulp van een tweede Achtervoegsel, nieuwe Substantieven en Adverbiën, b. v. *acht*BAARHEID, *eer*BAARHEID enz.

Oorsprong.

Deze is uit het gezegde duidelijk genoeg. Men vindt baar reeds sinds eeuwen in vele Duitsche talen, waarin het *bare*, of *pari*, of *baere*, of *ber* enz. luidt. De kennelijke overeenkomst van hetzelve met het Latijnsche Achtervoegsel *fer* in

de woorden *fructi*FER, *stelli*FER (vruchtdragend, sterdragend) enz. aan te wijzen, en hoe het oude werkwoord beren met het Latijnsche werkwoord *fère*, *ferre*, d. i. dragen, zamenhangt, is voor dit eenvoudig geschrift te geleerd.

Over het Achtervoegsel dom.

§ 46.

Ook dit komt zeer veel voor, en wordt meest achter Substantieven, schoon soms ook achter Adjectieven geplaatst, b. v. in *rijkdom*. Er ontstaan door hetzelve nieuwe Substantieven of Zelfstandige Naamwoorden, hetzij van het mannelijk, hetzij van het onzijdig geslacht; b. v. *mensch*DOM, *adel*DOM, *Christen*DOM, *priester*DOM, *was*DOM, *vrij*DOM, *engel*DOM, *Joden*DOM enz. enz.

Kracht en beteekenis.

De Substantieven, door dit Achtervoegsel gevormd, kunnen bij ons tegenwoordig een' tweederlei zin hebben. Soms drukken zij het begrip eener gesteldheid of omvatting van zaken en hoedanigheden, b. v. van magt, stand, waardigheid, geloof, ziels- of ligchaamseigenschappen enz. — soms dat eener omvatting van personen uit. *Het Christen*DOM b. v. beteekent de omvatting van al de verrigtingen, die tot het Christen zijn en Christelijk geloof betrekking hebben. Zoo zegt men: hij heeft het *Christen*DOM omhelsd, dat is, hij heeft datgene aangenomen, wat door het begrip van Christen te zijn verstaan wordt. *De Adel*DOM is wat het adellijk zijn of het adelwezen bevat en uitmaakt. *Het mensch*DOM is de omvatting van alle menschen, alle menschen te zamen genomen; b. v. als ik zeg: het *Mensch*DOM wint in beschaving, zeg ik zooveel als: de mensch, de menschen winnen aan. Beide beteekenissen van dom wisselen *thans* in één en hetzelfde woord wel eens af. Zoo kan *Christen*DOM soms het Christen zijn of het Christelijk geloof, soms alle Christenen beteekenen; het laatste

b. v. in: het geheele *Christen*DOM vloog tegen de Turken te wapen. *Christen*DOM is dan hetzelfde wat ook wel eens *de Christen*HEID geheeten wordt. Zoo spreken onze Dichters van *Engelen*DOM, *Duivelen*DOM voor de *gezamenlijkheid* der Engelen en Duivelen. Deze beteekenis van dom schijnt echter in de Duitsche talen van later oorsprong en bij de eerste in vervolg van tijd gevoegd, gelijk over het gemeen het begrip van dit Achtervoegsel zich meer en meer verwijd geeft. Met schap wisselt dom ook wel eens af. *Het Priester*DOM en *de Priester*SCHAP worden beide soms voor de Priesters genomen. Men plaatst in de laatste beteekenis het woord *Priester* dan echter thans liefst in het meervoud en zegt het *Priester*ENDOM. Het *Priester*DOM toch zou meer 't priesterambt beteekenen.

Oorsprong.

Dom of doem is waarschijnlijk een oud afzonderlijk woord, afstammende van het werkwoord *doen*, zoodat deszelfs eerste beteekenis, die van daad, handeling, gewrocht is, waarmede vervolgens die van magt, kracht, vermogen, kunstvaardigheid in verband staat. Ons *doemen*, *doemde*, *gedoemd*, beteekenende oordeelen, vonnissen, thans veroordeelen, zou mede van dit *doem* oorspronkelijk zijn, uit hoofde van de naauwe verwantschap, die er bestaat tusschen het *doen* of verrigten eener daad, en het *oordeelen* daarover. Wij kunnen echter dit gevoelen in dit eenvoudig geschrift niet ter toets brengen. Dom luidt in de oud-Duitsche tongvallen *tuom*, *duom*, *doom* of *dome*, in het tegenwoordige Hoogduitsch *thum*. Het oudste, in geschrifte bekende Duitsch, het zoogenaamde Gothisch of Mesogothisch, schijnt dit Achtervoegsel niet te kennen.

Over het Achtervoegsel heid.

§ 47.

Wij ontmoeten dit duidelijk en gemakkelijk van de woorden, waarvan het gehecht wordt, te scheiden Achtervoegsel

in *goed*HEID, *één*HEID, *drieéén*HEID, *welsprekend*HEID, *bespraakt*HEID, *veel*HEID, *regtvaardig*HEID, *weerloos*HEID, *zuur*HEID, *matig*HEID, *achtbaar*HEID, *dartel*HEID, *schrander*HEID, *levendig*HEID, *manhaftig*HEID, *welvoegelijk*HEID enz. Het wordt, zoo als men ziet, meest achter allerlei primitieve afgeleide Bijvoegelijke Naamwoorden en Deelwoorden geplaatst, en vormt met dezelve nieuwe Substantieven, allen van het vrouwelijke geslacht. Met Substantieven, en vooral niet met Werkwoorden, wordt het zelden verbonden. Noch *drink*HEID b. v. van ik drink, noch *dronk*HEID van *een dronk*, zijn in onze taal vormbare woorden. — Wel echter kan van het Adjectief *dronken* *dronken*HEID ontstaan, schoon het gebruik meer *dronken*SCHAP hebbe ingevoerd. Wij hebben evenwel *God*HEID, *kindsch*HEID, *mensch*HEID, *Christen*HEID en enkele anderen misschien, waarin heid achter Substantieven voorkomt; in *nabij*HEID achter een Voorzetsel.

Kracht en beteekenis.

Heid maakt het begrip van hoedanigheid of van eigenschap in de Adjectieven, waarachter het gevoegd wordt, bevat, tot iets zelfstandigs, en drukt tevens eene verpersoonlijking van die hoedanigheid of eigenschap uit. *Goed*HEID is goed, in een' zekeren zin verzelfstandigd en verpersoonlijkt. Hoe Hoedanige wordt hier tot Hoedanigheid gemaakt. Die man is goed, kan omschreven worden door: bij dien man is *goedheid.* Daarom zijn evenwel *het Wijze* en *het Goede* nog niet altijd hetzelfde met *Wijs*HEID en *Goed*HEID. Immers in de Substantieven, met heid afgeleid, heeft, ofschoon zij veelal tot zaken, en niet tot personen betrekking hebben, eene zekere meerdere denkbeeldige verpersoonlijking plaats. *Dom*HEID, *wijs*HEID, *goed*HEID, *regtvaardig*HEID kan men meer of min verpersoonlijkte zaken heeten. *Het schoone* b. v. is een meer levenloos denkbeeld dan *de schoon*HEID, waaruit dan ook voortvloeit, dat wij aan die door heid verzelfstandigde Adjectieven zoo ligt persoonlijke eigenschappen en handelingen toekennen; b. v. *de dom*HEID maakt hare slaven ongelukkig; *de wijs*HEID wordt

geregtvaardigd van hare kinderen. — *God*HEID is het Goddelijk wezen. In *kindsch*HEID zegt heid bijna 'tzelfde, als dom in *ouder*DOM. In *Christen*HEID drukt heid de gezamenlijkheid der Christenen uit. Door *mensch*HEID verstaan wij de menschen met al hunne betrekkingen, in hun vol begrip als menschen gedacht. Geschiedenis der *mensch*HEID zegt daarom nog iets anders dan bloot Geschiedenis *der menschen*, of bloot die des *mensch*DOMS. *Mensch*HEID neemt hier iets aan van *menschelijk*HEID, of van al wat menschelijk is, of wat het menschelijk geslacht aangaat. Men zou „Geschiedenis der *mensch*HEID" kunnen omschrijven door: Geschiedenis der menschen, in al hunne hoedanigheden en handelingen, als zinnelijke, zedelijke en redelijke wezens." — Heid heeft soms eenige overeenkomst met de en te, waarover § 34. Vergelijk *groot*TE, *groot*HEID, *hoog*TE, *hoog*HEID. Soms ook met nis, als in *droef*HEID, *droefe*NIS.

Oorsprong.

Heid schijnt oudtijds een woord op zich-zelf geweest te zijn; ten minste men heeft *heit* en *haad* in het oud-Duitsch in den zin van persoon, ook wel van kunne, staat enz. Het drukt dus oorspronkelijk misschien het begrip van verpersoonlijking, verzelfstandiging uit. Anderen verklaren heit uit ons werkwoord *hebben*, als ware het *hebbing (goed*HEID b. v. *goedhebbing)*, wat mij echter thans minder waarschijnlijk voorkomt. In de oud-Duitsche talen en tongvallen vindt men heid veel met persoonlijke Substantieven vereenigd, b. v. *bisschop*HEID, *priest*HEID, *maagd*HEID, en zulke woorden bij sommige Duitsche stammen, dan ook wel mannelijk gebezigd. Bij onze oudste Nederlandsche schrijvers luidt heid zeer veel hede, b. v. *waar*HEDE voor *waar*HEID. Wij hebben daarvan in de woorden op heid thans nog altijd het meervoud *heden; waar*HEID, b. v. *waar*HEDEN, *omstandig*HEID *omstandig*HEDEN. Bij onze taalbroeders, de Hoogduitschers, wisselt heid met keit bijwijlen af. Het eerste zien wij b. v. in *Wahr*HEIT, het tweede in *Grausam*KEIT (gruwzaamheid).

Over het Achtervoegsel lijk.

§ 48.

Dit Achtervoegsel komt duizendmalen in onze taal voor, en plaatst zich meestal achter of meer primitieve, of achter afgeleide Substantieven, ook achter Adjectieven en Werkwoorden, terwijl door hetzelve Bijvoegelijke Naamwoorden, en vooral ook Bijwoorden of Adverbiën gevormd worden. Wij zien het in *godde*LIJK, *mensche*LIJK, *adel*LIJK, *sterfe*LIJK, *doene*LIJK, *ijsse*LIJK, *deftig*LIJK, *meester*LIJK, *zieke*LIJK enz. enz. Men merkt, dat het zeer gemakkelijk van de woorden, waarachter het gevoegd wordt, af te scheiden is, even als zulks met de overige Achtervoegselen der tweede klasse meestal plaats heeft.

Kracht en beteekenis.

Dat lijk eene zekere gelijkheid en overeenkomst te kennen geeft met den persoon of de zaak, die door het woord, waarachter het gevoegd wordt, wordt aangeduid, zal ik niet behoeven op te merken. *Konink*LIJK is gelijk dit of dat van een' koning, *vorste*LIJK gelijk dit of dat van een' vorst, *maagde*LIJK gelijk dit of dat van eene maagd, *vreesse*LIJK gelijk dit of dat van vrees. Een *konink*LIJK geschenk is dus een geschenk, zoo als, of gelijk een koning geven zou. *Maagde*LIJKE onschuld is onschuld, gelijk aan die eener maagd; eene *vreesse*LIJKE daad is eene daad, gelijk aan eene zoodanige, welke vrees inboezemt. Men ziet, dat, dien ten gevolge, uitdrukkingen, als: *Konink*LIJK paleis voor paleis *des Konings*, b. v. het stadhuis te Amsterdam dient thans tot een *Konink*LIJK paleis, in steê van: dient tot een paleis *voor den Koning*, in den grond niet zeer naauwkeurig zijn, daar *Konink*LIJK paleis eigenlijk een paleis is, gelijk aan dat eens Konings, of zoo als een' Koning past. Men ziet voorts, dat lijk *soms* met de Achtervoegselen ig, baar, zaam, achtig en haftig eenige overeenkomst van beteekenis heeft, gelijk trouwens *ontrooste*LIJK en *ontroost-*

BAAR, *statig* en *state*LIJK, *meester*LIJK en *meester*ACHTIG, *manne*LIJK en *man*HAFTIG, *deugde*LIJK hout en *deugd*ZAAM hout wel eens bijna door elkaâr gebruikt kunnen worden.

De oud-Hollandsche Dichter HUYGENS maakt zelfs van *eten*, *ik eet*, *ete*LIJK voor *eet*BAAR in een zijner Puntdichten.

Ook met sch wisselde lijk oudtijds elders wel eens af, gelijk nog b. v. bij ons *kind*SCHE en *kinder*LIJKE spelen bijna hetzelfde beduiden. Het vervangt ling wel eens in Adverbiën. De Adverbiën, door lijk gevormd, nemen dikwerf eene *s* aan, b. v. *dage*LIJKS; oudtijds ook wel eene *n* of *en*, b. v. *vlijte*LIJKEN. Lijk is in onze taal bij uitnemendheid eene Adverbiale terminatie, en plaatst zich daartoe achter velerlei andere Achtervoegsels, b. v. *eer*BAARLIJK, *deft*IGLIJK enz.

Oorsprong.

Dit Achtervoegsel stamt zonder twijfel van het werkwoord *lijken*, *gelijken*. Er is geene reden voor, om het met den heer BILDERDIJK als van ig (§ 32) ontstaan, te beschouwen, en dien ten gevolge *ade*LIJK, (gelijk BILDERDIJK wil) in plaats van *adel*LIJK te schrijven. Lijk vertoont zich van de oudste tijden in de Duitsche talen, en steeds met het Adjectief *gelijk* in vorm en beteekenis overeenkomstig. Het luidt voor het overige in dezelve nu eens *leiks*, dan *lih*, *lik lice*, *lich*, enz.

Over het Achtervoegsel ling.

§ 49.

Dit Achtervoegsel ontmoeten wij in *jonge*LING, *ouder*LING, *klooster*LING, *boete*LING, *onder*LING, *zonder*LING, *vonde*LING, *leer*LING, *bal*LING (voor *banne*LING), *wellusete*LING, *overwonne*LING, *verworpe*LING, *drie*LING, *vreemde*LING, *kamer*LING, *zilver*LING en vele andere woorden, wier getal nog telkens vermeerderd wordt, daar ling een Achtervoegsel vol leven is, dat zich nog telkens met nieuwe woorden verbinden laat

Zoo zagen wij in onze dagen het woord *lote*LING, in den zin van iemand, die wegens den krijgsdienst loten moet, meer en meer bezigen. Uit de hier aangehaalde voorbeelden ziet men voorts, dat ling aan Substantieven, Adjectieven, Werk- en soms Deelwoorden en aan meer andere rededeelen gehecht wordt, en dat door hetzelve meest Substantieven, enkel ook Adjectieven (b. v. *zonder*LING, *zonder*LINGE) en voorts vele Adverbiën gevormd worden, welke laatstgemelde hierbij dikwerf eene *s* aannemen, b. v. *blinde*LINGS, *rugge*LINGS, *kruise*LINGS, *zijde*LINGS, waarvan weêr het Adjectief *zijde*LINGSCHE enz. enz. — Werkwoorden ontstaan door ling even zelden, als door ing, of ze moesten hier en daar in de boertende volksspraak gevonden worden; b. v. die vrouw heeft *getwee*LINGD, d. i. heeft *twee*LINGEN gekregen.

Kracht en beteekenis.

De Substantieven, die door dit Achtervoegsel gevormd worden, zijn meest persoonlijk, gelijk die op ing meer zakelijk zijn, dat is meer tot zaken betrekking hebben. Vergelijk over ing § 44. Ling brengt het begrip, dat in het woord, waarachter het gevoegd wordt, ligt opgesloten, in betrekking tot een' persoon. *Jonge*LING is een persoon, die jong (een *jong-persoon*, *jongman)*, *nakome*LING een persoon, die nakomend, *klooster*LING, een persoon, die in het klooster, *schepe*LING een persoon, die te scheep, *zuige*LING een persoon, die zuigend, *vonde*LING een persoon, die gevonden, *bal*LING een persoon, die gebannen is. Ofschoon zulke woorden veelal mannelijk zijn, worden zij echter op vrouwelijke personen soms toegepast en dan vrouwelijk gebruikt. B. v. *zuige*LING, *vreemde*LING kunnen zoowel op iemand van het vrouwelijk, als op iemand van het mannelijk geslacht zien. In het eerste geval evenwel, en om zich als vrouwelijk des te beter te kenmerken, nemen zulke Substantieven op ling thans bijwijlen ook al eene *e* aan, b. v. *de klooster*LINGE, *de boete*LINGE; want de taal wil telkens meer duidelijkheid, en uit dien zelfden hoofde schrijft men zeer gepast *echtge-*

nootE, *gemalIN*, schoon *echtgenoot* en *gemaal* oorspronkelijk beide en vrouw en man beteekenen, en men, zulks verkiezende, dus van eene vrouw ook *mijne echtgenoot*, zonder *e* er achter, zeggen kan. —De Adjectieven op ling zijn maar weinig in getal. In hen laat *ling* zich tamelijk wel door lijk of baar omschrijven. *Zonder*LING b. v. drukt hetzelfde uit, wat *zonder*LIJK zou uitdrukken (ware dit laatste gebruikelijk), of wat het wel gebruikelijke *zonder*BAAR te kennen geeft. Dit geldt ook van de Adverbiën op ling. *Blinde*LINGS is nagenoeg 't zelfde, als 't niet in zwang zijnde *blinde*LIJK, d. i. gelijk een blinde; *korte*LINGS zegt zooveel als *korte*LIJKS, d. i. gelijk aan voor kort. Moeijelijk is ling soms van ing te onderscheiden. Is *wissel*ING b. v. *wisse*-LING of *wissel*-ING, *schel*LING, *schel*-LING of *schell*-ING? Van *wissel*ING geloof ik het tweede, dewijl het eene zaak uitdrukt, van *schel*LING het eerste, dewijl het woord oorspronkelijk een' klinker, geluidgever, van *schellen*, *schallen* (d. i. geluid maken), beteekent.

Oorsprong.

Ling voor denzelfden uitgang te houden als het Achtervoegsel ing, en dus *vreemde*LING, *schepe*LING, *zuige*LING enz. te beschouwen als uit vermeende Werkwooorden *ik vreemdel*, *ik schepel*, *ik zuigel*, met ing daar dan voorts achter gevoegd, ontstaan, zoodat *vreemde*LING dus zou zijn *vreemdel*-ING, komt mij met den Hoogleeraar KINKER niet zeer gegrond voor, hoe sterk BILDERDIJK die stelling moge gedreven hebben. Intusschen schijnt de beroemde GRIMM toch ook iets verbasterds in ling te proeven, en werkelijk schijnt ling bloot ontstaan te zijn door de inschuiving eener *l* bij den uitgang ing, waartoe het veelvuldig gebruik van ing achter woorden die reeds met den uitgang *el* waren aangedaan, aanleiding kan gegeven hebben. Dat beide uitgangen vaak dezelfde kracht en beteekenis hebben, loopt in het oog. De uitgang LING is meer voor personen in gebruik; doch ook *ing* diende reeds van ouds tot vorming van persoonsnamen, als nog uit *Vlaming* blijkt. Ling is geen oud Achter-

voegsel, ten minste niet, zoo 't schijnt, in het oudste, ons in geschrift bekende Duitsch, het Gothisch of Meso-Gothisch namelijk, voorkomend. 't Luidt in de oud-Duitsche talen en tongvallen *linc*, of *ling*, of *linga* enz. en in 't oud-Noordsch *lingr*.

Over het Achtervoegsel l o o s.

§ 50.

Ook een zeer duidelijk Achtervoegsel, dienende, om Bijvoegelijke Naamwoorden of Adjectieven te vormen, als te zien is in *eer*LOOS, *vader*LOOS, *luste*LOOS, *smake*LOOS, *achte*LOOS, *roeke*LOOS enz.

Men ziet, dat het meest achter allerlei soort van Substantieven geplaatst wordt, want zelfs *acht* in *achte*LOOS moet men, ten minste in beteekenis, niet als Werkwoord, maar als Substantief voor achtgeving aanzien. *Achte*LOOS is l o o s, dat is *zonder* het achten of de achtgeving.

Kracht en beteekenis.

L o o s duidt berooving, het *missen*, of het *zonder zijn* aan van hetgeen in het begrip des woords, waarachter het gevoegd wordt, ligt opgesloten. *Eer*LOOS, *vruchte*LOOS is *zonder* eer of vrucht. *Roeke*LOOS is *ontbloot van roeke*, of zonder *roeke*, d. i. zonder zorg, nadenken, doorzigt, van het oude Substantief *roeke*, d. i. zorg of toezigt enz. Dit eene en andere heeft geen verder betoog noodig.

Oorsprong.

L o o s is eigenlijk een woord op zich-zelf, een Adjectief, spruitend uit een oud Werkwoord l i e r e n of l i e z e n, l o o r of l o o s, g e l o r e n of g e l o z e n, waarvan wij nog het Afleidsel v e r l i e z e n, v e r l o o r, v e r l o r e n in gebruik hebben. Dit laatste Werkwoord drukt het denkbeeld van kwijt raken, missen, derven uit, en teelt weêr *verlossen*, in den zin van aan een' ander iets, dat onaangenaam is, doen kwijt raken.

*Eer*LOOS is dus eermissend, ledig, *loos* van de eer. Houd toch in het oog, dat ons Adjectief *loos*, *looze* in den zin van ledig, ijdel, b. v. eene *looze* noot voor eene noot zonder pit of kern, *looze* kleppen of zakken, voor rokkleppen, rokzakken zonder werkelijkheid, of die het slechts in schijn zijn, in den grond met ons Achtervoegsel loos één en hetzelfde is. Zoo hebben wij ook het Werkwoord *loozen* voor ontlasten, vrij of ledig van iets maken, b. v. het water uit het land *loozen*, d. i. het land ledig maken van water. Ja; bij overdragt, hangt ons Adjectief *loos*, in den zin van geslepen, listig, er misschien ook mede zamen, daar dit woord oorspronkelijk eene zielsgesteldheid schijnt aan te duiden zonder waarheid, *loos*, d. i. verstoken, van opregtheid, en daardoor bedriegend voor anderen. Dit maakt dan ook, dat wij aan dit Adjectief *loos*, even als aan dat van *listig*, altijd meer of min het begrip van iets kwaads, ten minste van iets op kwaad doelend verstandigs, hechten. Wie zou ooit van de Godheid durven zeggen, dat zij *loos* was? De brave is wijs, schrander, verstandig; de slechte is *loos*, slim en listig. Iemand een' *loozen* vos heeten, is voor hem eene buiging maken en hem tevens een' klap aan de ooren geven.

Loos is een overoud Achtervoegsel, reeds in het Duitsch der vierde eeuw, en verder in alle Duitsche talen en tongvallen voorkomend. Het luidt in dezelve *laus*, *loos*, *leas* enz.

Vele Substantieven ontspruiten, met behulp van het Achtervoegsel heid, uit de Adjectieven, door loos gevormd. Van *godde*LOOS, *eer*LOOS enz. komt *godde*LOOSHEID, *eer*LOOSHEID enz. In VER*roeke*LOOZEN zien wij loos tot een Werkwoord verheven. Dit is echter zeldzaam.

Over het Achtervoegsel nis.

§ 51.

Gelijk door loos, achtig, haftig enz. alleen Adjectieven ontstaan, ontstaan door nis alleen Substantieven, meest van het vrouwelijk, enkel ook van het onzijdig geslacht. Voorbeelden hebben wij in *schen*NIS, *droefe*NIS, *getuige*NIS, *gehei-*

*me*NIS, *gedachte*NIS, *ontvange*NIS, *ken*NIS, *duister*NIS, *vuil*NIS, *beeld*NIS (*beeldte*NIS thans geschreven) *begrafe*NIS, *erkente*NIS, *gevange*NIS enz. Men ziet, dat nis vooral achter primitieve en afgeleide Adjectieven, Deel- en Werkwoorden geplaatst wordt, en in sommige gevallen wel eens met ing en heid afwisselt. *Begrafe*NIS b. v. en *begrav*ING, *schen*NIS en *schend*ING kunnen soms bijna hetzelfde beteekenen. Zoo *droefe*NIS en *droef*HEID. Ook nis in *ken*NIS drukt schier hetzelfde uit als schap in *weten*SCHAP.

Kracht en beteekenis.

Nis slaat nog minder dan heid en ing op personen, maar drukt meest eene werking of uitwerksel, of wel datgene uit, wat in het woord, waarachter het gevoegd wordt, als hoedanigheid of handeling ligt opgesloten. *Schen*NIS is de daad, de handeling of wel de uitwerking van te schenden, of van geschonden te zijn. *Droefe*NIS is het *bedroefd* of *droevig wezen*, als handeling gedacht. *Getuige*NIS is de bevatting der handeling van te getuigen, of soms, meer passief, de zaak, die getuigd is geworden. *Von*NIS, zaamgetrokken uit *vonde*NIS, is hetgeen is bepaald of goedgevonden, van vinden, vond, gevonden, dat ook wel bepalen, bestellen, beschikken, schikken, beteekent. POOT zingt b. v. ergens van een' minnaar, dat het uur van deszelfs komst op dien en dien tijd *gevonden is*, dat is, bepaald, vastgesteld. En zoo zegt men: de zaak is tusschen hen-beiden *gevonden*, d. i. geschikt, of, met een bastaardwoord, gearrangeerd.

Met of van de Substantieven op nis ontstaan in zeer enkele gevallen soms Werkwoorden. *Von*NIS b. v. teelt het verbum *vonnis*SEN: hij is *gevon*NIST.

Oorsprong.

Sommigen houden nis in den oorsprong voor een woord op zich-zelf, met ons *nis*, d. i. holte in den muur, zamenhangend, en zooveel als hol, en dien ten gevolge geschikt, om

in dat holle iets te bevatten, kortom, bevatting, omvatting van iets aanduidend. *Droefe*NIS zou dus *letterlijk* bevatting van het droevige, *duister*NIS bevatting van het duistere beteekenen. *Deze beteekenis* laat ik gelden.

De beroemde GRIMM wil nis echter *in vorm* als geen afzonderlijk wortelwoord beschouwd hebben, maar brengt het tot de afleidingen, die door middel der letter s ontstaan, waarover hierboven § 36.

Ik durf te dezen aaanzien, in een geschrift als het onderhavige, geene uitspraak doen. GRIMMS gevoelen schijnt echter door de oudste Duitsche tongvallen gerugsteund, en onze scherpziende TEN KATE schijnt vóór honderd jaren dit ook reeds zoo begrepen te hebben.

Nis, voor het overige, komt van de oudste tijden aan in de Duitsche talen voor, luidende 't vroegst, zonder n, *assus*, *ussi*, *issa*, *ussa*, *assi;* later *nassa*, *nissa*, *nissi*, *nussi*, *nessi;* weêr later *nis*, *nesse*, *nisse* enz.

Over het Achtervoegsel schap.

§ 52.

In *Koning*SCHAP, *priester*SCHAP, *bood*SCHAP, *gezel*SCHAP, *broeder*SCHAP, *zuster*SCHAP, *land*SCHAP, *graaf*SCHAP, *meester*SCHAP, *man*SCHAP, *ridder*SCHAP, *maag*SCHAP, *kond*SCHAP, *verwant*SCHAP, *heer*SCHAP enz., ziet men dit sterk in het oog vallend, en duidelijk van het woord, waaraan het gehecht is, te onderkennen Achtervoegsel, met hetwelk wij doorgaans Substantieven van het vrouwelijk en onzijdig geslacht vormen, en dat zoowel achter zoogenaamde stamwoorden, als afgeleide woorden geplaatst wordt.

Kracht en beteekenis.

Schap, achter Adjectieven of Persoonsnamen gevoegd, geeft te kennen de geschapenheid, de gesteldheid, den staat of de betrekking, door het stamwoord, waarmeê het verbon-

den wordt, uitgedrukt, als in *blijd*SCHAP, *dronken*SCHAP, *gevangen*SCHAP, *verwant*SCHAP, *vijand*SCHAP, *deelgenoot*SCHAP, *het priester*SCHAP. In laatstgemeld woord, en in andere van persoonsnamen afgeleid, gaat de beteekenis van gesteldheid of waardigheid over tot die van de gezamenlijke personen, welke die waardigheid bekleeden, als in *de priester*SCHAP. Zoo zegt men *de ridder*SCHAP, dat is, de gezamenlijke ridders, die den ridderstand uitmaken; *de burger*SCHAP, d. i. de burgerij, *de man*SCHAP voor de mannen van eene krijgsbende gezamenlijk. Niet altijd gaat dit evenwel door. *Het gezel*SCHAP toch drukt niet alleen het zijn van metgezel uit, maar ook de gezamenlijkheid der metgezellen. Het eerste namelijk, als ik zeg: uw *gezel*SCHAP, d. i. dat gij mijn metgezel zijt, bevalt mij; het tweede bij 't zeggen: *het* geheele *gezel*SCHAP stond op. — *Het Graaf*SCHAP, waarin schap hetzelfde zegt, als b. v. dom in *het Hertog*DOM, beteekent niet zoo als oorspronkelijk de waardigheid van een' graaf, maar bij overdragt, zijn gebied. Oudtijds waren bij ons al dergelijke Substantieven op schap vrouwelijk, weshalve men ook in mijn Geldersch vaderland niet van *het*, maar van *de Graaf*SCHAP Zutphen spreekt. En zoo levert het Hoogduitsch nog in het geheel geene onzijdige woorden met schap op. — In ons woord *Heer*SCHAP verliest schap zijn' verzamelenden zin. *Zie dat Heer*SCHAP beteekent: zie dien Heer, maar met eene zekere verachting aangeduid. 't Schijnt eene spotternij op het Hoogduitsche *Herr*SCHAFT, dat, schoon *heerschappij* beteekenend, ook wel van een' enkel persoon, maar met diepen eerbied, gebezigd wordt, b. v. *die gnädige Herr*SCHAFT, *die gnädigen Herr*SCHAFTEN.

Achter namen van zaken duidt *schap* mede eene verzameling van voorwerpen aan; zoo is b. v. *buurt*SCHAP eene verzameling van *huizen* in ééne *buurt; land*SCHAP, eene uitgestrektheid lands met wat het inhoudt; *nalaten*SCHAP al wat nagelaten is, enz. — In *voogdij*SCHAP is *schap* eigenlijk overtollig.

In VER*gezel*SCHAPPEN, *bood*SCHAPPEN ziet men Werkwoorden, door schap ontstaan.

Oorsprong.

Schap is duidelijk een op zich-zelf bestaan hebbend woord, vorm, geschapenheid, omvang, geaardheid der dingen uitdrukkend, en later ook op personen toegepast. Het hangt dus met scheppen, schiep, geschapen, met het daarvan stammende *schaffen*, *schafte*, *geschaft*, met een oud-Duitsch Substantief, dat waardigheid, ambt, gesteldheid beteekent, met ons *schip* (zooveel als omvattend vaartuig), en soortgelijke woorden te zamen. Schap is een oud Achtervoegsel, dat in de oud-Duitsche talen en tongvallen *scaf*, *sceffi*, *scaft*, *scepi*, *scäft*, *scipe* enz., bij ons oudtijds *scap* en *scepe*, en bij de Hoogduitschers tegenwoordig *schaft*, in het Deensch en Zweedsch *skap*, *skab*, in het Engelsch meestal *ship*, enkel ook *skip* en *skape* luidt.

Van de Substantieven op schap worden, met behulp van andere Achtervoegsels, soms nieuwe Substantieven, Adjectieven en Adverbiën afgeleid, b. v. *maat*SCHAPP-IJ, *maat*SCHAPPE-LIJK en *vriend*SCHAPPE-LIJK, *vriend*SCHAPPE-LIJKHEID enz.

Over het Achtervoegsel zaam.

§ 53.

Een Achtervoegsel, Adjectieven scheppend, en achter verschillende woorden, 't meest echter achter, 't zij meer primitieve, 't zij meer afgeleide Substantieven en Werkwoorden geplaatst wordende; b. v. *eer*ZAAM, *deugd*ZAAM, *spraak*ZAAM, *gehoor*ZAAM, *lijd*ZAAM, *voed*ZAAM, *raad*ZAAM, *een*ZAAM, *buig*ZAAM, *vreed*ZAAM, *genoeg*ZAAM enz.

Enkele Werkwoorden spruiten uit of met zulke Adjectieven op zaam dan wel eens verder voort, b. v. *gehoor*ZAMEN, *veronacht*ZAMEN.

Kracht en beteekenis.

Het drukt een te zamen zijn, eene vereeniging uit met de zaak of handeling, wier begrip in het woord opgesloten is,

waaraan men het hecht. *Eer*ZAAM, *deugd*ZAAM, *leer*ZAAM is letterlijk zooveel als zamenhangend met eer, met deugd, met leeren. Zaam drukt dus vaak schier hetzelfde uit, wat baar, lijk, achtig en haftig, soms ook wel ig en sch, te kennen geven. Vergelijk het gezegde hierboven over die Achtervoegsels.

Zoo kunnen b. v. *eer*BAAR en *eer*ZAAM, *deugd*ZAAM en *deugde*LIJK, *voed*ZAAM en *voed*BAAR bijwijlen schier synonymisch zijn.

Oorsprong.

Zaam is oorspronkelijk een op zich-zelf staand woord, dat het begrip van éénheid, gelijkheid, hetzelfde zijn, aanwijst. Wij hebben nog het Bijwoord *te zaam* of *te zamen*, het Adjectief *gezamenlijk*, *gezamenlijke*, de Werkwoorden *zamen* of *verzamen*, *zamelen* of *verzamelen*, d. i. tot of bij-éénbrengen, en in het Engelsch wil *(the) same*, als een woord alleen gebruikt, nog *dezelfde* zeggen. Als Achtervoegsel luidt ons zaam in de oud-Duitsche talen en tongvallen *sam*, *samig*, *sum*, *samr* enz., in het tegenwoordig Hoogduitsch *sam*, in het Engelsch *some.*

§ 54.

Lei, hande, vol, vast, halve, wege, zal en tier worden ook nog door TEN KATE onder de Achtervoegsels der tweede klasse opgenoemd. Zij komen echter of bijna niet voor, of zijn niet als Achtervoegsels, maar als woorden, ter Zamenstelling of Koppeling dienende, te beschouwen. Lei vindt men in *aller*LEI, *veler*LEI en eenige weinige andere woorden. 't Schijnt *lage*, *ligging* of zoo iets te beteekenen.

Hande in *aller*HANDE, *veler*HANDE, schijnt eigenlijk greep, omvatting aan te duiden.

Vol in *eer*VOL, *roem*VOL, is ons nog dagelijks gebruikelijk *vol*, en dus geen bloot Achtervoegsel.

Vest in het bijna verouderde woord *eren*VEST is ons bekend Adjectief *vast* (Hoogduitsch *fest*), waarvan *vestigen*,

dat is, vastmaken, en *vest*, *vesting*, voor sterk en vast gemaakte plaats. *Eren*FEST is dus *eer*VAST, VAST*houdend* aan de eer.

Halve is ons Adjectief *half*, waarvan het Substantief *de halft* of *helft*. *Mijnent*HALVE is letterlijk: wat mijne *helft*, mijn deel aangaat, d. i. met eene basterduitdrukking, *voor mijn part.*

Wege drukt hetzelfde denkbeeld op eene andere wijze uit. *Mijnent*WEGE mag het gebeuren, zegt zooveel als: de zaak in hare strekking, of in *haren weg* naar mij toegedacht, zoo mag het gebeuren, met andere woorden: *wegens*, d. i. *om* mij behoeft het niet gelaten te worden. Wege is dus ons bekend Substantief *weg*, in een' figuurlijken zin genomen.

Zal komt bij ons niet voor. In 't Hoogduitsch is het hetzelfde als ons sel. Zie hierboven § 28.

ZALIG in *geluk*ZALIG, *ramp*ZALIG, *arm*ZALIG, geeft voorzien, begaafd met iets, 't zij zulks goed of kwaad zij, te kennen. Soms echter schijnt *zalig* eene verbastering uit de Achtervoegselen sel en ig. Zie § 28.

Tier beteekent boom, stam en voorts aard, en komt in het bastaardwoord *eglan*TIER (doornboom), in *aller*TIER (van allerlei stam of aard), en in *goeder*TIEREN voor, d. i. van goeden tier of aard, zoo als wij ook zeggen *tieren* voor aarden.

Men ziet, dat dit een en andere bijna niet onder de Achtervoegselen te rangschikken is.

c.) Over de Achtervoegselen van afleiding der derde klasse, of over de zoogenaamde VOLOPKLEMSTAARTIGE *Achtervoegselen.*

§ 55.

Onze beroemde oud Nederlandsche Taalkenner L. TEN KATE heeft deze Achtervoegselen *volopklemstaartig* genoemd, omdat, gelijk hierboven bl. 50 met een woord gezegd is, de staart, welke door hen aan een woord gehecht wordt, de klem of den klemtoon, dat is den nadruk der uitspraak, of den zoo-

genaamden accent ten volle naar zich trekt, zoodat, tegen de regelmaat onzer taal aan, niet het Zakelijke Deel of het ware ligchaam des woords (zie § 8), maar het Achtervoegsel of deszelfs staart, met verheffing van stem wordt uitgesproken. Terwijl wij dus b. v. het woord *slap*ER, uit *slaap* en het Achtervoegsel er gevormd (vergelijk hierboven bl. 52), zoo uitspreken, dat men naauwelijks den staart er hoort, valt integendeel in het woord *tuin*IER, uit *tuin* en het Achtervoegsel der derde klasse ier bestaande, de accent met volle kracht op dat ier. In *slap*ER is dus de lettergreep *slaap* lang (of hooger van toon), die van er kort; in *tuin*IER is omgekeerd *tuin* kort, en ier lang. Ik zeg, dat dit geheel indruischt tegen den aard onzer sprake en dien der overige echt-Duitsche talen in het gemeen (bl. 88), en juist ook ten bewijze strekt, dat de meeste, zoo niet alle Achtervoegselen, waarvan wij nu handelen zullen, bastaardachtig en van uitheemschen, onduitschen oorsprong zijn. —

Tot de gemelde Volopklemstaartige Achtervoegselen van afleiding kan men brengen:

aan en ees.
aadje.
eel.
ein.
es, esse.
et.
ier.
iet.
in, inne.
ist.
ij (ije, erij) en het daarmede misschien zamenhangende ei.
ment.
oen.
teit.
en een paar anderen.

TEN KATE spreekt ook van eren. Dit is echter eene ver-

eeniging van twee Buigingsdeelen, waarover hierboven, bl. 88, reeds gesproken is.

Sommigen, voor het overige, der bovengemelde Achtervoegselen komen schier niet eens achter Nederlandsche woorden voor.

Over het Achtervoegsel aan.

§ 56.

Dit is bijna achter geene echt-Nederlandsche woorden te vinden, of het moest zijn in *Moori*AAN, waarin *Moor* evenwel nog niet eens van volkomen zuiver Hollandschen oorsprong is, schoon Hollandsch genoeg er thans uitziende. In *Afrik*AAN, *Indi*AAN, *Itali*AAN, *Europe*AAN enz. proeft elk niet alleen het onduitsche van het Achtervoegsel, maar ook van het woord-zelf. *Germaan* schijnt door het Latijn eene verbastering van het oud-Duitsche *German*, *Herman* of *Heirman*, dat is, krijgsman, man des heirs te zijn, en dus hier niet te behooren.

Kracht en beteekenis.

Men ziet, dat het dient, om Substantieven te vormen, die den landaard van personen aanwijzen. *Moori*AAN b. v. is een persoon uit Moorenland, gelijk *Spanj*AARD (bl. 92), iemand uit Spanje.

Soms gebruiken wij tot zulk een einde ook wel het Achtervoegsel ees. *Chin*EES of *Sin*EES b. v., *Siam*EES enz.

Oorsprong.

Het heeft zijn' oorsprong in het Latijnsche Achtervoegsel *anus*, bij afkorting of zonder het Buigingsdeel *us* (zie § 8), *an* of *aan* luidend. Wat in 't Latijn *Afric*ANUS, d. i. *Afric*-AN-*us*, in het Fransch *Africain* heet, is bij ons een *Afrik*AAN, of, zoo als de Hoogduitschers, met bijvoeging van het Achtervoegsel er, zeggen, *ein Afrik*ANER.

Ees is het Fransche *ois*, *ais*, b. v. *Chin*OIS, *Chin*EES, *Portug*AIS, *Portug*EES.

Over het Achtervoegsel aadje.

§ 57.

Men ziet het in *lekk*AADJE, *slijt*AADJE, *boel*AADJE, *bossch*AADJE, *vrij*AADJE, welke laatste drie woorden onze oud-Hollandsche Dichter bezigt in het aardig liedje, dat hij de Herderin DORILÉA in zijn Herdersspel *Granida* zingen laat:

Het vinnigh straalen van de zon
*Ontschuil ik in 't bossch*AADJE,
Indien dit bosje klappen kon,
*Wat melde 't al vrij*AADJE!

en op het slot:

Oft ik hem ook lichtvaardigh von,
*En 't bleef in dit bossch*AADJE?
Indien dit bosje klappen kon,
*Wat melde 't al boel*AADJE.

Zoo hebben wij ook *tuig*AADJE, *stell*AADJE (stelling, plaatsing van balken), *last*AADJE enz.

Beteekenis en kracht.

Er worden onderscheidene Substantieven door gevormd, die geene personen, maar zaken aanduiden. *Paadje* toch moet men hiertoe niet brengen. In dat woord is *aadje* geen Achtervoegsel, maar maakt het ligchaam des woords-zelven uit, dat naar het Fransche *page* gesmeed is. Meestal zou zich aadje door het Achtervoegsel ing, of wel door sel, of wel door ij (welk laatste evenwel ook wat bastaardachtig is) laten omschrijven, b. v. *slijt*AADJE is *slijt*ING of *slijter*IJ, *vrij*AADJE *vrij*ING, *vrijer*IJ enz.— *Bossch*AADJE is boschje, want dergelijke woorden op aadje hebben ook somwijlen iets van verkleinwoorden of diminutieven. Vergelijk hierboven § 35.

Oorsprong.

Wij hebben het naar den Franschen uitgang *age*, die weêr met den Italiaanschen *aggio* zamenhangt, gevormd. *Bosch*AADJE is het Fransche *boc*AGE (van *bois*, dat één in oorsprong is met ons *bosch)*, in het Italiaansch *bosc*AGGIO. En zoo hebben de Franschen *feuill*AGE, *ram*AGE, *outr*AGE (gebladerte, gekweel, beleediging) enz. enz. De Hoogduitschers kennen ons aadje achter echt-Duitsche woorden niet, een bewijs te meer, dat het oorspronkelijk in de Duitsche talen niet te huis hoort.

Over het Achtervoegsel eel.

§ 58.

Dit komt voor in *rond*EEL, *kant*EEL, *bord*EEL, *toon*EEL enz., om van de geheel onduitsche woorden *kast*EEL, *kand*EEL, *ab*EEL, *kan*EEL, *pens*EEL, vermoedelijk ook *tafer*EEL, en vele soortgelijke niet te spreken; want wij handelen slechts over echt-Hollandsche woorden, waarachter dit Achtervoegsel geplaatst wordt.

Kracht en beteekenis.

Men vormt met eel onzijdige Substantieven, hechtende men het te dien einde aan Substantieven, Adjectieven en Werkwoorden (gelijk dit laatste b. v. in *toon*EEL van ik toon, vertoon). De weinige echt-Hollandsche woorden, door eel gevormd, drukken meest stoffelijke voorwerpen uit, en laten zich over het algemeen niet wel dan door zamengestelde woorden omschrijven. *Toon*EEL is *vertoonplaats*, schoon het soms evenwel ook *vertoon*ING beteekent. *Rond*EEL is *rondhoek*, *rondtoren; kant*EEL *kantwering*, *kantspits; bord*EEL (van 't oude *bord*, d. i. huis, vertrek) is *hoerhuis*.

Oorsprong.

Eel is van het Latijnsche Achtervoegsel *ellum*, *illum*, (zoo als wij dit b. v. aantreffen in *castellum*, d. i. *kasteel)* welk *ellum* bij de Franschen in *eau* overgaat, waardoor dus het La-

tijnsche woord *castellum* in het Fransch *château* wordt. De Hoogduitschers kennen eel achter Duitsche woorden bijna niet. Zij hebben echter *bord*ELL, gelijk wij *bord*EEL.

Over het Achtervoegsel ein.

§ 59.

Dit vindt men slechts in oorspronkelijk onduitsche Zelfstandige Naamwoorden, b. v. in *font*EIN, van 't Latijnsche *fons* (eene bron), waarvan de Franschen *fontaine*, wij *fontein* hebben; in *kapit*EIN (op zijn echt-Hollandsch *hop-*, dat is, *hoofdman*, in het Hoogduitsch *Hauptmann)* welk *kapitein* van 't middeleeuwsch-Latijnsch *Capitaneus* komt, en dit *Capitaneus* van *caput* (hoofd). Al verder in *kastel*EIN, ook al een geheel onduitsch woord, verbasterd namelijk uit het Latijnsche *castell*ANUS, Fransch *châtel*AIN, van *castellum*, in het Fransch *château*, en dus eigenlijk *slotbewaarder*. Men ziet, dat het Achtervoegsel ein bijna geheel niet in aanmerking komt, daar het niet achter oorspronkelijk Hollandsche woorden gebruikt wordt. 't Is naar het Latijnsche achtervoegsel AN-*us*, ANE-*us*, het Fransche *aine*, gevormd. De Hoogduitschers schrijven het *än*, of *aine*, b. v. *der Kapitän*, *die Fontäne* of *Fontaine*, schoon zij dit weing gebruiken.

Over het Achtervoegsel es *of* esse.

§ 60.

Wij treffen het aan in *meester*ES, *zondar*ES of *zondar*ESSE, *god*ES, *dienar*ES, 't onduitsche *prins*ES en *profet*ES, en in eenige andere Substantieven, want men vormt er niet dan Zelfstandige Naamwoorden mede. Ook wordt het doorgaans slechts aan Substantieven gehecht, zoo als men in de aangehaalde woorden zien kan.

Kracht en beteekenis.

Het Achtervoegsel es dient ter zoogenaamde vervrouwelijking van mannelijke Substantieven, of om het begrip van een'

mannelijken persoon, dat in sommige Substantieven ligt opgesloten, op eene vrouw over te brengen. Zoo wordt *dien*AAR, een dienend man (van *ik dien*) in *dien*ARES, eene dienende vrouw, herschapen. *Meester* is een mannelijke, *Meester*ES een vrouwelijke leeraar of beheerscher. Tot hetzelfde einde dienen bij ons ook de Achtervoegselen ster (zie hierboven), in, waarover hieronder, en tegenwoordig soms ook wel e, b. v. *bakker*, *bak*STER; *Koning*, *Koning*IN; *echtgenoot*, *echtgenoot*E.

Oorsprong.

De accent of klem van uitspraak, welken dit Achtervoegsel, tegen de regelmaat onzer taal aan, (zie hierboven, bl. 115), naar zich trekt, toont, dat het *in zijne tegenwoordige gedaante* van vreemden oorsprong is. En zoo vinden wij het dan ook bij ons juist op dezelfde wijze gebruikt, als de Franschen hun *esse* bezigen in de woorden *Maitr*ESSE, *Princ*ESSE enz., waarin dat *esse* weêr met den Grieksch-Latijnschen uitgang *issa* zamenhangt. Of voorts dat Fransche *esse* en Latijnsche *issa* niet weêr in den oorsprong der talen van Europa met de Duitsche Achtervoegsels op s, se, sch (vergelijk § 36 en 37), ééne en dezelfde afkomst kunne gehad hebben, zoodat *meester*ES dus verklaard kan worden als bij omzetting gevormd uit *meesteres*SE, *meesteres*SCHE, *meesteres*SKÉ; *dienar*ESSE, *dienares*SCHE, *dienares*SKE, is eene vraag, welker te ver heen voerende beantwoording in dit geschrift niet te pas komt. Genoeg, es, *zoo als het tegenwoordig zich vertoont*, is buiten kijf een verfranscht Achtervoegsel. De Hoogduitschers kennen het ook niet of schier niet achter *echt-Duitsche* woorden. Zij gebruiken dan het Achtervoegsel in, b. v. *Sünder*INN, *Diener*INN (*zondar*ES, *dienar*ES).

Over het Achtervoegsel et.

§ 61.

*Tromp*ET, *bank*ET en eenige weinige andere woorden vertoonen zich met dat Achtervoegsel, dat uit Substantieven

nieuwe Substantieven vormt. *Sal*ET komt van *zaal*, *klink*ET van *klink*, *tromp*ET van *tromp*, d. i. eene buis of pijp, zoo als wij het woord hebben in *olijfants*TROMP voor de buisachtige snuit van een' olijfant. *Bank*ET stamt van het werkwoord *banken*, dat wel eens *tafelen* beteekende, omdat men op banken aan den disch plag te zitten. *Bank*ET duidt dus bij ons een' prachtigen maaltijd aan, of wel de lekkernij, op zulk een' maaltijd gebruikt wordende, en voorts in het algemeen eene soort van lekker gebak. Wij hebben er het bastaardwerkwoord *bankettéren* van, in den zin van smullen, smulpartijen houden, waarvoor men oudtijds ook wel *banken* zeide.

Dit Achtervoegsel schijnt naar het Fransche *et*, *ette*, *uet*, gevormd, zoo als men dit aantreft in *tromp*ETTE (trompet), in *chansonn*ETTE (liedje), in *bosq*UET (bosch, boschje) enz. In het Italiaansch luidt dit Achtervoegsel *etto*, en het dient in die taal, om het denkbeeld van Verkleining uit te drukken, zoo als daartoe bij ons je en ke dienen. Die diminutieve geaardheid heeft het Fransche *et*, *ette* ook wel, als te zien is in het Adjectief *seul*ETTE, hetwelk, letterlijk vertaald, *alleen*TJES beteekent, van *seul* (alleen); en in *Lis*ETTE, d. i. *Lijs*JE, verkleinwoord van den eigennaam *Lise* of *Elise*, die uit *Elizabeth* verkort is. Dat verkleinend vermogen is echter niet in alle Fransche woorden op *et* zigtbaar, en tot ons Hollandsch bastaardachtervoegsel et strekt het zich luttel uit.

De Hoogduitschers bezigen dit Achtervoegsel ook wel, maar schrijven het ete, b. v. *tromp*ETE.

Van *tromp*ET ontstaat bij ons het Werkwoord *tromp*ETTEN, van *bank*ET *bankettéren*, van *sal*ET *saletten*, *salettéren* enz.

Over het Achtervoegsel ier.

§ 62.

*Tuin*IER, *koven*IER, *kruiden*IER, *wijngaarden*IER, *renten*IER, *aalmoesen*IER, *valken*IER, *ban*IER (van *baan*, 't zelfde als vaan, vaandel), *juwel*IER van *juweel* enz. ziedaar Hollandsche woorden, door middel van dit basaardachtervoegsel ier gevormd.

Men ziet, dat de meesten derzelve afgeleide mannelijke Substantieven zijn, die een' stand, beroep of betrekking in personen van het mannelijk geslacht aanduiden.

Ier is, blijkens den daarop vallenden accent, een Achtervoegsel van onduitschen oorsprong, en niets anders dan het Fransche ier, op zijn Hollandsch uitgesproken. *Tuin*IER b. v. is van *tuin* op dezelfde wijs afgeleid, als in het Fransch *jardin*IER van *jardin* (d. i. tuin), *offic*IER van *office* (d. i. ambt, bediening, en voorts krijgsbediening), *épic*IER (*kruiden*IER) van *épice* (kruiderij, kruiden) enz. In geheel zuiver Hollandsch zou *tuin*IER, *wijngaarden*IER enz. dus *tuin*ER, *wijngaarden*ER (met het Achtervoegsel er), (waarover § 25) moeten luiden; maar dit heeft het gebruik, die opperste wetgever der talen, nu eenmaal in die woorden niet gewild, en der bastaardij in dezen boven de zuiverheid den voorrang gegeven. De Hoogduitschers hebben zich van deze Fransche besmetting weten te vrijwaren; want ier is ook wel bij hen in gebruik, maar bijna alleen in woorden, die van zelve reeds geheel onduitsch zijn, b. v. in *Offizier* enz. En dan nog vertoont ier zich in de Duitsche talen niet dan met de dertiende eeuw.

Of voor het overige het Fransche Achtervoegsel *ier* niet oorspronkelijk uit het overal te vinden Achtervoegsel er (§ 25) gesproten zij, is eene vraag, die wij hier niet behoeven te beantwoorden, en wier bevestigende beantwoording ook niets afdoet tegen het door ons gezegde over het bastaardachtige, dat ier op dit oogenblik bij ons heeft.

Van sommige Substantieven op ier ontstaan gelijkvloeijende Werkwoorden, als daar zijn *tuinieren*, *hovenieren*, *wijngaardenieren*, *rentenieren* enz. — Ook vervrouwelijken zich die Substantieven door middel van het Achtervoegsel ster, b. v. van *tuin*-IER komt *tuin*-IER-STER. Vergelijk hierboven § 26. Zij werpen daartoe echter ier niet weg, gelijk de Substantieven op er met dit er doen, b. v. *bakk*ER, *bak*STER, niet *bakk*-ER-STER. Es nemen zij niet aan. Van *tuin*IER *tuinier*ES te maken, gelijk van *meester* *meester*ES, ware tegen 't gebruik.

Over het Achtervoegsel iet.

§ 63.

Dit Achtervoegsel kan eigenlijk niet in aanmerking komen, daar het achter oorspronkelijk Hollandsche woorden, voor zoo ver ik weet, niet gebruikt wordt.

*Hermi*ET (kluizenaar, woestijnier), van een Grieksch woord, dat woestijn of woestenij beteekent, afkomstig, is geheel onecht.

Iet is het Latijnsche of Grieksch-Latijnsch Achtervoegsel *ita*, bij de Franschen *ite*, b. v. *hermite*, *proselite* (d. i. volgeling of aanhangeling).

Over het Achtervoegsel in, inne.

§ 64.

Een zeer gebruikelijk Achtervoegsel, gelijk wij het zien in *vriend*IN, *koning*IN, *vorst*IN, *vijand*IN, *god*IN, *wolv*IN, *ap*IN, *beer*IN, *leeuw*IN, *ezel*IN, *grav*IN, *keizer*IN, *gemal*IN, *moor*IN, enz. enz.

Er ontstaan van Substantieven nieuwe vrouwelijke Substantieven of zelfstandige Naamwoorden door dit Achtervoegsel.

Kracht en beteekenis.

Het strekt doorgaans bij ons ter vervrouwelijking van mannelijke Substantieven, dat wil zeggen, het strekt, om het begrip van iets, dat aan een' mannelijk persoon wordt toegekend, op eene vrouw over te dragen. *Vriend*, van *vriën*, d. i. *liefhebben*, *vrijen*, is de *vriend-man*, *vriend*IN de *vriend-vrouw*.

In komt dus hierin met het Achtervoegsel es overeen (vergelijk § 60), welk es echter doorgaans aan reeds met een duidelijk Achtervoegsel voorziene woorden gehecht wordt. Van *meest*ER maken wij wel *meester*ES, maar niet *meester*IN; van *zond*AAR *zondar*ES, maar niet op zijn Hoogduitsch *zon-*

*dar*IN (*sünder*INN). — In sommige woorden heeft men es en in beide, b. v. *god*ES, *god*IN.

Het Achtervoegsel ster, dat ook in een' zekeren zin vervrouwelijkt (zie § 26), kan in niet vervangen; eerder kan in zulks ster. *Bakk*ER, *bakker*IN zou nog half en half door den beugel kunnen, ja, is zelfs geldig in het Hoogduitsche *Bäcker*INN; maar *vriend*, *vriend*STER voor *vriend*IN ware onzin.

*Woest*IJN, van *woest*, schijnt ook bij ons tot de woorden, door in gevormd, te behooren, en zooveel als *woest*IN (oud-Duitsch *wuost*-INNA, *wuast*INNA) te zijn. Hier komt het begrip van vervrouwelijking evenwel niet te pas.

Oorsprong.

Naar den sterken klemtoon te oordeelen, die bij ons op dit Achtervoegsel valt, wordt men verlokt het voor onzuiver van oorsprong, ten minste voor vervalscht door vreemden tongslag aan te zien.

En zoo zou het wel naar het Latijnsche Achtervoegsel IN-*a*, zoo als wij dit b. v. in *reg*-IN*a* (koningin) van *rex* (koning), dat van *regere* (regeren) komt, aantreffen, kunnen gevormd zijn. Ik moet hier echter opmerken dat men in het Hoogduitsch niet op in den nadruk der uitspraak laat vallen. *Gött*INN b. v. wordt niet, (als ons *god*IN) *Gött*INN, maar *Gött*INN uitgesproken; waardoor de kracht van het bewijs, uit den accent getrokken, zeer verzwakt wordt, en men ten slotte misschien moet zeggen, dat het schijnbaar bastaardachtige van dit Achtervoegsel slechts aan onze *Nederduitsche* uitspraak (die zich hier misschien door het Latijn en Fransch heeft laten van het spoor brengen) toe te schrijven is. Ook is het niet te ontkennen, dat in reeds in zeer oude Duitsche tongvallen wordt aangetroffen, waarin het *inna*, *unna*, later *in*, *inne* luidt. Tevens vindt men het in vele hedendaagsche Duitsche talen, vooral ook in het Hoogduitsch. Het verdiende dus door TEN KATE eigenlijk niet onder al dat bastaardvolkje der derde klasse van Achtervoegselen geplaatst te zijn.

Over het Achtervoegsel ist.

§ 65.

't Is achter sommige Hollandsche woorden aan te treffen, b. v. achter de Substantieven *fluit*, *droog*, *harp*, *klok*, *bloem*, waarvan de afgeleide Substantieven *fluit*IST, *droog*IST (verkooper van droogerijen, gedroogde kruiden, in het Fransch *drogues)*, *harpen*IST, *klokken*IST, *bloem*IST (bloemminnaar, bloemhandelaar) stammen. Men ziet, dat er soms eene *n* voor ist geplaatst wordt, misschien om de gemakkelijkheid der uitspraak te bevorderen. *Klokken*IST (klokkespeler) b. v. staat voor *klokke*IST of *klokk*IST. De Hoogduitschers plaatsen het Achtervoegsel in (zie § 64) nog wel eens achter zulke met ist gevormde Substantieven, die zij anders weinig gebruiken; b. v. van *Harfen*ER (harpenaar of *harpen*IST), heb ik wel *harfen*ISTINN (harpenaarster) gevonden. Wij doen dat niet. Des nood zou men zich misschien met toevoeging van e, waarover bl. 105, bij ons kunnen veroorloven te zeggen: zij is eene regte *bloem*ISTE voor bloemliefhebster.

Ist zweemt in kracht iets naar er, ier. Naar den sterken klemtoon te oordeelen, schijnt het een basterdachtervoegsel, uit het Grieksch-Latijnsche *ista*, in 't Fransch *iste* gevormd, b. v. *Jean Bapt*ISTE (Johannes de Dooper).

Over het Achtervoegsel ij, ij e, *schijnbaar soms* erij, *voorts over* ei.

§ 66.

Wij zien het in *maatschapp*IJ, *voogd*IJ of *voogd*IJE, *huichelar*IJ, *hovaard*IJ (van hoogvarend), *bastaard*IJ, *toover*IJ, *woesten*IJ, *bakker*IJ, *boeker*IJ, *razern*IJ (verbastering van *razer*IJ), *snoever*IJ enz. De laatste woorden schijnen uit de denkbeeldige werkwoorden *ik bakker*, *boeker*, *razer*, d. i. ik bak bij herhaling, ik zamel boeken enz., en niet uit de Substantieven *bakker* en *boeker* te moeten worden afgeleid, tenzij men in zulke vormen als *bakker*IJ enz. bloot misbruik en verbastering

zien wil. IJ duidt eene handeling, of haar uitwerksel, of de plaats daarvan aan. In beteekenis komt het veel met ing overeen. *Maatschapp*IJ enz., wilde zulks 't gebruik, zou b. v. met het Achtervoegsel ij niet ongepast *maatschapp*ING, *voogd*ING, *toover*ING enz. kunnen luiden. Er is evenwel soms een denkbeeld van minachting met ij verbonden; b. v. dat is *prater*IJ, *babbelar*IJ, *nalooper*IJ, *zwijner*IJ (op zijn Hoogduitsch *schweinerei)*, *aper*IJ enz., welke woorden echter meer in den omgangs-, dan in de boekentaal te huis hooren.

Dit Achtervoegsel, oudtijds ië luidend, is, blijkens den accent, van vreemden oorsprong, en naar het Latijnsch, of middeleeuwsch-Latijnsch of Romanisch *iä*, *ië* geboolst. De oudste Duitsche tongvallen kenden het niet. Later begint het zich het eerst in Duitsche woorden van vreemden oorsprong te vertoonen, b. v. in *astronom*IE, *prophez*IE, *abbet*IE, (d. i. *abdij*, van 't Latijnsche *abbat*IA). Met de dertiende eeuw hecht het zich bij ons en andere Duitschers ook aan echt-Duitsche woorden. De Hoogduitschers schrijven het thans ei, en gebruiken 't niet minder dan wij Hollanders. Met ij moet men bij ons ei niet verwarren, dat in sommige meer onduitsche woorden, als Achtervoegsel voorkomt, b. v. in *liver*EI, *schalm*EI (zijnde dit laatste woord vermoedelijk van 't Fransche *chalumeau*, d. i. rietpijp, en dit van 't Latijnsche *calamus)*. Evenwel schijnt ei met ij zamen te hangen, en een op zijn Hoogduitsch geschreven ij te zijn.

Over het Achtervoegsel ment.

§ 67.

Wij hebben het in *dreige*MENT, op zijn goed Hollandsch *bedreiging*, *dreigtaal*. Andere Hollandsche woorden op ment herinner ik mij niet. Ment is het Latijnsche Achtervoegsel *mentum* ('t Fransche *ment)* in *docu*MENTUM, *testa*MENTUM, bij ons *docu*MENT, *testa*MENT. Naar zulke bastaardwoorden is *dreige*MENT, waarvan het voorste deel zuiver Duitsch is, gevormd.

Over het Achtervoegsel oen.

§ 68.

Dit bastaardachtervoegsel komt eigenlijk niet eens, geloof ik, achter echt-Duitsche woorden voor. *Saiz*OEN, *fest*OEN, *lat*OEN, *kat*OEN, *rants*OEN, *fats*OEN (waarvan *fatsoenéren)*, *mel*OEN, *galj*OEN, *harp*OEN, *blaz*OEN schijnen allen, ten minste de meesten, uit den vreemde. Oen luidt in het Fransch *on*, in het Italiaansch *one*.

Over het Achtervoegsel teit.

§ 69.

Ook slechts in 't een of ander vreemd woord gebruikelijk, b. v. in *majest*EIT. Teit is het Latijnsche Achtervoegsel *tas*, in het Fransch *té*. *Majes*TAS, *Majes*TÉ beteekenen beide letterlijk *grootheid*, of nog letterlijker *grooterheid*, van het Latijnsche Adjectief *majus*, *major*, d. i. grooter, ouder.

Van meer zulke bastaard-Achtervoegselen spreken wij niet, daar zij bijna niet voorkomen; ent b. v. in *Stud*ENT, aal in *kan*AAL, ant in *predik*ANT (van 't Latijnsche *praedicare* en zijn Deelwoord *praedicans)*, uur, 't Latijnsche *ura*, in *schrift*UUR, *kwets*UUR enz.

§ 70.

En zoo hebben wij nu de drie klassen der Achtervoegselen van Afleiding, dat wil zeggen, de zoodanigen, die zich meer of min duidelijk vertoonen, afgehandeld. Men kan bij de opgenoemden nog wel enkele andere misschien voegen; maar deze zijn te moeijelijk van de woorden, waarmede zij vereenigd worden, af te scheiden, ja soms te twijfelachtig, dan dat wij er in een geschrift, waarin de gronden eener eenigzins zekere, en niet eener bloot gissende Woordafleidkunde (zie § 3) ontvouwd worden, bij zouden kunnen stilstaan. Ook veronderstelt de beschouwing van zulke min zekere Achtervoegselen meer taalkennis, dan ik bij de Lezers van deze bladen over het algemeen veronderstellen moet.

Ten slotte geven de hier behandelde Achtervoegselen nog gezamenlijk tot de volgende opmerkingen aanleiding:

1). Men ziet, dat sommige van dezelve dienen, om Substantieven, andere om Adjectieven, nog weêr andere om Substantieven en Werkwoorden, nog weêr andere om Substantieven, Adjectieven en Werkwoorden, ja meer rededeelen te vormen.

2). Men ziet, dat bij het vormen der Substantieven sommige dier Achtervoegselen, als b. v. er, aar, ster enz. dienen, om het begrip van een' werker of werkster uit te beelden; andere, als b. v. el, soms dat van een werktuig; andere, als b. v. ing, nis dat van werking; andere, als b. v. ling, aard, aan enz. aard, afkomst, bediening, stand, betrekking; andere, als de, te, sem, se enz., om soms meer stoffelijke, andere als b. v. heid, om soms meer onstoffelijke zaken aan te duiden; andere, als ke, je, om het begrip van verkleining te beteekenen enz. — Achtervoegselen, waarmede wij Adjectieven, en daarvan stammende Adverbiën afleiden, drukken, gelijk men ziet, de eigenschappen uit, of van gelijkheid, overeenkomst, neiging enz., gelijk ig, achtig, zaam, sch enz., of van de stof en natuur van iets, als b. v. en, of van berooving en gemis, als loos enz. enz. Het is echter niet zelden zeer moeijelijk, de verschillende beteekenissen, die deze en gene Achtervoegselen aan de woorden, door hen gevormd, bijzetten, tot een bepaald hoofdbegrip te brengen, weshalve men vooral niet te sterk drukken moet op hetgeen wij te dien aanzien van sommigen hunner gezegd hebben. De Substantieven b. v. op de en te geven, ja, soms wel eens iets afgetrokkens of abstracts te kennen (zie § 34), en komen daarin eenigzins met die op heid (§ 47) overeen, gelijk men in *stil*TE, *vreug*DE, *lief*DE, *vrolijk*HEID, *goed*HEID enz. zien kan; maar men zou zich zeer bedriegen, indien men die beteekenis in al dergelijke Substantieven zoeken wilde. Vaak drukt te, t, de, d, bloot het gewrocht eener handeling, en dus iets passiefs uit. *Graf*TE of *graf*T van graven, is iets, door graven voortgebragt. *Schrif*T is het geschrevene enz. In nog weêr

andere Afleidsels met d en t heerschen nog weêr andere beteekenissen. Een zoo beknopt geschrift echter als dit, kan onmogelijk al die *nuances* of schaduwingen aanroeren.

3). Moeijelijk is het ook soms op te geven, achter welke soort van taal- of rededeelen *(partes orationis)* ieder Achtervoegsel zich zoo al hechten laat. Men zal opgemerkt hebben (en wij hebben het ook hier en daar bepaaldelijk uitgedrukt), dat sommige Achtervoegsels schier alleen achter Werkwoorden, andere alleen achter Werkwoorden en Substantieven, andere achter Werkwoorden, Substantieven en Adjectieven, andere schier alleen achter Substantieven of Adjectieven, enkele ook achter kleinere rededeelen zich plaatsen. Intusschen is het wel eens niet gemakkelijk te beslissen, of men in deze en gene woorden het Achtervoegsel als gehecht aan een Werkwoord, dan wel aan een ander taaldeel te beschouwen hebbe. Is ig in *slaper*IG b. v. vereenigd met een denkbeeldig Werkwoord *slaperen*, of met het Substantief *een slaper?* Vergel. § 32. In honderden van woorden daarenboven is de geheele romp onkennelijk. Zie het gezegde op bl. 54.

Ik heb, bij die onzekerheid, niet overal bepaaldelijk durven opgeven, achter welke soort van stam- of afgeleide woorden zich dit of dat Achtervoegsel ter voortbrenging van nieuwe woorden hechten laat. 't Liefst, voor het overige, en het meest, paren de Achtervoegsels zich met een Werkwoord, Adjectief of Substantief, 't minst met de kleiner rededeelen of Partikelen, als daar zijn Adverbiën, Conjunctiën, Praepositiën en Interjectiën. Men heeft evenwel b. v. van *na*, *na*ËR, nu bij zamentrekking *naa*R (zie bl. 55), van *op ov*ER, van *voor vor*IG, van *over over*IG enz. Ook heeft men Werkwoorden, die regtstreeks en zonder Achtervoegsel van een Tusschenwerpsel of Interjectie zijn afgeleid; van *foei*, b. v. *foeijen*, *verfoeijen*, van *ju*, *jui* vermoedelijk *juichen*, van *sus*, *sus* denkelijk *sussen*.

Afleidsels, door middel van Achtervoegsels uit Voornaamwoorden gevormd, zijn er ook wel, maar voor een ongeoefend oog niet zeer zigtbaar, weshalve wij ze hier met stilzwij-

gen voorbijgaan. Zoo ook de Afleidsels van Telwoorden, b. v. van *een een*IG.

In een uitvoerig en eigenlijk geleerd geschrift (op welken naam dit werkje geene aanspraak maakt) zou dit alles naauwkeurig moeten uiteengezet worden.

4.) Men ziet, als reeds met een woord gezegd is, dat sommige Achtervoegselen zeer voelbaar zijn, en zich zeer gemakkelijk van het woord, waaraan zij zich hechten, laten afscheiden, als b. v. aar, aard, ling en bijna alle overige van de tweede en derde klasse; dat andere integendeel met zulk een woord bijna zijn ineengegroeid en schier voor een dagelijksch oog niet van hetzelve te onderkennen; als b. v. em, st, s, t en vele andere der eerste klasse.

5.) Men ziet, dat sommige in zich-zelve een' verstaanbaren zin opleveren, ja de kennelijkste sporen vertoonen van oudtijds afzonderlijke woorden geweest te zijn; dat andere integendeel bloot uit één of een paar letters bestaan, zonder dat men zeggen kan, waardoor nu juist die letters, als Achtervoegsel gebruikt, zulk eene kracht van afleiding hebben, of hoe men er in de taal aan gekomen zij, om ze tot zulk een einde te bezigen. Vergelijk de gezegden over den oorsprong van bijna al de Achtervoegselen der eerste klasse.

6.) Men ziet, dat door sommige Achtervoegselen veel, door andere slechts weinig woorden gevormd worden. Tot de rijkste behooren b. v. er, el, ing en dergelijke. Tot de armste de bastaardachtervoegselen der derde klasse, b. v. aan, ier, ist enz.

7.) Men ziet, dat sommige Achtervoegselen nog een' frisschen bloei en jeugdig leven vertoonen, andere integendeel half dor en vermolmd schijnen. Door middel van de eerste laten zich dus nog dagelijks nieuwe afleidsels scheppen. De vormkracht der laatste bepaalt zich meer tot de woorden, die er nu eens mede gemaakt zijn. Aan niemand zal het b. v. stuiten, dat men ons Achtervoegsel er achter een aantal woorden plaatse, die nu eerst daarmede vereenigd worden. Neem eens, dat men van *viool viol*ER, van *orgel orgel*ER make. Slechts een paar dagen behoeven zulke woorden gebruikt te

worden, en ze hebben het burgerregt. Zou men echter ook nog zoo ligt met het Achtervoegsel aar nieuwe afleidingen kunnen scheppen? b. v. *fluit*AAR, *schrijv*AAR voor *fluit*ER enz. Gevoelt men niet, dat dit Achtervoegsel meer binnen den kring van die woorden beperkt is en blijft, die er eens mede gevormd zijn, en dat het zich aan nieuwe moeijelijker hechten laat, dan er? Zoo is nis veel stugger en onbruikbaarder, dan ing en ling. Vooral het laatste helpt nog dagelijks nieuwe derivaten vormen, als in *lote*LING en soortgelijke woorden te zien is. Maar wij behoeven geen voorbeelden meer, om dat verstorvene van het eene, dat nog meer levende van het andere Achtervoegsel in het licht te stellen. Hoe duidelijker zich de beteekenis van een Achtervoegsel door de groote menigte van woorden, die het in de taal gebragt heeft, voelen laat, of ook hoe meer het een woord op zich-zelf uitmaakt en door zich-zelf verstaan kan worden, des te beter zal het nog telkens nieuwe afleidsels kunnen telen.

8.) Men ziet, dat de echt-Duitsche (Opper- en Nederduitsche) Achtervoegselen der eerste en tweede klasse allen van hoogen ouderdom zijn, terwijl de bastaards of zoogenaamde *Volopklemstaartige*, die in de derde klasse behooren en waarvan velen alleen aan 't Hollandsch eigen zijn, zich meestal eerst in de elfde, twaalfde en dertiende eeuw beginnen te vertoonen. Evenwel ook de echt-Duitsche Achtervoegselen treden allen niet even vroeg in de Duitsche talen te voorschijn. Ook zijn allen bij alle Duitsche stammen niet even geldig.

9.) Men ziet, dat de woorden, door Achtervoegsels gevormd, soms één, soms meer Achtervoegselen hebben. In *wand*EL heeft men er één, el namelijk, in *wand*-EL-ING twee, el en ing; in *laster*AAR (voor zoo ver *laster* niet zelf reeds is afgeleid) één, te weten aar, in *laster*-AAR-STER twee, aar en ster. Bijwijlen komen, als in *teug*-EL-LOOS-HEID drie Achtervoegselen in één woord voor, enkele keeren zelfs vier, als men in den wortel-zelven nog een' dieperen wortel zoeken, en woorden, gelijk b. v. *berg* en soortgelijke, reeds als afgeleid, wil. Eene zoodanige woordafleiding echter ware

voor dit geschrift te fijn uitgeplozen. Vergelijk over *berg* bl. 75.

10.) Wij merken nog op, dat vele echt-Duitsche Achtervoegselen zich ook vertoonen in woorden van vreemden oorsprong, b. v. er in *keiz*ER, el in *temp*EL, aar in *kandel*AAR enz. Niet van allen evenwel geldt dit, en in een uitvoeriger geschrift dan dit zijn kan, ware het niet onbelangrijk dit nader te ontwikkelen.

11.) Wij moeten voorts hier nog herhalen, dat wij slechts zoodanige afleidingslettergrepen aan het einde der woorden beschouwd hebben, als zich op eene kennelijke wijze voordoen. Wil men in het gebied der gissende Etymologie (vergelijk § 3) treden, dan moet men geregeld alle letters doorloopen, en vragen, in welke woorden is b. v. de r, de s, de l, de p, de b, de g, de n, de nd, de ng, de ns, de d, de t, de k, de m enz. een Achtervoegsel van afleiding? Onder de r b. v. behooren dan onze Achtervoegsels er, aar, en zoo in andere vroeger of later Duitsche talen *are*, *ari*, *ur*, *or* enz., waarin nu eens eene vokaal vóór, dan na, dan vóór en na beide, bij de r gevoegd wordt, of wel waarin de r geheel alleen het middel van afleiding uitmaakt. Vergelijk op bl. 55 het gezegde over de zamentrekking van er, alsmede dat op bl. 66 over em, m. Zoo ook hetgeen over sommige vermoedelijke afleidingen door middel der letter s op bl. 82 is aangemerkt. Wanneer men echter alles zoo fijn uitpluizen wil, wandelt men dikwerf op een' glibberigen bodem. Tot zulke meer gissende Etymologische onderzoekingen (gelijk ik zoo hier en daar er even een' wenk van heb gegeven) behoort ook de vraag, of men b. v. niet op dezelfde wijze, als wij *met zekerheid heil*AND, *vij*AND, *av*OND en soortgelijke woorden voor oorspronkelijke Deelwoorden of Participiën kunnen aanzien (zie § 39), en een aantal andere Substantieven op nd uitgaande voor zulke zamengetrokken Participiën te houden hebbe, b. v. of men de woorden *ha*ND, *ta*ND, *ra*ND, *za*ND enz. niet kunne verklaren door *haë*ND, *taë*ND, *raë*ND, *zaë*ND, d. i. *de haënde*, *de taënde*, *de raënde* enz. Wel mogelijk! maar wie kent evenwel de Werkwoorden

haën, *taën* enz., waarvan zulke Deelwoorden dan afstammen? Men kan zulke Verba soms wel eenigzins *veronderstellen*, men kan uit andere bestaande Werkwoorden wel eenigermate gissen, dat zulke wortelverba in den eersten aanvang der taal bestaan hebben; maar men kan zich ten aanzien van vele woorden hierin ook bedriegen, en zulk een woord op nd kan soms een Werkwoord van eene geheel andere beteekenis tot vader gehad hebben, dan datgene, hetwelk men voor dien vader houdt.

12.) Eindelijk! Men zal uit het vlugtig daarover door mij aangestipte hebben kunnen opmerken, dat de oorsprong van vele Achtervoegselen nog zeer onzeker is, zoodat ik, al ware ik er ook bekwaam toe, mij niet heb willen verdiepen in gissingen over dien oorsprong, en slechts ter loops het gevoelen van sommige geleerden over denzelven heb aangeroerd. De hoofdvragen bij zulk een onderzoek blijven altijd deze drie: 1) is het Achtervoegsel, waarover men spreekt, in den oorsprong der taal een afzonderlijk, op zich-zelf staand woord geweest, dat eene bepaalde beteekenis had? of 2) was het oorspronkelijk eene soort van Buigingsdeel? of wel 3) was zulk een Achtervoegsel blootelijk eene beteekenlooze toegevoegde letter of syllabe, waaraan men evenwel willekeurig of onwillekeurig eene zekere kracht hechtte, om, hetzij het begrip van een' werker of werkster, hetzij van eene werking, hetzij van het gewrocht eener werking, of wat dan nu het gezegde Achtervoegsel beduiden moge, uit de drukken? Deze vragen zijn ten aanzien van sommige Achtervoegselen vrij gemakkelijk te beantwoorden; want verscheiden derzelve, als b. v. loos, schap, baar, heid enz. zijn zeer vermoedelijk oudtijds ook afzonderlijk gebruikte woorden geweest, gelijk zoo van den anderen kant, AND, OND, END (zie § 39) regtstreeks Buigdeelen des Deelwoords genoemd kunnen worden; maar welk antwoord zal men op die vragen geven, wat b. v. de meeste Achtervoegselen der eerste klasse aangaat, als daar zijn er, em, el, sem, s, ig enz.? Wie zal ons zeggen, hoe die eigenlijk ontstaan, wat die oorspronkelijk geweest zijn? Zijn het afzonderlijke woorden geweest, wat hebben

zij dan beteekend, en welke bewijzen kan men voor het bestaan van zulke woorden bijbrengen? Waren het Buigdeelen, waren b. v. de Achtervoegselen sch en en de *s* en *n* van den tweeden naamval (zie bl. 84 en 72) (*), wat is men

---

(*) Hier moet ik met een woord opmerken, dat het over 't algemeen eene belangrijke vraag is, in hoe ver kan men sommige Buigdeelen en sommige daarmede in gedaante overeenkomende Achtervoegselen voor één en dezelfde in hunnen oorsprong houden? Is er b. v. in den aanvang der taal overeenkomst geweest tusschen ons Buigdeel van den Comparatief ER (*groot*, *grootER*) en het Achtervoegsel er, waarover bl. 52? Was de uitgang van den Superlatief ST (*groot, grootST*) oudtijds hetzelfde, als ons Achtervoegsel st in *kunST*, *gunST* enz., (waarover bl. 85)? Laat het Flectiedeel der Onbepaalde wijze onzer Werkwoorden, dat van EN, b. v. in *hoorEN*, *sprekEN*, of wel laat dat EN in den eersten en derden persoon des Meervouds van de Verba, b. v. *wij*, *zij lezEN*, *handelEN* enz. zich uit ééne bron afleiden met ons Achtervoegsel en, b. v. in *molEN*, *goudEN*, waarover bl. 72, en hangen die verschillende EN dan in den oorsprong ook soms weêr met het Buigdeel des Meervouds onzer Substantieven en Adjectieven met N of EN (*boek*, *boekEN* b. v.), of wel met het EN des Genitiefs, b. v. *de mensch*, *des menschEN*, zamen? Is er oorspronkelijk eenige maagschap tusschen s, als Meervouds-, of wel als Genitiefsteeken (b. v. *de kok*, *de koks*, *des koks*), en tusschen s als Achtervoegsel van Afleiding in *spits*, *slons* enz., (waarover bl. 81)? Wie zal op deze en meer soortgelijke diepgaande vragen een stellig, hetzij bevestigend, hetzij ontkennend antwoord durven geven; want wie kent nog den oorsprong der Buigdeelen en veler Achtervoegselen? Wie legt ons uit, hoe men b. v. op het denkbeeld gekomen zij, om het begrip van Meervoud bij ons door de letter N of S aan te duiden? Wie zegt ons, wat die S of N eigenlijk geweest zij, en waarom men niet heengegaan is, om, gelijk, meen ik, in het Maleitsch plaats heeft, het Meervoud door eene herhaling des woords te kenmerken? *Paard paard* b. v. voor *paardEN*, *boek boek* voor *boekEN*? Inderdaad, bij dergelijke vragen, waarover het genoeg zij hier voor nadenkenden een' enkelen wenk te hebben gegeven, verliest men zich in gissingen. Onderwijl is de zamenhang, die er tusschen Buig- of Flectiedeelen, Voor- en Ach-

dan nog gevorderd; want zoo rijst de nieuwe vraag: hoe zijn weêr die Buigdeelen ontstaan? Welke reden heeft men er voor gehad, om b. v. het begrip, dat in den tweeden naamval ligt opgesloten, door middel van *s* of *n* bij ons uit te drukken? Moet men die *s* of *n* (en welke vokalen men daar nu vóór of achter geliefde te voegen) als bloote letteraanhechtingen, dan wel als in den oorsprong afzonderlijke, verstaanbare woorden beschouwen? — Gelooft men het eerste, en houdt men eindelijk en die Buigdeelen, en tevens al die duistere Achtervoegselen der eerste klasse voor zekere, aan de woorden gehechte letters of lettergrepen, *die slechts in verbindtenis met die woorden eenige beteekenis hadden, en die nooit op zich-zelf staande, ook afzonderlijk gebruikte woorden hebben uitgemaakt*, zoo kan men toch altijd vragen: welke is dan de reden, dat men bij die aanhechting van letteren of lettergrepen, om b. v. dit begrip uit te drukken, de r, om dat de l, om een derde de m bezigde? Kortom, men komt dan weêr tot die moeijelijke bespiegelingen over den aard der eerste grondklanken in de taal, waarvan hierboven § 14 met een enkel woord gerept is.

En dit zij over de Achtervoegselen, die bronnen van rijkdom voor onze taal, genoeg. Wij gaan tot de beschouwing der Voorvoegselen over, waarbij wij echter herhalen moeten hetgeen op § 18 door ons gezegd is, dat namelijk de vorming van woorden met behulp dier Voorvoegselen door sommige Taalkenners geene *Afleiding*, maar *Zamenstelling* of *Koppeling* geheeten wordt. Wij bepalen echter duidelijkheidshalve met TEN KATE de Zamenstelling tot de vereeniging van twee of meer, elk ook afzonderlijk bruikbare woorden, b. v. *avondmaal*, *strandrotskloof*, *voorgevoel* enz. Afzonderlijke woorden zijn de onscheidbare Voorvoegselen, waarvan wij nu spreken zullen, niet meer. Ver in VER*loopen* is evenmin alleen te gebruiken, als er in *loop*ER en schap in *priester*SCHAP.

---

tervoegselen en Koppelingen (over welke laatste hieronder breedvoerig), heerscht, bijwijlen te zeer in het oogloopend, dan dat zulke vragen niet bij ons zouden opkomen.

Nog minder zijn *die* Voorvoegselen of Praefixen als afzonderlijke woorden te beschouwen, welke slechts uit eene enkele letter bestaan, gelijk b. v. de k in K-*nijpen*, dat van *nijpen* komt. En of voor het overige het Voorvoegsel de afleiding aan den kop, het Achtervoegsel haar aan den staart des woords te weeg brenge, is tamelijk onverschillig. Ook de wijze, waarop wij woorden, met die Voorvoegsels gevormd, uitspreken, geeft ons een zeker regt, om ze niet onder de Koppelingen of Composita te rangschikken. Terwijl toch (gelijk wij hieronder zullen zien) in Zamenstellingen of Koppelingen de accent doorgaans eenigzins op het eerste woord rust, b. v. *dāglĭcht*, trekt over het algemeen het Voorvoegsel dien zelden naar zich, b. v. *gĕhōōr*, *bĕgrīp*, *ŏntzēt*, *hĕrnīēuwd* enz.

d.) Over de Voorvoegselen van Afleiding.

§ 71.

Onze voornaamste Voorvoegselen van afleiding zijn ge, be, ver, er, her, on, ont.

Men kan hier nog een enkel weinig gebruikelijk bijvoegen, b. v. ant, wan, en voorts eenige voorgevoegde letters, waarover straks nader.

Over het Voorvoegsel ge.

§ 72.

Wij hebben het in GE*lukken*, GE*denken*, GE*raken*, GE*zond*, GE*zwind*, GE*hoorzaam*, GE*ring*, GE*meen*, GE*vogelte*, GE*bloemte*, GE*sprek*, GE*deelte*, GE*noot*, GE*vloek*, GE*brek*, GE*raas* en duizend andere Werkwoorden, Substantieven en Adjectieven. Men moet het niet verwarren met het voorgevoegde Buigingsdeel onzer Deelwoorden GE, b. v. *hooren*, *hoorde*, GE*hoord; spreken*, *sprak*, GE*sproken*. Dit GE van het Participium bedoelen wij hier niet. Vergelijk het gezegde over het onderscheid tusschen Buigingsdeelen en Achtervoegselen in § 8. Of er in-

tusschen niet een zamenhang zij tusschen dat Buigingsdeel GE en het Voorvoegsel ge, ziedaar eene vraag, tot de diepere taalkennis, en niet in dit geschrift behoorende. Zoo ook, of men rekenen moet, dat in woorden als GE*loop*, GE*vloek*, het Voorvoegsel ge met het Substantief *loop*, *vloek*, dan met het Werkwoord *ik loop*, *ik vloek*, vereenigd zij.

Kracht en beteekenis.

Dit Voorvoegsel zet in vele Werkwoorden tegenwoordig dikwerf bijna geene verandering aan hunne beteekenis bij. *Lukken* en GE*lukken*, *denken* en GE*denken* b. v., wat verschil is er tusschen, dan dat het tweede wat deftiger luidt dan het eerste? Vandaar dat ge in zoovele woorden nu gebruikt wordt, dan weggelaten, zoo als men dat in *lukken* en GE*lukken*, *luk* en GE*luk* zien kan. Vandaar tevens, dat sommige Duitsche talen het zelden hebben, zoo als b. v. de Scandinavisch-Duitsche en het Engelsch. Wat meer is, ook het Buigingsdeel GE heeft men niet in de Deelwoorden dier talen. De Engelschen zeggen: *ik heb hoord*, *ik heb daan*, *(I have heard*, *done)* voor GE*hoord*, GE*daan*, iets waarin de Groningers en Friezen met hen overeenstemmen, die ook GE in het Participium of Deelwoord weglaten. Met dat al is het niet onmogelijk, dat die talen dit Voorvoegsel oudtijds gehad hebben.

Sommige Substantieven, die met ge gevormd worden, drukken hetzelfde uit, wat in andere door een Achtervoegsel wordt aangeduid. *Het* GE*hoor* b. v. zou, hadde het gebruik zulks gewild, op eene andere wijze hebben kunnen luiden: *de hoo*RING; *het* GE*zigt*, *de zien*ING. Vergelijk § 44. Moeijelijk is het echter, de fijne zinsonderscheiding in al zulke Substantieven met ge afgeleid, en hunne verhouding tot andere woorden van denzelfden stam op te geven. Vergelijk eens tegen elkaâr *het* GE*lach*, *het lagchen* en *de lach*, of wel *het* GE*loop*, *het loopen*, *de loop;* of wel *het* GE*bak*, *het Gebakkene*, *het bakken*, *het bak*SEL, over welk sel § 28. Dat sommige Substantieven met ge zuivere Deelwoorden zijn, kan men uit *het* GE*bak* zien, hetwelk zeker bij afkorting staat voor *het*

Gebakkene. Het GE*bed* beteekent soms meer *het bidden;* soms meer *het gebedene.*

Dikwerf duidt het Voorvoegsel ge het begrip van vereeniging of gezamenlijkheid aan. Zoo b. v. in GE*vogelte*, GE*bloemte*, GE*wormte*, GE*boomte*, GE*dierte*, GE*starnte*, en in een aantal soortgelijke, in onze taal meer dan in het Hoogduitsch voorkomende woorden. *Gevogelte* enz. zegt hier zooveel als de vogels, de boomen enz. vereenigd of gezamenlijk gedacht. Men ziet, dat wij hierbij tevens het Achtervoegsel te gebruiken, GE*vogel*TE. Vergelijk over dat Achtervoegsel § 34. De Hoogduitschers laten, voor zoo ver zij zulke woorden bezigen, dat te weg, en zeggen eenvoudig *het* GE*worm*, *het* GE*steen (das Gewürm, das Gestein).* Wij hebben evenwel, behalve die opgenoemde Verzamelwoorden of Collectieven in de volle kracht des woords, een aantal andere Substantieven, waarin het Voorvoegseltje ge eenen vereenigenden, verzamelenden, of wel herhalenden zin schijnt te hebben, b. v. *het* GE*zin* voor de personen, die in een huis behooren, de huisgenooten. GE*noot* behoort hier ook toe. Van 's gelijken GE*maal* (echtgenoot), welk woord, volgens GRIMM, oorspronkelijk iemand beteekent, die zich bij een ander voegt, om deszelfs regtszaak te verdedigen. Ten blijke dier collectieve kracht van ge vindt men vroeger, in stede van het Voorvoegseltje ge, wel eens de woorden *zamen*, *met* gebezigd b. v. *het* ZAMEN*zin* voor het GE*zin*. In GE*vaders*, GE*broeders*, GE*zusters* heerscht ook die vereenigende kracht van ge, want die woorden drukken uit wat men in het Fransch, door het Voorvoegsel *com* of *con*, dat *met* beteekent, aanduidt, b. v. in COM*père*, CON*frère*, CON*tubernal*, CON*temporain* enz. Zelfs in *het* GE*vloek*, *het* GE*schreeuw*, *het* GE*loop*, *het* GE*tier*, *het* GE*raas*, *het* GE*bulder*, en honderd zulke woorden, die nagenoeg hetzelfde schijnen te beteekenen, als *het vloeken*, *het schreeuwen*, *het loopen* enz. is toch nog een klein bijbegrip van eene zekere vereeniging en herhaling opgesloten, dat in 't gemelde *het vloeken*, *het schreeuwen* zoo niet ligt. Men kan daarom ook niet onverschillig zeggen: *het vloeken* staat leelijk, en *het* GE*vloek* staat leelijk. Nog duidelijker merkt men die collec-

tieve kracht van g e, als men b. v. *een schreeuw* tegen *een* GE*schreeuw* overstelt. *Een schreeuw* is een enkele schreeuw, *een* GE*schreeuw* meer eene verzameling van schreeuwen. Kortom, het uitdrukken van vereeniging, gezamenlijkheid, zamenzijn of zaamverbinding met iets anders schijnt mij de grondkracht, de grondbeteekenis van het Voorvoegseltje g e te zijn, eene grondkracht evenwel, die thans in een aantal woorden afgesleten, en niet meer aan te wijzen is; zoodat daardoor die woorden hunne zelfde beteekenis schijnen te behouden, om het even, of zij met, dan zonder g e gebruikt worden. Vergelijk de hierboven aangehaalde voorbeelden, en zoo de Adjectieven *regt* en GE*regt*, *wis* en GE*wis*, *lijk* en GE*lijk*. Men moet evenwel GE*regt* (d. i. *regtvaardig)* niet beschouwen als afgeleid van het Adjectief *regt*, maar omgekeerd misschien het laatste als verbasterd uit het eerste door weglating van g e. Te weten, van het Substantief *regt* (afstammend van een oud Werkwoord *regen*, d. i. zich uitstrekken, opheffen) komt het Adjectief GE*regt*, b. v. *eene geregte zaak*, hetwelk, ten gevolge der vereenigende kracht van g e, eigenlijk beteekent het vereenigd zijn eener zaak met het regt, iets, dat met een Achtervoegsel, indien het gebruik dit nu medebragt, zou kunnen luiden *regt*IG, *rigt*IG. Op dezelfde wijze *misschien* laat zich de vereenigende kracht van g e in een aantal andere Adjectieven aantoonen. Een GE*baard* man is een man, die een' baard heeft, dus een man, met wiens voorstelling ik in mijne gedachten de voorstelling vereenig van een' baard, welke vereeniging ik nu in de taal door voorvoeging van g e poog uit te drukken. Hij is GE*baard* zegt zooveel, als: hij is MET een' baard, iets, dat met een Achtervoegsel zou kunnen luiden: hij is *baard*IG, zoo als de Hoogduitschers hun Adjectief *bartig* gebruiken. GE*haird* (voor *har*IG), GE*tand* enz., kunnen op dezelfde wijze verklaard worden. Wil men dit geene Bijvoegelijke Naamwoorden, maar Deelwoorden noemen van de Werkwoorden *baarden*, *baardde*, *gebaard*; *haren*, *haarde*, *gehaard*, die men zich hierbij dan als bestaande denken moet, 't is mij om het even, ja, zulks brengt mij op het denkbeeld, of het Buigingsdeel GE, 't welk wij

in al onze Verleden Deelwoorden bezigen, als *lezen*, *las*, GE*lezen*; *schrijven*, *schreef*, GE*schreven*. niet aanvankelijk één en hetzelfde zij met het Voorvoegsel ge, en in den grond misschien niets anders te kennen geve dan het begrip van vereeniging. Dien ten gevolge zou het Deelwoord GE*lezen* in de woorden: *het boek is* GE*lezen*, moeten beschouwd worden als uitdrukkende, door middel van ge, de plaats gehad hebbende verbinding of zamenvatting van het begrip *lezen* met het begrip *boek*. Deze bespiegeling gaat echter te diep voor dit eenvoudig geschrift. Ik moet hier nog bijvoegen, dat in Werkwoorden, als GE*zeggen*, GE*vallen* enz., ook iets collectiefs heerscht.

Oorsprong.

In aanmerking nemende, dat, *voor zoo ver* ge *bij ons en in de overige Duitsche talen nog een' bepaalden zin heeft*, die zin *meestal* tot het grondbegrip van vereeniging, verzameling, bevatting of zoo iets dergelijks kan worden teruggebragt, komt het mij geheel niet onwaarschijnlijk voor, dat ge oudtijds een Voorzetsel of Praepositie geweest is, die hoofdzakelijk hetzelfde als ons tegenwoordig *met* of *mede* te kennen heeft gegeven, en van één en denzelfden oorsprong geweest is met het Latijnsche voorzetsel *cum*, *con*, *co* (bij de Franschen *con*, *co*) (*), dat juist in de Latijnsche taal in zeer vele woorden op dezelfde wijze gebruikt wordt, als ons ge thans, en voorheen nog veel meer, werd gebezigd. Die de Latijnsche taal magtig is, zal dit genoegzaam inzien. En schoon ons ge in zijne tegenwoordige gedaante weinig overeenkomst schijnt te hebben met dat *cum*, *con*, *co* der Latijnen, wordt die gelijkheid grooter, als men ziet, hoe ge in vroeger eeuwen geschreven werd. Toen namelijk luidde het dikwerf *ga*, *ka*, *go*, *cha*, somwijlen vermoedelijk *gam*, *cam*, *cham*, *gan*, *kan*. De

---

(*) Men vergelijke het Latijnsche CON*sors*, CON*jux*, CO*haeres* enz., der Franschen CO*mpère*, CON*cert*, CO*associé* enz. met ons GE*noot*, *deel*GE*noot*, GE*ërfde*, GE*vader*, GE*zang* enz.

beroemde GRIMM heeft dit door honderden van voorbeelden uit alle vroeger en later Duitsche talen aangetoond. -

Ik maak hier ten slotte nog opmerkzaam er op, hoe grootelijks door het Voorvoegsel ge en al onze overige middelen van afleiding de rijkdom der taal vermeerderd wordt, en op hoeveel onderscheidene wijzen wij van een stamwoord afgeleide woorden kunnen vormen. Men neme b. v. het Werkwoord *wandelen*, dat van *wenden* komt. Daarvan of te gader daarmede kunnen wij vier Substantieven vormen, die de daad of werking van wandelen onder verschillende kleuren afbeelden, als 1) *het wandelen*, 2) *het gewandel*, b. v. daar is heden een onophoudelijk *gewandel* op de wallen, 3) *de wandel*, b. v. iemands handel en *wandel*, 4) *de wandeling*. En op diezelfde wijze laten zich van onze meeste Werkwoorden drie of soms vier zulke Zelfstandige Naamwoorden afleiden. Stel daar eens de Fransche Werkwoorden, stel daar b. v. het Werkwoord *promener* (ons wandelen) tegen. Dat teelt niet anders dan het Substantief *la promen*ADE (de wandeling), want van de Onbepaalde Wijze des Werkwoords een Substantief te vormen, zoo als wij Hollanders bijna altijd kunnen doen, zeggende *het loopen*, *het schrijven*, *het wandelen* enz. is in de Fransche taal maar zelden geoorloofd. *Le promener* kan men ten minste niet zeggen, en een Voorvoegseltje, als ons ge, waarmede men van ieder Werkwoord woorden, als daar zijn GE*loop*, GE*schreeuw*, GE*wandel*, GE*lach*, GE*babbel* enz. afleiden kan, is den Franschen onbekend.

Over het Voorvoegsel be.

§ 73.

Dit Voorvoegsel is zeer gebruikelijk, als elk weet, weshalve het schier noodeloos is voorbeelden, gelijk BE*vatten*, BE*grip*, BE*kend*, BE*lang*, BE*vorens*, BE*nevens*, BE*hooren*, BE*schrijven*, BE*rekenen*, BE*letten*, BE*vreemd*, BE*vriend*, BE*drag*, BE*toog*, BE*zijden* enz. aan te halen, om te doen zien, dat wij met dit Voorvoegsel allerlei Werkwoorden, Substantieven, Adjectieven en Participiën, Voorzetselen enz. verbinden en afleiden.

Kracht en beteekenis.

Be heeft reeds veel meer kracht, en zet meer zinsverschil aan de woorden bij, dan het dikwerf niets uitdrukkende ge. Soms evenwel heeft het dat beteekenlooze van ge, ja, wordt wel in plaats van hetzelve gebezigd. *Wat* GE*lieft u*, en *wat* BE*lieft u* b. v. zegt in den omgang nagenoeg hetzelfde. Over het algemeen ligt in be de kracht opgesloten, om de handeling, die door een Werkwoord uitgedrukt wordt, bepaaldelijk op dit of dat voorwerp toepasselijk, en daardoor van zoogenaamde Onzijdige Werkwoorden Handelende te maken. *Ik wandel* kan geen voorwerp achter zich hebben, waarop het slaat, want men kan evenmin zeggen b. v. *ik wandel dat pad*, als *ik word gewandeld.* BE*wandelen* integendeel heeft altijd tot zulk een voorwerp of zaak betrekking. *Ik* BE*wandel* zou eene zotte uitdrukking zijn, als er niet bijgevoegd werd, *wat* men bewandelt; dit of dat pad, b. v., dezen of genen weg. Zulk eene kracht nu heeft het Voorvoegsel ge nooit. Al plaats ik toch vóór Werkwoorden, als daar zijn *loopen*, *gaan*, *springen* enz., honderdmalen het Voorvoegsel ge, nooit zou ik daarom kunnen zeggen: *ik heb dit* of *dat* GE*loopen*, *ik heb dit* of *dat* GE*sprongen*, terwijl integendeel, wanneer ik het Voorvoegseltje be voor die Werkwoorden hecht, ik dadelijk zeggen kan: *dit of dat heb ik* BE*loopen*, *heb ik* BE*sprongen*, *heb ik* BE*gaan.* Deze kracht is zoo sterk in be, dat het in werkwoorden, waarin het die niet uitoefent, nietsbeduidend wordt. Zoo zegt BE*rusten in iets*, en *rusten in iets* (voor zoo ver men nu beide deze uitdrukkingen in een' figuurlijken zin neemt), genoegzaam hetzelfde; want *ik* BE*rust* en *ik rust in Gods bestel* zullen beide door onze Dichters gebruikt worden. En juist misschien dewijl in het Werkwoord BE*lieven* be zijn gewoon vermogen, om van een zoogenaamd Onzijdig Werkwoord een Actief te maken, eenigzins mist, wordt het daarin ook met het beduidinglooze ge, d. i. met GE*lieven*, verwisseld.

De grondbeteekenis voorts, die in de meeste woorden, met be afgeleid, heerschend is, is die van *om* en *bij*, of laat mij

zeggen, die van *nabijheid* in 't gemeen. — In BE*winden*, BE*snoeijen*, BE*vatten*, BE*grijpen*, BE*grip*, BE*sproeijen*, BE*dekken*, BE*delven*, BE*graven*, BE*springen*, BE*binden*, BE*strooijen* euz., schuilt altijd het hoofdbegrip, dat de handeling van winden, van snoeijen, van vatten, van grijpen enz. gedacht wordt, als plaats hebbende *in de nabijheid* of *bij* de voorwerpen, die door be met die handeling in aanraking worden gebragt. Die *nabijheid* nu kan bestaan in een *nabijzijn rondom*, en dan beteekent be *om*, *rondom*, zoo als in BE*winden;* of in een *nabijzijn boven op*, en dan beteekent be *over* of *op*, b. v. in BE*dekken*, BE*sproeijen*, dat zich door OVER*dekken*, OVER*sproeijen* laat omschrijven; of in een *nabijzijn van voren*, en dan beteekent be zooveel als *aan*, b. v. BE*landen* is komen aan een land, dat men voor zich heeft; of in *een nabij zijn in*, en dan beteekent be zooveel als *in*, b. v. BE*graven* is iets graven in eene zekere plaats; of in *een nabijzijn ter zijde van iets*, b. v. BE*rooven* is het ter zijde brengen van iets door roof, het afrooven. Kortom, ik geloof, dat men be, voor zoo ver het iets beteekenen moet, oorspronkelijk altijd tot dat algemeen denkbeeld van *nabijheid*, van *een zijn bij iets* kan terugbrengen. Trouwens, wij worden hierin versterkt door den:

Oorsprong.

Be luidt in de oud-Duitsche talen en tongvallen, die 't bezitten, *bi* of *pi*, zoo als nog tegenwoordig ons Voorzetsel *bij* in vele provinciën door het volk als *bi* wordt uitgesproken. *Bi* of *pi* beteekent ook in de oud-Duitsche talen zoowel be als *bij;* en dien ten gevolge schijnt het Voorvoegseltje be oorspronkelijk niets anders dan ons Voorzetsel *bij*, waaraan men dan in het algemeen de kracht moet toekennen van het begrip van een *zijn bij*, van eene *bijheid* (men vergunne mij het nieuwe woord) uit te drukken. Het beperkte begrip echter, dat tegenwoordig in ons Voorzetsel *bij* ligt, en hetwelk zich alleen bepaalt tot dat van eene *bijheid op zijde van iets*, *naast iets* (b. v. hij stond *bij* mij), is in be van onein-

dig meer uitgebreidheid, en beteekent, zoo als wij zeiden, nu eens *bijheid* IN, dan *bijheid* OP, dan *bijheid* OM, dan *bijheid* OVER, dan *bijheid* AAN, terwijl somtijds de gang van den mensch in het uitdrukken zijner denkbeelden door middel van hetzelve niet eens regt meer is na te gaan. Goddelijk vermogen der taal, om zooveel verschillende onderbegrippen van één hoofdbegrip door middel van een enkel tweeletterig woordje, dat onnoozele be, uit te beelden!

Men merke nog op, dat in de Fransche taal een Voorvoegsel als be, hetwelk op zulk eene gemakkelijke wijze de beteekenis van duizenden van Werkwoorden en andere woorden wijzigen kan, evenzeer ontbreekt, als het Voorvoegsel ge. Men make toch eens van de Fransche Werkwoorden *promener*, *courir*, *chanter*, *parler*, *aller*, *sauter*, *pleurer*, *rire* enz. zulke Afleidsels, als wij door ons Voorvoegseltje be van *wandelen*, *loopen*, *zingen*, *spreken*, *gaan*, *springen*, *weenen*, *lagchen* enz. in BE*wandelen*, BE*loopen*, BE*zingen*, BE*spreken*, BE*gaan*, BE*springen*, BE*weenen*, BE*lagchen* maken kunnen. Neen, zulke woorden zijn evenmin in het Fransch te vormen, als GE*schreeuw*, GE*loop*, GE*raas*, GE*wandel*, GE*ween*, GE*zing*, GE*spring* enz., waarvan hierboven § 72.

Over het Voorvoegsel ver.

§ 74.

Een Voorvoegsel van menigvuldig gebruik en kracht, en zich aan velerlei soort van woorden hechtend, om in dier voege nieuwe Werkwoorden, Zelfstandige en Bijvoegelijke Naamwoorden of Deelwoorden, Bijwoorden en andere kleiner rededeelen te vormen. Wij zien het in VER*branden*, VER*doen*, VER*langen*, VER*hooren*, VER*bruiken*, VER*missen*, VER*waarloozen*, VER*geven*, VER*staan*, VER*stand*, VER*nuft*, VER*raad*, VER*grijp*, VER*baasd*, VER*vreemd*, VER*heven*, VER*mits*, VER*middels* enz.

Kracht en beteekenis.

Deze is zeer verschillend in verschillende woorden. Somtijds zet het bijna geene verandering aan de beteekenis van een woord bij, en is, als ge zoo dikwerf, en be enkele keeren is, beduidingloos. B. v. VER*bergen*, VER*missen*, VER*helen*, VER*meerderen*, VER*wisselen*, VER*zwijgen*, zeggen weinig meer dan *bergen*, *missen*, *helen*, *meerderen*, *wisselen*, *zwijgen*. Somtijds geeft ver vernietiging te kennen, te weeg gebragt door de handeling, in het Werkwoord, waaraan het gehecht wordt, uitgedrukt; b. v. VER*branden*, VER*doen*, VER*drinken*, VER*spelen*, VER*zuipen*, VER*dansen* is door branden, door wegdoen, door drinken enz., vernietigen of vernietigd worden. — Somtijds herhaling, zoo als b. v. in VER*schrijven* voor iets overschrijven; somtijds gebrek en verkeerdheid, b. v. in hetzelfde VER*schrijven*, voor verkeerd of mis schrijven, zich met schrijven vergissen. Somtijds berooving en vermindering, b. v. VER*achten*, dat zooveel is als niet of minachten, tegen welk VER*achten* echter VER*eeren* zonderling overstaat; want VER*eeren* is geenszins niet of minder eeren, maar wel degelijk eeren in de kracht des woords. Somtijds..... Maar het zou vervelend zijn, al die verschillende beteekenissen op te noemen.

Het komt mij echter voor, dat men de meeste beteekenissen van ver misschien tot één algemeen grond- of hoofdbegrip kan terugbrengen, een hoofdbegrip, dat zich uit de Etymologie van dit Voorvoegsel ontwikkelen laat, even als be en ge ook zulke hoofdbegrippen, maar niet met zooveel schijnbare tegenstrijdigheden, bevatten. Ver namelijk drukt de verschillende begrippen en onderbegrippen uit, die thans in de woorden *voor*, *voorder* of *verder*, en *voort* opgesloten liggen, en daar *voorder* of *verder*, mitsgaders *voort*, beide van *voor* stammen, is ver oorspronkelijk niets anders dan VOOR. *Hooren* b. v. is bloot hooren, maar VER*hooren* is hooren naar iemand of naar iets, wien ik mij als *voor* mij staande denk, b. v. een' getuige VER*hooren;* en in eene tweede beteekenis beteekent VER*hooren* dan 't geen ik *voor mij*, of ook wel 't geen ik al VOORT*hoorende* gehoord heb, *gunstig*

hooren, b. v. iemands gebed VER*hooren*. VER*staan*, in den zin van begrijpen, is VOOR*staan*, en VOOR*staan* is hetzelfde als VOOR*stellen*, d. i. *voor de ziel stellen*. Ik VER*sta* dus eene zaak, als ik ze mij juist, gelijk zij is, voor de ziel stel, als zij mij juist *voorstaat*. Zegt men nog zoo niet *het staat mij voor*, dat dit of dat een paar jaren geleden, gebeurd is, dat is, ik heb in mijne ziel, in mijn geheugen nog eene *voor*stelling daarvan? VER*klaren* is klaren, d. i. ophelderen *voor* een' ander. 't Is dus klaren, gedacht in betrekking tot een' tweeden persoon. — VER*nemen*, in den zin van hooren, gewaarworden, is iets nemen *voor* zijne ziel, *voor* zijne aandacht. VER*branden* is *voortbranden*, dat wil zeggen, wegbranden. Dat huis b. v. is VER*brand*, laat zich verklaren door: dat huis *is voortgebrand*, *is weggebrand*, is *voort*, is *weg door het branden*. Houd hierbij in het oog, dat *voor*T uit *voor* met bijvoeging van *t* ontstaan is. — VER*schrijven*, in den zin van mis schrijven, is hetgeen geschreven moest worden *voort-* of *wegschrijven*, en iets verkeerds daarvoor in plaats schrijven, en zoo laat zich VER*grijpen*, waarvan VER*grijp* (misgreep), ook uitleggen. VER*schieten*, in den zin van geld leenen, is VOOR*schieten*. VER*nagelen* is VOOR*nagelen*, *nagelen voor iets slaan*, zoo als de deur VER*grendelen*, grendelen *voor* de deur doen beteekent. VER*warren* is *voortwarren*, d. i. meer en meer verwarren, schoon het die beteekenis verloren heeft, en thans weinig meer dan *warren* zegt. VER*zetten* is weêr *voortzetten* dat is *zetten voort* of *weg* van de eene plaats op de andere. Evenzoo moet men VER*schuiven*, VER*plaatsen*, VER*varen*, VER*huizen*, VER*reizen*, VER*schenken*, VER*loopen*, VER*gieten* enz. verstaan. In al die woorden is ver zooveel als *voort*, en *voort* drukt een geheel of gedeeltelijk *wegzijn* uit. Als ik een' stoel VER*schuif*, schuif ik dien of veel, of een weinig *voort*. Hij raakt *voort*, dat is met andere woorden, hij raakt *weg* van de plaats, waar hij stond. Zoo is *tijds*VER*loop* de VOORT*loop van den tijd*, en daar hetgeen VOORT*loopt*, telkens weg raakt van het punt, waar het vroeger was, beteekent VER*loopen* voorts verdwijnen. — VER*dragen* is VOORT*dragen*. Ik VER*draag* mijn leed zegt letterlijk: ik draag dit of dat leed van mij *voort*,

van mij af. Ik maak, dat ik ben, als of ik dat leed niet te dragen had, gevolgelijk ik duld het. VER*glazen*, VER*kalken*, VER*steenen* is al *voortglazen*, al *voortkalken*, al *voortsteenen*, en dien ten gevolge geheel *overkalken*,. *overglazen*, *oversteenen*. VER*sneeuwen* is al *voort*, en dus ook weêr *oversneeuwen*, b. v. dat huisje is geheel VER*sneeuwd*. VER*breken* is *al voort*, *al verder en verder* en daardoor ten laatste in stukken breken. VER*leiden* is VOORT*leiden*, en dien ten gevolge van eene plaats *wegleiden*.Van deugd tot ondeugd iemand VER*leiden* is dus iemand *wegleiden* van de eerste naar de laatste. VER*achten* is VOORT*achten*, dat is, *iemand achten* of *beschouwen als voort*, of *ver*, of *weg zijnde van 't geen loffelijk is*. VER*eeren* in tegendeel is *vooreeren*, d. i. *voor* of *boven anderen eeren*. VER*doemen*, VER*vloeken*, VER*oordeelen* is doemen, vloeken *bij weg-* of *voortzetting* gedacht. VER*geven* is *voort-* of *weggeven*. VER*langen* is *voortlangen*, dat is zijne begeerte *voort-* of *uitstrekken* naar dit of dat. Ik VER*lang* naar geluk zegt in den eigenlijksten zin: *ik maak mij lang voort*, d. i. *in de strekking naar geluk:* mijne begeerte, mijne ziel rekt zich uit. Gelijk men nu zijnen arm uitstrekt en *verlengt*, om iets, dat men hebben wil, te krijgen, zoo heeft men die uitdrukking, welke oorspronkelijk tot de werking van hand en arm betrekking had, later ook van de ziel gebezigd, als deze iets hebben wilde. Zegt men zoo in onze taal ook niet *naar geluk* REIKHALZEN, en wat is *reikhalzen* anders, dan den hals naar iets *reiken* of rekken, gelijk men doet, wanneer men vol verwachting naar iets uitziet? De Hoogduitschers noemen dat *sehnen*, d. i. de zenuwen spannen. Tot opheldering van VER*langen* kan ook nog dienen, dat het Werkwoord *langen* in onze volkstaal voor *toereiken*, *overhandigen* gebruikt wordt. LANG *mij dat bord*, *dat glas eens aan* beteekent op vele plaatsen: *reik mij dat bord* of *glas over*, *maak uw' gebogen arm regt*, *en breng hem daardoor in eene* VERLENGDE *houding*, om mij dat bord of glas te geven. ER*langen* is voorts dan weêr ten gevolge van dat *langen* iets bekomen, gelijk zoo in 't Hoogduitsch ER*betteln* iets bekomen door *bedelen* aanduidt. Zie bl. 151. — Zoo lost zich

op eene fraaije wijze alles in de taal op, vooral in eene taal, die zoo oorspronkelijk is als de onze, en die geheel en al uit hare eigen wortelen is opgegroeid. Vergelijk § 7.

Ik twijfel er niet aan, of de aangehaalde voorbeelden zullen voldoende zijn, om aan te toonen, dat, gelijk in het Voorvoegsel be de beteekenis der meeste, door middel van hetzelve afgeleide woorden zich om het begrip van *bij iets zijn* draait, in ver het grondbegrip van *voor*, van ons Bijwoord en Adjectief *ver*, van *voort*, *verder* enz. heerschend is. Trouwens in dit gevoelen, hetwelk door onzen voortreffelijken TEN KATE slechts met een enkel woord flaauwelijk wordt aangeduid, maar waarvan hij niet regt weet, of hij het al dan niet omhelzen zal, worden wij bevestigd, als wij op den oorsprong en de Etymologie van ver acht geven, zoo als die door GRIMM met duizenden van voorbeelden, uit vroeger en later Duitsche talen ontleend, is in het licht gesteld.

Oorsprong.

Ver luidt in de oud-Duitsche talen, die het bezitten, *fair*, *faur*, *fra*, *far*, *fer*, *fir*, *for*, *für* enz. Al deze woordjes, waarvan sommige zich van de woorden, waaraan zij zij gehecht worden, scheiden laten, andere niet, vertoonen eene duidelijke overeenkomst in gedaante met ons Voorzetsel *voor*, in het Hoogduitsch *für*, in 't Engelsch *for*, terwijl zij te gelijker tijd nu eens *voor*, dan *ver* beteekenen. Ver en *voor* met het daarvan gevormde *voòrt*, alsmede ons Bijwoord *ver*, schijnen mij dus toe oorspronkelijk, één en dezelfde vorm te zijn, en met elkander op eene soortgelijke wijze zamen te hangen, als (gelijk iemand, der Latijnsche tale magtig, weet) de Latijnsche Voorzetsels en Voorvoegsels *per*, *prae*, *pro*, *por-*, *pre-*, of der Franschen *per*, *pour*, *pré-*, tot elkander in betrekking staan. Dit hier verder uiteen te zetten en aan te toonen, dat die vreemde woordjes-zelve weêr met ons ver vermaagschapt zijn, ware met den aard van dit geschrift niet overeenkomstig. Ik moet alleen nog opmerken, dat, wanneer ik ver als van éénen oorsprong met *voor*

beschouw, ik daarmede niet zeggen wil, dat ver uit *voor* ontstaan is. Integendeel het omgekeerde kan waar zijn. Ver kan ouder zijn van gedaante dan *voor;* maar ik wil er slechts mede aanduiden, dat in ver, in *voor*, en in het daarvan afgeleide *voort* één en hetzelfde grondbegrip, dat namelijk van VOOR ZIJN in al deszelfs gevolgen en wijzigingen, ligt opgesloten, en dat, hetzij men ver als uit *voor*, of *voor* als uit ver ontstaan beschouwe, men aan beide dezelfde wortelkiem moet toekennen. Welke echter de wortelkiem van dit ver en *voor* geweest zij, wie zal ons dit met zekerheid vertellen?

Ik dien hier echter nog met een woord te zeggen, hoe ook de woorden *voort* en *verder* in hunne grondbeteekenis met *voor* kunnen zamenhangen, en hoe daardoor *voort* en *verder* van *voor* kunnen afgeleid zijn. Wat drukt het denkbeeld van *voor* in zijne volle kracht en in al zijne gevolgen uit? Wat zou men in den oorsprong der taal met *voor* hebben willen zeggen? Welke onderscheidene begrippen b. v. zou men hebben willen aanduiden door de uitdrukking: *dat is* VOOR *mij*, *dat is* BIJ *mij*, *dat is* ACHTER *mij* enz.? Laat ons zien!

Dat staat VOOR *mij* duidt iets aan, 't welk niet IN *mij* is, maar op eene zekere wijze VAN *mij* verwijderd.

In het begrip van *voor* ligt dus reeds dadelijk opgesloten, dat iets zich *verder* bevindt dan de plaats, waar ik mij bevind. Wat *voor* mij is, staat meer *vooruit*, het staat *voorder*, of met eene andere uitspraak *veurder*, dat is, *meer voor*, dan ik. Het staat *verder*. Ziedaar reeds, hoe *verder* en *voorder* in beteekenis oorspronkelijk zamenhangen, en hoe het dus daardoor reeds vermoedelijk zou zijn, dat *verder* niets dan eene veranderde uitspraak van *voorder* of *veurder*, dat is, van *meer voor* is. Beteekent zoo ook ons woordje *voorts*, dat weêr van *voort* komt, niet juist hetzelfde als *verder?* VOORTS *moet ik u zeggen* laat zich even goed uitdrukken door: VERDER *moet ik u zeggen.* — Maar ook uit de overeenkomst der gedaante van de woorden *voorder*, *veurder* en *verder*, als men namelijk ziet, hoe die woorden van oudsher en nog in ver-

schillende Duitsche talen geschreven worden, merkt men duidelijk, dat het dezelfde woorden zijn. Het zou ligt vallen, dit hier aan te toonen, indien dit geschrift met al die geleerdheid gediend ware. Genoeg, er is geene bedenking over, dat *voor* en ver-, en vervolgens *voorder*, dat is *meer voor*, en *verder*, alsmede het Bijwoord en Adjectief ver dezelfde woorden oorspronkelijk zijn, en dat in ons Voorvoegseltje ver reeds al de beteekenissen liggen opgesloten, welke thans onder die uitdrukkingen zijn verdeeld. Wat nu het Bijwoord *voort* betreft, ook dit laat zich zeer goed uit het begrip van VOOR en ver afleiden. Wat *voor* mij is kan 1) digt *voor* mij zijn, 't kan 2) *voorder* of *verder* zijn, 't kan eindelijk 3) *zoo* sterk *voor*, *zoo ver* wezen, dat het mijn gezigt ontsnapt. En wat is het in dit laatste geval? Dan is het voor mijne uitwendige zinnen VOORT, dat is, *weg*, *verdwenen*. Men gevoelt dus, hoe in het begrip van VOOR ZIJN, in zijne volle kracht en gevolgen gedacht, dat van *voort* of *weg zijn* ligt opgesloten, en hoe daardoor het Voorvoegsel ver, waaraan wij die volle kracht van VOOR toekennen, onder zijne verschillende beteekenissen ook die van *voort* moest hebben, en almede door *voort* kan verklaard worden. Tot welk Werkwoord voor het overige de Praepositie *voor* of *ver*, die in dit ver nu bloотelijk tot Voorvoegsel dient, gebragt moet worden, en of men *voor* misschien met TEN KATE van het Ongelijkvloeijende Werkwoord varen, voer, gevaren zou kunnen afleiden, laat ik in het midden.

Over het Voorvoegsel er.

§ 75.

Dit komt slechts in zeer weinig woorden bij ons voor, b. v. in ER*varen*, ER*kennen*, ER*langen*, ER*achten*, waarvan ER*achtens*, en in een paar andere. De Hoogduitschers gebruiken het duizendmaal meer.

Kracht en beteekenis.

Deze is bij ons gering en naauwelijks aan te duiden, daar het in zoo weinig woorden voorkomt. Neemt men echter andere vroeger en later Duitsche talen te baat, zoo ziet men, dat er oorspronkelijk het begrip schijnt uit te drukken van de rigting eens handelens, gedacht naar den kant van den persoon of het voorwerp toe, die ons dat handelen vermeldt, of wel gedacht, als van binnen naar buiten uit iets te voorschijn komend. Men heeft nog in het Hoogduitsch voor die begrippen een afzonderlijk Bijwoord, dat van HER namelijk. Zoo zegt men toch in die taal b. v. *Er lief* HIN *und* HÊR, in welke woorden *hin* meer het loopen van onzen kant weg, *her* het loopen naar onzen kant toe te kennen geeft. Van 's gelijken zegt men: *das kommt* DAHÊR, d. i. dat komt daaruit voort, daar van daan, waarin men ziet, dat *her* de beweging aanduidt, als 't ware van binnen uit eene zaak naar buiten zich vertoonend. Wij gebruikten dat HÊR vroeger ook wel, en hebben het nog in enkele woorden, b. v. in ons HÊR*waarts*, dat is, naar onzen kant toe; b. v. *komt* HER*waarts*. HER*waarts* is naar ons heen, DÊR*waarts* van ons af. Misschien is dus er en dat her oorspronkelijk hetzelfde, en er zou in zijn grondbegrip zulk een werken of handelen van binnen naar buiten, of naar zich toe (*) in al zijne wijzigingen kunnen uitdrukken. ER*kennen* zou dus een kennen zijn, uit het diepst des persoons, die kent, uitgaande en tot hem terugkeerend, en *ik* ER*ken*, *dat dit waar is*, zooveel kunnen zeggen, als: *ik ken* HER, *dat dit waar is*, met andere woorden: uit mij en in de rigting naar mij-zelven toe ken of weet ik, dat dit waar is. Het kennen wordt hier dan als met vollen nadruk van binnen uit het gemoed naar buiten

(*) ER*singen*, ER*betteln* beteekent in 't Hoogduitsch door zingen, door bedelen verwerven. Hier ligt duidelijk het begrip in van een handelen naar ons toe, of welks gevolgen hunne rigting naar ons heen hebben. Op eene soortgelijke wijze moet ons ER*langen* uitgelegd worden. Vergelijk bl. 147.

voortstroomend beschouwd, en daarom zegt ÉR*kennen* meer dan bloot *kennen*. Ik ER*ken* mijne zonden is niet eenvoudig *ik ken ze*, maar ik ben er door en door van overtuigd; ik belijde, ik BE*ken ze*.

Maar genoeg van dit Voorvoegsel, dat bij ons van luttel gebruik is, en meest door h e r en v e r vervangen. Het luidt in de Duitsche talen, die het bezitten, *us*, *ur*, *ar*, *ir*, *â*, *er* enz.

Over het Voorvoegsel h e r.

§ 76.

Dit voorvoegsel komt vrij wat meer voor, dan het voorgaande. Wij hebben het in HER*vatten*, HER*nieuwen*, HER*boren*, HER*schapen*, HER*stellen*, HER*ademen*, HER*kennen*, HÈR*overen*, HÈR*druk*, HER*koop* en een aantal dergelijke Werk- en Deelwoorden, waaruit dan soms weer Substantieven enz. ontstaan. De Hoogduitschers gebruiken voor hetzelve e r.

Kracht en beteekenis.

Dit Voorvoegsel heeft de meest vaste en bepaalde beteekenis. Het drukt (hierin gelijk aan der Franschen r e in RE*faire* enz.), zoo als elk weet, de herhaling of vernieuwing van een handelen uit.

HER*ademen* is op nieuws ademen, HÈR*overen* weêr op nieuws veroveren. HER*trouwen* is andermaal trouwen, het huwelijk HER*halen* enz. Ons HER*inneren* moet van de vorige werkwoorden worden onderscheiden. Dit is niet een Nederlandsch werkw. *inneren* met HER voorop, maar het Hoogduitsche *erinnern*, gelijk men vroeger mede bij ons schreef ER*inneren*, ook wel eens met den basterduitgang ER*innéren*. De oorsprong dezes woords ligt in het Oudduitsche *innen*, bij onze Middelnederlandsche schrijvers *inne maken*, d. i. indachtig maken.

Oorsprong.

Dit Voorvoegsel, aan andere Duitsche talen vreemd, schijnt zamen te hangen met het voorgaande er, en tevens (schoon TEN KATE dit niet schijnt te willen), met het Bijwoord HER in den zin van naar een voorwerp toegedacht. Zie bl. 151. Dit Voorvoegsel er dan, het gemelde Bijwoord *her* in den zin van *herwaarts*, en ons her, waarvan wij hier nu spreken, zijn vermoedelijk van afkomst één en hetzelfde woord, hetzij dit woord nu eerst als er (bij omzetting *re*) zonder aanblazing, dat is, zonder h, of als her met eene aanblazing is uitgesproken. Het eerste is evenwel 't waarschijnlijkste, want slechts laat begint her zich te vertoonen. De vaste beteekenis voor het overige van *herhaling*, die thans aan ons Voorvoegsel her eigen is, schijnt uit het op bl. 151 hierboven vermelde grondbegrip van er ontwikkeld te moeten worden; schoon mij evenwel de gang, dien de menschelijke geest hierin volgde, nog niet regt duidelijk is.

Over het Voorvoegsel on.

§ 77.

Wij plaatsen dit Voorvoegsel vóór allerlei stam- en afgeleide Substantieven en Adjectieven of Participiën. Vóór Werkwoorden komt het niet meer voor, ofschoon die voorvoeging oudtijds wel plaats had. Wij vinden het in ON*geloof*, ON*dank*, ON*wetend*, ON*kundig*, ON*wijs*, ON*magtig*, ON*gedaan*, ON*willens*, ON*eens*, ON*ervaren*, ON*voorzigtig*, ON*vermogend*, ON*zin*, ON*doorzigtbaar*, ON*welsprekend* enz. Voor Adverbiën heeft men ON in ON*gaarne*. ON*danks* is eene uit het Substantief ON*dank* ontstane soort van Praepositie.

Van enkele Adjectieven of Substantieven met ON maken wij afgeleide Werkwoorden. Zoo stamt van ON*achtzaam ver*ON*achtzamen*, van ON*geluk ver*ON*gelukken* enz.

Kracht en beteekenis.

Deze is, even als die van her, zeer vast en bepaald. On geeft het missen, ontberen, het niet hebben van datgene te kennen, wat door het woord, waarvoor het gehecht wordt, is uitgedrukt; weshalve het zich vaak, schoon niet altijd, door *niet* omschrijven laat. ON*wijs* is die *niet* wijs, ON*magtig* die *niet* magtig is. Voor dit ON*magtig* zeide men oudtijds ook wel A*magtig*, waarvan wij nu nog *amechtig* hebben. ON*geloof* is NIET-*geloof*, het missen van geloof. ON*dank*, ON*dankbaarheid* is NIET-*dank*, NIET-*dankbaarheid.* Met dat al versterkt zich soms het begrip van het *niet hebben* in on, en on drukt dan nog meer uit, dan wij door *niet* te kennen geven. Een ON-*dankbaar* mensch zegt nog meer dan een bloot *niet dankbaar* mensch. Wij bedoelen door het eerste niet slechts iemand, die het hem bewezen goede niet erkent en met goed vergeldt, maar die bijwijlen er kwaad voor in de plaats geeft. Zoo zal men zeggen: de menschenmin van CHRISTUS werd door de Joden met den zwartsten ON*dank* beantwoord. Hetzelfde geldt van woorden, als ON*mensch*, ON*dier*, ON*daad*, die eene zeer booze beteekenis hebben.

Oorsprong.

On zal wel aanvankelijk een op zich-zelf staand woord geweest zijn, welk vermogen, om ook afgescheiden van andere woorden gebruikt te worden, het misschien nog vertoont, als het bij onze vroeger Nederlandsche schrijvers in de gedaante van *oon*, of *one*, of ook wel van *aan*, voorkomt. Zoo zingt SPIEGHEL, een oud-Hollandsch Dichter uit de 16[de] eeuw:

Ghi slokt en ghelptet in OON *proef of kuer.*

d. i. Gij slokt en verzwolgt zonder te proeven of te kiezen.

Oon beteekent hier *zonder*, en in dien zin gebruiken de Hoogduitschers hun Voorzetsel *ohne* nog duizendmalen. B. v. OHNE *Geld*, OHNE *Wissenschaft* enz. (zonder geld, zonder we-

tenschap). Dit *oon* en *ohne* nu drukken dus vrij juist uit, wat on als Voorvoegsel aanduidt; want een ON*wetend* man zou op zijn oud-Hollandsch kunnen luiden een man OON *weten* of *wetenschap*. Voor het overige is on eeuwen oud, en niet alleen in al de Duitsche talen van haren vroegsten oorsprong, maar ook in het Latijn en Grieksch aanwezig, hier eens *un*, daar *in*, ginds *o*, *ana*, *an*, *a*, *u* enz. luidend, of met die Voorvoegseltjes ten minste zamenhangend. BILDERDIJK wil de beroovende of privatieve kracht van dit aloud Voorvoegsel in den aard der neusletter *n* zoeken.

Let er op, hoe aardig de taal in honderden van woorden, door dit kleine woordje vóór aan dezelve te hechten, weêr op eene andere eenvoudige wijze hetzelfde uitdrukt, wat zij in honderd andere door het Achtervoegsel loos te kennen geeft. Zoo toch is ON*kundig* meer of min hetzelfde, wat op eene andere wijze *kunde*LOOS zou hebben kunnen heeten, schoon nu evenwel het gebruik dit laatste woord nièt heeft goedgekeurd. Vergelijk het gezegde over het Achtervoegsel loos in *godde*LOOS, *eer*LOOS, *vruchte*LOOS enz. in § 50. Dit onderscheid heerscht er tusschen on en loos, dat het laatste slechts Adjectieven, het eerste ook veel Substantieven vormt.

Let er ook op, dat de Franschen wel een Voorvoegsel hebben, hetwelk de kracht van ons on, maar geen Achtervoegsel, hetwelk die van loos bezit. ON*geleerd*, ON*magtig* enz. kan men vertalen door IN*docte*, IM*puissant*; maar *eer*LOOS, *roem*LOOS en zulke woorden moeten omschreven worden door *sans honneur*, *sans gloire*, d. i. *zonder* eer, *zonder* roem.

Let er eindelijk op, dat dit Voorvoegsel, meer dan de overige, her en ont in eenige woorden uitgenomen, soms eene wat sterker doorklinkende uitspraak heeft, b. v. ŌN*zĭn*, ŌN*wĭl*, waardoor des te duidelijker blijkt, dat het vroeger wel een afscheidbaar woord geweest zal zijn.

Over het Voorvoegsel ont.

§ 78.

Een zeer gebruikelijk Voogvoegsel, gelijk wij het aantreffen in ONT*vlammen*, ONT*moeten*, ONT*slag*, ONT*werp*, ONT*zet*, ONT*vreemd*, ONT*bladeren*, ONT*steken*, ONT*staan*, ONT*steld*, ONT*vonken*, ONT*branden*, ONT*gelden*, ONT*blooten*, ONT*halzen*, ONT*waken*, ONT*rusten* en een aantal andere werkwoorden, of daarvan afkomstige, of met die Werkwoorden zamenhangende Substantieven en Participiën. Voor eigenlijk gezegde Adjectieven wordt het niet, of maar zelden gevoegd. Woorden, als b. v. ONT*klein*, ONT*groot* zouden zijn, komen bij ons niet voor.

Kracht en beteekenis.

Deze is veel meer uiteenloopend dan die van het voorgaande on, 't welk bepaaldelijk niets dan gemis of berooving uitdrukt. Ont integendeel geeft soms berooving te kennen, b. v. in ONT*halzen*, ONT*hoofden*, dat van hals en hoofd berooven wil zeggen. Zoo ook in ONT*bladeren*, ONT*groenen*, ONT*volken*, ONT*heiligen*, ONT*moedigen*, ONT*reinigen*, ONT*zondigen*, ONT*lijven*, ONT*zielen*, ONT*binden* enz. Soms drukt ont een begin of aanvang uit; b. v. ONT*vlammen*, ONT*branden*, ONT*dooijen*, ONT*slapen* enz. is beginnen te branden, te vlammen, te dooijen, te slapen, in de werking van branden, vlammen, dooijen, slapen geraken. Bijwijlen ligt weêr in ont het begrip eener zekere tegenstelling opgesloten. B. v. ONT*gelden* zegt zooveel als tegen hetgeen iemand gedaan heeft, hem iets anders laten doen of lijden. Zoo zeggen wij: dat hij mij dien hoon heeft aangedaan, zal hij met zijn leven ONT*gelden*, d. i. zijn leven zal gelden of moeten opwegen tegen dien hoon. — In ONT*moeten* is ook die kracht van *tegen* opgesloten. ONT*moeten* is TEGEN*moeten*, d. i. *te gemoet komen.* Fijnere schaduwingen der beteekenis van ont gaan wij met stilzwijgen voorbij.

Ont is een Voorvoegsel vol leven, en bij onze schrijvers op allerlei wijze zoo al gebruikt. Zoo heeft men ONT*ademen*

(den adem benemen), ONT*ambten* (van zijn ambt afzetten), ONT*ankeren* (een schip van 't anker afrukken, of een' muur van zijne ankers berooven), ONT*ballasten*, ONT*bitteren* (van ballast, van bitter ontdoen), ONT*blinden* (de blindheid wegnemen), ONT*bloemen* (b. v. een ontbloemd meisje, d. i. die hare kuischheid kwijt is), ONT*breinen* (iemand *het brein*, de hersens inslaan), ONT*darmen* (de darmen uitrukken), ONT*dauwen* (den dauw afwisschen), ONT*duisteren* (licht maken), ONT*eedigen* (uit den eed ontslaan), ONT*eenigen* (oneenig maken), ONT*eigenen* (uit zijn eigendom zetten), ONT*gallen* (de gal uitsnijden), ONT*goden* (de godheid ontnemen), ONT*goochelen* (al goochelend ontfutselen), ONT*grijnzen* (de grijns, het momtuig of masker afzetten), ONT*gronden* (den grond wegnemen, doen instorten), ONT*grondvesten*, ONT*harnassen* (van grondvest, van harnas ontdoen), ONT*heisteren* (letterlijk misschien van heesters of plantsoen berooven, figuurlijk vernielen, verwoesten), ONT*helderen* (de helderheid benemen), ONT*hengselen*, ONT*hersenen*, ONT*heupen* (allen duidelijk genoeg), ONT*hokkebanden* (van banden, waarmede men aan een hok gebonden is, ontslaan), ONT*huiden* (de huid aftrekken, villen), ONT*huiken* (al huikend ontsnappen), ONT*hulden* of ONT*huldigen* (van hulde en eer berooven), ONT*jeugden* (zijne jeugd verliezen), ONT*kerkeren* (uit den kerker vrijlaten), ONT*kernen* (de kern uitligten), ONT*klaauwen* (de klaauwen afsnijden), ONT*knieren* (uit zijn knieren of hengsels beuren), ONT*knochten* (losmaken, ontbinden), ONT*kommeren* (van kommer bevrijden), ONT*krachten* (de kracht wegnemen), ONT*koningen* (van koningschap berooven; een fraai woord, even als ONT*kroonen* en dergelijke. KAREL de X, kan men b. v. zeggen, *de* ONT*kroonde*, *de* ONT*koningde*, *de* ONT*purperde*, *de* ONT*schepterde*, *de* ONT*troonde*. — ONT*kussenen* (van het kussen der regering stooten), ONT*kuischen* (de reinheid en zuiverheid wegnemen), ONT*lauweren*, ONT*leeuwen* (van lauweren, van leeuwenmoed berooven), ONT*leven* (met leven uitscheiden), ONT*lommeren* (van lommer ontblooten), ONT*maagden* (den maagdom plukken), ONT*makkeren* (van makker berooven. HOOFT zet er het Latijnsche *dissociare* mede over), ONT*mantelen* (den mantel afnemen, voorts vestingwerken slech-

ten), ONT*maren* of ONT*meren* (het touw van een schip losmaken), ONT*menschen* (van zijn menschzijn berooven), ONT*mergen* (het merg uitzuigen), ONT*muiten* (uit een muit of vogelkooi loslaten), ONT*nevelen* (van nevel bevrijden), ONT*oefenen* (de oefening verliezen of doen verliezen), ONT*oogen* (van de oogen berooven, blindmaken), ONT*oolijken* (het oolijke van iets wegnemen), ONT*ouderen* (van ouders berooven), ONT*papen* (doen ophouden paapsch te zijn), ONT*pleisteren* (de pleisters van iets afligten), ONT*purperen* (het purper verliezen of doen verliezen), ONT*rampen* (van ramp ontheffen), ONT*remmen* (een' wagen van zijne remketting ontdoen), ONT*roesten* (den roest doen verdwijnen), ONT*ruigen* (het ruige van iets door schaving wegnemen. Zoo kan men zeggen: *de ziel* ONTRUIGEN *en beschaven).* ONT*satannen* (van den satan ontdoen, den satan van zijn satanschap berooven), ONT*scharen* (eene schare volks uiteenjagen), ONT*scheppen* (zijne aangeschapen gedaante verliezen, ook sterven), ONT*schepteren* (den schepter ontrukken), ONT*scheeden* (van de scheede ontblooten), ONT*schoeijen* of ONT*schoenen* (van schoenen ontdoen, maar voorts in meer andere beteekenissen), ONT*schorren* (de schorheid wegnemen), ONT*schreeuwen* (al schreeuwend iets ontkennen), ONT*schroeven* (losschroeven), ONT*tabbaarden*, den tabbaard uittrekken), ONT*tanden* (de tanden uitbreken), ONT*tongen* (de tong uitsnijden), ONT*troetelen* (door troeteling afnemen), ONT*trouwen* (een huwelijk scheiden), ONT*tuijen* (een kabel los maken), ONT*tweernen* (losdraaijen), ONT*vesten* (eene vesting sloopen, ontmantelen), ONT*vlakken* (de vlakken uitmaken), ONT*voogden* (van voogdijschap berooven), ONT*vrienden* (tot onvriend maken), ONT*vrolijken* (de vrolijkheid wegnemen), ONT*waden* (ontkleeden, van gewaad berooven), ONT*walgen* (de walging verdrijven), ONT*wederen* (van goed weder slecht weêr maken), ONT*weduwenaren* (ophouden of doen ophouden weduwenaar te zijn), ONT*wervelen* (een' wervel losschuiven), ONT*wilderen* (van wildheid berooven), ONT*zoedelen*, ONT*zondigen* (van bezoedeling en zonde bevrijden), ONT*zuren* (het zuur wegnemen), ONT*zwachtelen* (de zwachtels losmaken), ONT*zwijmelen* (uit eene zwijmeling ontwaken), enz.

Welk een rijkdom van uitdrukkingen, waarvan men, helaas! vele tegenwoordig bijna niet meer kent, terwijl men zich met langdradige omschrijvingen gaat behelpen. Men ziet, hoe echter de *beroovende* kracht tegenwoordig in ont wel de meest heerschende is, en hoe het zich het ligtst voor woorden plaatst, als het dien zin heeft.

Men ziet ook, hoe het dan vaak *afgeleide* Werkwoorden vormt, waarvan de Primitieven onbekend zijn. ONT*koningen*, ONT*hersenen*, ONT*huiden* enz. zal men zeggen; maar het werkwoord *koningen* voor koning maken, *hersenen*, *huiden* voor hersenen, een huid geven, is onbekend. Zulks komt daarvan, dat elkeen dadelijk voelt, wat ONT*hersenen* zeggen wil; maar dat hij niet zou kunnen begrijpen, wat *ik hersen* beteekent.

Ont neemt enkel weêr on voorop, b. v. *on*ONT*beerlijk*, *on*ONT*gankelijk*, *on*ONT*sluitbaar*, *on*ONT*wijkbaar*, enkel ook ver b. v. *ver*ONT*schuldigen*, *ver*ONT*reinigen*, *ver*ONT*rusten*, *ver*ONT*waardigen*.

Oorsprong.

Ont zal in den vroegsten tijd wel een oud op zich-zelf staand woord, een scheidbaar Voorzetsel of Bijwoord geweest zijn, even als de meeste andere Voorvoegselen. In de oud-Duitsche talen luidt het beurtelings *anda*, *and*, *ant*, *unt*, *int*, *in*, soms *en*, *on*. Tegenwoordig is er echter, naar ik weet, geen Voorzetsel aanwezig, dat er mede, gelijk b. v. *oon* of *ohne* met on, zamenhangt. — Bij de Hoogduitschers wordt het ent geschreven, welk ent wel eens in emp verbastert, b. v. EMP*fangen* (ons ONT*vangen*) voor ENT*fangen*. Den geleerden laten wij voorts over aan te toonen, hoe ont met deze en gene Latijnsche en Grieksche praepositiën zamenhangt, en hoe ook ons Voorvoegsel and of ant in *ant*WOORD (d. i. letterlijk *tegenwoord*, woord, *tegen* een ander woord overgesteld) denzelfden oorsprong misschien als ont heeft.

Dit zijn onze voornaamste Voorvoegsels. Ant komt slechts in ANT*woord* voor. Wan in WAN*hoop* en eenige anderen.

Dit wan is een oud woord, ledig, missend, ijdel beteekenend, en ook wel als Substantief gebruikt. Oor in OOR*deel* enz. hangt met er en ver zamen. MIS*daad* enz. behoort tot de Koppelingen.

Over de Voorvoegsels, uit eene enkele letter bestaande.

§ 79.

Behalve de hier nu opgenoemde, duidelijk van het ligchaam des woords te onderkennen Voorvoegsels, zien wij ook nog soms eene enkele letter voor het eene of andere woord gevoegd, en daardoor nieuwe woorden gevormd. Deze letters zijn 1) of verkortingen en zamentrekkingen der door ons beschouwde Voorvoegselen, of 2) meer op zich-zelve staande aanhechtsels.

Tot de eerste soort b. v. behoort de voorvoeging van b, als verkorting van be, gelijk wij die zien in het Werkwoord B*lijven*, hetwelk uit BE*lijven* is zamengetrokken, beteekenende het oude Werkwoord *lijven* of *liven* duren, voortduren, en denkelijk vader zijnde van ons Substantief *leven*, dat oorspronkelijk een' staat van during aanduidt. Zoo is B*iechten* uit BE-*iechten* of BE-*jiechten*, d. i. belijden, B*armhartig* uit BE-*armhartig* zamengetrokken.

Tot de tweede soort brenge men de voorvoeging der d in D*warrelen* van *warrelen*, d. i. *warren*. D*warrelwind* is een wind, die alles dooreendraait en *wart*. Het D*warrelt* mij voor de oogen beteekent: alles draait verward voor mijn gezigt. Zoo stamt ook misschien D*warsch* van *warsch*.

Tot de eerste soort weêr behoort de voorvoeging van g, bij verkorting voor ge. G*unnen* b. v. staat voor GE*unnen*, van 't oude Werkwoord *unnen*, *onnen*, d. i. genegen zijn. G*lijden* voor GE*lijden*, van 't oude liden, leed, geleden, in den zin van gaan, zich bewegen, waarvan wij nog *ver-* of *voorleden*, in den zin van voorgaand, voorgegaan, vergaan, of, op zijn Hoogduitsch, *vergangen*, hebben. En zoo staat G*loeijen* voor GE*loeijen*, G*roeijen* voor GE*roeijen*, G*luipen* voor GE*luipen* enz. allen van bekende oude, maar nu niet meer ge-

bruikelijke Werkwoorden afkomstig. Vooral vertoont zich bij onze Hoogduitsche taalbroeders die zamentrekking van ge tot g zeer dikwerf. Zij zeggen b. v. G*lück*, G*nade*, G*leich*, G*lied*, G*laube* enz. voor ons GE*luk*, GE*nade*, GE*lijk*, GE*lid* of *lid*, GE*loof* enz. Bijwijlen vertoont dat verkorte ge zich bij ons ook wel onder de gedaante eener voorgevoegde k. Zoo komt van *nijpen*, GE*nijpen* in den zin van *bijeen-* of *zamennijpen* (vergelijk het gezegde § 72 over ge), en dat bij zamentrekking K*nijpen* is. Zoo zeggen de Hoogduitschers *nagen*, d. i. knaauwen, knabbelen; maar wij K*nagen*, zijnde zooveel als GE*nagen*. En op dezelfde wijze ontspruit K*nikken* uit *nikken*, K*wellen* (in den zin van opborrelen) uit *wellen*, *opwellen*; K*rimpen*, uit *rimpen*, d. i. zamentrekken, ineenplooijen, ineenfronsen, ineenschrompelen, van welk oud werkwoord *rimpen* wij het Substantief *rimpel* voor plooi, frons in 't gelaat hebben. — K*lap* hangt welligt met *lap* zamen, gelijk wij nog wel zeggen iemand een' *lap*, K*lap*, of F*lap* aan de ooren geven; K*lomp* met *lomp*, in den zin van stuk, brok. Wij spreken toch van vodden en lompen enz.

Ook de f hecht zich wel eens voor de woorden, om daardoor nieuwe Afleidsels te vormen. Zoo komt van *laauw* F*laauw*, van *likken*, in den zin van glad, effen maken, F*likken*, *opflikken*, b. v. hij ziet er regt *gelikt* en *geflikt* uit. Van *niezen* F*niezen*, van *leppen* F*leppen*, waarvan *aan de* FLEP zijn enz. Vermoedelijk staat die f bij verkorting voor fe, en dit fe is eene veranderde uitspraak van het Voorvoegseltje be, daar toch de b en f, als beide lipletters zijnde, d. i. door de lippen gevormd, zeer dikwerf in de talen verwisseld worden. HOOFT zingt van *Cupido*, terwijl deze de schoone *Doris* om eenige haren uit heure lokken verzoeken wil:

't Boefje quam, toen zij zich kemde,
Stelen darde (d. i. *durfde) 't niet, maar* LEMDE
Met een bedelende stem enz.

Lemmen beteekent hier met eene, zoo als wij zeggen *lijmende* stem spreken, gelijk kinderen al vleijend doen. Uit dat

werkwoord is, met voorvoeging van f, ons tegenwoordig Werkwoord F*leemen* ontstaan, dat nagenoeg hetzelfde als *lemmen* beteekent, en voorts voor vleijen, flikflooijen genomen wordt.

Van de voorvoeging der p hebben wij een voorbeeld in P*lomp* van *lomp*, d. i. ruw. Ook in die p schijnt men een ingekrompen be te moeten zoeken.

De sch dient ook wel eens tot Voorvoegsel van afleiding. Zoo komt SCH*rappen*, SCH*rapen*, van het verouderde Werkwoord *rappen*, d. i. afschaven, afkrabben. SCH*rompelen*, *ver*SCH*rompelen*, b. v.: de ouderdom heeft haar vel doen *verschrompelen*, stamt van het reeds aangehaalde *rimpen*, in het Hoogduitsch *rümpfen*, d. i. fronsen, plooijen, waarvan wij *rimpel* en *rimpelen* hebben.

De voorhechting der bloote s doet van *lijm* (in het Hoogduitsch *leim*, *leimen)* dat is, eene kleverige stof, s*lijm* ontstaan; van 't oude *labben*, d. i. leppen, slorpen, s*labben*, s*labberen*. Van 't oude Werkwoord *luimen*, *luimeren*, dat met half geloken oogen, als de katten doen, naar iets zien of loeren beteekende (gelijk wij daarvan nog de spreekwijs *op zijn luimen liggen* hebben) komt s*luimeren*, in den zin van zoo wat half en half de oogen digt hebben en slapen. Van *muil* (in 't Hoogduitsch *maul)* d. i. mond, komt het platte s*muil* of s*moel;* van *likken* misschien s*likken*, van *tronk* s*tronk;* van 't Engelsche *trot (throt*, *throat)* d. i. keel, ons s*trot;* van *trekken* s*trekken*, van 't oude *ropen*, *roppen*, dat is, plukken, afscheuren, bij de Hoogduitschers in *rupfen* nog voortlevend, komt, door voorvoeging der st, s*troopen*, b. v. een' haas het vel *afstroopen*.

Ook de t leidt wel eens af. Zoo komt welligt van *rommelen* T*rommelen*, van *rekken* T*rekken*.

Deze voorvoegingen van sch, s, st en t kunnen niet als verkortingen van bekende Voorvoegsels beschouwd worden. Misschien echter heeft men oudtijds de nu verdwenen Voorvoegselen *as*, *is*, *us*, *te*, *to*, gehad, waarvan het nog overblijfsels zijn.

Ver krimpt wel eens zaam tot vr. Zoo ontstaat, schoon

GRIMM dit ergens in twijfel trekt, *vreten* (waarvan *vraat)*, vermoedelijk uit VER*eten*, dat is al voort en voort eten. Vergelijk het gezegde in § 74 over het Voorvoegsel ver.

Ook de w leidt af en hangt welligt met de f zamen. Door de voorklamping van w ontstond w*rijven* uit het oude *rijven*, hetwelk de Hoogduitschers in hun werkwoord *reiben*, hetzelfde als ons *wrijven* beteekenende, nog overig hebben.

En zoo kan welligt w*raak* van een vroeger Substantief *raak* stammen, bij de Hoogduitschers in hun *Rache*, dat bij hen wraak beteekent, nog voortlevend. — Van 's gelijken w*roegen* van *roegen*, bij de Hoogduitschers nog in hun Werkwoord *rügen* gebruikelijk, hetwelk gispen, beschuldigen, te kennen geeft. De *wroeging* des gewetens is dus de beschuldiging, die het ons doet.

Met eene voorgevoegde z ontspruiten ook wel woorden. Van wijken, week, geweken b. v. komt, gelijk wij § 21 gezien hebben, het Adjectief *week*, dat zooveel als hetgeen bij den druk *terugwijkt* beteekent. Van dit *wijken* nu, of naar de vroeger uitspraak *wiken*, komt misschien *zwiken* of *zwikken*, hetwelk van kinderen gezegd wordt, die men ineen heeft laten zakken, dat is, eensklaps, als het ware, heeft laten weg- of terugwijken. Zoo komt van het Werkwoord *wijken* ook *bezwijken*, in den zin van *neêrzijgen*, *neêrzinken* onder een' last, *terugwijken* voor den last van iets; b. v. hij *bezweek* onder de ellende. — Daartoe behoort ook ons Adjectief z*wak*, eigenlijk en letterlijk zooveel als week, wijkend, bukkend beduidend. Al verder komt door de z van *wenk* z*wenk*, van *waaijen* z*waaijen*, d. i. al heen en weêr met iets waaijen; van *wellen* of *opwellen* z*wellen;* van *wanken* of *wankelen* z*wanken*, bij de Hoogduitschers in hun Werkwoord *schwanken* gebruikelijk. Enz.

Misschien is die z, even als de s, eene verkorting van een oud verdwenen Voorvoegsel.

Dit moge over de voorvoeging van enkele letters genoeg zijn. De kracht van Afleiding, aan haar toegeschreven, is niet altijd even zeker. Er waren er voorts nog enkele andere op te noemen; deels echter zijn deze te weinig bekend, deels

meer verbasteringen van de regte schrijfwijze, dan regelmatig gevormde afleidingen te noemen. De voorvoeging der n, waardoor wij b. v. van *iemand* N*iemand*, van *iets* N*iets*, van *ergens* N*ergens*, van *ooit* N*ooit*, van *immer* N*immer* enz. vormen, is vaak eene afkorting van het in alle oud-Duitsche talen voorkomende woordje NE, of bij omkeering EN, dat beroo-ving, ontkenning aanduidde, en waarvoor wij nu het zamen-gestelde N*iet*, dat is NE*iet*, gebruiken. Zoo zeide men voorheen, *ik* NE, of *ik* EN *kan*, dat is: *ik kan* NIET; *ik* NE *wil*, *ik wil* NIET. Het zij mij vergund kortheidshalve te verwijzen tot mijne aanteekeningen op het eerste Deel van BLAIR, bl. 170. Dien ten gevolge is N*iemand*, N*immer* enz. NE *ieman* (niet een man of *man*D, gelijk de Denen voor *man* schrijven), NE *immer* enz.

§ 80.

Hetgeen wij over de Voorvoegselen van afleiding te zeggen hadden, zullen wij met de volgende aanmerkingen besluiten.

1.) Men ziet, dat de Voorvoegselen deels voor Naamwoorden, deels voor Werkwoorden, deels voor Naam- en Werkwoorden beide geplaatst worden. Ver heeft men b. v. in het Subtantief VER*lof*, maar daarom geen Werkwoord VER*loven* voor verlof geven, *veroorloven*. Wel integendeel VER*geven* en VER*gift* beide.

2.) Men ziet, dat door middel derzelve de taal een onnoemelijk aantal van woorden vormt, en dat hierin vooral de Duitsche talen zeer boven het Fransch uitmunten. Men beproeve toch eens (gelijk wij dit hierboven reeds eenigzins aanstipten) van een Fransch Werkwoord zooveel Derivaten en Koppelingen te maken, als wij 1) door onze Voorvoegsels, en 2) voorts door onze Voorzetzels of Praepositiën van een Hollandsch Werkwoord kunnen maken. Neem eens ons *springen*, BE*springen*, BIJ*springen*, TOE*springen*, IN*springen*, OP*springen*, AF*springen*, NA*springen*, VER*springen*, DOOR*springen*, HER*springen*, MIS*springen*, OVER*springen*, MEÊ*springen*, UIT*springen*, ACHTER*springen*, TEGEN*springen*, ONT*springen*, VOOR*springen*, enz. en vergelijk er het Fransche *sauter* tegen.

3.) Men ziet, dat de meeste Voorvoegselen oorspronkelijk op zich-zelf staande woorden, met name afscheidbare Voorzetsels, of liever eene soort van Adverbiën van ruimte schijnen geweest te zijn, ja, geleerde taalkenners hebben aangetoond, dat men in overouden tijd sommigen derzelve nog werkelijk afgescheiden gebruikt vindt.

4.) Men ziet voorts, dat de Voorvoegsels tot de oudste bestanddeelen onzer taal behooren, en dat men uit de menigerlei beteekenissen, die zij aan de woorden bijzetten, besluiten kan, dat zij ontstaan zijn in een' tijd, toen een enkel woord nog dikwerf een aantal verschillende dingen moest uitdrukken. Vergelijk het gezegde over ver § 74.

5.) Ofschoon onze meeste Voorvoegselen van oudsher in de meeste Duitsche talen voorkomen, moet men van die talen echter de zoogenaamde oud-Noordsche of Scandinavisch-Duitsche talen, het oud-Zweedsch, oud-Deensch en IJslandsch uitzonderen. In deze namelijk komen be, ge, ver, er en ont of geheel niet, of slechts zeer enkel voor; schoon het evenwel niet onvermoedelijk zij, dat dit mangel dier talen toch oorspronkelijk niet eigen is geweest. Ook tegenwoordig bezigt men ze in het Duitsche Noorden nog niet bovenmatig veel, gelijk ge in het Engelsch uitgestorven is.

6.) Bij de Voorvoegselen ge, be, ver, er, her en ont moet men nog dit eigenaardige opmerken, dat in de conjugatie der Werkwoorden, waarvoor zij gehecht worden, het lijdende Deelwoord (Participium Passivum of Praeteritum), dat anders in onze taal altijd het Buigingsdeel ge vooropneemt, b. v. *schrijven*, *schreef*, GE*schreven*, dit ge nu wegwerpt. Dus conjugeert men GE*lukken*, GE*lukte*, GE*lukt*, VER*schrijven*, VER*schreef*, VER*schreven*, BE*dekken*, BE*dekte*, BE*dekt*, ONT*loopen*, ONT*liep*, ONT*loopen*, HER*maken*, HER*maakte*, HER*maakt*, ER*kennen*, ER*kende*, ER*kend* enz., niet GE*lukken*, *ge*GE*lukt*, VER*schrijven*, *ver*GE*schreven*, VER*loopen*, *ver*GE*loopen* enz. Het waarom hiervan is nog duister.

7.) Onze naaste taalverwanten, de Hoogduitschers, hebben, behalve de door ons opgenoemde Voorvoegselen (die zij allen evenwel niet altijd in dezelfde beteekenis als wij bezi-

gen), nog het Voorvoegsel zer (spreek uit tser), dat wij missen. Het drukt bij hen vernieling of vernietiging uit, te weeg gebragt door de handeling, die in de Werkwoorden, waaraan het gehecht wordt, is aangeduid. Zoo zegt men in het Hoogduitsch: ZER*brechen*, ZER*reissen*, ZER*stören*, ZER*trümmern* enz. d. i. *verbreken*, *verscheuren*, *verwoesten*, *verbrijzelen* of dit laatste letterlijk *verpuinen*. Men ziet, dat wij de kracht van dit zer dikwerf in ons Voorvoegsel ver bezitten. Niet altijd evenwel. De Hoogduitsche woorden ZER*bersten*, ZER*reiben*, ZER*spalten*, ZER*springen*, ZER*kochen*, ZER*kratzen*, ZER*tanzen* en soortgelijke kunnen wij niet wel anders vertalen dan door IN STUKKEN *barsten*, *wrijven*, *klieven*, *springen*, *koken*, *krabben*, *dansen* enz. Oudtijds luidde dit Voorvoegsel *za*, *ze*, *zi*, ook *zar*, *zir* enz. In de volkstongvallen van ons Vaderland, b. v. in mijne Geldersche geboortestreken, hoort men nog wel eens: *dat is* TE*broken* zeggen voor IN STUKKEN *gebroken*. Dit voorgevoegde te is juist het Hoogduitsche zer, want in sommige oud-Duitsche tongvallen vindt men voor zer of wel *ze*, naar den aard van den Neêrduitschen tongslag, die den Opper-Duitschen sisklank *z* gewoonlijk in *t* verandert, *te* en *to* geschreven. Ook bij onze Nederlandsche Schrijvers uit de dertiende en veertiende eeuw komt dat *te* in den zin van het Hoogduitsche zer wel voor.

8.) Ons woord mis in MIS*daad*, MIS*doen*, MIS*greep*, MIS*lukken*, wordt door sommigen wel eens onder onze Voorvoegsels gerangschikt. 't Is echter daar niet toe te brengen, maar vermoedelijk een oud Substantief (soms ook Adjectief), dwaling beteekenende, en dat ook thans nog wel eens als een afzonderlijk woord gebruikt wordt, b. v. *ik heb het* MIS. MIS*daad* is dus regtstreeks eene Zamenstelling of Koppeling *(Compositum)* te heeten.

DERDE HOOFDSTUK.

Over de Zamenstelling of Koppeling (Compositie) van woorden.

§ 81.

Behalve de vorming van woorden door middel van Afleiding, is er in de Duitsche talen nog een ander, zeer vermogend middel, om woorden te scheppen, namelijk de *Zamenstelling*, *Zamenkoppeling*, of korter gezegd *Koppeling.* Hierdoor verstaan wij, als boven reeds met een woord is aangeroerd, het bijeenvoegen, verbinden of vereenigen van twee of meer, elk op zich-zelve en buiten die verbinding ook afzonderlijk bruikbare en gebruikt wordende woorden, om indiervoege, door die versmelting als het ware, een nieuw woord te vormen, dat in staat is in eens dat denkbeeld uit te drukken, waaartoe men anders eene omschrijving van meer, los en gescheiden staande woorden noodig zoude hebben. Zoo maken wij uit *kaars* en *licht kaarslicht*, uit *vuur* en *berg vuurberg*, uit *berg*, *rots* en *kloof bergrotskloof*, uit *bewonderen* en *waardig bewonderenswaardig*, uit *pik* en *zwart pikzwart*, uit *groot* en *magtig grootmagtig* enz.

Dergelijke Woordvereenigingen noemt men *Koppelingen* (in het Latijn *Composita)*, en, in tegenoverstelling van haar, noemt men alle woorden, die niet uit zulk eene versmelting ontstaan, hetzij ze nu, voor het overige, meer stam-, of meer afgeleide woorden, dat is meer Primitieven of meer Derivaten zijn, *Enkelvoudigen*, of, zoo als men misschien zou kunnen zeggen, *Enkelvoudelingen* (in het Latijn *Simplicia).*

Men voege deze onderscheiding van Enkelvoudige woorden en Koppelingen *(Simplicia et Composita)* bij hetgeen op bl. 18 over het onderscheid tusschen 1) Stam-, 2) Afgeleide-, en 3) Zamengestelde of Gekoppelde woorden gezegd is. Elk blootelijk of Stam-, of Afgeleid woord is altijd een *Enkelvoudig woord. Leer*AAR, b. v. *gunst*IG, *slap*ER enz. zijn, zoowel als *leer*, *gunst*, *slaap*, Enkelvoudig.

Wij moeten echter dit onderwerp der Woordkoppeling of Compositie wat naauwkeuriger behandelen, daar het in onze en in de overige talen van Duitschen stamme vooral geene minder aanzienlijke plaats bekleedt, dan dat der Afleiding, en tevens daar het misschien door onze Taalkundigen nog niet zoo volledig is uiteengezet, als het wel verdiende. Vreemd is het, dat de voortreffelijke TEN KATE het schier niet heeft aangeroerd.

Ten einde in de beschouwing van dit stuk geleidelijk te werk te gaan, zullen wij de volgende punten ontwikkelen.

1.) Over hetgeen men door Woordkoppeling of Woordzamenstelling (Compositie), in onderscheiding van Woordafleiding, verstaan moet, en over het soms moeijelijke, om beider ineenloopende grenzen af te bakenen.

2.) Over de verschillende soorten van woorden of zoogenaamde Rededeelen (in het Latijn *Partes orationis)*, die zich met elkander laten zamenkoppelen.

3.) Over zekere, bij ons nog ongebruikelijke soort van Koppeling.

4.) Over het onderscheid in de Koppelingen tusschen *eigenlijke* en *oneigenlijke.*

5.) Over de Vokaal van verbinding, oudtijds in echte Koppelingen in de Duitsche talen vermoedelijk aanwezig.

6.) Over het getal van woorden, waaruit eene Koppeling bestaan kan.

7.) Over Koppelingen van geheele Zegswijzen of Zinsneden.

8.) Over de twee hoofdbestanddeelen, die in elke Koppeling, hetzij ze uit twee, of uit meer woorden besta, worden aangetroffen, en over den grondregel, ten aanzien dier bestanddeelen geldend.

9.) Over de verandering of toevoeging, die de woorden door de Koppeling soms in hunne gedaante ondergaan.

10.) Over de Declinatie, Motie, Comparatie en Conjugatie der Koppelingen.

11.) Over den Accent of Klemtoon in onze Koppelingen of op welk gedeelte derzelve die Accent doorgaans valt.

12.) Over de verschillende zinsbeteekenissen, die door middel der Woordkoppeling zoo al worden uitgedrukt.

13.) Over het nut en de fraaiheid, die het vermogen, hetwelk onze taal bezit, om op allerlei wijze Koppelingen of *Composita* te vormen, aan haar bijzet, en over de voorregten, waarop het Nederlandsch in dat opzigt boven sommige andere spraken roemen mag.

14.) Over eenige Voorschriften, tot het vormen van Koppelingen betrekkelijk.

15.) Slotaanmerkingen over de Woordkoppeling.

1. *Over het onderscheid tusschen Woordkoppeling (Compositie) en Woordafleiding, en over het soms moeijelijke, om beider grenzen af te bakenen.*

§ 82.

De AFLEIDING, voor zoover zij niet onmiddellijk uit den stam van een Werkwoord plaats heeft (zie § 18) hecht aan een zoogenaamd Stamwoord (§ 9), of in het algemeen aan een vroeger woord, 't zij aan het einde, 't zij aan het begin, één of meer letters of lettergrepen, die, zoo zij alleen en op zich-zelve staande gebruikt werden, thans niets zouden beteekenen; maar waardoor, in vereeniging met dat vroeger woord, een nieuw woord van eene veranderde of anders gewijzigde beteekenis ontstaat; terwijl echter het grondbegrip, in het stam- of vroeger woord opgesloten, altijd heerschend blijft. Zoo komt van ik lees *lez*ER, van gunst *gunst*IG, van jong *jong*ELING enz. In al die woorden speelt het begrip van *lezen*, *gunst*, *jong*, hoe dan ook gewijzigd, en of met personen en zaken, of met hoedanigheden in verband gebragt, de hoofdrol.

De WOORDKOPPELING integendeel vereenigt met een ander woord, geene op zich-zelve meer of minder donkere, niets beteekenende letters of lettergrepen; maar voegt twee of meer, ieder ook voor zich-zelf gebruikelijke en verstaanbare woorden bij elkander, om indiervoege uit hunne versmelting

een nieuw woord te vormen. Niet echter het eerste, of de eerste van die bijeengevoegde woorden, maken het hoofdbegrip van dat nieuwe woord uit, gelijk in de eigenlijke Afleiding met Achtervoegselen de kracht in het stam- of vroeger woord ligt (in *lez*ER b. v. in het denkbeeld *lezen);* maar meestal wordt dat hoofdbegrip door het laatste woord der Koppeling uitgedrukt. Zoo bevat in *avond*STAR het tweede woord, dat van *star* namelijk, het hoofdbegrip, en *avond* strekt slechts tot wijziging van dit begrip. Maar straks hierover nader!

Ofschoon dus (om van andere, *minder vast doorgaande* kenmerken van onderscheid niet te spreken), Afleiding en Koppeling reeds hierdoor genoegzaam van elkander onderscheiden zijn, loopen beider grenzen op sommige plaatsen echter zeer ineen, en het is dikwerf moeijelijk te zeggen, of men dit of dat woord als Afgeleid, dan als Zaamgekoppeld beschouwen moet. Vooreerst geldt dit van Afleidsels, gevormd door middel van die Achtervoegselen, waarvan wij met zekerheid, of ten minste nagenoeg met zekerheid, kunnen zeggen, dat zij voorheen op zich-zelf staande, afscheidbare woorden geweest zijn, zoo als dit met b a a r, l ij k, l o o s en de meeste overige Achtervoegselen der Tweede klasse het geval is. Vergelijk hierboven § 40 en volg. Zijn dit nu Afleidsels of Koppelingen? Het eerste zijn ze tegenwoordig, nu die Achtervoegsels niet meer als afzonderlijke woorden gebruikt worden. Het laatste waren ze voorheen, toen dit nog plaats had. Wij hebben ze met TEN KATE als Afleidsels beschouwd. GRIMM brengt ze onder de Koppelingen.

Van dubbelzinnigen aard, ten tweede, zijn de Afgeleide Woorden of Afleidsels, gevormd door Voorvoegsels. Ook deze kunnen als Koppelingen beschouwd worden, voor zoo ver men die Voorvoegsels voor oorspronkelijk afscheidbare en ook afzonderlijk toen bruikbare en gebruikte Voorzetselen of Voorzetselachtige Adverbiën houdt, iets, wat zeer vermoedelijk is. Vergelijk § 80.

Ik heb dus de woorden, door middel van die Voorvoegselen uit andere voortspruitende, met TEN KATE bloot daarom onder de Afleidselen gerangschikt, dewijl de gemelde Voor-

voegselen, als daar zijn: be, ge, ver, her enz., *thans* niet meer als afzonderlijke woorden gebruikt worden; terwijl ons voorts het gevoelen van hen, die *Afleiding* slechts *aan het einde*, en niet *aan het begin* der woorden willen doen gelden, in eene vrij willekeurige bepaling des denkbeelds van Afleiding gegrond schijnt. Vergelijk het gezegde in § 18.

Ten derde kan men vragen: indien men door Koppeling verstaan moet, gelijk gij er door verstaan wilt hebben, de vereeniging van twee of meer, ieder nog afzonderlijk bruikbare woorden, hoe het dan te maken met woorden, als *bruidegom*, d. i. bruidman, *juffer*, dat is jongvrouw (zie § 4), en soortgelijke, van welke een gedeelte verouderd, en, als zij gescheiden zijn, niet meer bruikbaar is. Immers het woord *gom* in de beteekenis van man of mensch, is evenmin meer in omloop, als het oude *ver* voor vrouw. Zijn dit dan nu Afleidsels of Koppelingen? Noemt men ze het laatste, zoo kan men ons tegenwerpen: waarom is *bruide*GOM minder Afleidsel[1] dan *vruchte*LOOS, welk loos in de beteekenis van *zonder* (zie § 50) oudtijds zoowel een afzonderlijk woord zal geweest zijn, als *gom* in den zin van *man* zulks was? Noemt men ze integendeel Afleidsels, zoo is de tegenwerping even gereed: waarom is *bruide*GOM minder eene Koppeling dan *bruid*MAN b. v. zijn zou? Waren *gom* en *man* oudtijds niet schier van ééne beteekenis? Zijn het niet beiden Substantieven? Ook hier is dus de scheidslijn tusschen Afleiding en Koppeling moeijelijk te trekken, en dat ik *bruidegom*, maar b. v. niet *vruchteloos*, *adellijk* enz. eene Koppeling zou heeten, is alleen daarom, omdat het woord *gom* zich niet, gelijk loos, lijk enz. als een *ieder oogenblik* voorkomend middel vertoont, waarmede men woorden afleidt, maar slechts in dat enkele *bruidegom* (of misschien hier en daar nog in eene dergelijke uitdrukking) zigtbaar is. Het is door de taal dus niet geijkt en gestempeld als Achtervoegsel, gelijk loos, lijk, baar enz. zulks wel zijn, met welke woorden ik toch honderden van nieuwe Afleidsels vormen kan.

De gezegde voorbeelden zullen voldoende zijn, om te doen zien, hoe moeijelijk het soms zij Afleiding en Koppeling van

elkander te onderscheiden. Maar is dit soms ook niet het geval met Afleiding en Buiging, dat is: smelten hier en daar de Achtervoegselen en Voorvoegselen niet met de Verbuig- of Buigingsdeelen (Partikelen van Flectie) ineen? Is het niet half en half nog twijfelachtig, of men a n d in *heil*AND, *vij*AND als Buigdeel, dan als Achtervoegsel hebbe aan te zien? Hoe zou zich het in veel opzigten gelijksoortige en gelijkaardige niet vermengen, daar de meest tegenstrijdige dingen ten laatste ineenvloeijen? Zelfs het zwart wordt door trapswijze verheldering op het laatst wit, zoodat men aan de grenzen van beider gebied tusschenkleuren erlangt, waarvan men even moeijelijk kan zeggen, of zij tot het zwart, dan of zij tot het wit behooren. Gelijk echter niemand daarom aan het grondonderscheid tusschen wit en zwart zal twijfelen, zoo heeft men evenmin reden Afleiding en Koppeling *tegenwoordig* voor hetzelfde te houden, omdat er woorden zijn, die schier met hetzelfde regt zoowel tot de eerste, als tot de laatste zouden kunnen gebragt worden.

2.) *Over de verschillende soorten van Woorden, of Rededeelen* (Partes Orationis), *in de Koppeling.*

§ 83.

De Rededeelen, in hunnen ruimsten omvang, zijn het Lidwoord of Artikel, het Zelfstandig Naamwoord of Substantief, het Bijvoegelijk Naamwoord of Adjectief, het Voornaamwoord of *Pronomen*, het Getalwoord of *Numerale*, het Werkwoord of *Verbum*, het tusschen Adjectief en Verbum zwevende Deelwoord of *Participium*, het Bijwoord, Bijwerkwoord of *Adverbium*, het Voeg- of Koppelwoord of Conjunctie, het Voorzetsel of Praepositie, en het Tusschenwerpsel of Interjectie.

De meeste dezer soorten van Woorden zijn voor Koppeling vatbaar, sommige zelfs met bijna ieder andere soort. Het doet er ook niet toe, of de woorden Stam- of Afgeleide woorden zijn (§ 9). Primitieven koppelen zich met Primitieven, of met Derivaten naar believen.

Het Lidwoord alleen vertoont zich, naauwkeurig gesproken, niet in Koppelingen. Is *de* in DE*gene*, DE*zelve* dit dan niet? zal men vragen. Ik antwoord: die woorden hebben wel den schijn van Koppelingen, omdat men die woorden meest aanéén schrijft; maar in den grond is DE*gene*, DE*zelve* evenmin eene Koppeling, als DE *man* zulks is. Het bewijs hiervoor is, dat men, *degene* en *dezelve* verbuigend, zoowel het woordje *de*, als de woorden *gene* en *zelve* verbuigt, b. v. *dezelve*, *de*s*zelf*s of *de*s*zelve*N enz. Dit nu doet men nooit in Koppelingen. In Koppelingen wordt slechts het laatste woord gedeclineerd, b. v. *de appelboom*, *des appelbooms*, niet *des appel*s*boom*s. Hierover straks nader.

Men heeft schijnbaar enkele Bijwoorden of Adverbia, waarin zich eene Koppeling van het Lidwoord vertoont, b. v. DES*gelijks*, DES*wege* enz. *Des* is hier echter geen Lidwoord, maar een oud Voornaamwoord.

Wij zullen nu de voornaamste soorten van Composita doorloopen, en ons hierbij regelen naar den aard van het woord, dat in de Koppeling *vooraan* staat, en dus het eigenlijke middel of werktuig derzelve is.

Het Substantief hecht zich zeer dikwerf voor het Substantief, b. v. AVOND*stond*, MANE*schijn*, WATER*stroom*, VUUR*werk*, WIJN*stok*, APPEL*boom*, BLIKSEM*licht*, MORGEN*uur*, VREÊ*verbond*, JAAR*markt*, KERK*gebouw*, FRUIT*verkooper*, DAG*dief*, PENNE*mes*, KURKE*trekker*, KINDER*spel*, KOE*pok*, KRENTE*brood* enz.

Het Substantief plaatst zich zeer dikwerf vóór het Adjectief, b. v. BLOEM*rijk*, ROEM*ruchtig*, EER*zuchtig*, ROZE*rood*, GOUD*geel*, JAMMER*hartig*, BLOED*dorstig*, BIJBEL*vast*, VOGEL*vrij*, IJZER*hard*, IJS*koud*, PIK*donker*, GRAS*groen*, GELD*arm*, SCHAT*rijk*, ARM*dik*, BLOED*zuur*, STOK*oud*, KOOL*zwart*, ELLEN*lang*, LOOD*zwaar*, HONIG*zoet*, PIJL*snel*, LELIE*wit*, MOEDER*naakt*, MAN*moedig* enz.

Het Substantief plaatst zich niet vóór het Voornaamwoord of Pronomen; wel omgekeerd het laatste vóór het Substantief, schoon evenwel zelden, b. v. ZELF*moord*, ZELF*liefde*.

Het Substantief hecht zich niet vóór het Getalwoord; wel omgekeerd het Getalwoord vóór het Substantief, b. v. EEN-

dragt, TWEE*dragt*, HONDERD*man*, TIEN*man*, DUIZEND*hout*, DUIZEND*kunstenaar* enz., waarvan straks nader.

Het Substantief koppelt zich somwijlen met het Werkwoord of Verbum, b. v. KIEL*halen*, DAG*dieven*, RAD*braken*, LEDE*braken*, STUIP*trekken*, BUIK*spreken*, RAAS*kallen*, PLUIM*strijken*, RAAD*plegen*, HAND*haven*, ZEGE*vieren*, ZEGE*pralen*, ZIEL*togen*, MUGGE*ziften*, GLIM*lagchen*, WEER*lichten*, BRAND*schatten*, BERAAD*slagen* en eenige andere. Over het algemeen echter schijnt het Substantief het Werkwoord niet gaarne achter zich te nemen. Met deszelfs handelend Deelwoord *(Participium activum)* verbindt het zich niet onwillig, b. v. VUUR*vretend*, BLOED*spuwend*, LEED*voorspellend*, HALS*brekend*, HEIL*brengend*, VRUCHT*dragend*, TIJD*doodend*, OOG*betooverend*, HART*verscheurend*, HAAT*dragend* enz. Vooral gunnen zich de Dichters in het scheppen van zulke Koppelingen veel vrijheid. Enkele Composita hebben wij ook met het verleden Deelwoord *(Participium praeteritum)* b. v. GOD*vergeten*, EER*vergeten*, SCHRIFT*geleerd*, KRIJGS*gevangen*, MIN*gevangen*, d. i. gevangene der Min, (bij POOT), enz.

Over andere, bij ons nog weinig gebruikelijke Koppelingen met het Verleden Deelwoord of *Participium praeteritum*, als daar zijn MOS*bewassen*, BLOED*bevlekt*, zullen wij straks een woord zeggen.

Het Substantief koppelt zich enkele keeren vóór het Adverbium of Bijwoord, b. v. SPOOR*slags*, HAND*tastelijk*. Evenwel moet men zulke Bijwoorden beschouwen als eerst gevormd, nadat de Koppelingen SPOOR*slag*, HAND*tasten* waren ontstaan. Hetzelfde geldt van alle, met een Substantief voorop gekoppelde Adjectieven, die men, gelijk alle onze overige Adjectieven, ook als Adverbiën bezigen kan; b. v. VUUR*rood schilteren*, LOOD*zwaar wegen*. *Vuurrood* en *loodzwaar* zijn hier Adjectieven in vorm, maar Adverbiën in beteekenis.

Het Substantief hecht zich niet vóór het Voegwoord of de Conjunctie.

Ook niet vóór de Praepositie of Interjectie, ten zij men in Koppelingen, als *slokop* en soortgelijke, *slok* als een Substantief wil aanzien. Maar over die vreemdsoortige Koppelingen

straks nader. Wel heeft er omgekeerd Koppeling van die rededeelen met het Substantief plaats. Vergelijk § 90.

§ 84.

Het Adjectief plaatst zich vóór het Substantief in EIGEN*zin*, ZUUR*stof*, GROOT*moedigheid*, LEDIG*gang*, BLAAUW*oog*, ROOD*borstje*, GEEL*zucht*, LANG*oor*, STOMP*neus*, KROES*kop*, GEHEIM*schrijver*, ROOD*vonk*, JONK*heer*, BOOS*wicht*, HOOG*tijd* enz.

Het Adjectief paart zich met het Adjectief in BLEEK*blaauw*, GOED*hartig*, KLEIN*moedig*, EDEL*aardig*, BOOS*aardig*, ZOET*sappig*, HOOG*geleerd*, HALF*jarig*, VRIJ*willig*, GOED*gunstig* enz. Eigenlijk echter neemt in zulke Koppelingen het Adjectief de beteekenis van een Adverbium aan. GROOT*magtig* is ZEER of GROOTELIJKS *magtig*.

Het Adjectief plaatst zich niet of zelden vóór het Pronomen of Voornaamwoord. Men zou AL*wie*, AL*wat* kunnen noemen, zoo dat evenwel Composita zijn, en men *al* als Adjectief wil aanzien.

Het Adjectief zet zich vóór het Getalwoord in AL*leen*, d. i. AL-*een*, hetwelk dan als Adverbium gebruikt wordt.

Het Adjectief hecht zich vóór aan het Werkwoord in LIEF*kozen*, OPEN*baren*, VERMENIG*vuldigen*, VOL*tooijen*, VOL*brengen*, VOL*maken*, VOL*voeren*, MIN*achten*, GROOT*spreken*, HOOG*achten*, STAR*oogen* (zooveel als strakoogen, met strakke oogen zien), DWARS*boomen*, KORT*wieken* enz. In den grond strijdt het echter tegen den aard van het Werkwoord een Adjectief voorop te nemen, en waar die Koppeling plaats heeft, ontvangt eigenlijk het Adjectief de natuur van een Bijwoord of Adverbium. Koppelingen, als HOOG*achten*, MIN*achten* en soortgelijke, verliezen ook nog hunne Koppelgeaardheid, als men ze conjugeert. Men zegt toch niet *ik hoogacht iemand*, maar *ik acht iemand hoog*.

Bijwijlen paart zich het Adjectief alleen met de Deelwoorden der Verba, zonder zulks met die Verba in andere tijden of wijzen te doen. Zoo hebben wij de Koppelwoorden OUD*bakken*, NIEUW*bakken*, VRIJ*gelaten*, EERST*geboren*, AL*wetend*,

AL*vermogend*, terwijl wij intusschen noch *ik oudbak*, noch *ik bak oud*, noch *ik alweet*, noch *ik weet al* enz. zeggen.

Het Adjectief plaatst zich, zoo men wil, vóór het Bijwoord of Adverbium telkens, als het zich met een Adjectief koppelt, dat bij wijze van Bijwoord genomen wordt, b. v. GROOT*moedig* iets doen. Hier heeft *moedig* de kracht van een Adverbium, en staat voor *moediglijk*. Met eigenlijke Adverbia, die zulks niet slechts in beteekenis, maar ook in vorm zijn, vindt men zelden Adjectieven gekoppeld, tenzij men *anderwerf*, *anderwaarts*, *eertijds* en soortgelijke daartoe brengen wil, of wel in Adverbia, met lijk, loos, zaam enz. afgeleid, Composita wil zien, b. v. *eerbaarlijk*, *openlijk* enz. Wij noemen dit echter Afleidingen.

Het Adjectief plaatst zich niet vóór het Voegwoord of de Conjunctie; even weinig vóór Praepositiën en Interjectiën.

§ 85.

Het Voornaamwoord hecht zich vóór aan het Substantief in ZELF*moord*, ZELF*liefde*, ZELF*bedrog*, IK*zucht* (eene, in onzen tijd in zwang geraakte Koppeling), IK*liefde* en eenige weinige soortgelijke; want over het algemeen is die vereeniging der Pronomina en Substantiva zeldzaam, en zoo zij plaats heeft, zijn het doorgaans *oneigenlijke* Koppelingen, over welke benaming hieronder nader.

Even schaars treft men Koppelingen van Voornaamwoorden met Adjectieven, Verba en de kleinere rededeelen aan. Men kan echter ELK*ander*, DES*gelijks*, DER*gelijk*, waarin DES en DER geene Lid-, maar oude Voornaamwoorden zijn, MIJNENT*halve* enz. eenigzins tot die soorten van Composita brengen. *Gijlieden*, *ik-zelf* zijn geene Koppelingen. *Elkeen*, *iedereen* zweemen er naar.

§ 86.

Het Getalwoord koppelt zich vóór Substantieven in DRIE*man*, TIEN*man*, HONDERD*man*, DRIE*manschap*, VIER*hoek*, VIJF-

hoek, DRIE*éénheid*, DRIE*lijvigheid*, VIER*tal*, ZES*tal*, DUIZEND-*tal*, DUIZEND*kunstenaar*, EEN*dragt*; TWEE*dragt*, EEN*hoorn*, ZEVEN*gestarnte* enz.

Vóór Adjectieven in ÉEN*voudig*, TWEE*voudig* enz. in EEN*hoofdig*, DRIE*lijvig*, VIER*hoekig*, ZES*jarig*, DERDE*half*, ZEST*half*, TIEN*tallig* enz.

Vóór Getalwoorden-zelve in DER*tien*, VEER*tien* enz., ontsproten uit *drietien*, *viertien*.

Vóór Werkwoorden in *ver*TIEN*dubbelen*, *ver*HONDERD*voudigen*, *ver*EEN*voudigen* en enkele soortgelijke, waarin echter, gelijk men ziet, het Getalwoord zich eerst met een ander woord reeds gekoppeld heeft, waaruit dan voorts het Werkwoord met voorvoeging van ver ontstaan is.

Vóór Adverbiën in alle Adjectieven, als Adverbiën gebruikt. Vergelijk bl. 176. Voorts in TWEE*maal*, TIEN*maal* enz. Ook in EENS*klaps*; in TWEE*zins*, DRIE*zins* enz.; in EEN*werf*, TWEE*werf* enz. Eigenlijk staat echter in zulke woorden het Getalwoord gehecht vóór aan een Substantief, maar uit die Koppeling ontstaat dan het Adverbium.

Vóór Conjunctiën, Praepositiën en Interjectiën vertoont het zich zelden of nooit gekoppeld.

§ 87.

Het Werkwoord plaatst zich koppelend vóór Substantieven en Adjectieven. Schier altijd echter met wegwerping van zijne Buig- of Vervoegdeelen (zie bl. 15); niet *et*EN*lust*, b. v. maar *eetlust*. In *beminn*ENS*waardig*, *bewonder*ENS*waardig*, die tegen dit laatste schijnen te strijden, is *beminnen*, *bewonderen* tot Substantief geworden. Met het Verbum-zelf verbindt oorspronkelijk zich het Verbum zelden, of nooit. Ook vertoont zich in de Werkwoordkoppelingen van Ongelijkvloeijende Verba geene andere vokaal, dan die van den Tegenwoordigen Tijd, of wat op één uitkomt, van de Onbepaalde Wijze. EET*lust*, DRINK*lust*, BREEK*ijzer*, LEES*boek* van *ik eet*, *ik drink*, *ik breek*, *ik lees*, dat is, van *eten*, *brinken*, *breken*, *lezen*, zijn bekend; niet AT*lust*, DRONK*lust*, BRAK*ijzer*, LAS*boek* van

ik at, *dronk*, *brak*, *las*. Vergelijk § 20 en volg. In Composita, die dit schijnen te logenstraffen, moet men het schijnbare Werkwoord als Substantief aanzien. *Spraakleer* b. v. is niet zamengesteld uit het Werkwoord *ik sprak (wij spraken)*, maar uit het Substantief *de spraak* en het Substantief *de leer*. Over het algemeen is het soms moeijelijk uit te maken, of men het eerste deel van sommige Composita als Werkwoord, dan als Substantief hebbe aan te zien. Is in ROOF*vogel* b. v. het woord *roof* het Substantief *de roof*, of het Werkwoord *ik roof?*

Koppelingen van het Verbum vóóraan het Substantief ziet men in SCHRIJF*pen*, KNIJP*tang*, RIJD*baan*, RIJD*knecht*, VLOEI*papier*, GIET*kan*, EET*tafel*, DORSCH*vlegel*, ZWEM*school*, SPIN*huis*, SPRING*vloed*, BRAND*glas*, PLEEG*vader*, LEER*school* enz. Hier is b. v. SCHRIJF*pen* uit *schrijven* en *pen* versmolten.

Vóór het Adjectief in EET*graag*, LEER*graag*, GEDENK*waardig*, WOEL*ziek* en eenige weinige andere. Zeer veel verbindt zich het Verbum met lijk, baar, zaam enz., welke woordjes wij echter onder de Achtervoegsels gerangschikt hebben. Vergelijk § 40.

Wij zeiden, dat het Werkwoord zich niet aan het Werkwoord koppelt. Men heeft echter uit deszelfs Koppelingen vóór het Substantief eenige afgeleide Verba; b. v. KEN*teeken*, KEN*schets*, BRAND*merk* telen de Werkwoorden *kenteekenen*, *kenschetsen*, *brandmerken*.

Vóór andere rededeelen hecht zich het Werkwoord zelden of nooit.

De Participiën of Deelwoorden der Verba vertoonen zich gehecht vóór heid, lijk en soortgelijke woordjes, b. v. GELEGEN*heid*, BESCHEIDEN*heid*, WEZEN*lijk* van de Participiën *gelegen* enz. Wij noemen dat echter Afleidsels, geene Koppelingen.

§ 88.

Het Adverbium of Bijwoord, voor zoover het niet een als Bijwoord gebruikt Adjectief is, zien wij zelden in andere

Koppelingen vooraan, dan in die met zich-zelf of met Conjunctiën en Praepositiën, b. v. DAAR*heen*, DAAR*na*, DAAR*in*, DAAR*om*, WER*waarts*, DER*waarts*, WEDER*om*, NIMMER*meer* en eenige soortgelijke. In HOE*danig*, ZOO*danig* (d. i. hoe gedaan, zoo gedaan) heeft men 't Adverbium vóór een Adjectief.

Koppelingen, als *hoogachten*, *minachten* enz., waarin *hoog* en *min* eene Adverbiale beteekenis bezitten, hebben wij onder die van Adjectieven met Verba gerangschikt. Zie § 84.

§ 89.

Het Voegwoord of de Conjunctie plaatst zich in de Koppeling ook zelden anders dan vóór zich-zelf, vóór Adverbiën en Praepositiën. Als voorbeelden kunnen dienen OF*schoon*, ALS*nu*, ALS*dan*, ZOO*dra*, HOE*wel* en soortgelijke, die echter bijna geene Koppelingen te heeten zijn en vaak gescheiden worden geschreven.

§ 90.

Allertalrijkst zijn de Koppelingen, waarin het Voorzetsel of de Praepositie het eerste deel uitmaakt.

Wij zien het vóór Substantieven in VOOR*keur*, TEGEN*zin*, NA*ijver*, IN*komsten*, OM*standigheden*, AF*grond*, AF*god*, VOOR*hof*, AAN*drift*, OP*loop*, OVER*stap*, DOOR*togt*, TOE*vloed*, BIJ*stand*, MEDE*lijden*, UIT*zet* en duizend anderen.

Vóór Adjectieven in alle Adjectieven, van de voormelde Substantieven afgeleid, b. v. NA*ijverig*, OP*loopend* enz. Zoo in OVER*schoon*, OVER*fraai*, OVER*rijk*, BOVEN*matig*, BOVEN*aardsch*, IN*koud*, IN*warm*, DOOR*trapt*, DOOR*slepen*, AF*zigtig*, MEÊ*warig*, BUITEN*landsch*, AAN*minnig*, AAN*vallig*, OM*standig*, UIT*voerig*, VOOR*zigtig*, VOOR*barig* enz.

Vóór Voornaamwoorden ziet men het niet of zelden. Des te meer vóór allerlei Werkwoorden, Gelijkvloeijende en Ongelijkvloeijende, b. v. AAN*lagchen*, AAN*zien*, AAN*drijven*, OM*loopen*, OVER*winnen*, OP*brengen*, UIT*kiezen*, BIJ-

staan, DOOR*strijken*, AF*leiden*, BOVEN*drijven*, TOE*zien*, TOE*juichen*, ONDER*gaan*, IN*druischen*, BINNEN*komen*, NA*springen*, VOOR*spellen* en duizend anderen, waarin het somtijds scheidbaar, somtijds onscheidbaar is; het eerste b. v. in *aandrijven*, hetwelk, vervoegd wordende, niet *ik aandrijf*, maar gescheiden, *ik drijf aan* luidt; het laatste in *voorspellen*, dat in de vervoeging *ik voorspel*, niet *ik spel voor* heeft. Hierover straks nader.

Vóór Praepositiën zelve in VOOR*aan*, ACHTER*aan*, VOOR*uit* en soortgelijke Adverbiale zeggingen met *voor*. Zoo ook in *ondertusschen*, eene uit twee Praepositiën zamengestelde Conjunctie.

Vóór Adverbiën in VOOR*waarts*, ACHTER*waarts*.

§ 91.

Tusschenwerpsels of Interjectiën vertoonen zich zelden in Koppelingen. Men zegt echter wel eens van iemand, die zeer leelijk is, *hij of zij is* FOEI*leelijk*, dat is zóó, dat men er *foei* van zegt. En zoo kunnen er enkele andere zijn. De Interjectiën *ocharm*, *eilaas* zijn ook eene halve soort van Koppelingen.

Men ziet, op hoe talloos veel wijzen onze taal Koppelingen weet te vormen, maar dat echter die van Substantieven met Substantieven, van Substantieven met Adjectieven, van Adjectieven met Substantieven, van Adjectieven met Adjectieven, van Werkwoorden met Substantieven en Adjectieven, en van Praepositiën vóór Werkwoorden, Adjectieven en Substantieven wel de talrijkste zijn. De overige zijn slechts of daarvan gevormd, of meer Bijeenvoegingen en Aaneenschrijvingen dan regte Koppelingen, of, zoo het Composita zijn, slechts in geringeren getale. Men ziet tevens, dat door Koppeling allerlei soorten van nieuwe woorden ontstaan. *Maanlicht* is b. v. een Koppelsubstantief, *vuurrood* een Koppeladjectief, *niemand* (uit *niet* en *man* zaamgekoppeld) eene soort van Koppelpronomen; *dertien*, *veertien*, gekoppelde Getalwooorden; *pluimstrijken* een Koppelwerkwoord, *stapvoets* een gekoppeld Adver-

bium, *nademaal* eene gekoppelde Conjunctie, *rondom* eene gekoppelde Praepositie, *eilaas*, *helaas*, zoo men wil, gekoppelde Interjectiën.

3.) *Over zekere, bij ons nog ongebruikelijke soort van Koppeling.*

§ 92.

Men heeft in andere Duitsche talen nog eene soort van Koppeling, die bij ons nog zeldzaam is. Ik bedoel die van een Substantief, gehecht vóór aan een Adjectief of wel Participium, bij welke Koppeling dan een Voorzetsel stilzwijgend gedacht moet worden. Zoo zeggen de Hoogduitschers, die in de laatste jaren deze soort van Composita veel gevormd hebben, MOS*bewassen*, DONDER*zwanger*, BLOED*bevlekt*, WOUD*bekranst*, ZEE*omspoeld*, WIND*doorbruist*, WATER*druipend*, SLUIMER*zwaar* enz. voor *bewassen* MET *mos*, *zwanger* VAN *donder*, *druipend* VAN *water*, *omspoeld* DOOR *de zee* enz. Ook in de Duitsche talen des hoogen Noordens, in het Zweedsch en Deensch, treft men soortgelijke Koppelingen aan, terwijl zij van 's gelijken in de stammoeder dier talen, het oud Noordsch, vóór eeuwen reeds aanwezig waren. De Engelschen, wier taal in hare grondbestanddeelen Duitsch is, schoon later zeer verfranscht, kennen die soort van Koppelingen ook zeer goed. Wij slechts versmaden ze nog, dat, mijns inziens, vooral in de Poëzij, jammer is, daar deze Composita, *met mate en op hun' tijd gebruikt*, het korte, krachtige en schilderachtige van den dichtstijl zeer bevorderen kunnen, en dikwerf niet dan op eene matte wijze omschreven kunnen worden. Ik erken, dat men ze bij onze Hollandsche vroeger schrijvers wel niet veel aantreft, maar geheel vreemd zijn ze onzer taal toch niet, en zelfs BILDERDIJK, die tegen derzelver invoering, als tegen iets Hoogduitschachtigs, bij herhaling het harnas heeft aangeschoten, heeft er enkele gesmeed.

Vergelijk nader hetgeen ik over deze soort van Compositie gezegd heb in mijne Aanteekeningen op BLAIRS *Lessen over de Redekunst*, Gron. J. OOMKENS, 1832, bl. 145.

4.) *Over het onderscheid in de Koppelingen tusschen eigenlijke en oneigenlijke.*

§ 93.

Wanneer men onze onderscheidene Koppelingen aandachtig gadeslaat, merkt men, dat allen niet even vast ineen zijn gegroeid, allen niet een even onverbreekbaar geheel uitmaken; maar dat sommigen slechts los zamenhangen, en bijna even goed gescheiden, of als waren het twee woorden, geschreven kunnen worden. *Wijnstok*, *windmolen*, *leesboek*, *leerlust*, *pluimhoed*, *luchtsprong*, *vuurrood* en soortgelijke Koppelingen zijn veel hechter ineengeklonken, dan b. v. wanneer ik zeg: *de koningsdochter*, *de etenslust*, *de hongersnood*, *het donkerbruin*, voor welke laatsten ik slechts het Lidwoord *de* in *des* behoef te veranderen, zoo kan ik even goed gescheiden schrijven *des konings dochter*, *des etens lust*, *des hongers nood* enz. Dit zou ik met *de wijnstok*, *de windmolen* niet kunnen doen, daar hier het teeken van den tweeden Naamval of Genitivus, de s, in de woorden *wijn* en *wind* ontbreekt. En wat zou ook *des wijns stok*, *des winds molen* beteekenen?

Dit eene en andere nu maakt het onderscheid tusschen *eigenlijke*, aloude Koppelingen, en *oneigenlijke* (*), zoo van lieverlede in later tijd gevormde uit, een onderscheid, hetwelk zich door alle Duitsche talen heen uitstrekt, en, hoe hooger men in dezelve opklimt, des te duidelijker en sterker in het oog valt. Immers Geleerden van onzen tijd hebben doen zien, dat de oneigenlijke Koppelingen zich in den stijl der oude schriften meestal als van elkander afgescheiden woorden vertoonen, waarvan dan het eerste met het Buigdeel van dien Naamval voorzien is, in welken het met betrekking tot het tweede staat.

(*) Bilderdijk noemt de *eigenlijke* Koppeling de *innige*, de *oneigenlijke* de *uiterlijke Zamenstelling.*

Ook merkt men in zulke oneigenlijke Koppelingen niet de Vokaal van verbinding op, die in echte Composita oudtijds gevonden werd, en waarvan wij zoo straks nog een woord zullen zeggen. Kortom, ofschoon het onderscheid tusschen *eigenlijke* en *oneigenlijke* Compositie tegenwoordig moeijelijk overal is na te sporen, en ofschoon ook vele oneigenlijke Koppelingen in beteekenis van de eigenlijke niet meer verschillen, ja, ofschoon sommige, bij ons oneigenlijk schijnende Composita, weêr in het Hoogduitsch, of in andere verwante Duitsche talen den vorm van eigenlijke hebben zullen — en zoo ook omgekeerd — is echter het gemelde onderscheid, in deszelfs grondtrekken en grondkleur, nog altijd meer of min zigtbaar, en gevoelt elkeen in sommige Koppelingen iets meer zaamgesmoltens, iets meer ineengegroeids, dan in andere.

Koppelingen, in welker eerste woord zich het Buigdeel des tweeden naamvals, 't zij van het Enkel-, 't zij van het Meervoud, vertoont, of wel, die men bijna even goed gescheiden zou kunnen schrijven, als b. v. *vriendschap*s*pligt*, *honger*s*nood*, *kind*EREN- of bij verkorting *kind*ER*spel*, *bakker*s*vrouw*, *land*s*heer*, *ambt*s*bezigheden*, *krijg*s*gevangen*, *boek*EN*lijst*, *oog*BE*toove-rend*, *hart*VER*murwend*, *all*ER*schoonst*, *all*ER*liefst*, *midd*ER*nacht*, *bewonder*ENS*waardig*, *leven*s*loop*, *noem*ENS*waard*, *afgod*EN*die-naar*, *adelaar*s*nest*, *leven*s*verzekering*, *All*ER*heilig*EN*dag*, *God*E-*welbehagelijk*, *God*E*getrouw*, *mensch*EN*min* en soortgelijke, maken, en in beteekenis, en in vorm, veel minder één geheel uit, dan b. v. de hierboven aangehaalde *wijnstok* enz., alsmede *lotbusch*, *waterland*, *stormwind*, *bruggeld*, *landman*, *kerkambt*, *edelman*, *donderlucht*, *dagloon*, *winterkoren*, *almagtig*, *alwijs*, *gedenkwaardig*, *hoogtijd*, *bloeddorstig*, *breekijzer*, *hartzeer*, *appelboom*, *rosmolen*, *lachspier*, *radbraken*, *kielhalen*, *welvaart*, *oorvijg*, *brandheet*, *ijskoud*, *bloedwarm*, *kerkgang*, *domkop*, *wijsneus*, *waterbaars*, *peperduur*, *ijsbeer*, *grafschrift*, *distelvink*, *slaapdrank*, *drinklust*, *speelzucht*, *speelziek* enz. Elk van deze laatstgenoemde Composita is in den eigenlijken zin één woord, één begrip, één denkbeeld, maar in allerlei wijzigingen voorkomend en zoodanig, dat het zich niet dan door omschrijving laat uitdrukken. *Donderlucht* is b. v. eene

lucht, vol donder; *dagloon* een loon, voor den arbeid van één' dag verdiend of te verdienen; *slaapdrank* een drank, gegeven, om te doen slapen enz. De eerstgemelde oneigenlijke Composita integendeel drukken zelden meer uit, dan hetgeen wij, buiten Compositie, eenvoudig door den Genitivus zouden te kennen geven. *Bakkersvrouw* is eens of des bakkers vrouw, *afgod*EN*dienaar* der afgoden dienaar, *landsheer* des lands heer, *ambtsbezigheden* zijn des ambts bezigheden, *oogbetooverend* is het oog betooverend, *allerschoonst* de schoonste van allen, *adelaarsnest* eens of des adelaars nest, *bewonderenswaardig* des bewonderens waardig, *Godewelbehagelijk*, aan God welbehagelijk. Ik herhaal echter, dat vele van dergelijke oneigenlijke Koppelingen den meer bekrompen zin, dien zij in den aanvang hebben, allengskens uitbreiden, en daardoor in hare tegenwoordige beteekenis van de eigenlijke Composita schier niet meer te onderscheiden zijn. Ook schijnen enkele ware, oorspronkelijke Composita welluidendheidshalve wel eens eene s achter het eerste woord ingelascht te hebben.

Dit moge over dit onderwerp voor dit geschrift genoeg zijn.

5.) *Over de Vokaal van verbinding, oudtijds in echte Koppelingen in de Duitsche talen vermoedelijk aanwezig.*

§ 94.

Slechts kortelijk zij hier opgemerkt, dat men in sommige der oud-Duitsche tongvallen, die ons in geschrifte bekend zijn, de twee woorden, waaruit eene Koppeling, bepaaldelijk echter eene *eigenlijk gezegde* Koppeling, bestaat, door eene tusscheningelaschte Vokaal verbonden ziet, welke Vokaal dus het eerste met het tweede woord vereenigt, en die men niet als een Buigdeel of iets soortgelijks van het eerste woord aan kan merken. Het ziet er dus in oude Koppelingen uit, alsof wij b. v. tegenwoordig *wijn* en *stok* tot één woord vereenigende, niet zeiden *wijnstok*, maar *wijn*-A-*stok*, en dus de *a* tot eene soort van lijmsel gebruikten, om het woord *wijn* aan het woord *stok* (dat is stam, boom) te hechten.

In oneigenlijke Composita treft men zulk eene Verbindingsvokaal niet aan, waardoor dus *eigenlijke* en *oneigenlijke* Koppelingen oudtijds des te beter te onderscheiden waren.

Spoedig is echter die Vokaal van vereeniging, waartoe oorspronkelijk de *a*, die evenwel soms in *o*, en later in *e* overging, gediend schijnt te hebben, uit de Duitsche talen verdwenen, en thans schijnt zij schier nergens meer aanwezig te zijn. Wij voegen, wel is waar, eene *e* achter het eerste woord van sommige Koppelingen. Wij zeggen b. v. *perEboom*, niet *peerboom; manEschijn*, niet *maanschijn; hartEleed, dagEraad, dennEtak, paardEvleesch, hondEhok*, en men zou dus kunnen wanen, of die *e* ook nog een overblijfsel van de oude verbindingsvokaal ware; maar, ofschoon dit in enkele woorden misschien werkelijk zoo zijn kunne, is dit kenteeken over het algemeen echter vrij onzeker. Die *e* toch wordt ook buiten Compositie in veel woorden soms nog aangetroffen, en was voorheen achter een aantal woorden in zwang, gelijk men zeide *de zonE, de HeerE, de vrouwE, de manE, de bloemE*, enz. Ook staat die *e* wel eens bij verkorting voor het teeken des Meervouds EN, *leeuwEmoed* b. v. voor *leeuwENmoed.*

Dieper behoeven wij in dit onderwerp hier ter plaatse niet te treden. Alleen zij nog gezegd, dat deskundigen in vele Grieksche en Latijnsche Composita ook zulk eene Vokaal van verbinding, als oudtijds in de Duitsche talen geldig was, kunnen aantreffen. Zie een paar voorbeelden in mijn Handboek *over Nederlandsche Spraakkunst, Stijl en Letterkennis.*

6.) *Over het getal van woorden, waaruit eene Koppeling of Compositum bestaan kan.*

§ 95.

De meeste Koppelingen, ten minste de *eigenlijke*, bestaan uit twee woorden, gelijk men uit de tot dus ver aangehaalde voorbeelden zien kan. Men heeft echter ook *Composita* van drie, ja, van nog meer woorden, die men wel eens *Decomposita* of Voortgezette Koppelingen heet. Zoo vinden wij b. v.

veld-post-meester, *koe-pok-in-enting*, *strand-rots-den*, *zee-meer-min*, *berg-sneeuw-leeuw* (bij BILDERDIJK), *lees-lust-koorts*, *hand-schoen-maker*, *brande-wijns-vat*, *hemel-vaarts-dag*, *avond-maal-tijd*, *schoen-makers-baas*, *moer-bezie-boom*, *hand-werks-man*, *vee-artsenij-kunst*, *aarts-boos-wicht*, *over-groot-vader*, *bet-over-groot-vader*, *bet-over-groot-vaders-stoel*, *avond-zonne-straal*, *wa-ter-oorlogs-leeuw* (gelijk de oud-Hollandsche Dichter ANTONIDES onze matrozen heet), *Rijn-scheep-vaart*, *opper-hof-maar-schalk*, *steen-kolen-berg-werk*, *ezels-kinne-bakken*, *Lieven-Heers-wormpje* en een aantal soortgelijke, waarin men nu eens een Enkelvoudig woord *(vocabulum simplex)* met eene Koppeling; dan omgekeerd eene Koppeling met een Enkelvoudig woord, dan zelfs twee Koppelingen vereenigd ziet, en die wij hier niet verder behoeven uit te pluizen. In de vroegere taal zijn echter zulke ellenlange Composita over het algemeen zeldzaam, en ook thans stuiten zij ligt door duisterheid en stroefheid. Onze buren en taalbroeders, de titelzieke Hoogduitschers, verscheuren ons dikwerf de ooren met hunne aaneengekoppelde eeretitels, b. v. *Rhein-schiffahrts-central-commission*, *Ober-berg-haupt-mann*, *Kreis-steuer-ein-nehmer*, met welke ambtsbenamingen hunne Vernuften-zelve vaak den spot drijven.

Men kan echter soms eene Koppeling van verscheiden woorden hebben, die toch niet onaangenaam is, hetzij omdat zij uit korte, of wel uit zoodanige woorden bestaat, waarin eene gelukkige opvolging van letters plaats heeft. *Koe-pok-in-enting* b. v. kwetst het oor niet. Evenmin *moer-beije-boom-blad.* Voor zoover men, voor het overige, ook de woorden, met *sommige* Voor- en Achtervoegselen gevormd, als Composita wil aanzien, gelijk beroemde Taalkenners thans plegen, kan men Koppelingen, uit een äantal woorden bestaande, aanhalen, die toch in het minst niet stooten, b. v. *on-sterfe-lijk-heid*, *on-ver-ant-woorde-lijk-heid.* Wij noemen dit echter in dit geschrift liever Afleidingen. Vergelijk § 40.

7. *Over de Koppeling van Zegswijzen of Zinsneden.*

§ 96.

Niet alleen echter hebben wij Koppelingen, uit meer dan twee, ja, uit meer dan drie woorden soms bestaande, maar wij voegen somwijlen de woorden eener geheele zegswijze met de daarbij behoorende Voorzetsels enz. bijeen, en maken er eene soort van Compositum uit. Zoo is b. v. ons Bijwoord *misschien* uit de volledige zinsnede *het mag geschieden*, dat is, het kan gebeuren, het is mogelijk, op dezelfde wijze, gevormd, als de Franschen van het zeggen: *il peut être* hun *peut-être* gemaakt hebben. Indiervoege voorts smeden wij Koppelingen, als daar zijn *een kijk-in-de-pot*, *een spring-in-'t-veld*, enz. CATS noemt een' zoognaamden Jan Hen, die altijd in de keuken omsnuffelt, een *roer-de-pot.*

Deze laatste soort van Koppelingen is echter zeldzaam, en meestal ook slechts in den dagelijkschen spreek- of schrijftrant gebruikelijk. Ze strijden tevens somwijlen, zoo als b. v. met *roer-de-pot* voor *potroerder* het geval is, tegen den hoofdregel, die in al onze Composita geldig is, en waarover wij nu met een woord spreken zullen.

8.) *Over de twee hoofdbestanddeelen der Koppeling, en over den grondregel, ten aanzien dier bestanddeelen geldend.*

§ 97.

Ieder Compositum, het moge uit nog zooveel woorden bestaan, heeft twee hoofdbestanddeelen, namelijk één omschrijvend, wijzigend of bepalend, en één omschreven, gewijzigd of bepaald gedeelte. Het omschrijvende maakt het eerste, het omschrevene het tweede gedeelte der Koppeling uit, met andere woorden: in Koppelingen, die b. v. uit twee woorden gevormd zijn, ligt het hoofdbegrip in het tweede of laatste woord opgesloten, en dit woord maakt dus het voornaamste

bestanddeel der Compositie uit; terwijl het begrip, in het eerste woord bevat, dient, om dat van het tweede nader te omschrijven, te bepalen of te wijzigen. In *avond*STER b. v. wordt het begrip *ster* nader gewijzigd door dat van *avond*, zoodat dus door het geheele woord het denkbeeld wordt uitgedrukt, niet van iedere ster in het algemeen, maar van die ster, die bij het vallen des avonds almede het eerste zigtbaar is, en die wij *Venus* heeten.

Zoo beteekent *morgen*DAUW, *herfst*BLOEM, *jaar*MARKT, *winter*ROK, *dag*DIEVEN, *oranje*GEEL, *lelie*WIT, *kool*ZWART, *ziel*ROEREND, *helle*WICHT, *engel*SCHOON, *bron*WATER, *donder*GOD, *spek*VET, *suiker*ZOET enz. de dauw, die 's morgens valt; eene bloem, in den herfst prijkend; eene markt, jaarlijks gehouden wordende; een rok, voor den winter geschikt; een dieven of ontstelen van den tijd, waarin men arbeiden moest; geelachtig als oranje, wit als eene lelie, zwart als eene kool, roerend geheel de ziel; een mensch, als uit de hel geboren; schoon als een engel; water, uit een bron opborrelend; een god, den donder beheerschend; vet als spek, zoet gelijk suiker enz. Telkens wordt, zoo als men ziet, het tweede woord, waarin de hoofdgedachte ligt, nader omschreven door het eerste, DAUW b. v. door *morgen*, BLOEM door *herfst*, SCHOON door *engel* enz.

De hoofdregel dus bij alle Koppelingen is: *plaats het omschrijvend gedeelte vóór-, het omschreven achteraan; want, zoo gij dat niet doet, zult gij of onzin schrijven, of iets geheel anders uitdrukken dan gij begeerdet.*

Geheel iets anders toch is *dag*REGEN (een regen des daags plaats hebbende, of wel den geheelen dag voortdurend), dan *regen*DAG, *bloem*VELD dan *veld*BLOEM, *berg*VUUR dan *vuur*BERG, *venster*GLAS dan *glas*VENSTER, *ambts*REGTER dan *regter*AMBT, *appel*BOOM dan *boom*APPEL (tegen *aard*APPEL overstaande), *boom*NOOT dan *noote*BOOM, *heuvel*GRAS dan *gras*HEUVEL, *bed*STROO dan *stroo*BED, *brief*WISSEL dan *wissel*BRIEF, *kelder*BIER dan *bier*KELDER, *sneeuw*JAGT dan *jagt*SNEEUW, *veld*SLAG dan *slag*VELD, *spiegel*GLAS dan *glas*SPIEGEL, *zuur*KOOL dan *kool*ZUUR, *pluim*HOED dan *hoed*PLUIM, *vleesch*SOEP dan *soep*VLEESCH

(vleesch voor soep), *boter*VAT dan *vat*BOTER (*winter*BOTER), *berg*ZAND dan *zand*BERG enz.

Dat elk Compositum uit twee hoofddeelen bestaat, en het omschrijvende vóór, het omschreven achteraan komt, geldt niet alleen ten aanzien der Koppelingen van twee, maar ook van die van drie en meer woorden. Hierbij kan echter 1) het omschrijvende gedeelte soms uit twee, het omschrevene uit één woord bestaan, of wel 2) het omgekeerde kan plaats hebben, of wel 3) het kan eene dubbele Koppeling zijn, zoodat beide deelen elk evenveel woorden tellen. In *over*-GROOTVADER heeft het door *over* nader bepaalde hoofddeel GROOTVADER twee woorden. Ook in *veld*-POSTMEESTER is het omschreven deel POSTMEESTER van twee woorden. *Veld* beperkt dat begrip bepaaldelijk tot een' *postmeester te velde.* Men zou evenwel deze Koppeling soms omgekeerd kunnen uitleggen, als ware het *veldpost*-MEESTER, dat is, meester of bestuurder der veldpost.

In *handschoen*-MAKER is MAKER het omschreven deel, dat door de Koppeling *handschoen* omschreven of beperkt wordt. *Wateroorlogs*LEEUW (bij ANTONIDES) is LEEUW in den *water-oorlog*, schoon men evenwel het woord ook zou kunnen uitleggen als OORLOGSLEEUW *te water* (*water*-OORLOGSLEEUW), in welk geval het omschreven deeel uit twee woorden bestaan zou.

Bergsneeuw-LEEUW, eene Koppeling van BILDERDIJK, is LEEUW in de *sneeuw* der *bergen* zich ophoudend, de Neméische leeuw, die door HERCULES verslagen werd. In *avondmaal-tijd* zou het weêr wat twijfelachtig kunnen schijnen, of dit woord *den tijd des avondmaals*, en dus *avondmaal*-TIJD, dan wel *avond*-MAALTIJD, d. i. de maaltijd, des avonds gehouden, beteekende. Beide kan de zin van het woord zijn, maar daarom moet men het soms uitspreken: *avondmaal*-TIJD, soms meer *avond*-MAALTIJD, en den accent dan op het woord *maal* wat laten rusten. In *steen-kolen*-BERG-WERK is eene dubbele Koppeling duidelijk te onderscheiden. De omschrevene Koppeling is BERG-WERK, de omschrijvende of wijzigende *steen-kolen.* Het geheel drukt dus uit *een* BERGWERK, *tot*

het uitdelven van steenkolen dienende. — Men ziet uit deze voorbeelden, dat alle Koppelingen van meer dan twee woorden toch altijd maar uit de twee hoofddeelen van iedere Koppeling bestaan, en dat dus één dier hoofddeelen steeds vroeger reeds eene Koppeling moet bevatten. *Handschoen*-MAKER kon niet ontstaan, of er moest eerst een Compositum *handschoen; nacht*-VERREKIJKER, of er moest eerst een Compositum *verrekijker* d. i. werktuig, om in de verte te kijken, aanwezig zijn.

Het *omschrijvende* hoofddeel der Composita moet, ten gevolge van het gezegde, dus ook altijd slaan op het geheel des begrips, dat in het *omschrevene* gedeelte bevat is, en zulke Koppelingen van meer dan twee woorden, waarin dat niet plaats heeft, zijn eigenlijk gebrekkig, schoon wij er intusschen zulke gebrekkige bezitten, waarop het gebruik zijn zegel heeft gedrukt. Zoo zijn b. v. *een zijdekouse*-WEVER, *een zoetekoek*-BAKKER, *een oudkleere*-KOOPER onnaauwkeurige Koppelingen; want zij beteekenen eigenlijk niet: *een wever van zijden kousen*, *een bakker van zoete koek*, *een kooper van oude kleederen*, wat wij intusschen er mede zeggen willen; maar veeleer, naar de letter genomen: *een kousen-wever van zijde*, *een zoete bakker van koek*, *een oude kooper van kleederen.* Immers wij hebben geene voorafgaande Koppelingen *zijdekousen*, *zoetekoek*, *oudekleeren.* De woorden *zijden*, *zoete*, *oud* zijn dus als op zich-zelf staande Adjectieven te beschouwen, of, voor zoo ver men ze als bestanddeelen der Koppeling aanziet en ze aaneen met die Koppeling schrijven wil, moeten zij niet bloot op een deel van het omschrevene hoofdbegrip, maar op dat gansche hoofdbegrip slaan, en *zijdekousenwever* is niet een *zijdekousen*-WEVER, dat is een wever van zijden kousen; maar een *zijden*-KOUSENWEVER, dat is dus letterlijk: een kousenwever van zijde, een zijden man, die kousen weeft. Ik herhaal echter, dat het gebruik dergelijke gebrekkige Koppelingen,. even als zooveel ander gebrekkigs, de taalpoort heeft laten binnensluipen, zonder zulke landloopers behoorlijk naar hun' pas vragen.

Wij hebben nog enkele Composita hier en daar, die tegen den hoofdregel der geheele Compositie in de Duitsche talen, dat

het omschreven begrip het laatste gedeelte der Koppeling uitmaakt, strijdig zijn, b. v. woorden, als *brekespel*, *brekebeen*, *kushand* (onderscheiden van *handkus)*, het straks aangehaalde *roer-de-pot*, *stortebeker* (oud-Friesche bijnaam), *deugniet*, *slokop*, *moeial*, en misschien nog een paar soortgelijke. Men ziet toch, dat hier het omschreven of hoofddeel der Koppeling *vooraan*, in plaats van *achteraan* komt. *Brekespel* is een breker of stoorder van het spel. Het begrip van *breker* is dus het hoofddenkbeeld, dat nader bepaald wordt tot dat van breker van een spel. De Koppeling diende dus *spelbreker* te luiden. En zoo is een *roer-de-pot* een potroerder; een *stortebeker* een bekerstorter, dat is, iemand, die den wijn met de grootste gulzigheid inzwelgt; *deugniet* is een *nietdeuger*, *wipstaart* een den staart opwippend vogeltje, *kwispelstaart* een hond, die met den staart kwispelt, *houvast* een *vasthouder*, *slokop* een *opslokker*, *moeial* een *albemoeijer* enz. Dergelijke Koppelingen, wier eerste deel men niet als Substantief, maar als Werkwoord moet aanzien, schijnen bij ons naar het Fransch gevormd, dat ten allen tijde veel invloed op onze taal heeft uitgeoefend. De weinige echte, uit hunne eigen taal, en niet regtstreeks uit het Grieksch of Latijn ontleende Koppelingen toch, die de Franschen hebben, vormen zij meestal op die wijze; b. v. *un porte-manteau* (kapstok) is letterlijk *een draagden-mantel; un tire-bouchon* letterlijk *een trekkurk*, d. i. *kurketrekker; un vaut-rien* letterlijk ons *deugniet; un casse-cou* letterlijk *een breekhals*, gelijk wij op diezelfde wijze *brekebeen* gekoppeld hebben; *un chauffe-pied* letterlijk *een warmvoet*, d. i. een *voetewarmer*, een voetwarmtuig, eene stoof; *un casse-noix* is *een kraak-noot*, d. i. *notekraker; un baise-main een kushand; un curedent* letterlijk een *stooktand* of *zorgtand*, d. i. *een tandestoker*, *zorg voor de tanden; une garde-robe* een *bewaar-het-kleed*, d. i. *een kleederenkast*, *kleêrenverzamelplaats; un portefeuille* letterlijk *een draag (het) blad*, d. i. *blad- of papierdrager*, iets, waarin men zijne brieven en papieren bij zich draagt. En zoo spreken de Franschen op dezelfde wijze van *un coupe-gorge*, *un coupe-jarrêt*, *un brise-fer*, *un tourne-broche*, *un tourne-sol*, *un tue-mouche*, *un crève-coeur* enz.

Die der Grieksche en Latijnsche tale kundig is, weet, dat men in die spraken, vooral in de eerste, ook soortgelijke Koppelingen heeft, hoewel het getal diergene, waarin het omschrevene deel achteraan komt, in haar toch aanmerkelijk grooter is.

9.) *Over de verandering, of toevoeging, door de Koppeling.*

§ 98.

Deze veranderingen hebben betrekking tot het eerste of omschrijvende deel, niet tot het laatste, hetwelk door de Koppeling, als Koppeling, onveranderd blijft. Het eerste woord neemt echter soms eene *s* aan, die men als Buigdeel des tweeden naamvals moet aanzien, en uit het onderscheid tusschen *eigenlijke* en *oneigenlijke* Koppeling kan verklaren, schoon deze twee soorten tegenwoordig wel eens in elkaâr loopen. Vergelijk § 93.

De invoeging dier gemelde *s* zien wij b. v. in *arendsneus*, *haviksneus*, *doodsnood*, *doodshoofd*, *vriendschapspligt*, *hondsvot*, *hondshonger*, *hongersnood*, *bewonderenswaardig*, *ezelsoor* enz.

De eerste gedeelten van andere Koppelingen vertoonen soms op het einde eene *n* of *en*, b. v. *vriend*EN*raad*, *mensch*EN*min* enz. Dit *vriend*EN, *mensch*EN schijnt men hier als een' tweeden naamval van het Meervoud dier woorden te moeten aanzien, en de Koppeling dus te beteekenen *raad van vrienden*, *min of liefde van* d. i. *tot menschen.*

Bijwijlen vertoont zich een *er* of *r* achter het eerste woord; b. v. *kind*ER*pligt*, *oud*ER*liefde.* Dit schijnt bij verkorting voor *kind*EREN*pligt*, *oud*EREN*liefde* te staan, en dus ook oorspronkelijk een Genitief des Meervouds en eene *oneigenlijke* Compositie.

In nog andere Koppelingen hecht het eerste woord zich eene *e* aan, b. v. *penn*E*mes*, *zonn*E*schijn*, *man*E*schijn* (niet *man*E*zicht* evenwel), *zonn*E*bloem*, *per*E*boom* enz. Deze *e* schijnt of de *e* te wezen, voorheen telkens achter een groot aantal onzer Substantieven gevoegd, gelijk men zei en nog wel zegt: *de zonn*E, *de vrouw*E, *de zon*E enz., of eene verkorting van den

zoo evengemelden Genitief des Meervouds *en*. Indiervoege toch zou *roz*E*koon* voor *roz*EN*koon* kunnen staan, en eene koon, als het ware van rozen, d. i. zoo rood als rozen beteekenen. Enkele keeren misschien kan in die *e* ook nog de oude Verbindings-Vokaal van Compositie schuilen, waarover in § 94 gesproken is.

Men ziet voor het overige in sommige Koppelingen een woord wel eens door lang gebruik, of wel zoetluidendheidshalve, verminkt en misvormd. Zoo staat HOO*vaardig* voor HOOG-*vaardig*, d. i. eene hooge, trotsche vaart, gang of beweging hebbende; want *varen* beteekent oorspronkelijk gaan, bewegen. Vergelijk bl. 34. *Jonk*ER is ineengekrompen uit *jonk*-HEER, JUF*vrouw* uit JONK*vrouw*, *vier*EL uit *vieren*DEEL of *vierdedeel*, VRIJ*dag* uit FREYA*dag* of FRIDA*dag* (dag der Godin *Freya)*, KER*mis* uit KERK*mis*, KER*spel* uit KERK*spel* (*spel* beteekent menigte, volksmenigte), *wijnkooper* uit *wijn*VER-*kooper*, want hij koopt zoo zeer niet, maar verkoopt den wijn. HER*berg* sproot uit HEER*berg*, bergplaats voor een heer of leger, *leid*SELS of *lei*SELS (van paarden) uit *leid*ZÉLEN, 't platte *han*SEN uit *hand*SCHOENEN, BON*gert* uit BOOM*gaard*. Vooral zien wij zulke vervormingen in eigennamen van personen en plaatsen, b. v. *Zut*PHEN uit *Zuid*VEEN, *Bet*UW uit *Bat*AUW, *Wil*LEM uit *Wil*-HELM enz. Omgekeerd ontstaan weêr schijnbare Koppelingen uit woorden, die 't niet zijn. Zoo is *muize*-NESTEN in de spreekwijze *het hoofd vol* MUIZÉNESTEN *hebben* verbasterd uit *muize*NIS, dat bepeinzing, zorg beteekende, en een woord is, met het Achtervoegsel n i s gevormd, waarover in § 51. Evenzoo is *bakk*ES tot *bak*HUIS verloopen. Zie bl. 8.

10.) *Over de Declinatie, Motie, Comparatie en Conjugatie der Koppelingen.*

§ 99.

Eigenlijk behoort dit onderwerp minder hier, daar wij slechts over de wijze, waarop de woorden gevormd worden,

spreken, en niet, hoe zij verder naar de regelen der spraakkunst worden gebruikt. Een enkel woord dienen wij er echter van te zeggen.

De hoofdregel is, dat in alle ware Koppelingen slechts het laatste of omschreven deel de wijzigingen ondergaat, die, hetgeen men in de talen Declinatie, Motie, Comparatie en Conjugatie noemt, te weeg brengen. *Appelboom* wordt gedeclineerd *de appelboom*, *des appelbooms*, *den appelboom*, *de appelboomen* enz. Het woord *boom* neemt slechts het Buigdeel aan; het woord *appel* ondergaat geene de minste verandering. Wij zeggen nooit in den tweeden Naamval *des appelsbooms*, of in het Meervoud *de appel*EN*boomen*. Evenzeer is *edel* in *edelman* altijd onveranderlijk, en daardoor juist is die Koppeling onderscheiden van de twee op zich-zelf staande woorden een *edel man*, eens *edel*EN *mans*, de *edel*E *mannen*.— Hetzelfde geldt van de Koppeling *jonkvrouw*, *der jonkvrouw*, *de jonkvrouw*EN, in tegenoverstelling van *eene* of *de jong*E *vrouw*, *de jong*E *vrouwen*, in welke laatste, afzonderlijk staande woorden het Adjectief *jong* zoowel, als het Substantief *vrouw* gedeclineerd, en, wat men noemt, gemoveerd wordt. Op dezelfde wijze zeggen wij *de groot*E, *moedig*E *held;* maar in Koppeling *de grootmoedige held*, het Adjectief *groot* onverbogen latende. Van 's gelijken zeggen wij: *de goedkoop*E *waren*, niet *de goed*E*koope waren*. In de Comparatie der Koppeling *grootmoedig* luidt het ook niet *groot*ER*moediger;* maar alleen het laatste woord *moedig* neemt het teeken des vergelijkenden en overtreffenden traps ER, of ST aan, en wij zeggen: *grootmoedig*, *grootmoedig*ER, *grootmoedig*ST, *edelaardig*, *edelaardig*ER, *edelaardig*ST, *doldriftig*, *doldriftig*ER, *doldriftig*ST, *hooggeleerd*, *hooggeleerd*ER, *hooggeleerd*ST, *volmaakt*, *volmaakt*ER, *volmaakt*ST, *hooghartig*, *hooghartig*ER, *hooghartig*ST, *langbeenig*, *langbeenig*ER, *langbeenig*ST, *wijdloopig*, *wijdloopig*ER, *wijdloopig*ST, *blaauwoogig*, *blaauwoogig*ER, *blaauwoogig*ST (dat echter weinig gebruikelijk is), *teërgevoelig*, *teërgevoelig*ER, *teërgevoelig*ST, *veelkleurig*, *veelkleurig*ER, *veelkleurig*ST, *algemeen*, *algemeen*ER, *algemeen*ST enz. Men ziet, hoe telkens alleen het tweede of laatste

woord de Comparatie ondergaat. Dien ten gevolge ben ik dan ook in het beruchte verschil, of men *goedkoop*ER dan BETER*koop* moet schrijven, van oordeel, dat men analogisch aan *goedkoop*ER de voorkeur moet geven, daar *goedkoop* buiten kijf als een gekoppeld Adjectief moet aangezien worden. Ware het dit toch niet, zoo zou men ook niet schrijven, b. v. *de goedkoope waren*, maar *de goed*E*koope waren*, welk laatste echter niemand doen zal. Erkent men dus in de Declinatie en Motie de Koppelnatuur van *goedkoop*, men dient ze ook in de Comparatie aan te nemen. Trouwens, de Hoogduitschers maken zoo van hun *wohlfeil* ook niet BESSER*feil*, maar *wohlfeil*ER. Wat *koop* in *goedkoop* oorspronkelijk zijn moge, is in dezen vrij onverschillig; genoeg, het toont zich in zijne verbuiging van *koop*, *kooop*E, *koop*EN enz. (b. v. *ik heb daar een' goedkoop*EN *ring gekocht*), tegenwoordig als een Adjectief, waarmede dat van *goed* tot eene *ware* Koppeling vereenigd is. De Conjugatie van Composita heeft ook alleen tot het Werkwoord, dat het *omschreven* hoofddeel of het laatste woord uitmaakt, betrekking; het eerste, het omschrijvend of wijzigend, blijft door haar onaangeroerd. — In de Conjugatie echter der Koppelingen van werkwoorden met eene voorgehechte Praepositie heeft dit merkwaardige plaats, dat zeer dikwerf de Praepositie zich geheel van het Verbum afscheidt, en de Koppeling daardoor ontbonden wordt. B. v. *omloopen*, *aanlagchen*, *aankijken*, *doorzetten*, *inhalen*, *nasnellen* enz. conjugeert men niet *ik omloop*, *aanlach*, *aankijk*, *doorzet*, *inhaal*, *nasnel* enz., maar *ik loop om*, *ik lach aan* enz.; terwijl men evenwel in sommige woordschikkingen weêr zeggen zal b. v.: zie, hoe hij u *aanlacht;* 't is noodig, dat ik dit *doorzet* enz. In andere dergelijke Koppelingen blijft de Praepositie altijd vasthechten, b. v. in *voorspellen*, *voorzeggen*, *omringen*, *overwinnen* enz., die men toch conjugeert *ik voorspel*, *ik voorzeg*, *ik omring*, *ik overwin*. Nog weêr andere Koppelingen hebben, naar gelang van hare verschillende beteekenis, de Praepositie nu scheidbaar, dan onscheidbaar. Maar dit is te bekend, om er hier langer bij stil te staan. Ook behoort het niet in dit geschrift. Intusschen maakt deze wisselende scheidbaarheid

en onscheidbaarheid de Duitsche talen zeer moeijelijk voor vreemdelingen.

In den grond tevens zijn de Werkwoordkoppelingen met scheidbare Voorzetsels (en men kan er die met scheidbare Substantieven, Adjectieven enž. bijvoegen) geene regte Composita, ja, het ware de vraag, of men niet beter deed, b. v. *aan lagchen* gescheiden, als waren het twee woorden, dan *aanlagchen* vereenigd, als eene Koppeling te schrijven. En zoo *storm loopen*, *vol gieten* enz.

Over het algemeen is het dikwerf een moeijelijk punt in onze taal Koppelingen en Niet-Koppelingen te onderscheiden, en dien ten gevolge te beslissen, of men sommige woorden elk afzonderlijk, dan verbonden te schrijven hebbe. Er kunnen soms even veel redenen voor het eerste, als voor het tweede pleiten. Ik ontmoet onder het schrijven ieder oogenblik zwarigheden in dezen, en beken eerlijk, dat ik mij dikwerf niet gelijk blijf. Met hoevele schrijvers heb ik dit echter niet gemeen (*)!

(*) Moet men b. v. schrijven *achteruitgaan* of *achteruit gaan* of *achter uit gaan*, *naarmate* of *naar mate*, *iedereen* of *ieder een*, *elk een* of *elkeen*, *oog betooverend* of *oogbetooverend*, *storm loopen* of *stormloopen*, *te vrede* of *tevrede*, *inachtnemen* of *in acht nemen*, *donker bruin* of *donkerbruin*, b. v. *zie dien* DONKER BRUINEN *hengst*, of *zie dien* DONKERBRUINEN? De onverbuigbaarheid van het eerste woord bewijst in dit laatste voorbeeld niets voor het aanwezen eener Koppeling in *donkerbruin;* want al onze Adverbiën zijn onverbuigelijk, als zij vóór een Adjectief geplaatst worden, b. v. *een* REUSACHTIG GELEERD man. Hier zal niemand *reusachtig geleerd* als een Compositum beschouwen, en toch wordt het woord *reusachtig* in het zeggen *ik bewonder dien* REUSACHTIG GELEERDEN *man* zoo min verbogen, als het woord *donker* in *donkerbruin*. Inderdaad, gelijk de grenzen van Compositie en Derivatie vaak *in een warren* (moet het *in een warren* of *ineenwarren*, of *ineen warren* zijn?) zoo als in § 82 gezegd is, zijn de scheidpalen tusschen die van Compositie en niet-Compositie soms ook moeijelijk te stellen.

11.) *Over den Accent of Klemtoon in onze Koppelingen.*

§ 100.

Als een' vrij algemeenen regel kan men aannemen, dat in de meeste Koppelingen de Klemtoon of nadruk der uitspraak eenigzins op het *eerste* of *omschrijvende* woord valt. Neem b. v. *donderbui*, *regenvlaag*, *roemrijk*, *kielhalen*, *wedijveren*, *kaalkop*, *bloedhond*, *speelzucht*, *grasgroen*, *doofstom*, *zelfzucht*, *hardlooper*, *naaigaren* enz. telkens hoort gij, dat de eerste woorden, dat *donder*, *regen*, *roem*, *kiel*, *wed*, *kaal*, *bloed*, *speel*, *gras*, *doof*, *zelf*, *hard*, *naai*, den accent naar zich trekken, zoodat die woorden iets langer dan de tweede worden uitgesproken, en *donderbui* b. v. niet als *dŏnder-būi*, maar meer als *dōnderbŭi* klinkt. Men merkt dus reeds door de uitspraak, dat een *ēdel mān* iets anders dan een *ēdelmăn* is, *zuūrkŏol* iets anders dan *zūre kōol* enz. (*).

Met dat al, schoon de bovengemelde regel in de meeste Koppelingen doorgaat, en daardoor ook voor het oor Composita van niet Composita onderscheiden worden, houdt hij vaak geen streek 1) in sommige Koppelingen, waarin het tweede woord een Afleidsel is, gevormd door een Achtervoegsel (§ 23). Dan toch wordt de Accent zeer dikwerf verplaatst van het eerste woord op het *zakelijk deel* van het tweede. *Hōogmŏed*, b. v. heeft eenigen nadruk op *hoog;* maar in *hoŏgmōedĭg*, waarin het tweede woord uit *moed* en het Achtervoegsel ig gevormd is, verliest het woord *hoog* wat van dien klem, en de toon rust vooral op het zakelijk deel *moed* van MOED*ig*: *hŏog*-MŌED-*ĭg.* Hetzelfde mag men opmerken in *edel*ĀARDIG,

---

(*) Men gelieve hier en elders die teekens van langheid en kortheid toch niet in hunne volle Prozodische kracht te nemen. 't Is slechts een hulpmiddel, om het onderscheid van uitspraak van het eene *gedeelte* des woords, in vergelijking van het andere, *eenigzins* te doen gevoelen.

krankZINNig, *bloedDÖRSTig*, *wraakGIERig*, *stiefMOEDerlijk*, *tienVOUDig* en dergelijke woorden meer.

2.) In de Koppelingen van een Werkwoord met eene voorgeklampte Praepositie valt ook dikwerf de Nadruk der uitspraak niet op het *omschrijvende* of *eerste* gedeelte der Koppeling (vergelijk § 97), en dus niet op de Praepositie, maar op het Werkwoord-zelf, en dien ten gevolge op het *omschreven* deel. B. v. wij zeggen *voorspēllen*, *voorzēggen*, *overwīnnen*, *aanbīdden*, *ondergāan*, *overhōōren* (de les b. v.), *overtrēffen* enz. waarin telkens met verlenging (of wil men 't liever *verheffing* heeten?) van toon, de eerste syllaben der woorden *spellen*, *zeggen*, *winnen*, *bidden*, *gaan*, *hooren*, *treffen* worden uitgesproken. Merkwaardig is het hierbij, dat dit juist plaats heeft in zoodanige Koppelingen met Voorzetsels, als met regt zoo heeten mogen, daar in dezelve, ook wanneer zij geconjugeerd worden, de Praepositie onscheidbaar is. Immers men conjugeert *ik voorspel*, *ik voorzeg*, *ik overwin* (zie bl. 195). Integendeel in Composita met scheidbare Voorzetsels, en die dus veel minder van *eigenlijke* Koppelingen hebben, trekt de Praepositie den Accent naar zich. De Koppelwoorden *āanlagchen*, *āanzien*, *ōmloopen*, *nāsnellen* enz. toch, die in hunne Conjugatie *ik lach aan*, *ik loop om* enz. hunne geheele Koppelbaarheid verliezen, spreken wij uit met den Nadruk op de Voorzetsels *aan*, *om*, *na*. Ja, zelfs de hier bovengemelde *ŏverwīnnen*, *ŏndergāan*, verliezen den accent op *winnen*, *gaan*, als zij niet in de figuurlijke beteekenis van zegevieren, of van lijden, b. v. *den vijand ŏverwīnnen*, *zijne straf ŏndergāan*, maar in de eigenlijke van winnen boven het gewone en nederdalen genomen, en dan scheidbaar geconjugeerd worden. Iedereen weet toch, dat het twee verschillende Werkwoorden zijn: *ik win geld over*, en *ik overwin den vijand*, *ik ga in droefheid onder*, en *ik onderga mijne straf;* maar iedereen weet tevens, dat de eersten in de uitspraak *ōverwinnen*, *ōndergaan*, de anderen meer *overwīnnen*, *ondergāan* luiden. En dit verband tusschen den klemtoon en het al dan niet eigenlijke der beteekenis laat zich in vele andere uitdrukkingen opmerken. Zoo is *uitgelezen* eigenlijk in *een ūitgelezen boek*, maar oneigenlijk

in *een uitgelēzen gezelschap; opgeblazen* eigenlijk in *een ōpgeblazen vel*, maar oneigenlijk in *een opgeblāzen mensch*, enz.

De *Regel* in Koppelingen is dus, herhalen wij, dat het *eerste* of *omschrijvende* woord den Nadruk van uitspraak heeft, maar die regel is aan *uitzonderingen* onderhevig.

In de Koppeling van Adverbiën, Conjunctiën, Praepositiën en soortgelijke kleine rededeelen met elkander, die men echter dikwerf meer voor Aaneenschrijvingen dan voor Koppelingen moet aanzien, is de Accentplaatsing vrij weifelend. Wie zal zeggen, of men b. v. *hiĕrheēn* of *hiērheĕn*, *dāartēgen* of *dāartĕgen* enz. moet zeggen? Beide kunnen op hun' tijd goed zijn.

12.) *Over de verschillende zinsbeteekenissen, door de Woordkoppeling uitgedrukt.*

§ 101.

Ongemeen veel verscheidenheid heerscht er in de *beteekenissen*, die Koppelingen, ten gevolge harer koppeling, bij ons hebben kunnen, en, schoon die beteekenissen dikwerf uit de vereenigde beteekenis der twee of meer met elkaâr gekoppelde woorden kunnen worden verklaard, leent echter het gebruik wel eens aan de Composita een' zin, dien men door het gebruik-zelf moet leeren kennen. Wie b. v., schoon hij de woorden *kaars* en *schoon* verstaat, zal, zoo hij zulks door het gebruik niet weet, uit de Koppeling dezer twee woorden, uit *kaarsschoon* de beteekenis opmaken, dat *kaarsschoon* iets aanduidt, hetwelk *alleen* bij de *kaars*, en niet bij het daglicht, *schoon* is, in welken zin ook HOOFT dat woord gebruikt. — Zie de Opdragt voor zijne *Nederl. Hist.*

Wij zullen eenige voorbeelden van hetgeen door middel der Koppeling al zoo kan worden uitgedrukt, opgeven, en daartoe de hoofdsoorten van Composita beschouwen, namelijk 1) die van Substantieven met Substantieven, Adjectieven en Werkwoorden, 2) die van Adjectieven met Substantieven, Adjectieven en Werkwoorden, en zoo ook omgekeerd, 3) die van Voorzetsels met de bovengemelde.

In de Koppeling van Substantieven met Substantieven (§ 83) dient men in de eerste plaats het onderscheid tusschen *eigenlijke* en *oneigenlijke* Composita, waarover wij hierboven in § 93 gesproken hebben, niet uit het oog te verliezen. De zoogenaamde *oneigenlijke* Koppelingen, voor zoo ver zij nog kenbaar zijn, laten zich meestal eenvoudig door de verhouding van eersten en tweeden Naamval verklaren. *De Koningszoon*, *de menschenhulp*, *het adelaarsnest*, *de vriendenraad*, *het ezelsoor*, *de vriendschapspligt*, *de nieuwejaarsdag*, *het doodsuur*, *de hongersnood*, *de tijdsomstandigheden*, *het tijdsgewricht*, *de krijgsgod*, *de hemelsbode*, *het eigendomsregt*, *de beeldendienst*, *de kleederpracht*, *het pligtsbesef*, *de pligtsbetrachting*, *de dorpsschool*, *de scheepsbevelhebber*, *de scheepskapitein*, *de menschenzoon*, *het duivelskind*, *het bruidsvertrek*, *de gerstenkorrel*, *het Godsrijk*, *het Moorenland*, *de broedersvrouw*, *de koningseed*, *de levensvreugd*, *het levensgenot*, *het kalfsvleesch*, *het Hessenland*, *de gerigtsdag*, *de mansnaam*, *de ambtsbode*, *de doodsangst*, *de manskleederen*, *het landsgebruik*, *de kindskinderen* zeggen niets meer bijna dan *de zoon des* (of *eens) konings*, *de hulp van menschen*, *het nest des adelaars*, *de pligt der vriendschap*, *het oor des ezels*, *de kapitein van het schip* enz.; of, zoo als men ook zou kunnen zeggen: *des konings zoon*, *der menschen hulp*, *des adelaars nest*, *der vriendschap pligt*, *des ezels oor*, *des schips kapitein;* of eenvoudig *eens konings zoon* enz. Ware Koppeling, noch in *vorm*, noch in *denkbeeld*, heeft hier plaats. Enkele *eigenlijke*, ten minste *eigenlijk* thans *schijnende* Koppelingen van Substantieven met Substantieven, laten zich ook nog meer of min op dezelfde wijze door de betrekking van Genitivus en Nominativus uitleggen, b. v. *daglicht*, *rundvleesch*, *bergkruin*, *bloeddruppel*, *molenrad*, *jaargetij*, *zomertijd*, *wintertijd*, *vuurvlam*, *watervloed*, *raadhuis*, *geestdrift*, *moederliefde*, *zwaluwnest*, *ridderpligt*, *riddereer*, *bliksemstraal*, *broedermoord*, *wijndrinker*, *geschiedschrijver*, *landbewoner*, *zeeploeger*, *aardbeschrijving*, *hemeltrans*, *regenvlaag*, *haangekraai*, *paardgebriesch*, enz. zijn ook te omschrijven door *licht des dags* of *des dags licht*, *vleesch van een rund*, *kruin* of *top van den berg*, *rad des molens*, *getij des jaars*, *tijd des zomers* enz., en

men zou ze, wat dus den zin betreft, vrij goed met de bovengemelde *oneigenlijke* kunnen gelijk stellen.

Maar hoe gering is haar getal, als men ze tegen dat van al die overige ware, echte, oorspronkelijke Koppelingen van Substantieven met Substantieven stelt, die op eene geheel andere wijze dienen verklaard te worden!

Te weten, de zin van velen dier talrijke klasse van Composita moet worden omschreven of 1) door Voorzetsels, als daar zijn *aan*, *in*, *naar*, *door*, *met*, *om*, *bij*, *uit* enz., of 2) op eene geheel vrije wijze.

Wij zullen van beide soorten slechts eenige voorbeelden bijbrengen.

Hemelvaart is *vaart* NAAR *den hemel*, *hemelval* is *val* UIT *den hemel*, *landleven* is *leven* OP *het land*, *giftbeker* is *beker* MET of *vol gift*, *schildpad pad* MET *een schild*, *regenkleed kleed* TEGEN *den regen*, *adeltrots trotschheid* OP *adel*, *krentebrood brood* MET *krenten*, *armband band* OM *den arm*, *koordedanser danser* OP *de koord*, *luchtsprong sprong* IN *de lucht*, *stekelvarken varken* MET *stekels*, *venstersprong sprong* UIT *het venster*, *oorvijg vijg* of *veeg* AAN *het oor*, *kinnebakken bakken*, dat is *wang*, AAN *de kin grenzend*, *kerkgang gang* NAAR *de kerk*, *dolksteek steek* MET *een dolk*, *kamerorgel orgel* IN *een kamer*, *huishond hond* IN *huis*, *keelpijn pijn* IN *de keel*, *zilvergesp gesp* UIT *zilver* enz.

Men gevoelt wel, dat men voor deze Composita niet in de plaats zou kunnen stellen *vaart des hemels*, *leven des lands*, *pad des schilds*, *brood der krenten* enz., zoo als de vroeger gemelde Koppelingen zich laten verklaren, ja, dat zelfs niet eens nog door middel van de Voorzetsels, ter hunner uitlegging gebezigd, hunne beteekenis *volkomen duidelijk* gemaakt wordt; met andere woorden: men ziet, dat men ook niet eens nog *alléén* door Voorzetselen in den stijl hunne Koppeling zou kunnen laten vervangen. *Huishond* b. v., met eene Praepositie omschreven, is *hond* IN *huis;* maar kan ik nu voor het zeggen: *onze* HUISHOND *is uit het huis geloopen* de uitdrukking bezigen: ONZE HOND IN HUIS *is uit het huis geloopen?* Zou zich dat zeggen IN *huis* en UIT *het huis* niet tegenspreken?

Of kan ik even goed zeggen: *Ik heb een'* HOND IN HUIS, als *ik heb een'* HUISHOND? Gevoelt men dus niet, dat er door middel der Koppeling eene veel *inniger* versmelting van denkbeelden plaats heeft, dan door Praepositiën, buiten haar, kan aangeduid worden?

Maar er zijn daarenboven een aantal Koppelingen van Substantieven met Substantieven, wier zin geheel en al niet door middel van Voorzetsels, maar slechts op eene, voor elk dier Koppelingen verschillende en vrije wijze kan worden verklaard. Hiervan willen wij in de tweede plaats eenige voorbeelden bijbrengen.

Windmolen is niet een molen MET, of AAN, of VAN, of VOOR, of IN, of BUITEN, of OM enz. *den wind*, ook niet een *molen des winds*, maar een molen, *die door den wind gedreven* of *bewogen wordt. Schrikdier* is niet een dier IN, MET, VAN, DOOR *schrik*, maar een dier, *dat schrik aanjaagt; doodzonde* niet eene zonde MET, UIT, VAN, AAN enz. *den dood*, maar eene zonde, *die de straf des doods verdient. Bloedgetuige* is iemand, *die zijn getuigenis met zijn bloed*, dat is met zijn leven, *bevestigd heeft; bloedwraak* eene wraak, *die om gestort bloed uitgeoefend en door het storten van 's vijands bloed bevredigd wordt; goudvink* een vink, *wiens vederen roodachtig als goud blinken; stofregen* een regen, *die zoo fijn is als stof; jagtsneeuw* eene sneeuw, *die met snelle, als voortgejaagde vlokken neêrzinkt; weêrhaan* de haan op den toren, *die de rigting van weêr en wind aanwijst; vogelroer* een roer of snaphaan, *waarmede vogelen geschoten worden; kraambed* een bed, *waarop eene vrouw in de kraam ligt*, of dat daartoe bestemd is of was. *Weduwvrouw* eene vrouw, *die weduw; weeskind* een kind, *dat wees is; koebeest* een beest, *tot de koeijen behoorende; grondwet* eene wet, *die tot grond der geheele Staatsregeling strekt; zondeval* de val des menschen, *door de zonde veroorzaakt;* enz.

De beteekenissen der Koppelingen van Substantieven vóór Adjectieven (§ 83) laten zich tot drie hoofdklassen brengen. 1.) Eenigen zijn door Praepositiën meer of min te omschrijven. *Bedlegerig* b. v. is *legerig*, dat is, bij voortduring gelegen of liggende TE of OP *het bed; lendenlam lam* IN *de*

lendenen; boeglam lam IN *den boeg; schijnheilig, schijndood* zijn *heilig, dood* IN SCHIJN; *waterrijk, waterarm, geestrijk, roemrijk* enz. *rijk, arm* IN *water,* IN *geest* enz.; *eervol vol* VAN *eer; zeeziek ziek* DOOR, of OP *zee; wagenziek ziek* DOOR, of IN *den wagen, ziek door 't rijden* enz.

2.) Anderen behelzen eene vergelijking en laten zich uitdrukken door invoeging van *als* of *gelijk;* b. v. *galbitter, pikzwart, korenblaauw* (bij verkorting voor *korenbloemblaauw), ijzerhard, peperduur, aschgraauw, rozekleurig, engelzacht, suikerzoet, pijlsnel, beeldmooi, spiegelglad, spekvet, doodsbleek, puikschoon* enz. beteekenen zooveel als *bitter* ALS *gal, hard* ALS *ijzer, zwart* ALS *pik, blaauw* ALS *de korenbloem, duur* ALS *peper, mooi* ALS *het schoonste beeld maar zijn kan, schoon* ALS *het puikje van iets* enz.

3.) Eene derde klasse eindelijk bevat Koppelingen van allerlei verschillende beteekenis. B. v. *moedernaakt* is noch *naakt* ALS, noch IN, noch OP enz. *de moeder,* maar kan niet anders uitgelegd worden, dan door *zoo naakt als een kind, dat pas uit moeders schoot ter wereld komt. Kaarsschoon* is niet *schoon* ALS *eene kaars,* ook *niet schoon* BIJ *de kaars,* maar bepaaldelijk *schoon* ALLEEN *bij de kaars, en niet bij den dag;* — *appelgraauw* (een woord in alle Duitsche talen te vinden, en niet, gelijk BILDERDIJK wil, uit het Engelsch *dapplegray* verbasterd, maar wel omgekeerd dit laatste uit het eerste) is *roodachtig grijs* of *graauw met appelvormige vlakken; vogelvrij* is, ja, letterlijk *vrij* ALS *een vogel,* maar beteekent in het gebruik iemand, *wien men als een' vogel in de lucht mag vervolgen, vangen en dood schieten.* Immers men zegt van hem, wiens hoofd op prijs gesteld is, *hij is* VOGELVRIJ *verklaard.* — *Stokoud* is zoo oud, *dat men een' stok of kruk behoeft, om op voort te hompelen; schatrijk,* zoo rijk, *dat men schatten heeft; doodziek, doodarm,* ziek, arm, *tot stervens toe; nagelnieuw,* zoo nieuw, *dat er pas de spijkers of nagels in geslagen zijn,* terwijl *vonkel-nagel-nieuw* beteekent: zoo nieuw, *dat de pas ingeslagen spijkers nog glimmen en vonkelen.* Indiervoege zegt men ook *spik-splinter-nieuw,* d. i. zoo nieuw, dat de *frissche spijkers en splinters nog in het oog vallen.* Al deze uitdruk-

kingen zijn van timmerlieden ontleend. — *Brandhelder* is zoo helder er uitziende, als iets, *dat door het vuur gereinigd en gelouterd is.*

Men ziet, dat deze en soortgelijke Koppelingen van Substantieven vóór, en Adjectieven achter, even als sommige Composita van Substantieven met Substantieven, niet dan door een' geheelen omhaal van woorden omschreven kunnen worden, en op welk eene uitnemende wijze dus de kortheid van uitdrukking door die Koppelingen bevorderd wordt.

In de Composita van Substantieven met Werkwoorden (§ 83), welke Composita meestal uit vroeger gevormde of gedachte Substantieven voortspruiten, heerscht ook datzelfde, onder geen' algemeenen regel te brengen verschil van beteekenis. En schoon ook al sommigen door Praepositiën meer of min omschreven kunnen worden, is dit echter nog maar op eene gebrekkige wijze mogelijk, terwijl anderen veel breeder zwier van woorden vorderen.

Kielhalen b. v. is niet blootelijk *halen* ONDER *de kiel*, maar *halen onder door de kiel, en dan weêr naar boven; radbraken* is *de leden breken of verpletteren op het rad; wedijveren* is *ijveren, als om eene wedde* (Hoogduitsch *Wette*) of *weddingschap; handhaven* is *heffen, bestieren, staande houden* met de hand; *plukharen* is elkaâr, al vechtend, *de haren uitplukken* ('t woord zou natuurlijker *haarplukken, haarplukkeren* luiden); *kwispelstaarten* is *met den staart kwispelen*, d. i. heen en weêr slingeren, en dus eigenlijk *staartkwispelen; huilebalken* onder *gehuil balken; grimlagchen lagchen met een' grim* of *al grimmend*, welk *grimmen* oorspronkelijk niets anders dan de spieren des gelaats vertrekken, zoowel vrolijkheids-, als droefheids- en toornshalve beteekende, schoon het nu echter alleen voor dit laatste genomen wordt. — *Zinspelen* is *met zijne zinnen* of *gedachten op iets toespelen; kokermuilen* is *den muil* of *mond als een' koker spitsen*, gelijk men spottend wel eens pleegt te doen; *brandschatten* is *een' prijs doen betalen, waarvoor de overwonnenen zich tegen plundering en brandstichting vrijwaren kunnen*, met andere woorden: schatting heffen voor de vrijlating van plundering en brandstichting; *pluimstrijken*

is letterlijk *met eene pluim strooken*, *streelen*, *aaijen*, of wel, *het pluimachtig bont*, waarmede de staatsiekleederen van groote heeren oudtijds versierd waren, *gladstrijken*, en figuurlijk voorts iemand *vleijen*, hem *honig om den mond smeren; tafelschuimen* is letterlijk: *het beste*, *het vet van den maaltijd afschuimen*, en overdragtelijk: *zich als een' ongenoodigden gast indringen*, of gelijk men het wat platter noemt, *op de klep loopen*. Men vergelijke de Koppelingen *zeeschuimen*, *een zeeschuimer* enz. — *Kladschilderen* is *in ruwe omtrekken*, *met kladden en kletsen schilderen*, gelijk gewone verwers plegen. *Kladschilderen* staat dus, als *verwen*, tegen het eigenlijk *kunstig en fijn schilderen* over. — *Rinkelrooijen*, vroeger ook wel *rinkelroden* geschreven, is *met luid gerinkel*, *gerinkink*, of *geraas* bijeen- of zamenrotten, en voorts door de wijken en straten, al tierend, omzwerven. — *Kieskaauwen* is *langzaam met de kiezen kaauwen* gelijk men wel doet, als ons iets niet bijzonder smaakt. Men noemt het ook wel *met lange tanden eten*. *Muilbanden* is *den muil vast* of *digt binden*, van het Substantief *muilband*. — *Weërlichten*, dat is *weder-lichten* (in 't Hoogduitsch *Wetterleuchten)*, is *onweerachtig schitteren en stralen*. *Weërlicht* namelijk is denkelijk bij verkorting voor *onweërlicht*, en dit Substantief *weërlicht* teelt het Werkwoord *weërlichten*. Maar genoeg; men ziet, hoeveel onderscheidene begrippen in zulke Koppelingen versmelten. — Het is voor het overige in sommige van die Koppelingen echter nog moeijelijk te bepalen, of men ze al dan niet onscheidbare Koppelingen heeten kunne, en of men ze dus scheidbaar of onscheidbaar moet conjugeren. Moet het b. v. van *buikspreken* luiden, *ik buikspreek*, of *ik spreek buik*? Ik geloof, het eerste. Kan men schrijven, als wel geschied is, *psalmzingt den Heere*, en dus *psalmzingen* als eene echte Koppeling beschouwen? Zegt men met gepastheid *ik lofhunker* voor *ik hunker naar lof?* Alles hangt in dezen van het gebruik en de voorbeelden van goede schrijvers af. Men dient echter in het oog te houden, dat niet elke Koppeling van een Substantief met een Werkwoord wettig is, omdat er eene soortgelijke van een Substantief met een Substantief bestaat. Omdat *lofspraak* gebruikelijk is, kan ik daarom nog niet *ik lofspreek* zeggen. De scherpzinnige KINKER heeft over zoo iets treffend gesproken.

§ 102.

Adjectieven, gekoppeld vóór Substantieven (§ 88), laten zich soms meer of min uitleggen, als stonden beide gescheiden; soms echter nemen zulke Koppelingen geheel vrije, en slechts door breede omschrijving uit te duiden beteekenissen aan. *Hij is een* KAALHOOFD zegt weinig meer dan *hij is een* KAAL HOOFD; *een* SCHEEFNEUS, *een* SCHEEVE NEUS; *een* LANGOOR, *een* LANG OOR; *de* GEELZUCHT, *de* GELE ZUCHT. Met dat al zijn de begrippen van *kaal* en *hoofd*, *scheef* en *neus* enz. in de Koppeling veel meer versmolten, dan buiten die. Ook nemen zij soms een' meer figuurlijken zin aan; want als ik zeg: *daar gaat een* KAALHOOFD, *een* SCHEEFNEUS *heen*, begrijpt elkeen, dat het woord *hoofd* hier figuurlijk voor den geheelen persoon, en dus in den zin van *man* of *mensch met een kaal hoofd*, *met een' scheeven neus* genomen wordt. Integendeel het gezegde: *daar gaat een* KAAL HOOFD, *een* SCHEEVE NEUS heen ('t welk men ook met een' anderen accent uit zou spreken; vergelijk § 100) zou slechts letterlijk kunnen verstaan worden, als stapte daar werkelijk niet geheel een persoon, maar bloot deszelfs *hoofd* of *neus* heen. Dit figuurlijke is nog sterker in *heethoofd*, *losbol*, *vrijgeest* en soortgelijke woorden, wier beteekenis geheel anders geworden is, dan die van *een vrije geest*, *een heet hoofd* enz. zijn zoude. *Een* VRIJGEEST toch is iemand, die, ten gevolge van zijn vrij denken, aan de gewone godsdienstbegrippen niet gelooft; *een* HEETHOOFD een zoodanige, die allerlei verhitte, doldriftige denkbeelden koestert en poogt te verwezenlijken. Nog veel vrijer moeten andere Koppelingen van Adjectieven vóór Substantieven verklaard worden. Zoo is *grootvader* niet *een groot vader*, maar *'s vaders vader; kleinkind* niet een *klein kind*, maar *kindskind; oudoom*, niet een *oude oom*, maar iemand, *die reeds de oom van mijne ouders was; schoonzoon* niet een *schoone zoon*, maar *mijn dochters man; bestemoêr* niet eene *beste moeder* (*),

---

(*) Intusschen zijn dergelijke woorden oorspronkelijk van eene vrij letterlijke beteekenis geweest. Men schijnt aan kinderen het

maar eene *groot-* of *overgrootmoeder; grofsmid* niet een *grove smid*, maar die in de grover, ruwer metalen, als ijzer, enz. arbeidt, en die dus tegen een' *zilver-* en *goudsmid* overstaat. Enz.

De Koppelingen van Adjectieven met Adjectieven drukken meestal datgene, maar op eene inniger wijze uit, wat, buiten de Koppeling, door de plaatsing van een Adverbium vóór het Adjectief zou uitgedrukt worden.

---

denkbeeld van *vader van hun' vader* te hebben willen verduidelijken door middel van het woord *groot*, dat kleine kinderen in allerlei beteekenissen vaak gebruiken. Zoo was dan de jongere, of hun eigen vader de kleiner, maar de oudere, de vader van hun vader, moest *de groote vader* verbeelden. Dat het *kindskind*, in tegenstelling van het volwassen eigen kind, bij deszelfs geboorte het *kleine kind* genoemd werd, en dat zoo *kleinkind* in den zin van *kindskind* ontstond, is allernatuurlijkst. De *oudoom*, als zooveel ouder altijd dan de eigenlijke oom, kon ook al ligt dien naam krijgen; want men moest al ligt zeggen b. v.: die man daar is mijn oom, gene is mijn *ouder oom*, waaruit dan bij verkorting en Koppeling van lieverlede *oudoom* geboren werd. *Bestevaâr*, *bestemoêr* is denkelijk eene vleijende benaming, door kleinkinderen aan hunne grootouders gegeven, en zoo allengskens ook door anderen gebezigd. In Schotland heet zoo de huisbaas bij zijne vrouw en kinderen de *goedman*, de vrouw de *goedvrouw*. *Schoonzoon, schoonvader* schijnen ook oorspronkelijk vleijende benamingen te zijn geweest, die aangehuwde ouders en kinderen in de wittebroodsweken elkander gaven; of men moest *schoon*, dat van *schijnen* komt (zie bl. 30) uitleggen door *schijn*, en zeggen: *schoonzoon* is *zoon in schijn*, in tegenoverstelling van eigen zoon. BILDERDIJK wil zulks ergens, meen ik. Maar dit geloof ik niet, dewijl de Franschen evenzeer van *beau-père*, *belle-mère*, *beau-fils* spreken, en hun *beau* met een woord, dat den zin van ons *schijnen* heeft, niet zamenhangt. Vermoedelijk zijn onze Koppelingen *schoonvader* enz. naar die der vleijende Franschen gevormd; want den Hoogduitscheren zijn ze onbekend. Zij zeggen niet *Schönvater*, *Schönmutter*, maar *Schwiegervater*, *Schwiegermutter*, d. i. *zwager-* of *verzwagerde vader* enz.

Het HOOGDOORLUCHTIG *huis van Oranje* b. v. zegt zooveel als *het* HOOG of *het* ZEÉR *doorluchtig huis van Oranje*. ZACHT*zinnig*, ZACHT*aardig* is *zachtelijk zinnig* d. i. *gezind*, *zachtelijk aardig*, dat is *geaard*, *van aard*. ZOET*sappig* is *zoetelijk sappig*, *zoet van sappen*. Vergelijk zoo DIK*buikig*, HARD*hoorig*, ZWAAR*lijvig*, KORT*halzig*. Met dat al heeft het tweede woord der Compositie dikwerf in die Koppelingen eene andere beteekenis, dan wanneer het alléén gebruikt wordt. Wij zien dit reeds in *aardig*, dat, alléén gebruikt wordende, *bevallig*, *aangenaam*, *geestig* beteekent, b. v. een *aardig* mensch, een *aardige* inval; maar in de Koppeling *zachtaardig* blootelijk *van geaardheid*, *van aard* aanduidt. Zoo is *geestig*, als afzonderlijk woord gebezigd, *vernuftig*, *vol geestigheid;* maar *kleingeestig* is niet blootelijk *klein* of *gering van vernuft en geestigheid*, maar *klein en bekrompen van verstand*, *van geest*, *van ziel* in het algemeen. In sommige Koppelingen van het Adjectief met het Adjectief laat zich het eerste woord niet wel als Bijwoord of Adverbium verklaren; maar het eene Adjectief schijnt aan het andere door middel van eene verzwegene Conjunctie EN verbonden. Zoo is *doofstom* niet wel uit te leggen door *doofachtig stom*, maar eenvoudig door *doof* EN *stom* tevens.

Adjectieven vóór Werkwoorden gekoppeld zijn in geen grooten getale aanwezig; ten minste geldt dit van de zoodanige, die *onscheidbaar* met het Werkwoord verbonden zijn; want *hoogachten*, ja, schijnt wel, als het zoo in den Infinitivus of Onbepaalde Wijze staat, een Compositum, en wordt dan ook als Koppeling meestal aaneengeschreven (gelijk zoo ook het daarvan afgeleide *hoogachting);* maar in de Conjugatie scheidt *hoog* zich meestal van *achten*, en wij zeggen niet meer *ik* HOOGACHT *dien man*, maar *ik* ACHT *dien man* HOOG. Zuiverder en inniger Koppelingen zijn DWARS*boomen*, KORT*wieken*, VOL*maken*, VOL*tooijen*, VOL*voeren* enz. Deze blijven *ik volmaak*, *ik dwarsboom*, enz. Meestal hebben zij ook een' figuurlijken zin aangenomen. *Volmaken* b. v. is letterlijk en oorspronkelijk wel hetzelfde wat *vol maken* zijn zou, en als ik dus zeg: *ik heb dat werk* VOL-

MAAKT, drukt dat in deszelfs eerste beteekenis uit: *ik heb dat werk* VOL GEMAAKT, dat is, *ik heb er alles aan gedaan, wat noodig was om het* VOL, VOLLEDIG *te doen zijn.* Maar deze eerste, grove, zinnelijke beteekenis heeft zich verfijnd, vergeestelijkt, vervlugtigd, en *volmaken* is nu in het algemeen: eene zaak tot het toppunt van hetgeen ze zijn moet brengen. Iets anders dus beteekent het tegenwoordig *het snijwerk op een glas te* VOLMAKEN, en *een glas* VOL TE MAKEN, met wijn of bier b. v. De ware, onscheidbare Koppelingen dus van Adjectieven met Werkwoorden hebben alleen soms eene breedvoeriger omschrijving noodig. De scheidbare, als *hoogachten*, *minachten*, *geringschatten*, *volschenken* enz. zeggen niet veel meer dan *hoogelijk achten*, *gering achten* enz. Moeijelijk is het echter soms te bepalen, of men zulke Koppelingen voor echte, en dus voor onscheidbare, dan voor schijnbare en scheidbare te houden hebbe. Is b. v. *harddraven*, *hardloopen*, aaneengeschreven, het eerste, of het laatste, en moet men dus zeggen: *ik* HARDLOOP, *ik* HARDDRAAF, of *ik* DRAAF, *ik* LOOP HARD? Het gebruik moet dit beslissen; ik geloof echter, dat men moet zeggen: *ik* HARDLOOP. Zijn zulke woorden toch werkelijk Composita, zoo zal men ook hunne beteekenis altijd wat veranderd zien. En dit zien wij hier juist. *Wij zullen onze paarden dezen middag laten* HARDDRAVEN zegt wat anders dan: *wij zullen onze paarden dezen middag* HARD *laten* DRAVEN. Ook is een *hard draver* en een *harddraver*, een *hard looper* en een *hardlooper* niet hetzelfde. Evenmin is zulks hetzelfde, of ik zeg: *welaan*, *ik* HARDLOOP *tegen u*, dan wel: *ó*, *hoe* HARD *moesten wij daar met elkander* LOOPEN!

§ 103.

De Koppelingen van Werkwoorden vóór Substantieven moeten op verschillende wijze in een' handelenden, lijdenden of onzijdigen zin (actief, passief of neutraal) uitgeduid en omschreven worden, waarbij men zich dikwerf van de Voornaamwoorden *die*, *welke* enz., van het woordje *om*, of wel van het

Deelwoord bedienen kan. BLAAS*balg* is een *balg*, *die blaast*, of *tot blazen dienende;* HEKÊL*dicht* een *gedicht*, dat *hekelt*, een *hekelend gedicht;* SPRING*stok* een *stok* om mede te *springen;* DRIJF*tol* een *tol*, *die gedreven wordt;* DRINK*beker* een *beker om uit te drinken*, of *waaruit gedronken wordt;* DRAAI*orgel* een *orgel*, *dat gedraaid wordt;* PRAAL*zucht zucht om te pralen* (tenzij *praal* hier een Substantief is, en dus PRAAL*zucht* door *zucht tot praal* uit te leggen), KWEEK*school* een *school om aan te kweeken;* OEFEN*school* een *school*, *die oefent*, of *waarin men geoefend wordt*, of *waarin men zich oefenen kan;* DRAAI*kolk* een *kolk*, *die draait*, een *draaijende kolk;* DWARREL*wind* een *wind*, *die dwarrelt*, alles *dooreen wart;* TREUR*lied* een *lied*, *dat treurt*, of *het treuren wekt*, of *het treuren uitdrukt;* LAAT*band* een *band om mede ader te laten* of *te aderlaten*, of liever *dien men bij het aderlaten gebruikt;* SLIJP*steen* een *steen*, *tot slijpen dienende*, *een slijpende steen;* BERG*plaats eene plaats om in te bergen*, of *waarin geborgen kan worden;* GENEES*heer*, GENEES*meester een heer* of *meester*, *die geneest*, of *poogt te genezen.* Maar genoeg, men kan zoo SCHAAF*bank*, SCHILDER*kunst*, SCHUIF*slede*, SCHEID*brief*, SCHIET*gebed*, REN*bode*, LEER*meester*, KLAAG*toon*, LIG*plaats*, BAK*oven*, NAAI*garen*, PLAAG*geest*, PLEEG*vader*, KLATER*goud*, ERF*zonde*, LASTER*tong*, DRINK*gelag*, STAMEL*taal*, STAPEL*regt*, LACH*lust*, DORSCH*vloer*, ZAAG*molen*, RATEL*wacht* en honderd soortgelijke Koppelingen, wier *eerste* woord een Verbum is, vergelijken, en men zal zien, dat zij zich meestal op eene van de bovengemelde wijzen laten omschrijven, terwijl echter in sommigen meer dan één zin ligt opgesloten.

Werkwoorden met een daaraan gehecht Adjectief komen (voor zoover ze niet van Werkwoorden met Substantieven afgeleid zijn als b. v. *pleegvaderlijk* van PLEEG*vader)* niet veel voor. Met *lustig*, *graag*, *ziek*, in den zin van *verlangend* (gelijk men zegt *ik ben* ZIEK *naar dit of dat)* en soortgelijke Adjectieven achterop, heeft men BEHAAG*ziek*, SCHRAAP*ziek*, DANS*lustig*, EET*graag*, LEER*graag*, en enkele soortgelijke, die door *ziek om te behagen*, *te schrapen*, *belust om te dansen* uitgelegd kunnen worden. SPRING*levend* is eene

vrije Koppeling, beteekenende, dat men zoo frisch en levend is, dat men danst en springt, of wel zou willen dansen en springen. B. v. *is die man niet dood? — Hoe komt gij er aan! hij is nog* SPRINGLEVEND. Zoo moet FONKEL*nieuw* door nieuw, dat het nog fonkelt, worden verklaard. PIEP*jong* is zoo jong als een vogel, die pas *piept*, en nog niet *zingt*. KLINK*klaar* is zoo klaar en helder, dat het klinkt; KLINK*klaar goud* b. v., KLINK*klaar zilver* is goud, zilver, dat echt en zuiver is, en, als men 't vallen laat, een' helderen klank geeft. Vergelijk ook het gezegde over de vermenging van zigtbare en hoorbare werkingen, hierboven bl. 43.

§ 104.

Bij het uitleggen der hoofdbeteekenissen, die andere soorten van Koppelingen, dan de nu opgenoemde, hebben kunnen, willen wij niet stilstaan. Die van Voorzetsels met Werkwoorden moeten naar de verschillende, hetzij letterlijke, of figuurlijke beteekenissen, welke zulke Voorzetsels bij ons in het taalgebruik hebben, worden uitgelegd, b. v. ONDER*gaan*, VOOR*zeggen*, VOOR*spellen* enz. Meestal zal men, als die Koppelingen scheidbaar zijn, eene meer letterlijke; zijn zij onscheidbaar, eene meer vergeestelijkte, figuurlijke beteekenis aantreffen. Vergelijk b. v. de zeggingen *iemand iets* VOORZEGGEN, en *iemand iets* VÓÓRZEGGEN, *de zon* GAAT ONDER en *een booswicht* ONDERGAAT *de straf*. Hoe veel figuurlijker is het laatste dan het eerste! Hier geldt hetzelfde wat van VOL MAKEN en *volmaken* hierboven aangemerkt is, bl. 209.

Koppelingen van een Voorzetsel met Substantieven hebben echter veelal de beteekenis, die ook in het Werkwoord, waarvan zij afgeleid zijn, of dat zij zelve ontstaan deden, heerschende is. IN*leg*, IN*druk*, IN*slag* enz. moeten als IN*leggen*, IN*drukken*, IN*slaan* verklaard worden. Niet echter altijd vindt men juist de Praepositie met een Substantief gekoppeld, waar zij gekoppeld met een Werkwoord voorkomt, — en zoo ook niet omgekeerd. IN*slapen* is gebruikelijk, maar daarom niet de INSLAAP (wel *het* IN*slapen*). Men zegt IN*schuld* voor *schuld*,

die men te vorderen heeft; maar niet *ik* IN*schuld*, of *ik schuld* IN voor *ik vorder schulden in.* Zoo heeft men OVER*daad*, AF*gunst*, maar daarom niet OVER*doen* in den zin van verspillen, of AF*gunnen* in dien van *niet gunnen.* Evenzoo is het met OVER*spel*, MEDE*lijden*, BIJ*geloof*, VOOR*keur* gelegen. Somtijds heeft ook het Compositum van de Praepositie met het Substantief eene meer leenspreukige beteekenis, dan die, welke in de Koppeling der Praepositie met het Verbum heerscht. DOOR*zigt* b. v. is meestal niet letterlijk het gezigt, dat men door iets heen heeft; maar de kennis, het begrip, die men heeft van eene zaak.

Koppelingen van Praepositiën vóór Adjectieven laten zich ook uit beider beteekenis, of meer letterlijk, of meer figuurlijk verklaren. IN*net*, IN*keurig*, IN*schrander* is net, keurig, schrander *tot in zijne binnenste deelen* (*). DOOR*kundig*, DOOR*geleerd* is wat *door en door* met geleerdheid en kunde *doortrokken is.* OVER*schoon*, OVER*fraai*, OVER*fijn*, OVER*juist* (het laatste bij HOOFT gebruikelijk) is schoon, fraai, fijn *over* of *boven* datgene, wat zulks gewoonlijk geheeten wordt, dus *bovenmate*, *buitengewoon* fraai, fijn enz. Somtijds echter drukt dat OVER wel eens eene *al te groote* mate van iets, en dus iets gebrekkigs uit, b. v. in OVER*tollig*, hetwelk voor OVER*tallig*, dat is, boven het vereischte getal staat, en een' kwaden zin heeft. Evenzoo in OVER*gevoelig*, OVER*geloovig.*— AAN*minnig*, AAN*vallig*, AAN*lokkelijk* is *minnig*, *vallig* (dat is *bijvallend*, *medevallend*, *toevallend)*, *lokkelijk*, voor zoo ver wij zulks denken, als die hoedanigheden jegens anderen ten toon spreidend. Het Voorzetsel *aan* drukt toch dikwerf eene rigting uit *naar iets toe.* Zoo is AAN*lagchen* op die wijze lagchen, dat dit lagchen zich naar een' ander uitstrekt, betrekking heeft tot een ander, dien ik mij tegenover den lagchende denk,

---

(*) Onze oudste schrijvers koppelden op dergelijke wijze het voorzetsel *uit* met Adjectieven en Adverbiën, b. v. UIT*schoon*, UIT*groot*, voor zeer schoon, zeer groot, misschien op te vatten als: *ten uiterste groot* en *schoon.*

gelijk men daarom de uitdrukkingen *iemand* AAN*lagchen* en *iemand* TEGEN*lagchen* of TOE*lagchen* soms door elkander bezigt.

13.) *Over het nut en de fraaiheid der Koppelingen of Composita, en over de voorregten van het Nederlandsch in dat opzigt.*

§ 105.

De vatbaarheid voor Compositie is eene der fraaiste eigenschappen van de Nederlandsche taal, en van de Duitsche talen in het algemeen, eene eigenschap, die zij met het oud-Grieksch gemeen hebben. Niet alleen toch kunnen wij door Koppelingen onzen Woordenschat onophoudelijk vermeerderen, en de rijkdom der taal wordt dus door die Koppelbaarheid (om ze dus te noemen) ongemeen bevorderd; maar ook de kortheid, de kracht en de nadruk, het sierlijke en schilderachtige van den stijl hebben aan die eigenschap zeer veel te danken. Men vergelijke hetgeen wij in de naast voorgaande § § over de verschillende beteekenissen onzer Composita gezegd hebben, en denke er over na, hoe verlegen wij zijn zouden, indien wij al die beteekenissen door omschrijving moesten uitdrukken. Met name zetten Koppelingen veel luister aan de Poëzij bij, en een Hollandsch Dichter is dikwerf in gelegenheid, om door een enkel Compositum dit of dat denkbeeld op het levendigst voor den geest af te schilderen, en vaak in één woord datgene uit te drukken, waartoe b. v. een Franschman (zoo hij het Grieksch en Latijn niet gaat plunderen) twee en drie woorden noodig heeft; woorden, die dan nog niet eens juist dat zeggen, wat door het Hollandsche Compositum wordt aangeduid!

HELMERS zingt b. v.

Helaas! Europa stort in 't graf der Middeneeuwen,
En de aard wordt weêr een MOORDWOESTIJN.

Elders:

Hij komt met schrikbre kaak, *met* BLIKSEMSCHIETENDE *oogen*,
Op RAVENVLEUGLEN *zweeft hij aan.*

Elders:

De MIJNSLAAF *wroete vrij in Peru's tastbaar duister.*

Elders:

De breede ZWANENHALS *is als de sneeuw zoo wit.*

BILDERDIJK zingt in zijn' *Ondergang der eerste Wareld:*

Zoo lag op 't oogenblik by 't zich verdelgend heir
Verbitt'ring, *grimmigheid en* HARTSTOCHTBARNING *neêr.*

Elders in hetzelfde gedicht:

Tavoach GRIJNSLACHT.

Elders:

..... *Nacht en dag scheen door elkaâr te spelen*,
Niet als de roos der wang met donzig LELIEBLANK,
Of 't git der oogen, *met des levens* FLONKERSPRANK
Versmolten enz.

Elders:

Nu rezen moord, *geweld en* BLOEDDORST, *'s afgronds Koning*
Sloeg de ijz'ren valdeur op der Helsche GRUWELWONING.

Elders:

Gij kent hun ECHT-, *en* WEE-, *en* ROUW-, *en* MOORD*geschichten.*

Elders:

Nog hoor ik 't BLIKSEMVUUR, *dat door de wolken gromt,*
Waar nooit dan ENGLENZANG *den weërklank had doen hooren*
Der HEMELMELODIJ *van de onbevlekte Chorén.*

Elders:

Het PARADIJSOOFT *bleekte en 't* VOOGLENZANGCHOOR *zweeg,*
Dat dwars door 't BLADGEWELF *ten hoogsten hemel steeg.*

Elders:

Zij voelt het drukken van die armen, voelt het kloppen
Van d'eigen boezem aan haar hart, en vangt de droppen
Van 't ROZENRIEKEND *hair, dat om zijn schedel speelt,*
En HEMELBALSEMS *dauwt, in hooger lucht geteeld.*

STARING zingt boertend van een moeras:

Ja, klonk het uit de MODDERZEE:

Elders:

Zoo dringt de RAMPMAAR *hem in de ooren.*

Elders van de *ontvleeschde* hand eens spooks:

Hij volgt, onmagtig om de BEENDERHAND *te ontsnappen.*

Elders:

...... *De* LOSGEGIERDE *staart*
Der slang verschijnt! Rots wordt naast rots gespleten,
Bij iedren KRONKELSLAG. *Luid sissend in haar vaart,*
Schiet nu de VLIJMSPITS *hemelwaart* enz.

Elders...... Maar genoeg! Andere soortgelijke voorbeelden uit onze taal en het Hoogduitsch heb ik aangehaald in mijne Aanteekeningen op het Eerste Deel eener nieuwe uitgave van BLAIRS *Lessen over de Redekunst*, bl. 64 en 207.

Ziet men echter nu in de hier ter plaatse aangehaalde verzen niet, hoe zinrijk die Koppelingen *moordwoestijn*, *bliksemschietend*, *ravenvleugelen*, *mijnslaaf*, *zwanenhals*, *hartstogtbarning*, *grijnslagchen*, *lelieblank*, *flonkersprank*, *bloeddorst*, *gruwelwoning*, *echtgeschichten*, *moordgeschichten*, *bliksemvuur*, *Engelenzang*, *Hemelmelodij*, *paradijsooft*, *vogelenzangkoor*, *bladgewelf*, *rozenriekend*, *hemelbalsem*, *modderzee*, *rampmaar*, *beenderhand*, *losgegierd*, *kronkelslag*, *vlijmspits* enz. zijn, hoe iedere Koppeling ons twee of drie denkbeelden in eens voor den geest roept?

Het is vooral boven de zoogenaamde Romanische talen, waaronder men hoofdzakelijk het Fransch, Italiaansch, Spaansch en Portugeesch verstaat, maar inzonderheid boven het Fransch, dat de Hollandsche taal, even als het Hoogduitsch en de overige Spraken van Duitschen bloede, in het vermogen, om Koppelingen te vormen, uitmunt. Het Fransch bezit slechts zeer weinig Composita, die uit zijn eigen boezem ontleend zijn, en den zin der meeste Hollandsche Koppelingen moet het door omschrijving met den tweeden Naamval, of door Praepositiën, of op eene andere dergelijke wijze uitdrukken. Zoo is ons *avondstar* in het Fransch *étoile du soir*, ons *eetzaal salle à manger*, ons *vederhoed* of *pluimhoed chapeau à plumes*, ons *melkkan pot au lait*, ons *windmolen moulin à vent*, ons *vaderlandsliefde amour de la patrie*, ons *doodzonde péché mortel*, ons *bloeddorst soif de* of *du sang*, ons *huisdieren animaux domestiques*, ons *dolksteek coup de poignard*, ons *sabelhouw coup de sabre*, ons *geweerschot coup de fusil*, ons *vuistslag coup de poing* (*), ons *melksoep soupe au lait*, ons

(*) Geen woord heeft het zoo druk in de Fransche taal, als dat arme woord *coup*. Ons *houw*, *slag*, *steek*, *streek*, *schoot*, *schot*, *snede*, *hak*, *schok*, *teug*, al die woorden, en hoeveel andere nog, moeten in het Fransch door *coup* vertaald worden,

moederliefde amour maternel, ons *zonnestraal rayon du soleil*, ons *heldenmoed*, *heldendeugd*, *heldendaad*, *heldendood* enz. *courage héroïque*, *vertu héroïque*, *fait ou action héroïque*, *mort d'un héros ou des héros;* ons *oogbetooverend ce qui ravit, ce qui enchante les yeux;* ons *zielverrukkend ce qui touche ou émeut l'ame*, ons *wellustademend ce qui respire la volupté*, ons *omloopen*, *naloopen*, *inloopen*, *voorloopen*, *uitloopen*, *medeloopen* en allerlei soortgelijke Koppelingen van Voorzetsels en Werkwoorden door *courir ça et là*, *courir après*, *courir dans*, *courir avant*, *courir dehors*, *courir avec* etc.; ons *engelschoon beau comme un ange*, ons *heethoofd tête de feu*, *tête volcanique*, ons *zelfliefde amour de soi-même (égoisme)*, ons *spiegelglad uni comme un miroir*, ons *ijzerhard dur comme le fer*, ons *marmerkoud froid comme le* of *du marbre*, ons *roemrijk riche en gloire*, ons *overfraai parfaitement beau*, ons *kleingeestig borné d'esprit*, ons *rozerood couleur de rose*, ons *roofvogel oiseau de proie*, ons *regenboog arc-en-ciel*, ons *bloedregen pluie de sang*, ons *vuurdoop baptême de feu*, ons *schrikdier*, *monstre horrible*, ons *ridmeester capitaine de cavallerie*, ons *bliksemgod dieu du* of *de la foudre* enz. Men ziet, hoe hier overal drie en meer woorden noodig zijn, om zulke Hollandsche Koppelingen in het Fransch te vertalen, daar men in die taal geene vrijheid heeft, om, als wij, b. v. de woorden *sang* en *pluie*, d. i. *bloed* en *regen*, bij elkaâr te voegen, en daaruit *sangpluie*, gelijk ons *bloedregen*, te maken. Wel is waar, het Fransch heeft vele Koppelingen, als daar zijn *géographie*, *astro-nomie*, *parri-cide*, *matri-cide*, *légis-lateur*, *odontalgiste*, *my-ope*, *biblio-thèque*, *tele-scope*, *philo-sophie*, *aéro-naute*,

---

b. v. sabelhouw is *coup de sabre*, dolksteek *coup de poignard*, geweerschot *coup de fusil*, snede met een mes *coup de couteau*, vuistslag *coup de poing*, roedestreek *coup de verge*, donderslag *coup de foudre*, proefstuk *coup d' essai*, oogopslag *coup d' oeil*, een teug drinken *boire un coup*, rukwind *coup de vent* enz. — 't Is altijd *coup* voor, en *coup* na. Zeker, het pleit niet voor den rijkdom eener taal, dat men hetzelfde woord in zoo talloos veel verschillende beteekenissen nemen moet.

aëro-lithe, (d. i. aardrijksbeschrijving, sterrekunde, vadermoorder, moedermoorder, wetgever, tandmeester, bijziende, boekerij, verrekijker, wijsbegeerte, luchtschipper, luchtsteen), enz., en het vermeerdert die in vakken van kunst en wetenschap nog dagelijks; maar die Koppelingen bestaan uit geheel vreemde, meest uit het Grieksch of Latijn ontleende woorden. Want welk ongeletterd Franschman weet, wat *géo-* en *graphie* in het woord *géographie* beteekent? Het zijn twee Grieksche woorden, die elk afzonderlijk niet in het Fransch gebruikt worden, en waarvan het eerste *aarde*, het tweede *beschrijving* wil zeggen. *Géographie* is dus in goed Hollandsch *aardbeschrijving*, welk *aardbeschrijving* of *aardrijksbeschrijving* door eigen kracht voor ieder Hollander dadelijk verstaanbaar is, even als in het Fransch het Compositum *terre-description* zijn zou. Maar zulke Koppelingen, als dit *terre-description*, mogen nu juist de Franschen niet vormen. Slechts enkele Koppelingen hebben zij, die niet uit vreemde, maar ook in het Fransch nog gangbare woorden bestaan, b. v. *porte-manteau* (kapstok), *tirebouchon* (kurketrekker), en eenige van die soort op bl. 191 genoemd. Zoo ook *bienveillant* (welwillend), *malfaiteur* (kwaaddoener), *malaise* (kwalijkheid, ongemakkelijk gevoel), *malsain* (ongezond), *oui-dire* (hooren-zeggen), *rendez-vous* (plaatsaanwijzing), *clairvoyant* (helderziende), *bienfaisance* (weldadigheid), *gentilhomme* (edelman), *sang-sue* (bloedzuiger), *pourvoir* (voorzien), *parcourir* (doorloopen), *parfait* (volmaakt, of letterlijk doormaakt, d. i. door en door gemaakt, zijnde dit Fransche woord *parfait* eene soortgelijke Compositie, als b. v. ons *doorschrander)*, *sans-culotte* (ongebroekt), *demi-dieu* (halfgod) en soortgelijke, wier regelmaat van Koppeling echter niet tot andere woorden mag uitgestrekt worden, zoo als wij naar ééne Koppeling er honderd andere van dezelfde soort gemaakt hebben, en soms nog maken mogen. Wij zeggen b. v. *weldadig*, *weldoende* op dezelfde wijze, als de Franschen *bienfaisant* zeggen; maar tevens hebben wij de Koppelingen *wellustig*, *wellevend*, *welsprekend*, *welvarend*, *welzalig*, *welberaden*, *welkomst*, *welkom*, *welzijn*, *welgemaakt*, *welwillend*, *welaan*, *welgemoed*, *welligt*, *weldra*, *welluidend*, *wel-*

geboren, *welmeenend*, *welhebbend*, *welgevallen*, *welgesteld*, *welbehagen*, *welstand*, *welstaanshalve*, *welvoegelijk* enz., die allen met *wel* gevormd zijn, terwijl de Franschen slechts voor een paar andere woorden hun Adverbium *bien*, ons *wel*, plaatsen durven.

Men moet evenwel erkennen, dat de Fransche taal meer Enkelvoudige woorden *(simplicia)* heeft, dan de onze, dat wil zeggen, dat zij dikwerf in één woord uitdrukt, waartoe wij eene Koppeling bezigen. Zoo zeggen wij *vederbosch*, *morgenrood*, *pereboom*, *stormwind*, *zondvloed*, *godsdienst*, *goedaardig*, *hekeldicht*, *geneesheer*, *regenvlaag*, *schildpad*, *hemelvaart*, *behaagziek*, *toonkunst*, *schilderkunst*, *beeldhouwkunst*, *nakomelingschap*, *voorvaderen*, *geldmiddelen*, *ademhalen*, *overtrekken*, *doortrokken*, *oorvijg*, *elleboog*, *zeewezen*, alles met Composita, waar de Franschen eenvoudig *panache*, *aurore*, *poirier*, *ouragan*, *déluge*, *religion*, *débonnaire*, *satire*, *médecin*, *ondée*, *tortue*, *ascension*, *coquet*, *musique*, *peinture*, *sculpture*, *postérité*, *aïeux*, *finances*, *respirer*, *passer*, *soufflet*, *coude*, *marine*, gebruiken. Van daar, dat dezelfde woorden, en daardoor dezelfde klanken bij ons wel eens wat dikwerf in den stijl wederkomen, omdat één en hetzelfde woord in zulk een groot aantal Koppelingen wordt aangetroffen. Zoo hebben wij, b. v. *kunst* in *Toon*KUNST, *Schilder*KUNST, *Dicht*KUNST, *Beeldhouw*KUNST, *Teeken*KUNST, *Genees*KUNST enz. Van den anderen kant hebben echter onze Composita dikwerf weêr het voordeel van duidelijkheid en schilderachtigheid boven zulke Fransche, niet Zamengestelde of Enkelvoudige woorden. Vooral ook daarom, dewijl zoo velen dier Fransche woorden hunne wortelen in 't Latijn of Grieksch hebben (vergelijk § 7). Is b. v. ons woord *Hemelvaart* niet aanschouwelijker van begrip, dan het Fransche *Ascension?* Is *Zelfzucht* niet door zich-zelf verstaanbaarder dan *Égoisme?* Drukt *Godsdienst* (dienst van God) niet duidelijker uit, wat het zeggen moet, dan *Religion?* Bij *Godsdienst* toch *voel* ik de beteekenis; bij het woord *Religion* weet ik ze maar van hooren zeggen, en slechts iemand, die Latijn verstaat, zal mij misschien kunnen leeren, waar dat woord *Religion*, dat het Latijnsche *Religio*

is, toch eigenlijk van afstamme, wat zijn oorspronkelijke zin zij.

Het is echter vooral in de Poëzij, dat het vermogen van Woordkoppeling bij ons het meest op prijs gesteld moet worden; want juist onze Poëtische Composita zijn het minst in het Fransch, noch door enkele woorden, noch door Koppelingen vertaalbaar. Beproef b. v. eens de vertolking diergene, die hierboven op, bl. 213 en volg. en in de Aanteekeningen op BLAIR voorkomen.

In dit Geschrift behoeven wij hierbij niet langer stil te staan, daar het meer over de wijze van woordvorming door Koppeling, dan over de voordeelen dier woordvorming, te handelen heeft.

14.) *Over eenige voorschriften, tot het vormen van Koppelingen of Composita betrekkelijk.*

§ 106.

Ofschoon er, gelijk wij zagen, ongemeen veel partij te trekken is van het vermogen onzer taal, om uit haren eigen boezem duidelijke, fraaije en schilderachtige Koppelingen te vormen, moet men echter in dezen niet buitensporig te werk gaan, noch wanen, dat men maar voetstoots allerlei Composita maken kan, om het even, of zij door het gebruik al dan niet eenigzins gewettigd, en met den arbeid der taal al dan niet overeenkomstig zijn. Niet alles hetgeen wij *kunnen*, *mogen* wij daarom ook, en bij alle Woordkoppeling moeten wij de volgende regels en voorschriften niet uit het oog verliezen.

1.)Elke Koppeling moet door het Gebruik meer of min bekrachtigd en goedgekeurd zijn. Het gebruik moet haar, om het zoo te noemen, meer of min geijkt en gestempeld hebben. Gelijk men zonder die ijking geene Afleidsels mag vormen; gelijk men nog niet *Onderwijz*AAR mag zeggen alléén daarom, omdat men *Leer*AAR, *Middel*AAR en meer andere woorden door middel van het Achtervoegsel aar afleidt,

is het ook niet geoorloofd Composita, als b. v. *domhoofd*, *wijskop*, *roodkool*, *witkool*, *kwaadbol*, *kwalijkdaad*, *zoetaardig*, *zachthartig*, *zusterlandsch*, *broederlandsch*, *ombeenen*, *snelwiekig*, *grootigheid*, *voormoeder*, *hooggedraafd*, *geelkoorts* zoo maar *eensklaps* te bezigen, alléén op grond daarvan, dat men *domkop*, *zuurkool*, *losbol*, *weldaad*, *zachtaardig*, *goedhartig*, *vaderlandsch*, *omarmen*, *snelvoetig*, *kleinigheid*, *voorvader*, *hoogdravend*, *geelziekte* bezigt, en dus zou meenen te mogen zeggen: is het Zamenstel of de Koppeling ZUUR*kool* geoorloofd, waarom mag ik dan ook niet WIT*kool*, ROOD*kool* vormen?

Men gevoelt echter, dat het 1) in dezen een groot onderscheid maakt, van welken aard de Koppeling zij; voorts, 2) of iemand, die zulk eene nieuwe Koppeling vormt, eenig gezag als schrijver bezitte, en 3) waar ter plaatse, mitsgaders onder welke voorbehoedmiddelen hij zulk een nieuw Compositum gebruike. Ook blijft dit altijd het groote voorregt onzer taal, *dat, schoon ook al het Gebruik zijne regten in de Woordkoppeling gelden doet, en niet ieder Zamenstelsel door zich-zelven reeds wettig is, wij echter in allen gevalle in onze taal-zelve en in hare geheele natuur de stof en de middelen bezitten, om aan dat gebruik Koppelingen ter goedkeuring aan te bieden;* terwijl integendeel de Franschen zulks in hunne taal doorgaans zoo niet kunnen, *daar het Fransch de kracht van Woordzamenstelling of Woordkoppeling over het algemeen mist, en ten gevolge van zijnen aanleg missen moet.* Voorts, hoewel men dan ook al soms aan nieuwgesmede Koppelingen bij ons Ongebruikelijkheid moge kunnen te last leggen, Onverstaanbaarheid kleeft haar evenwel zelden aan. *Zachthartig* b. v. zou wel niet gebruikelijk, maar zoo min onverstaanbaar zijn, als het aan elk bekende *goedhartig*.

2.) Schoon nieuwgevormde Zamenstelsels of Koppelingen bij ons al ligt verstaanbaar zijn zullen, zoude men er echter enkele kunnen vormen, die deze deugd niet bezaten. Hiervoor nu moet men zich wachten. Die b. v. naar de regelmaat of Analogie van *kaarsschoon*, d. i. *schoon slechts bij kaarslicht* (zie § 101), *dagschoon* in den zin van *schoon slechts bij dag* ging koppelen, zou misschien (ten zij men het uit den zin

van andere bijgevoegde woorden kon opmaken) niet verstaan worden, dewijl *kaarsschoon* slechts een enkel Compositum van die soort is, en een zoodanig, hetwelk zijne beteekenis niet ligt op anderen zal overdragen. Juist op dezelfde wijze zou het met Koppelingen gelegen zijn, die wij naar *vensterziek* wilden vormen. *Vensterziek* zegt men van iemand, die ligt ongesteld is, zoodat hij aan het venster nog zitten kan. Zouden wij nu evenwel daarnaar *bedziek*, in den zin van zwaar ziek, maar dadelijk kunnen invoeren?

3.) Koppelingen moeten echter ook weêr niet al te duidelijk wezen, dat wil zeggen: de twee deelen, waaruit zij bestaan, moeten beide niet hetzelfde beteekenen, en één van hen dus overtollig zijn. Zoo zegt tegenwoordig het woord *einddoel* niet veel meer dan wat *doel* alleen reeds aanduidt, weshalve men dan ook het woord omkeeren kan, en zoo goed schier *doeleind*, als *einddoel* zeggen. *Sneeuwbuivlaag* ware ook te overduidelijk, want *sneeuwbui* of *sneeuwvlaag* drukt niet veel minder uit, dan *sneeuwbuivlaag*. Wat geeft tegenwoordig *stilzwijgen* al meer dan *zwijgen* te kennen? Met dat al wil ik het door het gebruik nog altijd gewettigde *stilzwijgen*, zoo min als *einddoel* of *doeleind*, verworpen hebben. Het meest loopt men echter gevaar van zulke nuttelooze Koppelingen te vormen, als men een Hollandsch met een vreemd woord vereenigt. Zoo lacht men onkundigen uit, die van *zeemarine*, *portebrisédeur*, *ridmeester van de kavallerie* enz. spreken.

4.) Koppelingen moeten ook niet stroef en onwelluidend zijn. In dit gebrek kan men somtijds vervallen, als men meer dan twee woorden vereenigt. Stroef klinkt b. v. *gedachtenisleerrede;* zeg liever of *gedenkleerrede*, of zonder Koppeling, *leerrede ter gedachtenis.*

5.) Vooral moet men in Proza, waarin men door maat noch rijm gebonden is, zulke lange Zamenstelsels liever vermijden. *Wetenschappenminnaar*, *toonkunstliefhebber*, *godsdienstvoorschriften* en soortgelijke *oneigenlijke* Composita (§ 93) klinken, dikwerf gebruikt, ligt vreemd en onaangenaam. Waarom niet *beminnaar der wetenschappen*, *liefhebber der toonkunst*, *voorschriften van den godsdienst?*

6.) Maar ook zelfs in de Poëzij — en hoeveel meer dus in Proza — moet men zich voor gezochte en buitensporige Composita wachten. Van zulke overdrevene, valsch-vernuftige Koppelingen leveren de nieuwere Hoogduitsche Dichtkunst en Proza voorbeelden genoeg op; want de Hoogduitschers misbruiken wel eens de vatbaarheid hunner taal, en die der Duitsche talen in het algemeen, voor Zamenstelling, waardoor soms Koppelingen ontstaan, vol onzin en wansmaak. Wil men fraaije en gepaste Composita in het Hoogduitsch, zoo kan men ze bij GÖTHE, SCHILLER, TIECK, KLOPSTOCK, VOSS en andere groote Duitsche Vernuften in overvloed aantreffen.

7.) Bij het vormen van nieuwe Koppelingen voege men, wat nu de inlassching der *s*, *e* en 't geen dies meer zij betreft (zie § 98), dezelfde regelmaat, welke in andere Composita, naar wier voorbeeld zij gesmeed worden, geldend is. Wij zeggen b. v. *zonne*E*straal*, *zonne*E*blik*, niet *zonstraal*, *zonblik*; zeg dus ook b. v. *zonne*E*lonk*, *zonne*E*lachje* (als gij zulke Composita wilt), en niet *zonlonk*, *zonlachje*. Wij zeggen *reuzen-* of *reuz*E*leest*, *reuz*E*gedaante*, niet *reusleest* enz. — zeg dus ook *reuzen-* of *reuz*E*geleerdheid*, *reuz*EN*gebouw*. Wij zeggen *kind*ER*spel*, niet *kindspel*; zeg dus ook *kind*ER*luim*, *kind*ER*gril* enz. Wij zeggen *arend*S*blik*, *havik*S*neus*, niet *arendblik*, *havikneus*; zeg dus ook *arend*S*klaauw*, *roofvogel*S*neus*, en laat niet uit onkunde, gelijk sommige zotten in Duitschland doen, de *s* zonder onderscheid in alle Composita weg. Zeg evenwel *arendsnel* (niet *arend*S*snel*), dewijl men *vogelsnel*, *windsnel* zegt, en hier ook geen teeken des tweeden naamvals ooit verondersteld kan worden. Vergelijk toch § 101 over de beteekenis van dergelijke Koppelingen.

8.) Vorm eindelijk geene Koppelingen geheel buiten noodzaak, dat is, vorm ze niet, als gij voor uw denkbeeld reeds een goed, gebruikelijk Compositum hebt. Waarom zou men *zachthartig* koppelen, daar men *zachtzinnig*, *zachtmoedig*, *zachtaardig* heeft, en ééne dezer drie Koppelingen al ligt voor hetgeen wij willen uitdrukken voldoende zal zijn. Men heeft *bijgeloof*, zoo kan men misschien *overgeloof* wel missen. Men

heeft *volkrijk*, *belangrijk*, *roemrijk*, *luisterrijk*, wat zou men in die woorden met het vaak Hoogduitschachtige *vol*, met *belang*VOL, *volk*VOL, *roem*VOL, *luister*VOL doen?

15.) *Slotaanmerking over de Woordkoppeling.*

§ 107.

En zoo hebben wij dan nu het voornaamste, wat er over de Woordkoppeling of Compositie in onze taal te zeggen viel, voorgedragen, en van dit belangrijk onderwerp een iets breedvoeriger (schoon op zich-zelf altijd nog zeer beknopt) overzigt gegeven, dan er tot hiertoe bij ons van gegeven is.

Men ziet, dat dit onderwerp deze beschouwing allezins verdiende; want de rijkdom onzer taal is vooral niet minder aan haar vermogen van Compositie, dan aan haar vermogen van Derivatie toe te schrijven, ja, wij moeten dikwerf het gebrek, dat wij aan *Enkelvoudige*, hetzij Primitieve, hetzij Derivate woorden hebben, door Koppelingen vervullen. Vergelijk bl. 219.

Merkwaardig is het te zien, hoe in onze taal stam- en afgeleide woorden de plaats allengskens voor Koppelingen inruimen, omdat die Composita het voorregt eener meerdere duidelijkheid en aanschouwelijkheid hebben. Houd toch b. v. het Afgeleide woord *geleid*ER eens tegen het Zamengestelde *geleidsman*, of vergelijk *bescherm*ER en *beschermheer*, *tuin*IER en *tuinman*, *orgel*IST en *orgelspeler*, *vrucht*BAAR en *vruchtdragend*, *stede*LING en *stadbewoner* enz., zoo vindt gij natuurlijk eene meerdere verstaanbaarheid in de Koppelingen, dan in de Afleidsels; ten minste het valt gemakkelijker, b. v. naar *stadbewoner* de woorden *bergbewoner*, *dalbewoner*, *hutbewoner*, *aardbewoner* enz. te vormen, dan naar de analogie van *stede*LING de woorden *berge*LING, *dal*LING, *aarde*LING enz. Kortom, het beginsel van Koppeling is tegenwoordig en blijft in onze taal over het algemeen een meer levend beginsel dan dat der Afleiding, gelijk wij trouwens bl. 130 gezien hebben, dat verschillende Achtervoegselen zich bijna niet meer achter

nieuwe woorden laten hechten. Hoe meer daarom ook de Afleiding tot de Koppeling nadert, gelijk b. v. met de Achtervoegselen der tweede klasse het geval is, die toch, zoo als wij bl. 90 zagen, oorspronkelijk woorden op zich-zelve waren, des te meer levend is zij nog. Niemand zal zwarigheid maken, om het Achtervoegsel loos (zie § 50) met nieuwe woorden te vereenigen, waarmede het nog nimmer vereenigd is geweest. Gelijk het ons niet stuiten zou, wanneer iemand, ons Adjectief *rijk* achter het Substantief *Willempjes* koppelend, al boertend zeide: *ik ben* WILLEMPJESRIJK, dat is, *rijk in gouden Willempjes*, zou het ons evenmin hinderen, wanneer hij met behulp van het Achtervoegsel loos het Adjectief *willempjesloos* voor *zonder gouden Willempjes* wilde vormen. — Achter- en Voorvoegselen zijn evenwel allen oorspronkelijk misschien afzonderlijke woorden geweest, ja, de geheele Afleiding is mogelijk niets anders dan Koppeling, wat zeg ik, zelfs de Verbuiging of Flectie der woorden kan in den aanvang der taal Koppeling geweest zijn.

§ 108.

Ziedaar, wat ik in dit geschrift over de gronden der Nederlandsche Woordafleidkunde, en dus over de wijze, waarop de woorden ontstaan, uit elkander afgeleid, en met elkander gekoppeld worden, wilde zeggen. Ik heb te dikwerf reeds verklaard, dat ik in dit werkje slechts over de Etymologie, voor zoo ver zij zich meer of min duidelijk vertoont, handelen, en te diep gaande onderzoekingen vermijden wilde, dan dat ik dit nogmaals zou behoeven te herhalen, en voor het of niet aanroeren, of niet treden in vele Etymologische navorschingen verschooning zou behoeven te vragen. Mijn doel was minkundigen op den weg te helpen, waarop zij zelven nu, zoo het hun lust, verder kunnen voortwandelen, en aan meer kundigen nog eens geleidelijk datgene te herinneren, wat zij vóór mij reeds geweten hebben, of, voor het grootste gedeelte ten minste, hebben kunnen weten. Heb ik dit doel eenigzins bereikt; heb ik, zooveel de stoffe

toeliet, mij duidelijk en bevattelijk uitgedrukt; heb ik den rijkdom en de oorspronkelijkheid onzer moedertaal doen op prijs schatten; heb ik doen zien, hoe vol kracht en leven zij tot in hare diepste wortelen is, en hoe het grootste aantal harer woorden, zoo te zeggen, van ouder tot ouder op Vaderlandschen, oud-Duitschen (d. i. Hoog- en Nederduitschen, zie § 16) grond en bodem geboren en getogen is; heeft men dus hieruit het besluit kunnen trekken, hoezeer zij, ten minste *in dat opzigt*, der anders zoo bevallige, en thans ook zoo rijke Fransche taal de loef afsteekt (vergelijk § 7); heb ik vooral ook de gelukkige vatbaarheid van het Nederlandsch voor hetgeen men Woordkoppeling noemt, en zijne groote voorregten te dezen aanzien eenigzins in het licht mogen stellen; heb ik eindelijk hier en daar een' wenk gegeven, die bij scherpzinniger dan ik ben, den lust tot dieper, mijne eigene en de sfeer van dit werkje te boven gaande, bespiegelingen van nieuws opwekt: zoo zal ik mij den arbeid en de vlijt, aan dit geschrift besteed, niet beklagen; terwijl ik tevens vertrouw, dat om het goede, hetwelk het misschien te weeg zal kunnen brengeu, *deskundige* lezers, wien het in handen valt, de leemten van hetzelve wel over het hoofd zullen zien.

§ 109.

Als eene toegift laat ik nu hier nog een Ongelijkvloeijend Werkwoord, in deszelfs verschillende Afleidingen en Zamenstellingen, volgen, met terugwijzing op de bladzijden van dit geschrift, waartoe de wijzen van die Afleidingen en Zamenstellingen betrekking hebben. Ik kies hiertoe het Ongelijkvloeijende Werkwoord d r i n k e n, d r o n k, g e d r o n k e n.

Welke de hoogere afleiding van dit Werkwoord-zelf zij, is moeijelijk te zeggen. Het schijnt echter tot die Ongelijkvloeijende Werkwoorden te behooren, waarvan in allen gevalle een dieper wortel meer dan bij andere te vermoeden is, namelijk tot die Verba, welke achter hunne wortelvokaal eene dubbele consonant hebben. Vergelijk bladz. 46. — Of dus misschien d r i n k e n tot een denkbeeldig *draën*, met het La-

tijnsche *trahere* zamenhangend, te brengen zij, en zooveel als *met den mond ophalen*, beteekenen kunne, laat ik daar. Wij zullen, gedachtig aan het zeggen in § 14, den stamboom niet hooger dan tot drinken-zelf nasporen.

I. Van drinken, dronk, gedronken dan komen in de eerste plaats door *Afleiding onmiddellijk uit het Zakelijk deel van het Werkwoord-zelf* (§ 20), en wel uit den Onvolmaakt Verleden Tijd ik dronk, of oudtijds (§ 22) ik drank, de Substantieven *een* of *de* DRONK, *een* of *de* DRANK, en *een* of *de* DRENKE, welk *drenke* vroeger een watervat beteekende, en weêr zamenhangt met het Gelijkvloeijend Werkwoord *drenken*, *drenkte*, *gedrenkt*, dat in den zin van *te drinken geven* thans genomen wordt. Meer Gelijkvloeijende Werkwoorden ontstaan op die wijze van Ongelijkvloeijende door verandering der Wortelvokaal *i* in *e*, en nemen dan eene Actieve beteekenis aan, in stede der Onzijdige, die het Ongelijkvloeijend Verbum heeft. Zoo komt van het Ongelijkvloeijend liggen, lag, gelegen het Gelijkvloeijend *leggen*, *legde*, *gelegd*, voor *doen liggen;* want *ik heb dat daar neêrgelegd* zegt eigenlijk zooveel als: *ik heb dat daar* DOEN NEÊRLIGGEN. Vooral in het Hoogduitsch heeft men veel zulke Werkwoorden. *Drenken*, voor 't overige, beteekende vroeger ook wel *verdrinken*, en *het land* TE DRENKE *zetten* is (bij HOOFT) *het land onder water zetten.*

DRONK, DRANK, DRENKE en DRENKEN, zijn dus het naaste kroost van het Werkwoord drinken, dronk, gedronken. Men kan er nog het Substantief HET DRINKEN bijvoegen. Vergelijk § 19. En zoo ook GEDRINK, b. v. *kijk mij dat gebabbel*, *dat* GEDRINK *in die boerenherberg eens aan!* Hier komt echter reeds het Voorvoegsel GE bij, waarvan op § 72.

Laat ons nu zien, welke Afleidingen *door middel van Achter- en Voorvoegsels* van die woorden, en tevens ook nog van het Werkwoord drinken-zelf, al zoo gevormd worden. Vergelijk § 23.

II. Van drinken zelf komt, door middel der Achtervoegselen er, ster, ing, achtig, baar (§§ 25, 26, 43, 44, 45) *drink*ER, *drink*STER, *drink*ING, *drink*ACHTIG, *drink*-

BAAR, *drink*BAARHEID. *Drink*ER teelt met ij (§ 66) *drinker*IJ, en met ig (§ 32) *drinker*IG, voor *veel drinkend*, b. v. *hoe zijt gij zoo* DRINKERIG? Zoo bij KILIAAN met lijk (§ 48) *drinke*LIJK voor tot drinken geschikt.

Van DRONK komt door en (§ 31) het Adjectief *dronk*EN, dat met het Achtervoegsel schap (§ 52) weêr *dronken*SCHAP vormt, waarvoor men ook wel *dronken*HEID zegt, hetwelk echter meer Hoogduitsch is. Door aard (§ 42) komt van *dronken* het Substantief *dronk*AARD, waarvan *dronkaard*ACHTIG. Voorts door de Achtervoegselen je en ke (§ 35) de verkleinwoorden *dronk*JE, *dronk*SKE.

Van DRANK stammen geene Afleidsels. Men zou echter *drank*ACHTIG, *dranke*LOOS (§ 50) kunnen zeggen, het eerste voor iets, *dat naar drank gelijkt*, b. v. *dat schijnt mij meer spijs- dan* DRANKACHTIG, het tweede voor *zonder drank*, b. v. *wij waren spijs- en* DRANKELOOS. Ook heeft men van DRANK *drank*JE.

Van DRENKEN kan men weêr door er en ster (§ § 25, 26) de Substantieven *drenk*ER, *drenk*STER, door ing (§ 44) *drenke*LING vormen, het laatste in den zin van *een verdronkene*, daar *drenken* oudtijds ook wel voor *verdrinken* genomen werd.

III. Van drinken komt door Voorvoegselen het GE*drink*, waarvan reeds gesproken is. Voorts VER*drinken*, HER*drinken*, ONT*drinken* (§ § 74, 76, 78). Het laatste zou men b. v. kunnen gebruiken, als men zeide: *zij weddeden om een' dukaat, wie het meest zou kunnen drinken. Jan won het, en had dus den dukaat aan Piet* ONT*dronken*, dat is, *door drinken afgewonnen.*

Van DRENKEN stamt niet dan HER*drenken*, voor *op nieuws te drinken geven.*

Van DRANK stammen geene Afleidsels door middel van Voorvoegsels.

Ook niet van DRONK, of men moest HER*dronk* voor *een dronk op nieuws* bezigen willen, gelijk HER*koop* voor *een koop op nieuw*. Zie § 76.

Van drinking VER*drinking*, ook HER*drinking* enz.

Drenker, *drenkster* (gelijk ook *drinker*, *drinkster)* zouden des nood het Voorvoegsel her (§ 76), voorop kunnen nemen, en men zou HÉR*drenker*, HER*drenkster* kunnen zeggen voor een' man of vrouw, die op nieuws te drinken geeft.

Het Adjectief DRONKEN neemt geene Voorvoegsels aan, want VER*dronken* is een Deelwoord van VER*drinken*, en BE*dronken* schijnt thans meer Hoogduitsch dan Hollandsch. Wij zeggen liever *beschonken.*

Dronkenschap noch *drenkeling* worden met Voorvoegsels verbonden. *Drinkbaar* vormt door on, waarover § 77, ON*drinkbaar.*

Wij gaan thans over tot de Koppelingen of Composita, met het Werkwoord drinken en deszelfs Afstammelingen gevormd.

IV. Als Koppelingen van drinken, is het volgende aan te voeren.

1.) Van het Werkwoord drinken-zelf ontstaan met voorgehechte Praepositiën (zie § 90) de Composita OP*drinken*, UIT*drinken*, IN*drinken*, NA*drinken*, VOOR*drinken*, TOE*drinken*, OVER*drinken*, DOOR*drinken*, BIJ*drinken*, AAN*drinken*, AF*drinken* enz.

Van DRENKEN zijn zulke Koppelingen zoo niet in zwang. Men zou echter zeer goed *na*DRENKEN, *voor*DRENKEN enz. kunnen zeggen voor aan iemand NA, of VOOR *een' ander te drinken geven.*

Vroeger had men ook van DRENKEN met een voorgevoegd Substantief (§ 83) de Koppeling *wapen*DRENKEN, of *wapel*DRENKEN voor iemand in 't water stooten, of hem water of iets anders vloeibaars in 't aangezigt werpen, over welk woord men onder anderen in het breede het Eerste Deel der Werken van de *Maatschappij van Nederl. Letterkunde te Leyden*, bl. 93 en volg. raadplegen kan, schoon daar echter getwijfeld wordt, of *drenken* in *wapel*DRENKEN niet eene andere uitspraak van het woord *drengen* of *dringen* zij.

Van het Werkwoord drinken ontstaan, met een achteraangehecht woord, en wel *a*) met een Substantief (§ 87) de Koppelingen DRINKE*broêr* (ook *drinksuster* bij KILIAAN),

DRINK*glas*, DRINK*beker*, DRINK*kroes*, DRINK*nap*, DRINK*bokaal*, DRINK*schaal*, DRINK*kelk*, DRINK*kan*, DRINK*water*, DRINK*lied*, DRINK*gezang* enz., DRINK*geld*, DRINK*penning*, DRINK*gelag*, DRINK*gezelschap*, DRINK*gezel*, DRINK*lust*, DRINK*verlangen*, DRINK*behoefte* enz., DRINK*zaal*, DRINK*vertrek* enz., DRINK*moed* (moed, dien men zich al drinkend verwerft), DRINK*spreuk* (d. i. eene gezondheid, feestdronk, *toast)*, en een aantal soortgelijke, die verklaard moeten worden op de wijze, als § 103 gezegd is. Sommige van die Koppelingen hebben eene meer vrije beteekenis, die slechts door het gebruik kan worden geleerd, b. v. het aangehaalde DRINKE*broêr*, DRINK*penning*, DRINK*spreuk* enz.

b.) Van het Werkwoord drinken met een aangehecht Adjectief (§ 87) heeft men Koppelingen, als DRINK*lustig*, DRINK*graag*, DRINK*begeerig*, DRINK*zuchtig*, DRINK*ziek* enz.

c.) Van het Werkwoord drinken, als Substantief genomen voor *het drinken*, heeft men de *oneigenlijke* Koppelingen (§ 92) DRINKENS*zat*, DRINKENS*waardig* enz., b. v. *ik ben* DRINKENS*zat*, *dat is een waarlijk* DRINKENS*waardige wijn* enz. Zoo ook *het* WIJN*drinken*, *het* BIER*drinken*, *het* TOE*drinken*, *het* AF*drinken*, *het* GEZONDHEID*drinken* enz.; b. v. *het* WIJN*drinken was voorheen minder algemeen*, *dan thans.*

2.) Van het Werkwoord DRENKEN met een toegevoegd Substantief heeft men Koppelingen, als DRENK*plaats*, DRENK*water*, DRENK*trog* (trog, waar men vee uit *drenkt)*, DRENK*fontein*, DRENK*bron*, DRENK*emmer* enz.

Met een bijgevoegd Adjectief kan men van DRENKEN DRENK*lustig* enz. vormen.

3.) Van het Substantief dronk komt met een voorgehecht Substantief (§ 83) *wijn*DRONK, d. i. *wijnteug*, maar ook *dronkenschap van wijn*, b. v. *hij heeft een' kwaden* WIJNDRONK. — Voorts *water*DRONK, *feest*DRONK (d. i. DRINK*spreuk*, *gezondheid*, of *toast)*, *morgendronk* (een *dronk* of *teug*, 's morgens genomen) *avond*DRONK, *nacht*DRONK enz.

Met eene voorgevoegde Praepositie (§ 90) zou men er *na*DRONK, *toe*DRONK en soortgelijke Koppelingen van kunnen vormen, b. v. *laat ons nog een' na*DRONK *van Rijnwijn nemen.*

*Ik heb u toe*GEDRONKEN, *maar gij hebt mijn' toe*DRONK *niet beantwoord. Die voor*DRONK *van Madera bij de soep bevalt mij wel* enz.

Koppelingen, waarin DRONK het eerste woord uitmaakt, zijn weinig in gebruik, daar DRANK en drinken dan meest gebezigd worden.

4.) Van het Substantief DRANK komen met voorgevoegde Substantieven (§ 83) *morgen*DRANK, *avond*DRANK enz., *feest*DRANK, *koorts*DRANK (drank, in de koorts, of tegen de koorts te nemen), *gift*DRANK, *kinder*DRANK (b. v. *wijn is geen* KINDERDRANK) enz.

Met voorgevoegde Praepositiën (§ 90) zou men *na*DRANK, *voor*DRANK enz. kunnen vormen, b. v. *koffij is op den maaltijd geen kwade na*DRANK. *Hij houdt wel van den na*DRANK *van een likeurtje.* De beteekenis van DRANK en DRONK smelten dan wat ineen.

Met nagevoegde Substantieven heeft men van DRANK de Koppelingen DRANK*offer*, DRANK*kelder*, DRANK*verkooper*, DRANK*meester* (bottelier), DRANK*winkel* (waarin men *drank* verkoopt) enz.

Met een aangehecht Adjectief (§ 83) DRANK*begeerig*, DRANK*lustig* (iets anders soms dan DRINK*lustig*, en zooveel als verslingerd op sterke dranken beteekenend; want drank heeft somtijds den zin van *sterke drank*, of van *dronkenschap*, b. v. *hij is aan den drank).*

5.) Van DRINKER vormen wij de Koppelingen *wijn*DRINKER, *bier*DRINKER, *water*DRINKER enz. En zoo met Praepositiën *voor*DRINKER, *na*DRINKER, *toe*DRINKER, *op*DRINKER, *af*DRINKER enz., die echter allen niet even gebruikelijk zijn.

6.) Dezelfde Koppelingen kunnen ook van DRINKSTER ontstaan, b. v. *wijn*DRINKSTER, *melk*DRINKSTER enz.

7.) Uit DRINKERIJ, dat is *veelvuldig gedrink* of *zuiperij,* zou *jenever*DRINKERIJ enz. kunnen gevormd worden, evenwel slechts in een' zeer gemeenzamen of boertigen stijl. B. v. *dat was daar een wijn*GEDRINK, *een bier*GEZUIP, *eene jenever*DRINKERIJ!

8.) Van DRINKING (dat weinig in gebruik is) zou men *toe-*

DRINKING, *af*DRINKING, *wijn*DRINKING enz. des nood kunnen vormen. Men zegt echter daarvoor liever *het toe*DRINKEN, *het af*DRINKEN, *het wijn*DRINKEN enz.

9.) Van *het* Adjectief DRONKEN vormt men in het Hoogduitsch een aantal van die Koppelingen, waarvan in § 92 gesproken is, die echter bij ons nog weinig gebruikelijk zijn. Zoo zeggen de Hoogduitschers *liefde*DRONKEN, *vreugde*DRONKEN, *wellust*DRONKEN, *vuur*DRONKEN (bij SCHILLER in zijn *lied op de vreugde)* enz., dat is, *dronken van liefde, van vreugde* enz.

Enkele van die Composita sluipen bij ons allengskens in, en waarom de poort voor hen te sluiten? In allen gevalle zeggen wij *zwijmel*DRONKEN voor *dronken tot bezwijming toe*, b. v. *van wellust* ZWIJMELDRONKEN.

Wij hebben ook het Compositum *stapel*DRONKEN, ook wel *stom*DRONKEN, *smoor*DRONKEN (dat is, tot smorens toe).

Met praepositiën zou men *in*DRONKEN, *over*DRONKEN voor *door en door dronken* kunnen zeggen. Vergelijk § 104.

Van DRONKEN is ook de Koppeling DRONKE*lap*, dat is *dronkaard*, in gebruik, schoon men dit woord ook wel gescheiden *een* DRONKEN *lap* schrijft.

10.) Van DRONKAARD en DRONKENSCHAP zou men de *oneigenlijke* (§ 93) Koppelingen DRONKAARDS*zin*, DRONKAARDS*moed*, DRONKAARDS*lust*, DRONKENSCHAPS*roes* enz. kunnen vormen, die echter ligt te lang en stroef worden. Vergelijk bl. 222.

Dit zijn al zoo de voornaamste soorten van Koppelingen, die uit het ongelijkvloeijende Werkwoord drinken en zijne afstammelingen voort kunnen spruiten. Sommigen 11) kunnen tot nieuwe Composita van drie woorden aanleiding geven, b. v. *wijndrinkersvreugd*, *drink opperzaal*, *drinkwaterkan*, *drinkebroerslied*, *drinklied-wijze*, waarvan dan het Adverbium *drinkliedsgewijze* stamt, b. v. *dat klinkt meer psalmsgewijze, dan* DRINKLIEDSWIJZE. — En zoo meer andere, te veel om op te noemen. Vergelijk echter § 106.

INHOUD.

Bladz.
Inleidende Aanmerkingen, §§ 1—8 . . . . 5.

EERSTE HOOFDSTUK.

Over de Stamwoorden, §§ 9—14 . . . . 18.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Over de Afgeleide Woorden of Afleidsels, §§ 15—19. . 25.
A. Over de Afgeleide Woorden, uit het zakelijk deel der Ongelijkvloeijende Werkwoorden gevormd. §§ 20—22 . . . . 29.
B. Over de afleiding door middel van Voor- en Achtervoegsels, § 23.. . . . . 47.
a. Eerste klasse van Achtervoegsels, § 24 . . . 51.
Over het Achtervoegsel *er* § 25 . . . . 52.
» » » *ster* § 26 . . . . 57.
» » » *el* § 27 . . . . 58.
» » » *sel* § 28 . . . . 64.
» » » *em* § 29 . . . . 66.
» » » *sem* § 30 . . . . 68.
» » » *en* § 31 . . . . 69.

Bladz.
Over het Achtervoegsel *ig* § 32 . . . . 73.
" " " *uw* § 33 . . . . 76.
" " " *de*, *te* § 34 . . . . . . 77.
" " " *ke*, *ken* enz. § 35 . . . 79.
" " " *se* § 36 . , ... 81.
" " " *sch*, *isch* § 37 . . . . 83.
" " " *st* § 38 . . . . 85.
Besluit § 39 . . . . 87.
b. Tweede klasse van Achtervoegselen, § 40 . . . 89.
Over het Achtervoegsel *aar* § 41 . . . . 90.
" " " *aard* § 42 . . . . 91.
" " " *achtig* en *haftig* § 43 . . 93.
" " " *ing* § 44 . . . . 95.
" " " *baar* § 45 . . . . 96.
" " " *dom* § 46 . . . . 99.
" " " *heid* § 47 . . . . 100.
" " " *lijk* § 48 . . . . 103.
" " " *ling* § 49 . . . . 104.
" " " *loos* § 50 . . . . 107.
" " " *nis* § 51 . . . . 108.
" " " *schap* § 52. . . . . . . 110.
" " " *zaam* § 53 . . . . 112.
" " " *lei* enz. § 54 . . . . . 113.
c. Derde klasse van Achtervoegselen, § 55 . . . 114.
Over het Achtervoegsel *aan* § 56 . . . . 116.
" " " *aadje* § 57 . . . . 117.
" " " *eel* § 58 . . . . 118.
" " " *ein* § 59 . . . . 119.
" " " *es* § 60 . . . . 119.
" " " *et* § 61 . . . . 120.
" " " *ier* § 62 . . . . 121.
" " " *iet* § 63 . . . . 123.
" " " *in* § 64 . . . . 123.
" " " *ist* § 65 . . . . 125.
" " " *ij* § 66 . . . . 125.
" " " *ment* § 67 . . . . 126.
" " " *oen* § 68 . . . . 127.

Bladz.

Over het Achtervoegsel *teit* § 69 . . . . 127.
Besluit § 70 . . . . 127.
d. Over de Voorvoegselen van Afleiding, § 71 . 136.
Over het Voorvoegsel *ge* § 72 . . . . 136.
" " " *be* § 73 . . . . 141.
" " " *ver* § 74 . . . . 144.
" " " *er* § 75 . . . . 150.
" " " *her* § 76 . . . . 152.
" " " *on* § 77 . . . . 153.
" " " *ont* § 78 . . . . 156.
Over de Voorvoegsels, uit eene enkele letter bestaande, § 79 . . . . 160.
Besluit § 80 . . . . 164.

DERDE HOOFDSTUK.

Over de Zamenstelling § 81 . . . . 167.
1. Over het onderscheid tusschen Woordkoppeling en Woordafleiding § 82 . . . . 169.
2. Over de verschillende soorten van Woorden, in de Koppeling §§ 83—91 . . . . 172.
3. Over zekere, bij ons nog ongebruikelijke soort van Koppeling § 92 . . . . 181.
4. Over het onderscheid in de Koppelingen tusschen eigenlijke en oneigenlijke § 93 . . . 182.
5. Over de vokaal van verbinding § 94 . . . . 184.
6. Over het getal van woorden enz. § 95 . . . 185.
7. Over de Koppeling van zegswijzen § 96 . . 187.
8. Over de twee hoofdbestanddeelen der Koppeling § 97 . . . . 187.
9. Over de verandering door de Koppeling § 98 192.
10. Over de Declinatie enz. § 99 . . . . 193.
11. Over den Accent § 100 . . . . 197.
12. Over de verschillende Zinsbeteekenissen §§ 101—104 . . . . 199.

Bladz.

13. Over het nut en de fraaiheid der Koppelingen § 105 . . . . 213.
14. Over eenige voorschriften tot het vormen der Koppelingen § 106 . . . . 220.
15. Slotaanmerking § 107 . . . . 224.
Besluit § 108 . . . . 225.
Toegift § 109 . . . . 226.

LANDKAARTHANDEL.

VAN

J. OOMKENS, J. ZOON,

TE GRONINGEN.

Beckering (Mr. T.), Kaart of landtafereel der provincie Groningen en Ommelanden. In 4 bladen, atlas-formaat . . . . *f* 8-00.
Bouge (De), Kaart van Europa. In 9 bladen . . . . - 3-00.
Blanken (J. W.), *Luit. Kol. der Artillerie*, Kaart van de Provincie Groningen, met aanduiding van de soort en lengte der wegen, de waterwegen over de wadden en meer andere belangrijke bijzonderheden, 1857. In gr. plano . . . . - 3-00.
Deze kaart op katoen gedrukt in koker . . . . - 4-00.
Brauns (J. C.), Kadastrale kaart van de provincie Drenthe, opgemaakt op eene schaal van 1 tot 100,000 ellen. In 2 bladen, atlas-formaat . . . . - 3-60.
Deze kaart op katoen met stokken en knoppen . . . . - 5-40.
Dito dito gevernist . . . . - 6-20.
— *zie* A. **Werneke** en J. C. **Brauns**.
Fehse (C.), Kaart van het Tooneel des Oorlogs in Italië, in 1859, plano . . . . - „-40.
— Uitvoerige Kaart van Noord-Italië, 1859, in gr. plano. - 1-00.
— Dezelfde Kaart van Zuid-Italië, 1859 . . . . - 1-00.
Hillebrands (A. J.), Atlas van de vereenigde Staten van Noord-Amerika, in 10 kaarten en een lijst van spoorwegen en stoombooten, met aanwijzing der voornaamste steden, in plano . . . . - 1-50.
Deze kaarten afzonderlijk . . . . - „-20.
Jaeger (J.), Wereldkaart, Kaart van Azië, Afrika, Noord-Amerika, Zuid-Amerika en Australië, ieder . - „-30.
De laatste zes kaarten zijn opgenomen in **van Wijk** en **Jaeger's** Atlas der geheele Aarde, in 34 kaarten.

—

Jaeger (J.), *Adjunct-Ingenieur voor de Geographie in Nederl. Indië*, Groote Kaart van Europa, ingerigt voor den handel en het onderwijs, naar de nieuwste staatkundige verdeeling. Opgedragen aan het *Nederlandsch Onderwijzers-Genootschap* In 6 bladen, atlas-formaat. Tweede verbeterde druk . . . . *f* 6-00.
Deze kaart op katoen met stokken en knoppen . . . . . - 10-00.
Dito dito gevernist . . . . - 12-00.

— Kaart van Noord-Amerika, in 4 bladen, met Handboekje . . . . - 2-50.

— Atlas van het koningrijk der Nederlanden. In 13 kaarten, gr. plano . . . . - 2-60.

— Dezelfde Atlas in halve linnen band verguld. Gr. folio. - 3-25.

— Kaart van de provincie Noordbrabant, Gelderland, Zuidholland, Noordholland, Utrecht, Zeeland, Friesland, Overijssel, Groningen, Drenthe, het hertogdom Limburg en de Overzeesche Bezittingen. In plano, ieder . . . . - „-30.
De laatste 12 *kaarten op katoen gedrukt in koker, ieder* - „-60.
Wegens de naauwkeurigheid worden deze kaarten door reizigers bijna algemeen gebruikt.

— Goedkoope School-Atlas van het koningrijk der Nederlanden. In 13 kaarten. 4to . . . . - 1-00.

— Kaart van het koningrijk der Nederlanden. 4to . - „-15.

— „ „ de verschillende provinciën, ieder . . . - „-15.
Tien afdrukken van eene dezer twaalf kaarten *voor onderwijzers* . . . . - „-60.

— Kaart van de Nederlandsche Overzeesche Bezittingen. Br. folio . . . . - „-30.
Tien afdrukken voor onderwijzers . . . . - 1-20.

Jappé (J. H.), Kadastrale kaart van de provincie Groningen, op eene schaal van 1 tot 50,000 ellen. In 4 bladen, op dubbel-atlas velin papier . . . . . - 14-00.
Deze kaart op katoen met stokken en knoppen . . . - 18-00.
Dito dito gevernist . . . . - 20-00.

— Dezelfde op eene schaal van 1 tot 100,000 ellen. In 2 bladen, atlas-formaat, op velin papier . . . - 2-00.
Deze kaart op katoen met stokken en knoppen . . . - 3-80.
Dito dito gevernist . . . . - 4-60.

Kaart van de provincie Drenthe, vroeger bij D. H. van der Scheer. In plano . . . . - „-60.

Kadastrale kaart van de provincie Groningen. Zie J. H. Jappé.

—

Kadastrale kaart van de provincie Drenthe. Zie A. Wernoke en J. C. Brauns.

Knuivers (T.), Kaart van den alouden toestand des Vaderlands. In plano . . . . *f* „-30.

— Historisch-Geographische kaart van de voornaamste rijken der oude wereld. In plano . . . . - „-50.

Oomkens' Atlas der geheele Aarde, in negen kaarten *op de lei* . . . . - 1-50.

Plan of platte grond der stad Groningen. Gr. plano . . - 1-00.

Puls (H. F.), Groote Wereldkaart. Bekroond door het Nederlandsch Onderwijzers-Genootschap. In 8 bladen, atlas-formaat . . . . - 7-20.

Deze kaart op katoen met stokken en knoppen . . . - 13-20.

Dito dito gevernist . . . . - 15-95.

— Groote kaart van het koningrijk der Nederlanden. (*) Bekroond door het Nederlandsch Onderwijzers-Genootschap. In 6 bladen, atlas-formaat. Derde, verbeterde druk . . . . - 5-00.

Deze kaart op katoen met stokken en knoppen . . . . . - 9-00.

Dito dito gevernist . . . . - 11-00

Pijttersen (H.), Bekroonde kaart van de provincie Friesland. In 9 bladen. Gr. plano . . . . - 4-00.

Deze kaart op katoen met stokken en knoppen . . . . - 8-00.

Dito dito gevernist . . . . - 10-00.

Wernoke Cz. (A.), en J. G. Brauns, Kadastrale kaart van de provincie Drenthe, op eene schaal van 1 tot 50,000 ellen. In 4 bladen, op dubbel-atlas velin papier . . . . - 16-00.

Deze kaart op katoen met stokken en knoppen . . . - 22-00.

— Kaart van de provincie Drenthe. Gr. plano . . . . - „-80.

Wijk Roelandszoon (J. van), Verzameling van elf kaarten. In een half engelsch linnen band . . . . . - 7-00.

— Dezelve ingenaaid of in losse kaarten . . . . . . - 6-00.

— Wereldkaart, *op nieuw geteekend door* J. Jaeger. Atlas-formaat . . . . - „-80.

Deze kaart op katoen met stokken en knoppen . . . . - 2-60.

Dito dito gevernist . . . . - 3-40.

(*) Ter inlichting van belangstellenden dient, dat op alle in deze lijst vermelde *Kaarten der Nederlanden*, het *Haarlemmer-meer* is opgenomen, zoo als het zich na de droogmaking bevindt.

—

Wijk Roelandszoon (J. van), Kaart van Europa, op nieuw geteekend door J. Jaeger. In gr. plano . *f* „-60.

Dezelfde kaart met de spoorwegen, in kleuren gedrukt . . . . - 1-25.

— Kaart van Azië, Afrika, Noord-Amerika, Zuid-Amerika, Australië, de Overzeesche Bezittingen, Palestina en de Planiglobe, ieder . . . . - „-60.

— Kaart van het koningrijk der Nederlanden. *Op nieuw geteekend naar de laatste kadastrale opmetingen en verbeterd door* J. Jaeger . . . . - „-60.

Deze kaarten op katoen gedrukt, in koker . . . . . . - 1-00.

— Atlas van Europa, in 16 kaarten. In half eng. linnen band . . . . - 3-50.

— Dezelfde Atlas. *Goedkoope uitgaaf* voor schoolgebruik. In gr. plano . . . . - 2-90.

— Kaart van Europa, Spanje en Portugal, Frankrijk, Italië, Zwitserland, Duitschland, Oostenrijk, Pruissen, de Nederlanden, België, Groot-Brittanje en Ierland, Denemarken, Zweden en Noorwegen, Rusland, Polen, Griekenland en Turkije, ieder . . . . - „-30.

Deze 16 kaarten *op katoen gedrukt*, in koker, ieder - „-60.

— en Jaeger, Atlas der geheele Aarde. Ten dienste van Nederlanders, naar de laatste ontdekkingen en vorderingen in de aardrijkskunde bewerkt. Bevattende in 34 kaarten: de wereldkaart, de werelddeelen, de landen van Europa, de provinciën van het koningrijk der Nederlanden en de Nederlandsche Overzeesche Bezittingen. In gr. plano . . . . . . - 6-50.

— Dito in half engelsch linnen band, verguld . . . . - 7-30.

Zuidema (E. R.), Schoolkaart van de provincie Groningen. Bekroond door de Commissie van Onderwijs in die provincie. In 6 bladen, atlas-formaat . . . - 5-80.

Deze kaart op katoen met stokken en knoppen . . . . - 8-80.

Dito dito gevernist . . . . - 10 80.

Dezelfde kaart onopgeplakt geologisch gekleurd . . . - 6-75.

Wegens het gedurig herdrukken dezer kaarten, wordt het getal der drukken, waarin steeds de noodige verbeteringen worden aangebragt, niet opgegeven. Alle opgaven van abuizen worden met erkentelijkheid door den Uitgever aangenomen.
